payel

KADININ EVRİMİ

Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye

II

3. basım

Çeviren: Şemsa Yeğin

EVELYN REED

EVELYN REED

❒

KADININ EVRİMİ II

❒

ÇEVİREN: ŞEMSA YEĞİN

❒

3. BASIM

PAYEL YAYINLARI : 62
Çağdaş Kadının Kitapları : 10

Dizgi ve Düzelti: Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak Filmleri : Seval Grafik
Kapak Baskısı : Seval Grafik
Cilt : Yıldız Cilt

EVELYN REED 1905 yılının Ekim ayında Birleşik Amerika'da dünyaya geldi. New York'da bir resim akademisine giderek resim eğitimi gördü. Bir süre ressamlık yaptı. Daha sonra Kadın Bağımsızlığı Hareketi'ne katıldı. Bu hareketin içinde ve en önde çalıştı. Bu hareketi bilimsel temellere oturtmak için çalışmalar yaptı. A.B.D., Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya, İrlanda, Kanada, İngiltere ve Fransa üniversitelerinde kadın bağımsızlığı, evlilik, aile ve insanın evrimi konularında dersler verdi. Akademik bir eğitim görmemiş olmakla birlikte A.B.D.'nde ve dünyada yetkin bir insanbilimci olarak kabul edilmiş, yirmi beş yıl süren insanbilimsel incelemelerini başyapıtı olan *Kadının Evrimi*'nde ölümsüzleştirmiştir. Yalnız A.B.D.'nde yayımlandığı yıl üç kez basılan bu kitap, insanbilim ve toplumbilim alanlarında büyük tartışmaların doğmasına neden olmuş, üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Kitap birçok dile çevrilmiştir. Reed'in bundan başka *Kadın Bağımsızlığı Hareketinin Sorunları* ve *Bilimde Cins Ayrımı* adlı kitaplarıyla henüz kitap haline getirilmemiş pek çok yazı ve notları vardır. Reed, 1979 yılında New York'ta öldü.

Yapıtın özgün adı: Woman's Evolution

❒
Yayın hakkı (Copyright): Pathfinder Press, 1975, A.B.D.
❒
Türkçe yayın hakkı : Payel Yayınevi, 1978
❒

Türkçe birinci basım: Şubat 1983
❒
İkinci basım: Kasım 1995
❒
Üçüncü basım: Haziran 2014

ISBN (II. Cilt): 975-388-081-2
ISBN (Takım): 975-388-052-9

Yayınevi Sertifika No: 11342
Matbaa Sertifika No: 12024

Kapak resmi:
David Alfaro Siqueiros

EVELYN REED

KADININ EVRİMİ

Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye

II

İngilizce aslından çeviren
ŞEMSA YEĞİN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

ONUNCU BÖLÜM:
Evliliğin Başlangıcı 9
Garip Bir Birleşim: Cinslik ve Yamyamlık 10
Kadınlar ve Hayvanlar 18
Geçiş Kuttörenleri ve "Erkeğin Yapılması" 21
Kadınlar, Erginleme ve Gizli Dernekler 34
Konuk Kocalar ve Kayınvalide Sakınması 42
Kayınvalide Evliliği 53
Evliliğin ve Anaerkilliğin Çöküşü 67

ÜÇÜNCÜ KESİM: ATAERKİLLİK

ONBİRİNCİ BÖLÜM:
Anayanlı Aile 89
Erkek Lohusalığı: Babanın "Yapılması" 93
Babanın Kız Kardeşi ve Babayanlı Akrabalık 103

ONİKİNCİ BÖLÜM:
Ana-Ailesi: Bölünmüş Aile 109
Erkek Soyunun Ananın Erkek Kardeşine Bağlı Olması 123
Babayanlı Soy Çizgisiyle İlgili Yanlışlar 131
Kandaşlık Çizgisinin Keskin Kenarı 142

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
Kan Bedeli ve Baba-Ailesi 155
Aldatma ve Kendi Kardeşini Öldürme 158
Babalarla Oğulların Kan Borcu 161
"Dişi Çocukların Öldürülmesi" Üzerine 173

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
Başlık Parası ve Baba-Ailesi 176
Özel Mülkiyetin Doğuşu 177
Sığır Evliliği ve "Çocuk Bedeli" 181
Satış Evliliğinden Ataerkil Yetkeye Geçiş 188

ONBEŞİNCİ BÖLÜM:
Kandaşla Cinsel İlişki Konusunda Olgular ve Uydurmalar 203
"Kan" Akrabalığı Kavramındaki Belirsizlik 205
Mısır Krallık Ailesinde Kandaşla Cinsel İlişki 208

ONALTINCI BÖLÜM:
Yunan Tragedyasında Baba-Ailesi 219
Medeia: Erkek Kardeşini ve Erkek Evlatlarını Öldüren Kadın 222
Baba Katili: Oidipus 228
Ana Katili: Orestes 236

KAVRAMLAR DİZİNİ 241
ADLAR DİZİNİ 251

ONUNCU BÖLÜM

EVLİLİĞİN BAŞLANGICI

ÇİFT evliliği ne zaman başladı ve tarih sahnesine neden öylesine geç çıktı? Evliliğin öteden beri varolduğuna inananlar bu soruyu sormazlar. Ancak konu, cinsel etkinlikle evlilik arasında kesin bir ayrım yaparak, birincisini insanlarla hayvanlar tarafından yaşanan bir doğal gereksinim, evliliğiyse yalnızca insanlara özgü bir toplumsal kurum olarak kabul eden pek çok bilim adamının kafasını kurcalamıştır.

Evliliğe atılan ilk adım, iki topluluk arasında yapılan ve karşılıklı olarak çapraz yeğenlerin çiftleşmesini olası kılan anlaşmalardır. Ancak bu evrede, evlilik ortaya çıkmış değildir, çünkü söz konusu çift barınağını değiştirmemekte, ya da bir çatı altında yaşamamakta, erkek de kadın da kendi klan ya da fratrisinin üyesi olma durumunu korumaktadırlar. Böyle bir anlaşma, her iki tarafın erkeğine de karşı tarafın bölgesine gitme ve eşini rahat rahat arama hakkı tanımaktadır.

Bu evrede, iki tarafın erkekleri arasında yaşanan ve genellikle "kalıtsal düşmanlık" diye adlandırılan olgu, en azından iki tarafın kadın ve erkekleri arasındaki cinsel işbirliği kadar belirginlik kazanmış bulunmaktaydı. Örneğin Rivers, Banks Adalarıyla kuzey Yeni Hebrid Adalarında yaşayan iki *veve*'nin (anasoylu yarım) erkekleri arasındaki düşmanlığın günümüze dek yaşadığını anlatmaktadır. Söylendiğine göre, "evin kendisine ayrılan bölümünden çıkarak öteki *veve*'nin oturduğu yere giden erkek, öldürülme tehlikesiyle karşı karşıyaydı".[1] John Layard, Malekula'da aynı durumun yaşandığını belirtmektedir.

---

[1]W.H.R. Rivers, *The History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. II, s. 95.

Small Adalarında, akrabalığın savaş üzerindeki etkisi açısından en önemli özelliği, her adanın gerek coğrafya açısından gerek toplumsal olarak birbirine bağlı ve bağımlı, ancak her zaman için iki düşman tarafa ayrılmış olmasıdır. (...) Bu taraflar, her durumda birbirlerine karşı müthiş bir kuşku — her an açık düşmanlığa dönüşebilecek bir kuşku beslemektedirler. (...) Her Adada, bir taraf halkının en azından yarısının, aynı Ada halkının öteki Tarafından evlendiğini düşünürsek, söz konusu düşmanlık, bize çok garip gelecektir.[2]

Frazer, totemci dizgenin, cinsel ilişkilerle evlilik ilişkilerini çevreleyen "tehlikeler" olarak kabul ettiği sorunun çözülmesine yarayacak ipuçlarını içerdiği görüşündeydi. Yabanıl düşünce biçimlerini daha doğru olarak tanımanın, zamanla bu "temel gizem"i açıklığa kavuşturacağı ve yalnızca totemciliğin anlamını değil, evlilik dizgesinin kökenini de ortaya çıkaracağı umudunu dile getirmişti.[3]

Frazer bir bakıma haklıydı. Totemciliğin daha enine boyuna incelenmesi, evliliğin tarih sahnesine gelmede neden uzun bir gecikmeye uğradığı sorusuna yanıt getirecekti. Bu temel insanbilim gizemini çevreleyen tehlikeler, sanıldığı gibi cinslik ve cinsel ilişki kurallarından değil, daha önce değindiğimiz bir konudan — yamyamlıktan kaynaklanmaktaydı.

Garip Bir Birleşim: Cinslik ve Yamyamlık

İlk kümelerde henüz insanlaşmamış ya da insansı yaratık evresinde bulunan canlıların, kendileriyle öteki hayvanlar arasındaki farklılıkları anlayamamalarını doğal karşılamak gerekir. Günümüzde yaşayan bazı yabanıl insan kümelerinde bile bu ayrımın yapılamadığı görülmektedir. Bu yaratıklar, nasıl ki akrabaları olmayan insanları "hayvan" olarak algılıyorlarsa, hayvanları da, tıpkı insanlar gibi, kendi toplumsal örgütlerini yaratabilme yetisine sahip yaratıklar olarak görmekteydiler.

---

[2]John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 590-91.

[3]James G. Frazer, *Altın Dal*, Bölüm VII, s. 278.

Levy-Bruhl, "Çeroki halkının, balıkların, tıpkı insanlar gibi kümeler haline yaşadığına, onların da köyleri ve suyun içinde düzenli gidip geldikleri yolları bulunduğuna, ve tıpkı, mantıklı yaratıklar gibi davrandıklarına inandıklarını" gözlemlemiştir.[4] Hayvanların da, insanlar gibi davrandıkları kabul edilmekteydi. Frazer, konuyla ilgili olarak, Mooney'den şu alıntıyı yapmakta:

"(...) Kızılderili tribülerinin çoğunda olduğu gibi Çeroki mitolojisinde insanlarla hayvanlar arasında bellibaşlı bir ayrım yoktur. (...) Hayvanlar da, tıpkı insanlar gibi tribüler halinde örgütlenmişlerdir; onların da reisleri, yönetim merkezleri, yönetim kurulları, ve kendilerine özgü top oyunları vardır. (...) Bununla birlikte, en büyük güç, insanın elindedir, o avlanır ve gereksinmelerinin zorunlu kıldığı üzere başkalarını keser, biçer; ancak, hayvan tribülerini her alanda mutlu etmekle yükümlüdür..."[5]

Öldürdükleri hayvanlardan özür dileyen, ve savaş alanında öldürülen insanların ardından yaptıkları gibi arınma ve suç bağışlatma töreni yapan avcıları gösteren pek çok resim bulunmuştur. Hans Kelsen bu konuyu şöyle özetlemektedir:

İlkel insan, bir hayvanın öldürülmesi olayını genellikle, insanın öldürülmesi olayıyla bir tutmaktadır. Yaşamın kaçınılmaz gereksinimleri insanı, hayvanları öldürmek zorunda bıraktığından, karşı tarafın öç almasını engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Tylor, Frazer ve Levy-Bruhl'un yapıtlarında, hayvanlardan kendilerini bağışlamasını dileyen, ya da onun öfkesini yatıştırmak için her yola başvuran avcıları anlatan birçok örneğe rastlanır. Avcılar, bir av seferinin ardından, tıpkı bir başka tribüye karşı verilen savaştan sonra yaptıkları gibi arınma ve suç bağışlatma törenleri düzenlemektedirler. Avlanmış olan hayvanların yenmeyen kısımları, tıpkı bir insan bedeni gibi toprağa

[4]Lucien Levy-Bruhl, *The Making of Man* (İnsanın Oluşumu) adlı yapıtta "Yerliler Nasıl Düşünüyor" adlı bölüm, s. 775.

[5]James G. Frazer, *a.g.y.*, Bölüm V, s. 204-05.

gömülmekte, sonra da, ölmüş bir akrabanın ardından yapılan ağlama töreni yerine getirilmektedir.[6]

Tıpkı insanlarla olduğu gibi, hayvanlarla da totemci özellik gösteren anlaşmalar yapılmaktaydı. Böyle bir ilişkinin sonucu olarak kimi durumlarda söz konusu hayvan "evcilleşir", kimi durumdaysa yabanıllığını korurdu. Hayvanın evcilleşmesi, "hayvan tribü"nün kardeşlik sözünü bozduğunun ve kan dökülmesini, öç alınmasını gerektiren yanlış davranışlarda bulunduğunun kanıtı sayılıyordu. Kelsen, bir Amerika yerlisiyle bir ayı tribüsü üyesi arasında geçen ve kendisinin de tanık olduğu bir konuşmayı yazan John Heckewelder adlı din görevlisinin gözlemlerinden şu bölümü aktarmaktadır:

Amerika yerlisinin, tüm yabanıl hayvanları, düşmanları arasında saydığını gözlemlemiş bulunuyorum. (...) Delaware'den gelen bir avcı, bir keresinde kocaman bir ayı vurmuş ve hayvanın omurga kemiğini kırmıştı. Hayvan düştü, müthiş yakınmalı çığlıklarla — tıpkı aç bir panter gibi ulumaya başladı. Avcı, ona bir kurşun daha sıkacağına, gitti yakınına oturdu ve ona şu sözleri söyledi:

"Hey! Bana bak! Sen göründüğün gibi bir savaşçı değil, düpedüz korkaksın. Savaşçı olsaydın, aklıbaşında davranır, böyle, ihtiyar bir kadın gibi ağlayıp inlemezdin. Biliyorsun ki, Ayı, tribülerimiz birbiriyle savaşa tutuştu, senin tribün ilk saldırıyı yaptı. Baktınız Amerika Yerlileri sizin yenemeyeceğiniz denli güçlü, gittiniz ormanlara sindiniz, domuzları çaldınız; domuzun eti, şu anda midene inmiştir belki de. Sen beni yenmiş olsaydın, yenilgiyi yüreklilikle karşılar, kahraman bir savaşçı gibi ölürdüm. Oysa sen, Ayı, burada oturmuş ağlıyorsun, bu ödlek davranışınla tribünün onuruna leke çalıyorsun."

Bu garip azarlama söylevinin verildiği sırada olay yerinde bulunuyordum. Avcı, ayının işini bitirdikten sonra, "Nasıl olur da bu zavallı hayvanın söylediklerini anlamasını beklersin? diye sordum. "Aa, Ayı, söylediklerimi pekâlâ anladı," diye yanıtladı beni. "Kendisini azarlarken nasıl da utanmış *bir hali vardı, görmediniz mi?"*[7]

---

[6]Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 80.

[7]H. Kelsen, *a.g.y.*, s. 27.

Frazer, insanların hayvanlardan öç aldığını, kana karşı kan istediklerini gösteren başka örnekler de aktarmaktadır. Hindistan'da yaşayan Kuki'lere göre, "Kana karşı, her zaman için kan dökülmelidir. Bir kaplan, köyün yakınlarına gelip halktan birini öldürse, tüm köy silâhlanır, hayvanın peşine düşer". Gene, Orta Selebes Adasında yaşayan Toradja yerlilerine göre, "kan gütme, hayvanları da kapsar; bir insanı öldüren boğa, mutlaka öldürülmelidir". Öte yanda, insanların kan gütmesi, ve öldürmek yoluyla öç alma uygulamaları, havyan "tribü" tarafından da yapılmaktadır. Frazer bu konuda şunları söylüyor:

Bir timsahın, bir insanı öldürmesi halinde, kurbanın ailesi gider bir timsahı, yani katil hayvanı ya da onun ailesinden birini vurur; ama, öldürülen timsah sayısı insanlardan fazlaysa, hayvanlar, mutlaka şu ya da bu insanı öldürerek haklarına sahip çıkacaklar demektir.[8]

Bazı hayvanların insanlar gibi olduklarının sanıldığı koşullar altında, bazı insanların da hayvanlar gibi olduğunu düşünmek, şaşırtıcı olmasa gerek. Aralarında soydaşlık bağı olan kimselerle öteki kümeler arasındaki ilişkilerde işte bu düşünme biçimi egemendi ve bu durum, akraba olmayan kümenin totem konumuna gelmesine dek sürerdi. Tek yönlü bir yasa olan dışevlilik kurallarına göre, bir erkek, totem olan bir akrabayı ne avlar, ne öldürür, ne de yerdi; gene aynı yasa uyarınca, totem-akrabasıyla çiftleşmezdi. Andrew Lang, bu çifte tabuyu şöyle özetlemektedir:

Tribünün kendisinden türediğini öne sürdüğü yaratığa "aynı etten" nitelemesi verilir, başka tür ya da kümenin üyeleriyse, "taze et" diye adlandırılırdı. Bir yerli "kendi etinden" bir kadınla evlenemez, eşini ancak "taze" ya da "yabancı" etli kadınlar arasından seçebilirdi. Bir erkek, "kendi etinden" olan bir hayvanı yiyemez, yalnızca "yabancı et" yiyebilirdi.[9]

---

[8]James G. Frazer, *Folklor in the Old Testament* (İbranilerde Folklor), Kısaltılmış Basım. s. 398-99.

[9]Andrew Lang, *Myth, Ritual and Religion* (Mit, Kuttören ve Din), c. I, s. 63.

Bu çelişkili bir durum yaratmaktaydı. Bir küme erkek, "yabancı et"ten olan bir başka kümenin erkeklerini öldürüyor ve yiyordu. Bu erkekler, "yabancı et" olmaları nedeniyle, aynı zamanda kendi kız kardeşlerine eş olma hakkına sahip kişilerdi. İşte, her iki tarafın erkekleri totemleşmezden ve çapraz yeğen çiftleşmesi ortaya çıkmazdan önce varolan garip ilişki, böyleydi.

Eski çağlarda görülen bu durumun, günümüzde de yaşayan bir örneğini inceleyen ve bulgularını insanbilimsel verilerin bir parçası haline getiren araştırmacıların bu çabalarını sevinçle anmak gerekir. Alfred Metraux'nun, La Religion des Tupinamba (Tupinamba Halkının Dini) (1928) adlı yapıtının "Tupinamba Yerlilerinin Yamyamlık Törenleri" başlıklı bölümünde, bu Brezilya tribüleri arasında yaşayan çeşitli araştırmacılarla ilk gezginlerin, on altıncı yüzyıldan bu yana derlenen gözlemleri özetlenmiştir.

Bu törenler özünde, savaşa giden erkeklerin savaştıkları kimseleri canlı olarak yakalamak amacı güttükleri anlaşmalı bir çarpışmayı tanımlamaktadır. Savaşa gidenler esir aldıklarını bağlamak üzere gövdelerine ip dolamaktaydılar. Aktarılan bilgilere göre iki taraf arasında varılan anlaşma, geleneksel kurallara uygun olarak uygulanmakta, kümelerin yaşlı erkekleriyse, bu savaşta yargıçlık görevini yerine getirmektedirler.

Adamlar savaşa başlıyor, önce aralarında belli bir uzaklık bulunduruyor, sonra birbirlerine yaklaşarak, karşı taraftan bir düşmanın silâhını almaya ve onu yakalamaya çalışıyorlardı. Tutsak, kendisine ilk dokunan savaşçıya aitti; uygulama, bu özelliğiyle "darbe" geleneğini andırmakta. Bu yakın dövüşte —kuşkusuz eşitlik ilkesine bağlı kalınarak— birkaç kişi ölmekte ve bunun üzerine savaşa son verilmekteydi. Adamlar savaş alanından ayrılmadan önce ölüleri kızartır ve yer, yaralı tutsakların kanını içerlerdi. Pişirilen etin bir kısmı, tutsaklarla birlikte yerleşim alanına götürülürdü.

Dönüşte utkulu savaşçılar getirdikleri iplerle tutsaklarını bağlar, bunu yaparken de, hepsine ayrı ayrı, "sen benim bağlı hayvanımsın," derlerdi. Kahramanlarla "hayvanlar"ı, kadın ve çocukların bulunduğu yere girmeden önce, murdarlıklarından arındırılmak üzere yerleşim ye-

rinin eteklerinde bulunan ve bu iş için kullanılan belli bir yere ya da karantinaya çekilir, bundan sonraysa, utkularını kutlamak üzere barınaklarının bulunduğu alana girerlerdi.

Bu törenlerde, tutsaklarla yenginler karşılıklı birer tören konuşması yaparlar. Tutsaklar şu sözleri söyler: "Bizler, yürekli erkeklere yaraşır biçimde, sizi yenip yemek üzere buraya gelmiş bulunuyoruz — siz, bizim düşmanımızsınız. Gerçek kahraman, düşmanının ülkesinde ölür. Halkımız, sizden öcümüzü alacaktır." Utkulu yenginlerse, karşılık olarak şöyler derler: "Bizden pek çok adam öldürdünüz, öcümüzü alacağız, hak yerini bulacak."

Bundan sonra tutsaklar çözülürdü. Bu adamların hareketleri kısıtlanmazdı. İsteseler bile kaçacakları bir yer yoktu, bunu çok iyi bilmekteydiler. Kendi adamları, onları hoş karşılamak, aralarına almak bir yana, sorumluluklarından kaçmaya yeltendikleri gerekçesiyle öldürebilirlerdi bile. Adamlarsa, bir kez tutsak olan birinin, öldürülüp törenle yenmesinin, bir kahraman için en onurlu yazgı olduğu inancındaydılar. Görülüyor ki, eskiçağlarda yaşanan karşılıklı alışveriş ilkesinin özelliği böyleydi.

Tutsaklar, hayatta kaldıkları süre içinde, —deyiş yerindeyse— o topluluğun birer üvey üyesi işlemi görürlerdi. Onurlu konuklara tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanan, iyi durumlu birer üye olarak yaşarlardı. Bir tutsağı, topluluğun öteki üyelerinden ayıran tek şey, boynuna takılan bir kaytandı. Tutsaklık süresinin ne olduğu konusunda edinilen bilgiler çeşitlilik göstermekte. Bazı durumlarda aylarca sürdüğü, bazılarındaysa yıllar aldığı söylenmekte.

Şimdi, olayın, evlenmeyle ilgili o garip yönüne geldik. Bu tutsak "hayvanlar"ın, topluluğun bekâr kadınlarıyla çiftleşmesine izin verilmek şöyle dursun, bu yönde destekleniyorlardı bile. Metraux'nun söylediğine göre, tutsakların bir evlat ya da kardeşle evlenme isteğinde bulunması, her zaman için iyi karşılanmış ve onur verici bir olay olarak kabul edilmiştir. Bu tür evlilikler, tutsağın gelişini izleyen beş gün boyunca düğünlerle kutlanmaktaydı.

Bu durum, Metraux'nun, gizli anlam taşıdığını öne sürdüğü bir olgunun aydınlanmasına yardımcı olabilir. Bu araştırmacının söylediğine

göre, savaş alanından utkulu tarafın yerleşme yerine dönüşte, tutsaklar, yolda herhangi bir kadınla karşılaşırlarsa, "Sana yiyecek olan ben, gelmekteyim!" diye haykırırlardı. Ancak, buradaki "yiyecek" sözcüğü, "et" anlamında alınırsa, daha önce sözünü ettiğimiz ve hem yeme hem de çiftleşme eylemlerini anlatan ilkel deyimin içerdiği çifte anlama gelecektir. Bu durumda, her iki anlam da geçerlidir.

Evlenme, tutsakları ya da tutsakların tümünü cezalandırılmaktan kurtaracak bir olay değildi. Köy kurulu, cezanın uygulanacağı günü saptar, komşu toplulukların da törene katılması için çağrılar yapardı. Birkaç gün süren şölen için büyük hazırlıklar yapılırdı. Saptanan gün ve zamanda bir ateş yakılır, tören asası tutsağa gösterilirdi; tutsak, bu çubuğu bir süre elinde bile tutardı. Aynı çubuk az sonra kendi kafasının parçalanması işinde kullanılacaktı. Söylendiğine göre, yamyam şölenlerinde, söz konusu eti, kocası elinden alınan kadın da içinde olmak üzere orada bulunan herkes yerdi. Gene söylendiğine göre, öldürülen canlı bir insan değil de jaguar olsaydı, aynı törenler yapılırdı.

Tutsakla yengin kümeden bir kadının birleşmesinden doğan bir erkek çocukla ilgili olarak birbirini tutmayan bilgiler derlenmiş bulunuyor. Bazılarının söylediğine göre, çocuk, düşmanın çocuğu sayılır, ve bazen babasıyla aynı günde öldürülürdü. Bazı raporlara göreyse, bebek ananın erkek kardeşine verilir, onun tarafından büyütülürdü. Ancak kız çocuklar, analarıyla bir tutulur, genel olarak öldürülmezdi.

Yukarıda anlatılanlar, başkalarının ancak şöyle bir dokunduğu bir konuyu, kan davasıyla birlikte görülen yamyamlığı ayrıntılarıyla ortaya çıkarmaktadır. Öyle görülüyor ki, yamyamlıkta söz konusu olan iki taraflı anlaşma uygulaması, ölü değiş tokuşundaki iki taraflı anlaşma uygulamasından önce gelmiş, ve belki de bir süre, her iki uygulama birlikte yaşamıştı. Yukardaki örnek, her iki "karşılıklı" ilişkinin bir arada yaşandığını belirtmektedir. Bu da bizi, anlaşmalı çarpışmaların yalnızca bir tarafın adamlarının öldürülmesi karşılığında verilen bir ceza değil, aynı zamanda, yasaklanmış yiyeceği yeme cezası olduğu varsayımına götürmektedir.

Lippert'in de öne sürdüğü üzere, Cennet Bahçesinin o ünlü "Onu yemeyesin, hem de dokunmayasın, yoksa ölürsün" sözlerinin ilk to-

temci kural olduğu söylenebilir.[10] Bu ilk buyruk, yamyamlığa karşı konulmuş bir tabuydu.

Bu olgu, Frazer'in "temel gizem" dediği cinsel ilişkileri çevreleyen tehlikeler sorununa bir yanıt getirmekle kalmamakta, totemci kurumun temel anlamını açıklayarak, evlilik kurumunun kökenini de gözler önüne sermektedir. Bilim adamlarının bilimsel dikkatleri, daha çok cinslik sorunları üzerinde odaklandığından, daha köklü bir tehlike olan yiyecek sorunu —yamyamlık— gözlerine pek görünmedi.

"Hayvanlar"ı totemleştirmek, kadınlarla erkekler arasında, çapraz yeğen çiftleşme ilişkilerine giden yolu açan çapraz yeğen ilişkilerini yaratma yolunda atılan ilk adımdı. Frazer, bu süreci dile getiren bir Avustralya söylencesi aktarmaktadır:

Dieri tribüsünün bir söylencesine göre, insanoğlu, Muramura'nın (İyi Ruh) tribünün bölümlere ayrılmasını buyurmasına dek karışık olarak evlenmekteydi. (...) bölüm üyelerinin kendi aralarında evlenmeleri yasaklanmıştı. Batı Victoria tribüleri (..) ancak yabancılarla evlenme sonucu üretilebilecek "taze et" kavramını ortaya çıkarmak zorunda kaldılar; böylece uzak yerlerden kadın almaya başladılar. Pelikan, yılan ve bıldırcınların totem olarak kabul edilmesi bu kuralın konduğu döneme rastlar.[11]

Bu, bazı sorular ortaya çıkarmakta: Eski zaman avcıları, akraba olmayan erkekleri "hayvan" olarak kabul ettiğine göre, akraba olmayan kadınların durumu neydi? Onlara da "hayvan" işlemi mi uygulanmaktaydı? Erkekler, erkekleri olduğu gibi, kadınları da, "yabancı et" kabul ederek öldürüp yemekte miydi? Bu konuyla ilgili olarak geniş kapsamlı çalışmaların yapılmamış olmasına karşın, bu sorulara olumsuz yanıt vermemizi destekleyecek, doğrudan ya da dolaylı yeterli bilgi vardır.

---

[10]Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 123.

[11]James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. I, s. 64-65.

Kadınlar ve Hayvanlar

İlkel halkların yaşadığı yörelere silâh ve diğer çağdaş savaş yöntemlerinin girmesinden sonra yapılan çarpışmalarda, kadın ve çocukların öldürüldüğünü, hatta, bazı durumlarda yendiğini gösteren kanıtlar var. Ancak bunlara, tribü dizgesinin kokuşmasıyla ortaya çıkmış sapmalar gözüyle bakmak gerekir.

Genç erkeklerin, bundan böyle avlanabileceklerini belirleyen tören sırasında konan totemci tabular arasında en katı olanı, "herhangi bir dişi" üzerine konan yasaklardı. Bu dişi kavramı yalnızca insan dişilerini değil, hayvan dişilerini ve her iki türün dişi yavrularını da içermekteydi. Bunun yanısıra, yamyam yemeklerinin yalnızca erkekten oluştuğunu, dişi etinin "zehirli olduğundan iğrenç" sayıldığını gösteren kanıtlara sahip bulunuyoruz.

Bu olgular, tüm kadınların "tabu kadın" olduğunu belirtmektedir. Dişiler de, yaşamın sürdürücüsü olan analar gibi öldürülemez ya da yenemezdi. Bu ilke, önce "kan-ve-süt" analar, daha sonra koşut analar (anaların kız kardeşleri), son olarak da çapraz yeğen anaları (kayınvalideler) tarafından benimsendi. Erkekler, analardan oluşan bir üçlü, yani "Üç Fata", "Üç Kız Kardeş"le çevriliydi.

Kuzey Amerika Yerlileri arasında, Üç Kız Kardeş'in totem adları, Mısır, Fasulya ve Kabak olarak kabul edilmiştir. Ama adları ne olursa olsun sayıları pek çoktur ve bu üç tür kadın, kardeşerkilliğin kurulmasını sağlamışlardır. Gene yukardaki nedenden ötürü, yabanıl erkeğin gözünde, kadın, her zaman için "insan"dı. Erkeklerse, ancak, analara olan kan akrabalıkları ile insan sayılmaktaydı, çünkü bu bağ, onları birbirine kardeş kılmaktaydı. Akraba olmayan erkekler, "hayvan"dı. İşte, koca ve babaların ilk konumu buydu.

Bu varsayım, eldeki bilgilerden ortaya çıkmaktadır. Yabanılların, hayvanlarla insanlar arasında çok yakın bir benzerlik bulduğu çoktan kabul edilmiş, bu durumu belgeleyen örnekler verilmiştir.

Öte yandan, kadınların, herhangi bir zaman içinde, "hayvan" olarak düşünüldüğünü belirtecek benzer belge elde edilmiş değildir. Tersine, kökenlerle ilgili söylencelerin çizdiği tablolar, kadınların oldum olası

insan sayıldığını ortaya koymakta, erkeklerin sahneye çıktıkları durumlardaysa, bunların tümünün birbirine kardeş ya da ananın kardeşleri olduğu görülmektedir. Bu erkekler, kadınların kan akrabası olmaları nedeniyle insan sayılıyorlardı. Kökenlerle ilgili mitlerde, kocalarla babalara ya hiç rastlanmamakta ya da "hayvan" veya "totem hayvan" olarak tanımladıkları görülmektedir.

Bu konu, kadınların "bir hayvanla evlendiğini" ve aynı zamanda "hayvan" doğurduğunu anlatan sayısız masalda öne çıkmaktadır. Bu masallara "köken mitleri" denilmekte, ancak, anasoylu klan çifti olarak yeraltından yeryüzüne çıkan ve dünyayı yaratan bir kız kardeşle erkek kardeşi anlatan daha önceki yıllara ait köken mitlerinden büyük ayrılık gösterdikleri anlaşılmaktadır. "Hayvanla evlenen kadın"ı anlatan masallar, bu türden köken mitleri değil, daha çok evliliğin ve ailenin kökenini anlatan mitlerdir.

Kadınlarla "evlenen" hayvanların listesi, koca bir totem hayvanlar yelpazesini kapsamaktadır. Bunlar arasında en rağbette olanı köpektir — kolayca ehlileşebilen bir hayvan olması nedeniyle, insanlarla olan totemsel anlaşmaların gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmede, totemlere örneklik eden köpek.

Konuyla ilgili olarak Briffault'nun sağladığı bilgiden bir parçayı aşağıya alıyoruz:

Klan ya da tribünün, genel olarak totem, ya da başka bir hayvanın kadınla birleşmesinden türediği kabul edilir. Nitekim, örneğin, New Netherlands'da yaşayan İrokua yerlileri, kadınlarla ayı, ceylan ya da kurtların cinsel ilişkileri sonucu türediklerine inanırlardı. (...) Smith Sound eskimoları, klanlarından bazılarının soyzincirini bir kadının ayıyla birleşmesine dek götürmekte; bazı eskimo tribüleriyse kendilerinin bir kadınla köpekten türediklerine inanmaktadırlar. Alaskalı Tlinkit'ler, bazı klanların bir kadınla köpek balığının birleşmesinden ortaya çıktığına inanırlar. Dene halkı, yeryüzündeki ilk kadının bir köpekle birleşmesinden oluştukları kanısındadırlar. Japonya'daki Ainu'larsa, köpeklerle cinsel ilişki kuran kadınların dünyaya getirdiği yaratıklar olduklarına inanırlar. (...) Kandy kralları soyzincirlerinin ilk halkasının bir kadınla bir aslanın çiftleşmesi ürünü olduğunu sap-

tamışlardı. Çuta Nagpur kralları, bir kadının yılanla çiftleşmesi sonucu türediklerini öne sürmekteler — bu sava ayrıca dünyanın her yanında rastlanmakta. Cleves soyu, soyzincirinin ilk halkasının, kuğuyla çiftleşen bir kadından türediğini saptadı.[12]

Frazer, ayıdan bir oğlan doğuran kadını anlatan bir Ainu söylencesinden söz etmekte. Buna göre "... dağlarda yaşayan pek çok insan, bir ayıdan türemiş olmakla gururlanmaktalar".[13] Boas da şöyle yazıyor:

Bella Bella yamyamlar toplumunun kökeninin nerden geldiğini anlatan masalda bir kadının birkaç köpek doğurduğu, bu köpeklerinse, yamyam toplumunun gizlerini bildiği belirtilmektedir. Bu masal, Kuzey Amerika'nın tüm kuzey batı bölgesinde, Atapaş tribüleri ve Eskimolar arasında, ayrıca, tüm Kuzey Pasifik kıyısı boyunca yaşamaktadır.[14]

Robertson Smith, Araplarla ilgili olarak, yakın zamanlara dek, bir "köpek tribüsü" üyelerinin, kendilerini "köpek" ya da "köpeğin kardeşleri" ya da "köpeğin oğulları" diye adlandırdıklarını yazmaktadır.[15]

Evlilik geliştikçe, insandan aşağı bir yaratıkla çiftleşen kadının yerini bir tanrıyla, bir insanüstü yaratıkla çiftleşen kadın aldı. Her iki durumda da kadın, insan olma durumunu korumaktadır. Aynı zamanda hem köpek, hem de bir tanrıyla evlenen kadınlardan söz eden pek çok masal vardır, bu da olsa olsa, birinden ötekine geçildiğinin belirtisidir. Briffault'nun gözlemlerine göre "son derece gelişmiş bir dinin tanrılarının, ilkel totem hayvanı olma özelliklerini sonuna dek korudukları Mısır'da, kadınların hayvan tanrıyla birleştiği çok bilinen bir konudur".[16] Son olarak, kadınla evlenerek insan biçimini alan hayvanı anlatan ünlü Güzel ve Canavar adlı masal anımsanabilir.

---

[12]Robert Briffault, *Analar*, s. 187-88.

[13]James G. Frazer, *Altın Dal*, Bölüm V, s. 182.

[14]Franz Boas, *Race, Language and Culture* (Irk, Dil ve Kültür), s. 381.

[15]Robertson Smith, *Kinship and Marriage* (Akrabalık ve Evlilik), s. 222.

[16]Briffault, *a.g.y.*, s. 189, 250.

Ne var ki, gerçek yaşamda, "hayvan", kendisini kocanın gelişmesinde ilk adım olan çapraz yeğen konumuna getiren ve "erginleme" diye anılan bir dinsel törenle, evlenmeden önce insan nitelemesini elde etmekteydi.

Geçiş Kuttörenleri ve "Erkeğin Yapılması"

Arnold van Gennep, doğum, erginleme, evlilik ve ölüm gibi "dönüm noktaları" dolayısıyla yapılan ilkel dinsel törenleri tanımlamada "geçiş kuttörenleri" deyimini kullandı. Sözkonusu işlemi üç ana bölüme ayırdı: ayrılma, geçiş ve işbirliği.[17] Bu törenler, olgusal olarak da, bir yaş kümesinden ötekine, bir uğraş ya da toplumsal işlevden ötekine ya da bir bölgeden başkasına "geçiş"i simgelemekteydi.

Eldeki verilerden, bu törenlerin en eskisinin "erginleme töreni" olduğu anlaşılmakta, en büyük gizin de bu olguda yattığı görülmektedir. Erginleme, genellikle, gerçekten de bir reşitlik töreni olan çağdaş "onaylama ayini"nin ilkel dünyadaki karşılığı, yani bir erkek çocuğun, çocukluktan erginliğe geçişini belirleyen bir "reşitlik töreni" olarak kabul edilmektedir. Bizdeki çağdaş onaylama ayininin bu eski dinsel törenin değişmiş bir biçimde devamı olduğuna kuşku duymaya pek gerek yok gibi görünmektedir; ancak bu gereksizlik, eski törenin köken ya da anlamını açıklamada yeterli olmaktan uzaktır.

Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki, ilkel insanların kuttörenleri, yalnızca bir nedenle, çocuğun ergin yaşa gelmesi dolayısıyla yapılıyor değildi. Konuyu irdelemede gerilere gittikçe söz konusu törenin çok uzun süren ve daha oğlan beş yaşındayken başlayıp devrenin tamamlanmasına dek yıllarca devam eden bir törenler dizisi olduğunu görmekteyiz. Van Gennep ve daha başkaları, yabanıl insanların uyguladığı erginleme töreninin, erkek çocuğun erginliğini onaylayan bir işlemden başka bir şey olmadığı fikrine karşı çıkmakta ve "bedensel erginleşme, birkaç evreden oluşan böylesine uzun süreli törenlerin temel

[17] Arnold van Gennep, *The Rites of Passage* (Geçiş Törenleri), s. vii.

nedeni olamaz," demektedir. Gennep, "erginleme törenlerine 'erginlik töreni' denilmesine son vermenin daha doğru olacağı" sonucuna varmaktadır.[18] Öyleyse, söz konusu dinsel tören nasıl çözümlenecektir?

Bu olay bazı durumlarda "erkekliğe geçiş" kimi zamansa "cinsel etkinlik ve evliliğe başlangıç" diye anılmaktadır. Ancak konuyu daha derinlemesine incelersek, bu törenlerin sözü edilen cinsel etkinlik ya da evlilikle pek fazla bir ilgisi olmadığını görürüz; olay tümüyle "erkeklik"le ilgilidir. John Layard, Malekula'daki erginleme törenlerini incelemesi sonucu, töreni iki bölüme ayırmıştır: "erkekliğe geçiş" ve "cinsel yaşama giriş". Bununla birlikte, verdiği bütün bilgiler, konunun erkekliğe geçiş yönünü öne çıkarmakta, söz konusu törenin, ayrıksız her delikanlı kuşağı için uygulanan bir ortak kitle töreni olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yanda cinsel yaşama giriş, oğlan çocukların erkek olduktan sonra kendilerine bir eş aramak için verilen bir izinden başka bir şey değildir.

Layard'ın geçiş törenlerinin iki yönü arasındaki ayrılıklar konusunda yaptığı açıklamalara göre, cinsel eş arama avı işi, "kendi isteklerine göre ve kendi bireysel beğenilerine uyan bir zamanda" yapılmak üzere tümüyle erkek bireylere bırakılmıştır.[19] Nitekim, cinsel ilişki ya da evlilik, erkeklerin dilediği zaman yaşadıkları bir deney olmasına karşın geçiş töreni, tüm genç erkekler için zorunluydu ve bu törene topluca katılınırdı. Ancak şu soru, yanıtlanmamış bulunmaktadır: Bu törenlerin anlamı ve amacı neydi?

Bilinen görüşlere göre, "erkeklik" kuttöreni, bir gencin çocukluğu geride bırakıp, yetişkin sorumlulukları taşıyan bir erkek olduğu anı belirler. A. W. Howit, bunu şöyle anlatır:

Görülüyor ki, bu törenlerin amacı, tribüdeki gençleri, tribünün kendi ölçütlerine göre, topluluğun değerli birer üyesi haline getirmektir. Bu törenlerde gençlerin yaşam yolunda kendilerine yolgösterecek belli ilkeleri — örneğin yaşlıları dinlemek ve onların sözünden çıkmamak;

---

[18] *A.g.y.*, s. 65, 68 ve 69.

[19] John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 496.

avlarda elde edilen ürünleri başkalarıyla, özellikle de akrabalarıyla paylaşmak, tribüdeki kadınların, özellikle kendileriyle aralarında akrabalık bağı bulunanların işine karışmamak ve kendi kandaşlarına en geniş anlamıyla kötülük getirecek büyüler yapmamak gibi kuralları benimsemesi şart koşulmaktadır. Yeniyetmenin, topluluktaki yerini almasına, evlenmesine ve toplantılara katılmasına izin verilmesi için, topluluğun ortak çıkarları doğrultusunda davranışlarda bulunmasını sağlayacak niteliklere sahip olması gereklidir.[20]

A. P. Elkin de buna benzer bir görüşü dile getiriyor:

Tribünün görüşüne göre, acemi erkek, bir disiplin ve öğretim dizgesi aracılığıyla toplumun değerli bir üyesi ve tribünün kutsal mitoloji ve kuttörenlerinin gelecekteki bekçisi haline getirilmekte, yani yapılmaktadır. Ayrıca, toplulukta birlik oluşması için gerekli olan toplumsal duygu ve düşüncelerin yeniyetmenin zihninde yer etmesi ve orada bulunanların zihninde de aynı duyguların güçlenmesi sağlanmış olmaktadır.[21]

Mircea Eliade'a göre, erginleme töreni, genç erkeklerin, kendilerinden sonra gelecek tüm kuşakların gelenek ve göreneklerini yaratan Atalarının yaptıkları büyük işleri öğrendikleri bir temel tarih dersiydi aynı zamanda.

(...) Erginleme, aceminin tribünün mitlerden oluşan tarihini öğrenmesi anlamına geliyordu; başka deyişle, erginlenen kişi, düşsel çağlarda, insanlığın içinde bulundukları durumu ve tüm dinsel, toplumsal ve kültürel kurumlarını yaratan Doğaüstü Varlıkların yaptığı işleri öğrenmekteydi. Yani kısacası, bu geleneksel bilgileri edinmek demek, Ataların ve öteki Doğaüstü Varlıkların, yeryüzünde yaşadığı dönemlerdeki serüvenlerini öğrenmek demekti. Avustralya'da bu serüvenler

[20] A.W. Howitt, *Native Tribes South-East Australia* (Güney Doğu Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 638.

[21] A.P. Elkin, *Australian Aborigines* (Avustralya Yerlileri), s. 176.

düşsel çağlarda yaşayan varlıkların yaptığı ve belli sayıda edimlerde bulundukları kabul edilen uzun geziler olmaktan öteye gitmemektedir. (...) yeniyetmeler erginleme sırasında bu destansı yolculukları başlangıç noktalarına dek öğrenmek zorundalar. Böylece düşsel çağlardaki olayları yeniden yaşamış oluyorlar. (...) destansı Ataların görevi dünyayı yaratmak değil, onu değiştirmek ve böylece ona içinde bulundukları zamandaki biçimini vermektir; onlar insanı yaratmaz, ancak uygarlaştırırlar. (...) Demek ki yeniyetmelere anlatılanlar pek çok olayla dolu bir destansı tarihtir. Bu tarihin, Üstün Varlıkların yaratıcı edimlerinin ortaya çıkarılması yolundaki hizmetiyse giderek azalmaktadır. (...) Erginlenme, İlk Çağda neler olduğunu *öğrenmekle aynı anlama geliyor.*[22]

Bu yaklaşımın destansı özelliğini bir yana bırakıp şu soruları sorabiliriz: İlk çağda dünyayı böylesine değiştirecek ne oldu da her genç kuşağın bu olayları öğrenmesi ve unutmaması gerekiyor? Ve neden yaşlıların gençleri dersler ve söylevlerle eğitmesi sırasında söz konusu yeniyetmeler, bu derslerin kafalarında iyice yer etmesi için uygulandığı anlaşılan bazı çok garip, acılı ve tehlikeli sınavlardan geçiriliyor, neden bunlara çeşitli cezalar veriliyor, ürkünç deneyler yaşatılıyor?

Spencer ve Gillen, erginleme töreni sırasında yapılan uygulamaların, "tribüde bir zamanlar yaşanmış olabilecek yamyamlığa değgin bir düzeltme hareketini anmak" gerekçesiyle açıklanabileceği önermesini ortaya atmaktalar. Sözlerine şunları ekliyorlar:

Bunların izleri ama yalnızca izleri hâlâ görülmekte. Yerliler, birinci olayda görüldüğü gibi bir başka kümeye saldırma fikrinin, öldürülenleri yemekle ilgili olduğunu söylüyorlar. Yabanıl erkeklerin evcilleştirilerek davranışlarının daha az korkutucu hale gelmesinin sağlandığını belirten ikinci olayla birincisi arasında bir bağlantı kuracak olursak, bundan belki de bazı güçlü erkekler ya da erkek kümelerinin

[22]Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation* (Erginleme Tören ve Simgeleri), s. 39-40.

yamyamlık alışkanlığıyla ilgili bir değişim, bir düzeltim getirdiği bir dönemin geçmişte yaşandığı sonucunu çıkarabiliriz.[23]

Başka deyişle, erginleme, hem bir "sahne oyunu", hem de hayvanlık ve yamyamlık karşısında kazanılan utkunun anısına düzenlenen bir törendi; işte, Alçeringa Atalarının —yerliler için en uzak ya da "düşsel" çağ olan bir dönemin— sağladığı büyük başarı, buydu.

Bu açıdan bakıldığında tarih dersi destansı değil gerçek oluyor; tarihi yapanlarsa Doğaüstü Varlıklar değil insanlar — ya da en azından tam anlamıyla *Homo Sapiens* olma yolunda ilerleyen insansı yaratıklardır. "Erkekliğe geçiş" diye adlandırılan kuttören, insanların, "hayvanları" başka insanlar haline sokmayı (yapmayı) öğrenmesiyle ortaya çıktı. Ve ilkel insanların yaşadığı bazı bölgelerde, söz konusu kuttören aynen şu sözlerle anılıyor: "erkeğin yapılması".

Bu, yabanılların, kendileri de içinde olmak üzere, insanlar tarafından "yapılan"ların dışında hiçbir şeyin varolmadığı yolundaki düşüncelerini dile getirmektedir. Hans Kelsen, "ilkel insanı, alışılageldiği üzere 'doğal halde yaşayan insan' ya da 'doğal insan' diye tanımlama"nın doğru olmadığı görüşünü savunmakta ve nedenini şöyle açıklamaktadır:

İlkel insana hiçbir şey "doğal" görünmemektedir; çünkü bu şeyleri açıklamaya kalktığı an, bunlar "yapay" ya da kendisi veya arkadaşları tarafından olmasa bile "yapılmış" şeyler haline gelmektedir... İlkel insan bir "doğal insan" değildir, çünkü o sözcüğün tam anlamıyla bir "toplumsal insan"dır. (...) Doğa diye bir şey bilmediğinden, doğaüstü diye bir şeyi imgeleminde canlandırması olanaksızdır.[24]

Görülüyor ki yabanıllar yalnızca araç gereç, silâh, maske, büyü, armağan, kuttören, ezgi ve dansları yaratmakla —yapmakla— kalmamış,

---

[23]Baldwin Spencer ve Gillen, *Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya'daki Yerli Tribüleri), s. 368.

[24]Hans Kelsen, *Society and Nature* (Toplum ve Doğa), s. 48.

hayvanlardan da insan "yapmışlardır". Bunu, karşılıklı armağan alışverişi ya da değiş tokuş dizgeleri aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. İnsanlar, deyiş yerindeyse, "potin bağlarına tutunarak ayağa kalkmadılar". Birbirine düşman iki erkekler topluluğunun her biri karşı tarafın "hayvanlarını" kendi insan konumlarına getirmek için çalıştı.

Spencer ve Gillen, ilkel varlıkların, çeşitli totem merkezlerinde insana dönüştürülmesi işine kadınlarla erkeklerin birlikte katıldığını anlatan Alçeringa Atalarına ait Avustralya söylenceleri aktarmaktalar. Geleneklere göre, "insanların kökenlerinin çeşitli biçimlerde yaşamış, insan olmayan yaratıklar olduğunu öne sürmek kabalıktır; insan öncesi yaratıkların kimi hayvanları, kimiyse bitkileri temsil ediyordu ama ne olursa olsun bunlara hayvan ya da bitki Atanın, kendi toteminin adını taşıyan bir insan bireyi haline gelişi arasındaki evreler gözüyle bakmak gerekir."[25]

Öykülerde pek çok şeyin totem adlarıyla simgelenmesi nedeniyle yorumlanması güç olan bu söylenceler, totemciliğin etkisini yitirmeye başlamasından sonra daha uzun süre yaşayan erginleme törenlerini doğrulamaktadır. Erginleme, bireyleri birbiriyle evlenebilen iki tarafın erkekleri arasında yapılan bir karşılıklı törendi. İki tarafın yaşlı erkekleri, bu törenleri oluşturan işlemlerin yerine getirilmesinden sorumluydu; gençlere ne yapacaklarını anlatır, acılı işkenceler ya da "dayanıklılık sınavları" sırasında delikanlıyı gözetir, öykünme sanatlarını sergiler ve başka gösterileri yaparken onlara yolgöstericilik ederlerdi. Sonunda, genç, yeni edindiği erkekliği kanıtlayan gerekli "işaretler"i bedeninde taşıyarak ateşten gömleğin içinden çıkardı. Bu işaretler arasında en evrensel olanı sünnettir.

Demek ki "Erginleme" diye anılan geçiş töreni, başlangıçta, bir delikanlının çocukluktan yetişkinliğe geçişinin simgesi değildi. Bir "hayvanlar" topluluğunun, insan olmaları nedeniyle öldürülme ya da yenme tehlikesinden uzak birer insan haline geçmelerini simgelemekteydi. Bazı bölgelerde erginleme töreni sırasında tek bir insanoğlunun kurban edilmesi, bu geçişle yamyamlık arasında bir bağ bulunduğunu belirt-

[25]Spencer ve Gillen, *a.g.y.*, s. 392.

mektedir. Briffault, Avustralya'da, bir *barbung* ya da erginleme töreni sırasında böyle kurbanların varlığını gösteren örnekler vermektedir:

"Bu incelemede ele alınan tribüler yamyamlığa son vermeden önce," diyor Bay Bathews, "barbung törenleri sırasında bir erkeği öldürüp yerlerdi. Kurban, tribünün erginlenmiş bir üyesiydi; etini ve kanını erkekler ve yeniyetmeler yer, içerdi". Bir başka yerde bize anlatılanlara göreyse, "tören hangi tribünün bölgesinde yapılıyorsa o taraf, erkeklerinden birini, öldürülüp konuklar tarafından yenmek üzere feda etmek zorundaydı". Bir sonraki tören öteki tribünün bölgesinde yapılır, bu kez kurbanı onlar sağlarlardı.[26]

Hutton Webster şöyle yazıyor:

Birçok durumda salt gözüpeklik ve dayanıklılık sanavı diye değerlendirdiğimiz olgu, bir zamanlar çok daha derin bir anlam taşımaktaydı. (...) Görülüyor ki Avustralya tribüleri arasında önceleri bir erginleme töreni olan yamyamlık, bir genel gelenek olma özelliğini yitirdikten uzun süre sonra da —belki de bir büyüsel etkinlik olarak— sürdürüldü.[27]

Erginleme töreni, yamyamlık döneminin törenlerdeki yansısı olmaktan başka, hayvanlıktan çıkışın da kutlanmasıdır. Törendeki en önemli gösteri, "ölüm ve yeniden doğuş" adı verilen bir sözsüz oyundur. Bu oyunun sahnelenmesi sırasında erginleme törenine katılan tüm yeniyetmeler "ölmekte" sonra da tümüyle yeni bir yaşama "yeniden doğmakta"dırlar. Webster bu konuda şunları yazmaktadır:

Hemen hemen dünyanın her yanında yapılan erginleme törenlerinde, yeniyetmenin ölümü ve yeniden doğmayı canlandırdığı bir sözsüz oyun gösterisi yeralmakta. Erginlemeden sonra içine gözlerini açtığı yeni

---

[26]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 697.

[27]Hutton Webster, *Primitive Secret Societies* (İlkel Gizli Toplumlar), s. 350.

bir yaşam, geçmişle hiç bağı olmayan yepyeni bir yaşamdır; bu yaşam ona yeni bir ad, yeni bir dil ve yeni ayrıcalıklar getirmektedir.[28]

Aynı konuda Chapple ve Coon şunları yazıyorlar:

Bu olgu pek çok toplumda, dramatik olarak sahnelenmektedir. Erginlenen kişiye "yeni doğmuş" gözüyle bakılmakta, tören sırasında sözkonusu yeniyetme doğurulmakta, bebek gibi doyurulmakta, kendisine yürüme ve yemek yeme öğretilmekte ve kendi ailesinin üyeleri de içinde olmak üzere kendi dizgesindeki öteki kimselerle tanıştırılmaktadır.[29]

Burada da, genellikle, bir çocuğun öldüğü ve bir erkeğin doğduğu varsayılıyor. Ne var ki, tören sırasında sahnelenen oyun, özellikle daha ilkel biçimlerde oynandığında, açıkça yamyamlığın ve hayvanlığın bir öyküsüdür. Yeniyetmeler öldürülmekte, ve "obur bir canavar", "kötü ruhlu bir yaratık", "destansı bir hayvan" ya da başka bir korkunç şey tarafından yenmektedir. Okyanusa yakın yörelerde, bu obur yutucu hayvanlar aslan ya da kaplan değil etçil türünden bir balıktır. Layard bize, Malekula'da, sünnet işleminin "Pasifik Okyanusunun bu bölgesindeki en büyük obur canavar sayılan köpekbalığının ısırmasına benzetildiği"ni anlatmakta, yerlilerin sünneti anlatmak için kullandığı sözcüklerin sözlük anlamının "köpekbalığı ısırığı" olduğunu belirtmektedir.[30]

Söz konusu delikanlılar, yenilip yutulmadan önce bazen haşlanmakta, kızartılmakta, buhara tutulmakta ya da fırınlanmaktadır. Oyundaki yeniden doğuş sahnesindeyse kendilerini yutan canavarın karnından çıkarılmaktadırlar. Briffault, bu oyunun, kuzey Papua'da geçen daha gerçekçi biçimlerini tanımlamaktadır:

---

[28] *A.g.y.*, s. 38.

[29] Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropology* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 485.

[30] John Layard, *a.g.y.*, s. 485.

Yabim yerlileri örneğin, canavarı betimlemek üzere ormanın ıssız bir yerinde büyük bir kulübe yaparlar; içinde bol bol diş bulunan dev bir ağız, kulübenin ön yüzünü oluşturmakta, bir palmiye ağacı, uzadıkça incelerek kuyruğa dönüşen omurganın yerine geçmektedir. Hayvanın bedeninin (yani kulübenin) içinde birkaç kişi vınıltılı tahta çevirmekte, canavara ses vermektedir. Yeniyetmeler, canavarın ağzı içinde yiter, yutulur, ve üç ya da dört ay kadar onun karnında kalırlar. Yeniden dünyaya getirildiklerinde, aptallaşmış numarası yaparlar, gözleri beyaz kille sıvanmış, kapatılmıştır, yavaş yavaş uyanır, tüm duyularına birer birer kavuşur, kendilerine gelirler.[31]

Eliade da uzun çabalar sonucu oluşturulmuş büyük "sahne düzenlemeleri"nden söz etmektedir: "Kulübe, genellikle bir su canavarının, örneğin bir timsah ya da yılanın beden ya da açık ağzını canlandırmaktadır. Kulübeye kapatılmakla çocukların canavarın karnında hapsedildiği betimlenmektedir."[32] Daha sonraki bir dönemde ortaya çıkan peri masallarında betimlenen, soluk aldıkça ağzından ateşler saçtığı söylenen ejderhaların kökeninin bu insan yiyen hayvanlara dayandığını anlamak güç olmasa gerektir.

Kan gütme dizgesinin evrimi, bu ölme ve yeniden doğma törenleri aracılığıyla izlenebilir. Söz konusu sözsüz oyunların en ilk ve en kaba biçimleri, yamyamlığın izlerini taşımaktadır. Daha sonraki sözsüz oyunlarda, kan gütme kavgalarıyla meydan savaşı öykünmelerinin benzerlerini görüyoruz. Bu oyunlarda, ürkünç donanımlara bürünmüş maskeli erkeklerin kovaladığı gençlerin "canlarını kurtarmak" için kaçmaları gerekmekte. Yeniyetmeler, büyük bir korku içinde çığlıklar atarak ormana, meydan savaşı oyununun oynandığı alana koşmaktalar. Daha sonra hepsi de sapasağlam yerleşme yerine döneceklerdir. Arada bir, delikanlılardan birinin dönmemesi halinde kendisinin canavar tarafından yutulduğu söylenir.

---

[31]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 688.

[32]Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation* (Erginleme Tören ve Simgeleri), s. 35.

Bundan daha da ileri düzeydeki bir başka oyuna göre, meydan savaşı yerine çocukların yalnızca bir süre için yere yatıp "ölü numarası" yapması istenmektedir. Bazen, delikanlıların bedenine hayvanların kanlı barsakları yerleştirilmekte, tümüyle kendi barsaklarıymış gibi duran bu organlar sayesinde oyunlar çok daha etkileyici hale getirilmektedir. Yeniyetmeler, yeniden doğduktan sonra kalkmakta, nehre gidip yıkanmaktadırlar.

Bu tür oyunların en gelişmişindeyse, ölüm ve yeniden doğuşla ilgili tüm yabanıl anlatımlar bir yana bırakılmakta, çocukların, bir süre için, "düş dünyası" diye tanımlanan bir yerde "uyuması" istenmektedir. Uyandıkları zaman, geçmişlerini tümüyle unuttukları varsayılmaktadır.

Geçmişin böylece "kesilip atılması", erginleme töreninin her evresinde, onun en önemli bölümünü oluşturmuştur. Tüm o acılar, dayanılması güç sınavlar, ürkütücü deneyler, bu "tarih dersinin" — geçmişin tümüyle bir yana atılması işlemlerinin başlangıcıdır. Howitt, "bu tören sırasında yapılanların tümünden amaç, delikanlının yaşamında bir anda değişiklik yapmaktır; geçmiş, kendisinin bir daha aşamayacağı bir uçurumla çocuktan koparılmaktadır," diye yazmaktadır.[33]

Erginleme törenini, salt bir "erginlik çağına geçiş" töreni olarak görenler, bu özelliği yanlış anlamaktalar. Bunun, delikanlıların erkeklik yaşına vardıkları, bu yüzden çocukluk günlerine bir daha dönemeyecekleri, anne ve kız kardeşleriyle yakın ilişkide bulunmayacakları anlamına geldiğini sanmaktalar. Çoğu kez, artık annelerle ergin çocuklar arasına "aşılmaz bir engel"in konulduğu bile söylenmektedir.

Ancak bu, anayanlı akrabalık dizgesine değgin olgularla doğrulanmamaktadır. Akraba kadınlarla akraba erkekler arasında, daha doğumda konulan cinslik tabusunun dışında — erginlenmeden önce ya da sonra hiçbir engel bulunmamıştır. Tersine, erkeğin anayanlı akrabası, onun "en yakın akrabası", "kan akrabası" sayılmış ve erkek evlense ya da kendi toplumundan ayrılsa bile bu akrabalığı yaşamı boyunca korumuştur. Dolayısıyla, geçmişi kesip atmak, bu ilişkinin kesilmesi anlamına gelmemektedir.

---

[33] A. W. Howitt, *a.g.y.*, s. 638-39.

"Kesip atma" ile, erkekle geçmişi arasında, yamyamlığın yokedilmesiyle oluşan uçurumun anlatılmak istendiğini düşünmek daha akla uygun olsa gerektir. Eliade bu durumu şöyle yorumlamıştır: "Erkekler, erginleme töreniyle insan konumunu elde ederler; erginlemeden önce, insansal durumların tümünü yaşamamaktadırlar."[34] Yeniyetmeler erginlenerek insan konumuna yükseltildiklerinde, kendilerine —unutabilecekleri korkusuyla— sözkonusu kuttören aracılığıyla hayvanlık ve yamyamlıktan, aşılması olanaksız bir engelle sonsuza dek koptukları anımsatılmaktadır.

Kuttören'in genel olarak unutulmaz deneylerin tümü için kullanılan bir deyiş olduğu söylenmiştir. Yamyamlığa karşı yapılan savaşımda bu sözlerin doğruluğu çok kesin bir biçimde kanıtlanmaktadır. Önce bir iş yapılmakta daha sonra bu iş sahne oyunu biçiminde oynanmakta, sonundaysa, —onu açıklayacak bir mantık yaratarak— kökeni bilinmeyen bir edimi anma törenleri düzenlenmektedir.

Erginleme töreni diye adlandırılan geçiş töreni, genç delikanlıya, artık çapraz yeğen olarak kendisini konukseverlikle ağırlamak zorunda bulunan eski düşmanlarının bölgesine "geçiş hakkı" veriyordu. Yabanılların kendi topraklarına bizim özel mülkiyet kavramlarımıza göre "sahip olmadıkları", ancak birbirlerinin bölgesinden geçmeme konusunda çok titiz davrandıkları belirtilmiştir. Radcliffe-Brown, Avustralya yerlileriyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

Şu kurallar tribünün kendi bölgesi üzerinde hak sahibi olduğunu kısaca açıklamaktadır: O tribünün üyesi olmayan hiç kimse, tribü üyelerinin onayı ya da çağrısı olmaksızın o yöredeki herhangi bir hayvan, sebze ya da madensel ürüne el süremez. Bu kuralların çiğnendiği (...) yerlilerin toplumsal yaşamında pek ender görülmekte; ama öyle anlaşılıyor ki, genel kanı, bu türden suç işleyen birinin öldürülmeyi hak ettiği yolunda. Sözkonusu kurallar (...) konukseverlik gereği değiştirilmiş durumda; belli bir zamanda bir yiyecekten bolca bulunduğu durumlarda, komşu tribüler gelip yiyeceği paylaşmaya çağrılıyor.[35]

---

[34] Howitt, *a.g.y.*, s. 3.

[35] A. R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 33-34.

Elkin aynı konuda şunları yazıyor:

(...) Yerliler, yiyecek ararken, kendilerine engel olabilecek başka yerlilerin haklarını çiğneyerek önlerine gelen topraklarda ya da her yerde dolaşmazlar; ayrı tribüden de olsa, başka yerel kümelerin topraklarını ziyaret ettiklerinde ilişki ve ziyaret kurallarına uymak zorundadırlar. Bu kurallar, sürtüşmeleri önlemekte, toplumsal birliği korumaktadır.[36]

Kimliği belirli olmayan ya da "damgasız" bir adamın yağmacı ya da düşman sanılabileceği bir dönemde, başkasının topraklarından geçmesini önlemek için belli kuralların konulmasını tümüyle yerinde bir davranış olarak nitelendirmek gerekir. Geçiş hakkı, yalnız yiyecek aranması için değil, dışevlilik yasasına göre, yabancı topraklardan sağlanması gereken eşlerin aranması için de çok önemli bir ayrıcalıktı. Dolayısıyla, erginleme, aslında, "damgalanmış" erkeğe bir başkasının yöresine geçme hakkı veren bir "evlilik pasaportu"ydu.

"Bir tribü, kendi üyelerinden biriyle evlenmiş birine artık yabancı ya da düşman gözüyle bakmaz," deniyor *Din ve Ahlâk Ansiklopedisi*'nin "Yabancılar" maddesinde. Bununla birlikte, "tribüler arası evlilik her zaman barış getirmemekte", bu yüzden düşmanlığın patlak vermesi halinde bu bireylere özel ayrıcalıklar tanınmaktadır:

Markiz adalarında, komşu tribüden bir kadınla evlenmiş olan bir erkek, savaş sırasında başına bir kötülük gelme korkusu taşımaksızın bu tribüye gidip gelebilir. (...) Napa tepelerinde yaşayan tribülerde, başka köyden bir kızla evlenmiş olup onunla birlikte o köyde oturan yerliye tarafsız gözüyle bakılır ve bu kişi, iki taraf arasında düşmanlıkların hüküm sürdüğü dönemlerde bile kızın köyünden kendi köyüne güvenlik içinde gidip gelebilir.[37]

---

[36] A.P. Elkin, *a.g.y.*, s. 18.

[37] *The Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi), c. XI, s. 889.

Delikanlıların bedenlerine, erginleme sırasında yapılan işaret ve kesikler, geçici boyanmalardan dövme ve yara izi bırakmaya dek çeşitli biçimler göstermektedir. Bu işaret, ya da damgalar gencin, çapraz yeğenlerinin bölgesine girme hakkını elde etmiş bir erginleşmiş erkek konumuna geldiğinin gözle görülür kanıtlarıdırlar.

Radcliffe-Brown, Andaman Adalarında yaşayan yerlilerin, kendisine dövme yapılacak ilk erkek üzerine söyledikleri bir destandan alıntı yapmıştır. Yazar, dövme ediminin altında yatan anlamı açıklamayı başaramamıştır gerçi, ama erkeğin söylediği ezginin özkorumayla ilgili olduğu açıktır:

Bana şimdi ne darbe inebilir artık?
Bana dövme yapıldı, bana dövme yapıldı![38]

Bir erkeğin erginlendiğini belirleyen işaretler arasında varlığını en uzun süre koruyan sünnettir. Sünnet, bugün erkek çocuklara, erginlikte değil doğumdan hemen sonra uygulanan bir işlemdir, ancak gene de, bazı budunsal birliklerde hem erkekliğin hem de kocalığın simgesi sayılmakta, kadınlar sünnetsiz erkekleri kocalığa kabul etmemektedirler.

Bugün sünnet, sağlıkla ilgili bir önlem olarak uygulanmaktadır. Ancak tarihsel olarak, bu geleneğin, akraba olmayan "hayvanlar"ın insana dönüştürüldüğü ve yamyamlığa karşı büyük savaşımların kazanıldığı totemler çağına dayandığı görülmektedir.

Bazı ilkel dillerde, sünnet terimi, "öldürmek" sözcüğüyle karşılanmakta, çoğu durumda da, içinde "hayvanca yemek" anlamını gizleyen sözcüklerle anlatılmaktadır. Eliade, ilginç bir örnek veriyor bize:

(...) sünnet, ölümle aynı anlama gelmektedir, bu işlemse, arslan ve kaplan postlarına bürünmüş kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu kimseler, destanlarda anlatılan dönemlerde ilk cinayeti işleyen (ilk kez insan öldüren) hayvanın kılığına girerek, tanrısal güçleri canlan-

[38]Radcliffe-Brown, *The Andaman Islanders* (Andaman Adası Yerlileri), s. 219.

dırmaktadırlar. Sünnetçiler, avlanan hayvanların pençelerini takarlar, bıçaklarıysa çengellidir. Yeniyetmenin üreme organlarına, onları öldürmek ister gibi saldırırlar. (...) Sünnet, "öldürmek" eylemiyle anlatılmaktadır. Ancak bu törenin yapılmasından kısa bir süre sonra, bu kez yeniyetmeler, kaplan ya da arslan postlarına bürünürler; yani, artık öldürmeyi ilk başlatan hayvanın tanrısal ruhunu özümlemişlerdir; bu yüzden, o ruhu taşıyarak yeniden canlanacaklardır.[39]

Eliade'a göre, kökenlerle ilgili bir söylence, "insanları, yeniden diriltebilmek için öldüren, türünün ilk örneği bir Hayvandan söz eder; sonunda, hayvan öldürülmektedir; söylencede anlatılan bu olay, yeniyetmelerin sünnet törenlerinde, tümüyle yeniden canlandırılmaktadır" (*a.g.y.*, s. 24). Kısacası, erkekliğin başlangıcı, tarihöncesi çağların en önemli olayını — hayvanlık ve yamyamlığın yenilmesini simgelemektedir.

Kadınlar, Erginleme ve Gizli Dernekler

İlkel toplumda, erkekler gibi kızların da erginlendiğini öne sürme yanlışına sık sık düşülmektedir. Dişilerin "onaylanma"sı, ancak, erginleme töreninin bir buluğ töreni haline getirilip önemini yitirmesinden sonra başlayan bir uygulamaydı; kaldı ki bu tören, o zamanlar bile, erkekler için yapılan kuttörenin soluk bir kopyasından başka bir şey değildi. Dahası, bu törenler ancak bazı halklar tarafından yapılmaktaydı; halkların çoğu, kızların buluğ çağına ermesi nedeniyle hiçbir tören yapmazlardı. Erginleme töreni, başlangıçta tümüyle erkekleri ilgilendiren, yaşlı erkekler tarafından, delikanlılara uygulanan bir törendi.

Budunbilimin sağladığı bilgiler arasında, dev yamyamlar tarafından yenilip yutulan dişileri anlatan sözsüz sanatlara rastlanmamaktadır; kadınların çarpıştığını, kaçtığını ya da kovalandığını anlatan, ya da mey-

[39]Eliade, *a.g.y.*, s. 23.

dan savaşı öykünmesi yaptıklarını canlandıran sözsüz oyunlar yoktur; dişilerin öldüğünü ve yeniden dirildiğini anlatan öyküler yoktur. Yalnızca erkek cinsi, erginlenen kimselerin birer insan olarak dünyaya gelmek üzere, hayvan olarak öldükleri kuttörenlerden geçmektedir. Elkin'in açık açık söylediği gibi "bir kız erginlenmez".[40]

Bazen bir kızın ilk aylık kanaması sırasında yapılan belli uygulamaların dişilerin erginlenmesi demek olduğu sanılmaktadır. Kızlar, bu dönemlerde belli bir tabuyu simgeleyen işareti taşımakta, erkeklerden ayrı bulunmakta, yalnızca öteki dişilerle görüşebilmektedir. Ancak, daha önce (4. Bölümde) gördüğümüz üzere, bu gelenekler, yalnızca bir kadının ilk aylık kanamasında değil, tüm kanamalarında ve çocuk doğurduğu dönemlerde de uygulanmaktadır. Bir kadının böyle zamanlarda taşıdığı "işaretler" kendisinin tabu altında ya da dokunulmaz konumda olup olmadığını göstermektedir.

Bir erkeğin erginlenmesi sırasında edindiği "işaretler"se, başka türden, değişik anlam taşıyan damgalardır. Bunlar, genellikle, erkeğin evliliğe hak kazanıp kazanmadığıyla ilgilidirler; erkek bu işaretleri taşımaksızın bir koca olarak kabul edilemez. Erkeğin işaretleri, "erkekliği" belirleyen bir kuttören sırasında yaşadığı çeşitli dayanılmaz acılar, ya da dayanıklılık sınavları sonucu edinilmiş işaretlerdir. Briffault bu konuda şunları yazmaktadır:

(...) gerçekleşmesi için, başarılı bir erginleme töreni yaşamanın kaçınılmaz olduğu bir toplumsal işlev vardır: Evlilik. Avcı ya da savaşçı konumunu elde ettiğini kanıtlayarak onaylanmamış bir gencin evlenmesi kesinlikle yasaktır; kaldı ki, hiçbir kız ya da kadın, bu sınavlardan geçmemiş bir delikanlıyla evlenmek gibi duyulmadık bir düşünceyi aklından geçirmez. Bu sınavlardan başarıyla geçildiğini onaylayan belge yerine geçen işaretler, evliliğin kaçınılmaz bir koşuludur. Bu işaretlerin, sünnet yoluyla edinilmiş olması halinde, bir kadın, sünnetsiz bir erkeğin yüzüne bile bakmaz; eğer işaret, dişlerin yumrukla dökülmesi sonucu kazanılan bir yetkinlik belirtisiyse, dişleri

[40] A.P. Elkin, *a.g.y.*, s. 189.

tastamam bir erkek, kadının gözünde hiçtir; çeşitli dövmeler, boyanma ya da yara izleri söz konusuysa, bunlar, kadının ilgisini doğuracak birer tezkere işlevi görürler. Erginleme törenleri, yalnızca bir toplumsal kurum ve işlevin, yani evliliğin kapısını açarlar.[41]

Bu, konunun bir yönü. Ancak burada, çok daha önemli olan bir yöne değinilmedi: Evlenme tezkeresi, aynı zamanda bir kardeşlik tezkeresidir. Erginlenen erkeğin, işkenceler sonucu edindiği "işaretler", salt, onun yabancı bir toplumun kadınına koca olabilme yetisini kazandığını belirtmemektedir; sözkonusu işaretler, eski bir düşmanın, bundan böyle kadının erkek akrabaları tarafından bir çapraz yeğen, kayınbirader, bir dost olarak kabul edilebileceğini de göstermektedir.

Zaman zaman, bazı ilkel bölgelerde genç kızlara uygulanan klitoris ameliyatlarının, hem dişilerin erginlendiğini, hem de erkeklerin kadınlara oldum olası egemen olduğunu kanıtladığı sanılmaktadır. Bu doğru değildir. Kadınlara, böylesi yabanıl işlemlerin uygulanması, erkeklerin erkeklere barbarca işlemler uygulamasından sonra görülmüştür ancak. Dişilere uygulanan klitoris ameliyatlarının yanı sıra, erkeklere de, çoğu erkeği öldüren ve "derinden yarma" ya da "korkunç kuttören" diye anılan bir ameliyat yapılmaya başlandı. Spencer ve Gillen, erkek cinsel organlarının acımasızca kötürüm edildiği bu yarma işini anlatmaktadır, ve bilindiği kadarıyla, klitoris ameliyatları, yalnızca erkeklerin "derinden yarma" törenlerinin uygulandığı yörelerde görülmektedir.

Bunlar, ve daha başka barbarca kuttörenler, tribü örgütlenmesinin kokuşmasını belirlemektedir. Hartland'ın yazdığı üzere, "Barbarca acımasızlıklar, en yabanıl insanlara özgü uygulamalar değildir. Kanlı kuttörenleri günlük işlerden olan Dahomey yerlileri ve Aşantiler, en yabanıl olma durumundan çok ilerdeydiler. Aztekler de oldukça uygar bir halktı."[42]

---

[41]R. Briffault, *Analar*, s. 199.

[42]E. Sidney Hartland, *Memoirs of American Anthropological Association* (Amerika İnsanbilim Derneği Tutanakları), 1917, c. IV, s. 69.

Kadın ve erginleme konusunda yapılagelen yanlışlardan biri de, kadınların, erkek törenlerinde hazır bulunmasının "kesinlikle yasak" olduğu kuramına inanmaktır. Erkeklerin kendi kuttörenlerine "kutsal" gözüyle baktığı ve bu törenler sırasında kadınların hazır bulunmasının erkekler için "murdar" edici sayılacağı, bu yüzden de söz konusu tören sırasında ortalıkta görülen kadınların öldürülebileceği sık sık söylenmiştir. Bu, konuya tarihsel olmayan bir açıdan yaklaşmanın sonucudur.

Spencer ve Gillen, Avustralya'da yapılan erginleme törenlerinde kadınların oynadığı rolle ilgili bir hayli bilgi veriyorlar; öğrendiğimize göre, kadınlar törenlere büyük ölçüde katılmakla kalmıyor, özellikle yaşlı kadınlar yapılacak işlemleri denetliyor ve delikanlılara yolgösteriyorlar. Kadınların orada bulunması kesinlikle yasak değil, kendilerini gözle görebilir, seslerini işitebilirsiniz.

Elkin, sünnet ameliyatında bulunan ve "sünnetlenecek adayı tümüyle gizleyen erkekler kitlesinin çevresinde dolaşan kardeşler"den söz eder. Ve sözlerini şöyle bitirir:

Toparlarsak: Kadınlar, tüm önemli kutsal kuttörenlerde bir rol oynuyorlar. Bazı durumlarda, belli yerlerde gizlenen erkeklerin konulan tabulara uyup uymadıklarını gözlemektedirler; bazı durumlarda ezgiler söylemekte, kuttören gereği söylenen sözleri, yapılan çağrıları yanıtlamaktadırlar; oynanan son sahnelerde ikincil roller oynamak ya da gözleyicilik yapmak üzere gizlenme alanının hemen bitiminde ya da konaklama yerinde hazır beklemekte, ya da yiyecek hazırlamaktadırlar. Yaşlı kadınlar, kendi rollerinin yanısıra kuttörende uygulanacak işlemlerin sırasını da iyi bilir ve kendilerinden genç kadınlara görev ve sorumluluklarını anımsatır, onları denetlerler. Tüm kurallara gerektiği gibi uyulmasını sağlamak için konaklama yerinde genellikle ihtiyar bir erkek bulunur, bununla birlikte, bir ya da iki yaşlı kadın, resmen orada bulunanları denetleme yetkisine sahiptir.[43]

[43] A.P. Elkin, *a.g.y.*, s. 190-91.

İlkellerle ilgili söylenceler, kadınların bu yolgösterici ve denetleyici rolünü dile getirmektedir. "Bazı tribülerin mitlerine göre," diyor Elkin, "başlangıçta törenler, kadınların denetimindeydi, ama sonradan bu işi erkeklerin yüklenmesine ve kendileri adına yürütmesine izin verdiler. Bazı bölgelerde erkeklerin 'ameliyat aleti' olarak kullanmakta olduğu kaba odun parçasının yerine taştan yapılma bir sünnet bıçağının kullanılmasını sağlayanların da kadınlar olduğu bilinmektedir" *(Aynı yerde).* Howitt ve daha başkaları da aynı söylenceyi aktarmaktalar. Spencer ve Gillen, olayı şöyle anlatmaktadır:

Bir gün erkekler, bir çocuğu her zaman olduğu gibi odun parçasıyla sünnet ederlerken, yaşlı bir kadın koşup geldi, erkeklere, odun kullandıkları için bütün çocukları öldürdüklerini söyledi, onlara keskin bir taş gösterdi; o günden sonra odun parçası kullanılmaz oldu.[44]

Kadınların bu kuttörenlerine katılmasının yasaklanması, ve hatta, çevrede görüldüklerinde öldürülmekle korkutulmaları, erkeklerin gizli derneklerinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Ne var ki bu durum, erginlemede köklü bir değişikliğin yapıldığını belirtmekte, toplumda oluşan değişiklikleri simgelemektedir. Önceden, bir tribünün tüm genç erkekleri, eşit olarak erginleme töreninden geçirilirken, bu uygulama, giderek özel olarak seçilmiş, belli bir rütbe ya da servet sahibi erkeklere özgü bir ayrıcalık haline geldi.

Hutton Webster'in yazdığı gibi, erginleme törenleri, başlangıçta tüm tribünün ortaklaşa yaşadığı bir olaydı, "belirli ve akla uygun bir amacı vardı; büyüyerek erkek olma yolundaki gençler, topluluğun birer üyesi olarak görevlerini öğrenmeliydiler. (...)" Ama bu durum zamanla değişti:

Tribüiçi gizli derneklerin, Melanezya ve Afrika'da olduğu üzere, tribünün tüm erkeklerinin erginlendikten sonra üyesi sayıldığı, ilk buluğ

[44]Spencer ve Gillen, *a.g.y.*, s. 402.

kurumunun giderek etkinliğini yitirmesi olarak tanımlanan bir süreç sonucu ortaya çıktığını görüyoruz. Ancak bu derneklerde üyeliğin giderek sınırlandırılması ve özellikle de yüksek basamakların tribünün totem başkanları, büyücüleri ve genel olarak zengin ve önemli kişilerine ayrılması sonucu, bilinen nitelikteki gizli dernekler ortaya çıkmıştır.[45]

Gizli dernekler, tüm büyük toplumsal değişmeler gibi, başlangıçta, herkesin açıkça tanıyacağı sivrilik ve belirginlikte değillerdi. Bu dernekler, tribülerin eski geleneği olan erginleme törenlerine koşut bir tür gelişme olarak ortaya çıktılar. Elkin, "aynı anda iki ayrı yerde birden yapılan" kuttörenlerini anlatırken bununla ilgili ipuçları veriyor. "Bunlardan biri erkeklerin gizli bölgesi, ötekiyse, konaklama yeri, yani kadınların bulunduğu yerdir." Kadınlarla erkekler, tören sırasında "zaman zaman karşılaşırlar".[46]

Tribünün, en yüksek konumda bulunan kişilerinin yaptığı, yalnız erkeklerin katılabileceği gizli kuttörenler, giderek, tüm topluluğun katıldığı açık kuttörenlerin yerini aldı. Başlangıçta, akraba olmamaktan doğan bölünmeler yerine akrabalık kurmakla kümeler oluşturarak, insanları kardeşlik bağlarıyla birleştirmeyi amaçlayan erginleme şimdi bunun tam tersini gerçekleştiren bir kuttören haline gelmişti. Erkekler arasında bu kez konum ve servet ayrılıklarına dayanan yeni bölünmeleri dile getiren bir törendi artık.

Bunun yanısıra, erkeklerin başka erkeklere karşı acımasız davranması olgusu gelişti. Gizli dernekler ortaya çıktıkça erkekler arasındaki hiyerarşi, kendi kurallarını yapmaya, tribünün eski yasalarıyla ortaklaşalığın gerekli kıldığı kural ve yasaları altüst etmeye başladı. Ağır dayaklar, tütsülenmeler, yanmalar ve şişlenmeler sonucu erginlenen kişilerin bir ölmediği kalıyordu; aslında pek çok delikanlı işkenceden ölüyordu. Lord Raglan, cezalandırma yöntemlerinin "çok"luğundan söz etmekte ve şunları söylemektedir: "Bu işkencelerin zararsız

---

[45]Hutton Webster, *a.g.y.*, s. 74, 135.

[46]A.P. Elkin, *Australian Aborigines* (Avustralya Yerlileri), s. 191.

olduğu toplulukların yanısıra, salt işkenceler yüzünden nerdeyse yok olmuş halklar da vardır."[47]

Eliade, erkeklerin, erkeklere yaptıkları hayvanca işkenceleri, insanüstü bir varlık, ya da gök tanrısının isteğini yerine getirdikleri gerekçesiyle haklı çıkardıklarını belirtmektedir.

Bir yanda buluğ kuttörenleriyle erginleme törenlerinin gizli dernekler biçiminde sürdürüldüğünü, öte yanda törenler sırasında yapılan işkencelerin giderek ve sürekli olarak ağırlaştığını göstermek için örnekleri çoğaltmaya gerek yoktur. Erginleme işkenceleri, Melanezya'daki gizli derneklerle Kuzey Amerika'da bulunan bazı kardeş-derneklerinin temel özellikleridir. Örneğin, Mandan yerlilerinde, yeniyetmelerin dayanmak durumunda bulunduğu işkenceler, acımasızlıklarıyla ün yapmıştır. Erginleme işkencesinin anlamını kavramak için, acı çekmenin, kuttörensel bir değer taşıdığını unutmamamız gerekir; sözkonusu işkencelerin, insanüstü varlıklar tarafından yapıldığı varsayılmaktadır. (...)[48]

Erkeklerin, erginleme sırasında ya da yağmalama seferleri yaparken kimliklerini şeytansı maskeler ardında gizlemeleri nedeniyle gizli derneklere bazen "maske dernekleri" adı da verilir. Leo Frobenius, bu erkeklerin yıkıcılıkları konusunda şunları anlatıyor: "Bu adamların uzaktan görünmesiyle, kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar — herkes kaçmaya başlar, evlerine sığınırlar, tarlalarda, yolda ya da herhangi bir yerde biri görülürse, bu ya öldürülür ya da alınıp götürülür, bir daha da adı sanı duyulmaz."[49]

Kadınların, erkek kuttörenlerine yanıt olacak karşı-törenler, gelenekler ve bazen, "kadın gizleri" diye anılan kurumlar kurarak erkeklerin, anaerkil topluluklara yaptıkları bu saldırılara karşı savaştıklarını gösteren bir hayli kanıt vardır. Eliade, şunları yazmaktadır:

---

[47]R. Fitzroy Raglan, *Jacosta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 54.

[48]Eliade, *a.g.y.*, s. 76.

[49]Leo Frobenius, *Childhood of Man* (İnsanın Çocukluğu), s. 210.

Erkeklerin gizli derneklerinin kadınları korkuya boğması gibi, kadınlar da erkekleri ürkütmekte, çılgın törenleri sırasında karşılarına çıkan erkeklere hakaret etmekte, onları korkutmakta, hatta dövmektedirler. Böyle davranışlar, kuttören kurallarının gereği olduğundan haklı görülmektedir; görüşe göre bunlar kadınların gizli törenleridir ve erkeklerin ortalıkta görülmesi, bu törenlerin sonucunu tehlikeli kılabilir. Bu durum şu olguyla onaylanmaktadır: Trobriand kadınları —yalnız kendilerine ayrılmış bir etkinlik olan— bahçe işleriyle uğraşırken, tarlalarına fazla yaklaşan erkeğe —kim olursa olsun— saldırmak, onu dövmek hakkına sahiptirler.[50]

Anaerkillikten ataerkilliğe geçiş anında, yani en önemli ve nazik bir dönemde, Amazonlar tarih sahnesinde görüldüler. Emanuel Kanter'a göre, söylencelerde ellerinde silahla savaştıkları belirtilen dişi savaşçılar, "Barbarlığın iyice yerleşmesinden ve toplumun ataerkil özellikler göstermesinden sonra ortaya çıktılar."[51] Bu kadınlar, iyi savaşçı olmalarına karşın, servetin özel kişilerin elinde bulunması ilkesine dayanarak kurulan ve giderek artan erkek üstünlüğünün oluşturduğu toplumsal güçlerle savaşacak durumda değillerdi.

Bunun sonucu olarak —Webster'in söylediği üzere— "gizli dernekler, tümüyle ortadan yiterek ya da çökerek, tümüyle toplumsal nitelik gösteren kulüplere dönüştüler".[52] Bunun son kalıntıları, üniversitelerdeki kardeş derneklerinde ve mason localarında görülebilir. Bu dernekler bile bazen üyelerine ölüm ya da ömür boyu sakatlık getirebilecek "eşek şakaları" ya da kabalıklar uyguluyorlar. Ancak, barbarlık dönemlerinde yaşayan ve gizli dernekler biçiminde kendini gösteren erginlemenin bu çağdaş kalıntıları, ilkel komünal topluluklardaki erginleme törenlerinden çok çok uzaktır.

Erginleme törenleri ilk ortaya çıktıklarında, birer "erkek" olarak erginlenen adaylar, kendilerini kocalığa kabul edecek eşler arama hakkını elde etmiş olurlardı. Erginleme törenlerinde, söz konusu gençleri

---

[50]Eliade, *a.g.y.*, s. 79-80.

[51]Emanuel Kanter, *The Amazons* (Amazonlar), s. 28.

[52]Hutton Webster, *a.g.y.*, s. 135.

karılarının topluluğuna girmeye hazırlamak üzere karılarının akrabaları karşısında nasıl davranacakları üzerine öğütler, dersler verilirdi. Webster bunu şöyle özetliyor:

(...) Bir gencin erginleme töreni, tribünün, aralarında totem birliği bulunan yarım'ı tarafından düzenlenir; erginlenen delikanlı, bir erkek olarak karısını bu yarım'dan seçecektir. Yani başka sözcüklerle anlatmak gerekirse, Boras'da delikanlıların erginleme törenlerinden sorumlu olanlar, söz konusu gençlerin gerçek ya da olası kayınbiraderleridir. Törenler sırasında yeniyetme, her zaman için, kendi yarım'ının dışında bulunan bir başka yarım'ın erkekleri tarafından denetlenir. Avustralya yerlileri arasında yapılan erginleme törenlerinin en bellibaşlı amacının, gençleri evliliğe hazırlamak olduğu anımsanırsa, bu düzenlemenin nedeni anlaşılmış olacaktır. Evlenmeye hak kazanmak için gerekli katı kurallar ve özellikle de söz konusu eşlerini seçebilecekleri belli bir sınırın tanındığı, gençlere büyük açılış toplantılarında böyle apaçık ve kuşkuya yer bırakmayacak biçimde anlatılmaktadır.[53]

Evlilik tezkeresiyle silâhlanmış ve eşinin topluluğuna geçme hakkını sağlamış olan erginlenmiş erkeğe kabul ettirilen "katı kurallar" ve konulan sınırlar neydi?

Konuk Kocalar ve Kayınvalide Sakınması

Yabanılların erginlenme törenlerini, "cinsel yaşama giriş" töreni diye yorumlamak son derece yanlış sonuçlar doğurabilir. Buradan, bir gencin, cinsel ilişkiyle ancak yetişkin yaşa geldikten sonra tanıştığı sonucu çıkarılabilir. Olgulara bakacak olursak, anasoylu akrabalar arasında cinsel ilişkiyi yasaklayan tabu bir yana bırakılırsa, dişilerin de erkeklerin de daha çocuk yaşta cinsel yaşamla tanıştığını görürüz.

---

[53]H. Webster, *a.g.y.*, s. 139.

Trobriand Adalarında yaşayan yerlileri anlatan Malinowski, bu noktayı belirtmekte, çocukların *kayta* (cinsel ilişki) oynamak için ormana gittiklerini yazmaktadır. Yazar, "çocukların cinsel ilişkisi, ya da onun yerini tutan edimlerine masum bir eğlence gözüyle bakıldığı"nı belirtmektedir; onun bu konudaki görüşleri, genel olarak bütün ilkel halklara uygulanabilir:

Erkeklerle kızların arkadaşlarından, cinsel konularda bilgi almaları için pek çok fırsat tanınıyor. Çocuklar, birbirlerini, cinsel yaşamın gizleri içine daha çok küçük yaşlarda ve dolaysız biçimde, kolay yoldan sokuyorlar. Cinsel ilişki edinme yetisini edinmelerinden çok önce, çocuklar henüz olgunlaşmamış bir aşk yaşamaya başlıyorlar. Üreme organlarının görünüm ve işlevleriyle ilgili meraklarını doyuracak oyunlar oynuyor, oyalanmak için bu tür etkinlikleri seçiyorlar. (...) Büyükler, hatta, anababalar, böylesi çocuksu davranışlar karşısında ya hiç oralı olmuyorlar, ya da onların bu tavırlarından hoşlanıyorlar — bunu doğal karşılıyorlar, çünkü çocukları azarlamayı ya da oyunlarını bozmayı, onlara karışmayı anlamsız görüyorlar.[54]

Demek ki, erginleme, genç erkeğin, cinselliğin gizlerini çözmesi için ortaya çıkmış bir gelenek değildir. Bu törenler, erkeğin, gelecekteki karısının topluluğu içindeki toplumsal davranışlarının gerektiği gibi olması yolunda onu eğitmek için düzenlenmiştir. Genç avcı ve savaşçılar, kendilerine ait olmayan bir bölgeye geldiklerinde, belirli katı kurallara uymak zorundaydılar: her zaman için özenle yürü, yavaş konuş, gelecekteki karının erkek akrabasının seni denetlemesine sesini çıkarma ve her şeyden önemlisi, karının annelerinden sakın.

Bu kuralların en önemlisi "kayınvalide sakınması" diye anılan yasaktır. İnsanbilimle ilgili belgeler, bu yasağın örnekleriyle doludur; Frazer'ın aşağıya aldığımız bu örneğiyse, çok tipiktir:

---

[54]Bronislaw Malinowski, *The Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 55-56.

Banks Adalarında, bu sakınma ve çekinme kuralları çok sıkıdır ve aynen uygulanmaktadır. Bir erkek, karısının annesinin yanına yaklaşamaz, kadın da onun yanına çıkmaz. İkisi bir rastlantı sonucu yolda karşılaşırlarsa, kadın patikadan çıkar ve erkek geçinceye dek yola arkasını dönmüş durumda bekler, ya da duruma göre, kimi zaman erkek keçi yolundan uzaklaşır. Port Patterson'da, Vanua Lava Adalarında, bir erkeğin deniz kıyısında kayınvaldesinin ardından yürüyebilmesi için, yükselen dalgaların kadının ayak izlerini kumdan silmesini beklemesi gerekir.[55]

Navaho yerlileri arasında, diyor Briffault, kayınvalde yerine kulanılan *Doyişini* sözcüğü, "gözüm görmeyesi kadın" anlamına gelmektedir. Günümüzde, kayınvalideler çok görülen bir eğlence konusu oluşturmaktadırlar. Ama, Briffault'nun yazdığı üzere:

Bir yabanılın, kayınvaldesine karşı takınmak durumunda olduğu o ünlü tavır, kendisi için hiç de gülünç değildir. Yabanıl toplumlarda en sık rastlanan kurallardan biri, bir erkeğin karısının annesiyle konuşamayacağı, ve genel olarak yüzüne bile bakamayacağı yasasıdır, bu kuralın çiğnenmesiyse, kandaşla cinsel ilişki kurallarına karşı koymak kadar korkunç sayılır. (...)

Avustralya'da, (...) bir erkeğe, kayınvalidesinin kendisinin bulunduğu yere yaklaştığı, vınıltılı tahta sesiyle haber verilir; bir yerlininse, uyurken, kayınvaldesinin gölgesinin bacakları üzerine düşmesi nedeniyle ölesiye korktuğu söylenmektedir. Eskiden, bir erkeğin, kayınvalidesiyle konuşması ölüm demekti; ancak, daha sonra, bu büyük suçu işleyenlere yaşama cezası verilmeye başlandı. Böyleleri ağır biçimde azarlanarak yerleşme alanının dışına sürülmektedir.[56]

Bu yörelere sonradan yerleşen Avrupalılar, savaşlarda kahramanlıklarıyla ün salmış erkeklerin, bu yaşlı, silâhsız kadınlardan korkma-

---

[55] James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. II, s. 76.

[56] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 259-60.

sını akılalmaz bir olay olarak görmek bir yana gülünç bulmuşlardır. Briffault, bir Apaçi savaşçısını konu alan bir örnek vermektedir:

"Anımsayabildiğim en gülünç olaylardan biri," diyor Kaptan Bourke, "koca ulusun en gözüpek ve de en kahraman erkeklerinden biri olarak tanınan Ka-a-tenni adlı bir Chiricahua Apaçisinin kayınvalidesiyle yüzyüze gelmemek için ne yapacağını bilmez halde kıvrandığıydı. Kayalara öylesine asılıyordu ki, düştüğü anda parçaları toplanır, ya da en azından birkaç kaburga kemiği kırılırdı."[57]

Hoebel de buna benzer bir örnek veriyor:

Elinden oku eksik olmayan Zulu savaşçısı, tam bir azgınlık örneğidir; ama yolda, kayınvaldesine rastladı mı, ağaçların arasına siner, kadın geçinceye dek gizlenir.[58]

Çok sık anlatılmasına karşın pek seyrek çözümlenen bu garip kayınvalde tabusunun anlamı neydi? Bu bilmecenin çözülmesi yolunda, bazı girişimler yapıldıysa da, yakından incelendiğinde, bunların hiçbir temele oturmadığı açıkça görülebilir.

Bir varsayıma göre, bu tabu, anne ile kızı arasında, kocanın cinsel isteklerini karşılamak için doğabilecek bir cinsel rekabet ve kavgayı önlemek için kurulmuştur. Elkin gibi ünlü bir bilim adamı bile bu tuzağa düşmektedir. Elkin şöyle yazıyor: "En ağır tabu, Avustralya'nın her yanında, bir erkekle karısının annesinin uymak durumunda oldukları yasaktır. (...) damatla kayınvalide, birbirleriyle ne görüşebilir, ne konuşabilir; bu en azından, bir kızla annesi arasında, aynı erkeğe duyulabilecek sevgi yüzünden gelişmesi olası bir rekabeti önlemektedir..."[59]

---

[57]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 26.

[58]E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 243.

[59]A.P. Elkin, *a.g.y.*, s. 123-124.

Bunları okuyan, Avustralya'daki tüm yerli nüfusunun, kızlarla anaların aynı damadı paylaşamamaları nedeniyle sürekli olarak kavga etmekten, bu sakınma kuralı sayesinde kurtulduğunu sanır. Elkin'den, "bu sakınma kuralının, kadının anneannesini de kapsadığını" öğrenince, bu açıklamanın daha da geçersiz olduğunu anlıyoruz. Buna göre, tüm anneannelerin de aynı genci paylaşmak üzere torunlarıyla yarıştıkları sonucunu mu çıkaracağız yoksa?

Varsayımların saçmalığı bu kadarla kalmıyor. Elkin'den, sakınma kurallarının yalnızca ihtiyar kadınlara değil, karının tarafındaki yaşlı erkeklere de uygulandığını öğreniyoruz. Biraz değiştirilmiş olmakla birlikte, aynı tabu, "kadının annesinin erkek kardeşini" ya da *ramba*'yı da kapsamına almaktadır:

Kadın eşin "dayı"sından sakınma, yalnızca biçimsel bir yasa değil. Dayı, genellikle, yasaklanmış olduğunu belirleyen bir deyişle adlandırılıyor, aynı deyiş, kayınvalde kavramını açıklamak için de kullanılıyor. (...) tribüde bulunan tüm erkekler, bu sakınma ilişkisiyle ikiye ayrılmış durumdalar. Hiçbir erkek kendi ramba, wolmingi, dalu'*sunun ya da bu kimse için hangi sözcük kullanılıyorsa o kimsenin yanına gitmez ve onunla yüzyüze konuşmaz; yerlilerin yerleşme alanına, bir görev için ayak basılmış bile olsa, genellikle bu, uyulması gereken en önemli ve birincil kuraldır. Bir erkek kendi* ramba'*sıyla yüzyüze gelmemek için yürümekte olduğu keçi yolundan bile ayrılır — kendi hamalımın böyle bir davranışına gözlerimle tanık oldum. (...) Söz konusu sakınma, kayınvalde sakınması kadar kapsamlı değil, çünkü* ramba *olan erkekler, uzaktan birbirlerini görüyor, zaman zaman da gene uzaktan konuşabiliyorlar.*[60]

Kadın eşin annesinin erkek kardeşinden sakınma, kadının annesi için öne sürülen gerekçeyle —yani iki dişi arasında cinsel rekabetle— açıklanamayacağından, Elkin, açıklamasını değiştirmek durumunda kalmış:

---

[60] *A.g.y.*, s. 125.

(...) Kadın eşin annesinin erkek kardeşinin aynı tabunun kapsamına alınması, kuşkusuz, kardeşin de kayınvalidenin yerel tribü ve köyünden olması nedeniyle, onunla aynı "tinsel" tarihi paylaşması, ve ayrıca kayınvalideyle aynı rahimde oluşması nedenlerine dayanmaktadır. Dayı, bu nedenlerle onun eşiti, yani bir erkek kayınvalide — tabulu kümeden biri olmaktadır. (a.g.y., *s. 124.*)

İşte sonunda, asıl önemli noktaya vardık. Yalnız kadın eşin anneleri değil, annelerinin erkek kardeşleri de —kadının büyük küçük tüm akrabaları— "tabu küme"nin üyesiydi, sakınma yasası bunların hepsi için geçerliydi. Karısının toplumunda bir konuk koca olan genç avcı ve savaşçının kökenini anımsadığımızda, bu yasakların nedenini açıkça anlayabiliriz. Erkek, eskiden düşman olan bir kümeden gelmektedir. Evlenme olayından sonra aralarında çapraz yeğen ve dostluk bağları kurulmuş olmasına karşın, eski güvensizlik tümüyle ortadan kalkmış değildir. Yalnız kadının akrabalarını değil, konuk kocanın kendisini de korumak önlemli davranmayı ve erkeğin hareketlerini kısıtlamayı gerektirmektedir.

Tüm ölümlerin düşmanlıklara bağlandığı bir yaşam içinde böyle kurallar koymak gerekliydi. Bir ölüm ya da ciddi bir yaralanma olayında, kuşkular, karısının topluluğuna konuk gelmiş olan eski yabancıya yönelebilirdi. Sakınma kuralları, yalnızca analarla kızları arasında başgösterebilecek cinsel kıskançlığı önlemeyi amaçlamıyordu. Burada söz konusu olan, aralarında evlenen kümeler haline gelmiş olan eski düşmanlar arasındaki *toplumsal ilişki*'dir.

Öteki yasakların geçerliliğini yitirmesinden sonra bile yaşayan kayınvalide yasağının ünü ve önemi, yalnızca, topluluktaki tüm çocukların bakım, gözetim ve korumasının bu kişinin ellerinde olduğu nedenine dayandırılabilir. Bu kadın ve çocukların oturduğu alana "güvenlik kalesi" denilebilir. Özellikle bu alan, en iyi biçimde annelerin erkek kardeşleri tarafından korunabilirdi ve konuk yabancıların kadın eşlerini aramak üzere buraya girmesi bu nedenle uygun değildi.

Rivers, sakınma kurallarının, "topluluğun iki yarım'ının üyeleri arasındaki bir düşmanlık durumuyla" ilgili olduğu sonucuna varmakla,

yasağı oluşturan nedenlerin bazılarını kavradığını gösteriyor. İki taraf arasında —karşıtların birliği kuralına uygun— karşılıklı kuşku ve yardımlaşma ilişkilerinin varolduğunu saptayan Rivers, yardımseverliğin artması ve kuşkuların azalmasıyla, yasakların ortadan yitmeye başladığını da belirtiyor.[61]

İlkel insanların yaşadığı yörelerden yakınlarda gelen bilgiler, sevişmenin önceleri hangi tehlikeleri içerdiği konusunda bazı ipuçları sağlıyor. Bu bilgiler arasında en ilginç olanı, Fortune'ın yamyamlıktan daha kısa bir süre önce kurtulmuş bir bölge Dobo'da olanları anlatan yazısıdır:

İnsan kalkıyor, kendi köyünün adamlarını öldürdüğü bilinen ya da öldürenlerin çocukları olduğu bilinen kimselerin yaşadığı bir düşmanlar, büyücüler, cadılar köyünden biriyle evlenip o köye yerleşiyor. Gece, köyleri birbirinden ayırır; sevişmekten başka ne için olursa olsun, yüz metrelik yol, bin ya da on bin metre gelir insana. Sevişmek için bile, gece ilerlemeden çıkmak gerekir. Köyler arasındaki karanlık noktalarda, ölüm, yani başka köylerin kadın ve erkeklerinin, cadı ve büyücülerinin ölümle uğraşan ruhları kol gezmektedir. (...)

O saatlerde sevişmek üzere dışarı çıkan delikanlılar, büyük bir gözüpeklilikle korku saçan gecelerin içine dalıyorlar demektir. Öteki köylerin büyüklerine saygısızlık etmedikleri, zarar vermedikleri için (anne-babaları için aynı şey söylenemez) gönülleri genellikle rahattır. Bununla birlikte, tehlikeli bölgeye korku içinde dalarlar, çünkü bilinir ki, cadılar ve büyücüler sayesinde, yerlilerin öcü, babaların, anaların ve dayıların günahlarını kuşaklar boyu çocukların üzerine yükler.[62]

Cadı ve büyücüler diye ayrılan korkunç yaratıkların en kötüsü, kadın eşin topluluğunda bulunan ihtiyar kadınlar, yani kayınvalidelerin ta kendisiydi. Herhangi bir aşk gösterisi ya da oynaşma bir yana, aklı olan her damadın, ondan vebadan kaçar gibi kaçması gerekir.

---

[61] W. H. R. Rivers, *History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. II, s. 170.

[62] R. F. Fortune, *Sorcerers of Dobu* (Dobo Büyücüleri), s. 23-24.

Malinowski, Trobriand yerlilerinin gözüyle Dobo yerlilerini anlatırken, "bu ülkelerde, erki kullanmak ve cezalandırmak için en belli başlı araç olan büyü, büyük ölçüde kadınların elinde bulunuyor. Doğu Yeni Gine tipi kültürlerin bir özelliği olan uçan cadılar burada derinlere kök salmıştır" diyor.[63] Aynı yapıtta daha sonra şunları yazıyor:

Bir deniz seferi sırasında karşılaşılabilecek en tehlikeli, en korkunç yaratıklar arasında en ünlü, en korkunç ve en istenmeyen olanı, uçan cadılardır. (...) Zaten tehlikeli olan bu varlıklar, denizde çok daha korkunç hale geliyorlar. Çünkü güçlü bir inanca göre, geminin parçalanması ya da denizde bir kazanın olması halinde, gemide bulunanların başına gelebilecek büyük kötülükleri bu korkunç kadınlardan başkası yaratamaz. (s. 236).

Görülüyor ki, uzak ülkelere, *kula* seferlerine çıkan genç denizcilerin oldukça gözüpek olması gerekiyordu. Yalnız köpek balığı ve geminin batması tehlikeleriyle değil, bu korkunç ihtiyar kadınların yani gelecekteki kayınvalidelerinin gönderdiği fırtına ve kasırgalarla da karşı karşıya gelebilirlerdi.

Bütün bunlar, evliliğin başlaması olgusuna ışık tutmaktadır. Çift birlikleri, öncesiz zamanlardan beri varolmak bir yana, uzun bir zaman kesiti içinde, yavaşça ve büyük tehlikeler yaşayarak gelişmiştir. Çapraz yeğenin topluluğuna güvenlik içinde geçebilme hakkı, cinsler arasında, daha önce, ormanda yapılagelen acele buluşmaların geride kaldığını belirten tek önemli gelişmedir. Bununla birlikte, iki yarım'ın erkekleri arasında pek çok sakınma, kuşku ve korku, varlığını sürdürmekte, bu duygular, genç erkeklerle yaşlı kadınlar arasındaki ilişkilerde yansımaktadır.

Bu tehlikeli ve tedirgin edici durum, bazen "konuk koca kurumu" diye anılan uygulamada, daha açık olarak görülebilir. Evliliğin en erken evresinde, koca, kadının topluluğuna gelen bir konuktan çok az farklıydı. Evliliğin başlangıcında, karısıyla birlikte ayrı bir ev ya da

[63] B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları), s. 41.

kulübede oturmazdı; yabancılar ve konuk kocalar için ayrılan erkekler kulübünde kalır, burada, kadının erkek akrabalarının denetimi altında yemeklerini yer ve yatar kalkardı. Bu çok eski uygulamanın bugüne gelen kalıntıları Webster tarafından gözlemlenmiştir:

Samoa'da (...) delikanlılar tek başlarına yatar ve topluluğa gelen konukları ağırlarlar. Fiji Adalarında, her köyde, en az iki Bures-ni-sa *ya da yabancı evi bulunur. Tüm erkekler, geceyi bunlarda geçirirler. "Kadınlarla kızlar, evde yatar; Fijililerin ahlâk kurallarına göre, bir kocanın, kendi kasaba ya da köyünün genel* bures'*inden başka bir yerde geceyi geçirmesi ayıptır— gerçi, güneş doğar doğmaz ailesinin yanına gidecektir*".[64]

Verilen bazı bilgilere göre, bir konuk koca, karısının köyüne geldiğinde, köye girmeden önce, silâhlarını bir kenara bırakır. Bazı araştırıcılar da, kocanın, kadının topluluğunun yaşadığı bölgeye hemen girmediğini belirtmekteler; buna göre koca, köyün dışında bir yerde oturur, karısının akrabalarından birinin gelip kendisini yatıp kalkacağı erkekler kulübüne götürmesini bekler.

Görülüyor ki, erkekler, karılarıyla aynı çatı altında oturan ve yatıp kalkan gerçek birer koca konumunu elde etmeden önce, tarihin bir ara döneminden geçtiler; bu dönemde kocalar belli zamanlarda gelen birer konuk olarak kabul ediliyorlardı. Briffault, bu olgudan "el-altından" kocalık, evlilik evriminin bu evresindense "gizli kapaklı evlilik" diye söz etmektedir:

Bizim kavramlarımızın ışığı altında, bir kocanın, karısının ait olduğu küme arasına bir yabancı konuk ya da ziyaretçi olarak kabul edilmesinden çok daha olağandışı bir durum, söz konusu kocanın, genellikle, el-altından ya da gizli kapaklı ziyaretler yaptığıdır. Japoncada, evlilik anlamına gelen sözcüklerden biri olan "Home-iri" "eve gece gizlice girmek" diye çevrilebilir, ve bu deyiş, ilkel halkların büyük bir

[64]H. Webster, *a.g.y.*, s. 11-12.

bölümü arasında süregiden evlilik ilişkilerinin biçimini bize tam anlamıyla açıklamaktadır.

Khasis halklarının geleneklerine göre, "koca kayınvalidesinin evine yalnızca karanlık çöktükten sonra gelebilir. (...) Tipperah halkından bir koca, karısının odasına bir soyguncu gibi girer ve güneş doğmadan oradan ayrılır. Yakutlarda da, koca karısını hava kararddıktan sonra benzer biçimde ziyaret eder. (...) Kuril yerlileri, karılarını hiçbir zaman açık açık ziyaret etmez, "geceleyin, gizlice yanına girer"ler. Tatarlarda da damat gelinin evine belli etmeden girer, çıkarken de, kimseye görünmemek için büyük çaba harcar, çünkü erkek akrabalar, kendisini gördükleri anda üzerine çullanıp pataklamak üzere hazır beklemektedirler.[65]

Bu durum, kendisine gelin arayan yabancı açısından belli bir gelişmenin sağlandığını göstermektedir; artık kalesine, yani içinde yaşlı kadın ve çocukların bulunması nedeniyle özenle korunmuş olan bölgeye varmıştır. Şimdi artık karısıyla birlikte, aynı bölümde, hatta, o tehlikeli ihtiyar cadı, yani kayınvalidesiyle aynı çatı altında yaşamaktadır. Artık tek tasası, karısının erkek akrabalarının kendisini görmesini önlemektir. Briffault'dan, aşk konularında "aracılık" yapan kimsenin genellikle kayınvalidenin ta kendisi olduğunu öğreniyoruz:

Kırgız delikanlıları "aracı" tarafından, gizlice gelinin evine götürülerek onlarla tanıştırılır, fakat tan ağarmadan oradan ayrılmak zorundadır. (...) Horasan'da, gelin anasının, damadı arka kapıdan gizlice eve alması kural gereğidir; erkek akrabaların bu ziyaretlerden haberli olmaması gerekir, damat, gün ağarmadan evine gitmek zorundadır. (Aynı yerde.)

Korku verici ihtiyar cadı, giderek doğru dürüst bir kayınvalideye dönüştü; bununla birlikte, büyük bir çekingenlik ve önlemli davranışlar

---

[65]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 513-14.

gerektiren ürkünç kişi olma niteliğini korudu. Bu, bir Avustralya yerlisinin, Radcliffe-Brown'ın aşağıda görüldüğü üzere aktardığı garip sözlerinin anlamını açıklamaktadır.

Sakınma kuralının en aşırı biçiminde, bir erkeğin, kayınvalidesiyle herhangi bir toplumsal ilişkiye girmesi tümüyle yasaktır.

Bu sakınmanın, herhangi bir düşmanlık belirtisi olduğunu sanmak son derece yanlıştır. Elbet, aklı olan herkes düşmanlarıyla yeterinden çok ilişkiye girmekten sakınmak zorundadır, ancak bu, tümüyle başka bir konudur. Bir keresinde, Avustralyalı bir yerliye, neden kayınvaldesinden sakınması gerektiğini sordum, yanıtı şuydu: "Çünkü o benim dünyadaki en iyi dostumdur; bana karımı verdi".[66]

Karşılıklı kız alıp veren taraflar arasındaki kalıtsal düşmanlığın giderek azalması ve armağan alıp verme kurumunun gelişmesiyle abla ya da kız kardeşlerinin kızlarıyla genç damat adayları arasındaki aracılık görevini annelerin erkek kardeşleri (dayılar) yüklendiler. Evlilik ilişkilerinin yanısıra, iki tarafın erkekleri arasındaki kardeşcil ilişkilerin de bir anlatımı olan topluluklar arası armağan alıp verme dizgesine dayanan bireysel çift evliliği gelişti.

Van Gennep, Tibet'in güneyinde ve Sikkim'de yaşayan Bhotiya yerlilerinden şu örneği vermektedir: "Kızın ve erkeğin dayıları, aracılık görevi görüyor ve para armağanlarını kabul ediyorlar. Erkeğin evinde buluşuyor, sonra armağanlarla birlikte, kızı istemek üzere kızevine gidiyorlar. Getirdikleri armağanlar kabul edilirse *(nangçang* töreni yapılırsa) olumlu sonuç elde edildi demektir. (...)"[67]

Ananın erkek kardeşinin, kız ya da erkek yeğenlerin evlenmesinde oynadığı bu rol, çoğu kez yanlış yorumlanmıştır. Kimi zaman, yaşlı dayının, aracı değil de, genç kızın "kocası" olduğu sanılmıştır. Dayının, kız kardeşinin kızının düğününde aldığı armağanlarla ilgili olarak da

---

[66] Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 92.

[67] Arnold van Gennep, *The Rites of Passage* (Geçiş Törenleri), s. 121-22.

büyük ve sık rastlanan yanlışlara düşülmüştür. Bu durum genellikle ilkel toplumda ağabey ya da erkek kardeşlerin, tıpkı bizim toplumumuzda babaların eş ve kızlarına egemen olması gibi, kız kardeşlerine egemen olduklarının kanıtı olarak görülmüştür.

Aslına bakılacak olursa, ilkel toplumda erkek kardeşlerle anaların erkek kardeş ya da ağabeyleri ne kız kardeşlerinin, ne de onların kızlarının evliliği konusunda doğrudan söz sahibi değildi. Onları ilgilendiren tek şey, kendileriyle, kadın akrabalarına damat olarak gelen erkekler arasında varolan ilişkilerdi. Daha önce kendilerine yabancı olan bu kimselerle armağan alışverişinde bulunmakla, düşmanlığın yerini kardeşçil ilişkilerin aldığını kesinleştirmiş oluyorlardı.

Başlangıçta, gerek barış gerekse evlilik konusundaki arabulucular, kadındı. Briffault eski Çin'de yaşayagelen bir uygulamadan söz etmektedir:

O garip aracılar ya da "Mei-jin" kurumu, bizim aklımızın pek almayacağı bir biçimde, en büyük ahlâk simgesi, yarı kutsal bir olgu olarak kabul ediliyor. Aracılar, erkek kardeşi Fu-Hi ile birlikte evlilik kurumunu kuran ilk dişi yönetici söylence kahramanı Niu-Kua tarafından geliştirilmiştir. Bu Niu-Kua, "en büyük" ya da "ilk" aracıydı. İmparator, "İlk Aracı"ya kurbanlar sunmuştu.[68]

Şimdi, gelin, dişi aracıların, eve geceleri bir hırsız gibi girerek el altından kocalık eden konukları, güpegündüz ortalıkta dolaşabilen kocalar düzeyine çıkarmada oynadıkları role dönelim.

Kayınvalide Evliliği

Bachofen, günümüzdeki, evlilik sözcüğünün aslı olan eski Latince deyişin, evliliğin kökeninin anaerkil olduğunu gösterdiğine dikkat çekmektedir:

---

[68] Briffault, *a.g.y.*, s. 526.

Gerçekten de "matrimony" (evlilik, evlenme) sözcüğü (sözlük anlamı ana-evliliği) ana türesi temel fikrine dayandırılmıştır. Başlangıçta, materfamilias*'dan (anasoylu aile) söz edildiği üzere* patrimonium *(baba evliliği, mirasın babadan evlatlara geçmesi) değil,* matrimonium *(matris-ana) denilmekteydi evliliğe.* Paterfamilias *(babasoylu aile) kesinlikle daha sonra ortaya çıkmış bir sözcüktür.*[69]

"Ana evliliği" deyişi bile, "kayınvalide tarafından evlilik" deyişi gibi daha uygun ve yerinde bir anlatım olurdu bununla birlikte. Çift-birliklerinin ilk evresinde, erkek, karısının topluluğuna katılırdı. "Bir kadının evlendikten sonra da annesinin ailesinin evinde oturmayı sürdürmesi ve kocasının, kayınvalidesinin evine taşınması gereği, bizim anlayışımıza göre garip bir düzenlemedir," diye yazıyor Briffault. Ancak bu düzenle ilgili bol bol belge de sunuyor bize. A.L. Kroeber'in Zuni yerlileri üzerine verdiği Briffault'nun aktardığı şu örnek çok özgün:

"Ev," diyor Dr. Kroeber, "aileden doğan kadınlara ait. Onlar orada dünyaya gelir, yaşamlarını orada geçirir ve o evin duvarları arasında ölürler. Çocuklar büyüdükçe, erkek kardeşler onları terkeder, hepsi, karısının evinde oturmaya başlar. Kadınların da yorganlarını paylaşan birer kocası ya da koca yerine geçen erkekleri vardır. Böylece kuşaklar kuşakları izler, yavaş akan bir analar ve kızlar ırmağı, kocaları, erkek evlatları ve erkek torunları kendisiyle birlikte sürükleyen bir akıntı oluştururlar".[70]

Bu tarihsel gelişmenin hangi noktasında, cinsel olmaktan öte geçmeyen ilişki sahneden çekildi ve gerçek evlilik başladı? Bizim toplumumuzda, cinsel ilişkiyle evlilik ilişkisi arasındaki ayrım, yasa tarafından açıkça belirlenmiştir, evli bir çifte, bu yasalara uyduğunu belirten bir yasal ya da resmi belge verilir. Ancak ilkel toplumda, yasa

---

[69] J.J. Bachofen, *Myth, Religion and Mother Right* (Mit, Din ve Ana Hukuku), s. 132-33.

[70] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 273.

mahkemelerinin, kilise ya da tekeşli evliliğin ortaya çıkmasından önceki dönemde yaşanan cinsel birlikle evlilik birliği arasındaki ayrımı görmek güçtür.

Bazı çözümlemeciler, ayrım çizgisini, birlikte yaşamanın, yani çiftin bir çatı altında birarada yaşamaya başladığı noktadan çekmektedirler. A.S. Diamond'a göre, "evliliği oluşturan ve onu cinsel ilişkiden ayıran olgu, birlikte yaşama olgusudur."[71] Ancak ilkel dünyanın dişilerle erkeklerin, bir arada yaşayan evli bir çift olarak bir araya gelmeden önce "birlikte yaşadıkları" "bekârlar evi" olgusunu düşünürsek, bu sözlerin yetersiz olduğunu görürüz.

Bu bekâr evleri —ya da çiftleşme evleri— yalnız delikanlılar değil, bekâr kızlar da düşünülerek kurulmuştu. Seligman, Wagawaga yerlileriyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Bazı evler, buluğ çağını aşmış bekâr kızlara ayrılmış bulunuyor, kızlar gecelerini burada geçiriyorlar. Bunlara da, yerel erkek evlerine olduğu gibi *potuma* deniliyor." Karanlık çöktükten sonra, delikanlılar, kızların *potuma*'sına gider, çiftleşmeye hazır olduklarını belirtmek üzere kapının önüne çömelirler, kızlar da bunların arasından istediklerini seçerler.[72]

Trobriand adalarındaki bekâr evleri *bukumatula*'dan söz eden Malinowski, incelemeleri sırasında, bir köyde beş, komşu köydeyse dört bekâr evi bulunduğunu belirtmektedir. Daha önce her iki köyde de çok daha fazla bekâr evi varmış, ancak "misyonerlerin etkisiyle" sayıları büyük ölçüde azalmış. Din görevlilerinin bu durumu onaylamamalarının nedeni, cinsel ilişkide bulunan çiftlerin yakışıksız davranışları olamazdı, çünkü, Malinowski'nin yazdığı üzere:

Bukumatula'*nın içinde çok katı ahlâk kuralları uygulanır. Burada kalanlar, vakit geçirmek amacıyla aşırı eğlenceler, çılgınlıklar yapmazlar, bir çifti, sevişirken izlemek de ayıp sayılır. (...) Sıradan bir delikanlıda, küçücük bir "rontgencilik" yapma isteği ya da herhangi bir "teşhir" eğilimi görmedim. Gerçekten de, cinsel edimin çeşitli biçim ve*

[71] A.S. Diamond, *Primitive Law* (İlkel İnsan Yasası), s. 220.

[72] Seligman, *The Melanesians of British New Guinea* (İngiliz Yeni Gine'sindeki Melanezya Yerlileri), s. 500.

teknikleri konusunu konuşurken, "bukumatula*'da bulunanları uyandırmamak için" bu işi yapmanın özellikle sıkıntısız yolları olduğunu söylediler.*[73]

Malinowski'ye göre bir *bukumatula* serüveni, evlilik değildi; ama böyle bir yaşantı, iyi sonuç verirse evliliğe gidebilirdi.

Bir başka önemli nokta da, çiftin ortak ilgi alanının, salt cinsel ilişkiyle sınırlandırılmış olmasıdır. Çift, bir yataktan başka hiçbir şeyi paylaşmamaktadır. Evliliğe gidebilecek sürekli bir ilişki söz konusu olduğunda, yatağı düzenli ve sürekli olarak paylaşırlar; ama hiçbir zaman birlikte yemek yemezler, ortak yapılması gereken hizmetler yoktur, birbirlerine yardımcı olma konusunda herhangi bir sorumlulukları ya da zorunlulukları da yoktur, kısacası, bilinen evişleri ve eş yaşantısının izlerini taşıyan hiçbir şey yoktur.[74]

Demek ki, yalnızca bir cinsel ilişki olarak kaldığı, bir bekâr evinde birlikte yaşamayla sınırlandığı ve çifte herhangi bir hak ya da görev vermediği sürece, cinsel ilişkide bulunmak üzere birlikte yaşamak, evliliğin temellerini oluşturmuyordu. Böyle bir bağdan, daha özlü bir evlilik birliğine geçmek için, genç kadının delikanlıyı annesinin evine çağırması gerekiyordu. Briffault'nun, evlenme önerilmesinde, kadınların rolünü belgeleyen bilgilerinden bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

Çoğu yerli halkları arasında, bireysel evlilikte, ilk adımın erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından atıldığı dikkat çekmiştir. Örneğin, Bay Thorne'un söylediğine göre Queensland tribüleri arasında "ilk girişimleri delikanlının yapması, pek alışılmış bir davranış değil. (...) Yerli 'dişi', herhangi bir kimseye karşı ilgi duyduğunu gösterme hakkına sahip. Çocukcağızın öneriyi geri çevirme hakkına sahip olup olmadığını öğrenemedik". Avustralya kıtasının ta öte ucunda yaşayan

[73]B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 73.
[74]*A.g.y.*, s. 74.

Kurnai yerlileriyle ilgili olarak, Dr. Howitt de benzer şeyleri söylüyor. Kuzey Melanezya kümelerinde, (...) evlenmede ilk girişim, genç kadınlardan gelmektedir, Yeni Britanya, Yeni Hannover, Yeni İrlanda adalarında da, eşi seçen kadındır. Tüm Güney Papua ile, ona bağlı Torres Adalarında, her türlü evlilik girişim ve önerilerinin erkekler değil kadınlar tarafından yapılması kural haline gelmiştir ve anlaşılan bu kuralın tanınmayabileceği ayrık durumlar yoktur. (...) Bu kural, gerçekten de öylesine önemlidir ki (...) Torres Adalarında, bir ahlâk yasası gücündedir ve delikanlılara erginleme törenleri sırasında soruların sorulması yoluyla öğretilen bir çeşit ahlâk sınavının bir parçasını oluşturmaktadır. Delikanlılara, bir kıza evlenme önermenin ayıp sayıldığı öğütlenmektedir. Evlilik isteği kadından gelir, söz konusu erkeğin başka karılarının bulunması bu isteğin belirtilmesine engel değildir.[75]

Briffault'nun da işaret ettiği üzere, erkek egemenliğinin yanısıra ataerkil bir toplum düzeninin kurulduğu yerlerde bu gelenek değişti. Ancak, anaerkil geleneklerin uzun süre korunduğu Mısır toplumunda, "kur yapan genellikle kadınlardı. Elimizde bulunan aşk şiirleri ve aşk mektuplarının çoğu, kadınlardan erkeklere yazılmıştır. (...) Hatta, Mısırlı hanımlar, kur yapma olayını kendilerine tanınmış bir ayrıcalık olarak görmektedirler". *(a.g.y.*, s. 174).

Okuma yazmanın bilinmediği toplumlarda, genç kadın evlenme önerisini mektupla değil, erkeği, geceyi kendisiyle birlikte geçirmek üzere annesinin evine çağırmakla yapıyordu. Amaç, kız annesinin, erkeği damat olarak kabul etmesi, onu kızının resmi kocası haline getirmesiydi.

Araştırmacılar, genellikle, ilkel toplumda kayınvalidenin, damadını "evlatlığa geçirdiğini" bildirmişlerdir. Bu "evlatlığa geçirme" deyişi, çağdaş ana-babaların evlatlık alması anlamında anlaşılırsa yanıltıcı olabilir. Yabanıl toplumda, bu tür geçirmeler, gelişmesinin ilk evresindeki evlilik kurumunun başlangıcıyla ilgiliydi. Bir erkeğin sevgili ko-

[75]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 168-69.

numundan koca konumuna getirilebilmesi için, kayınvalidesi tarafından kabul edilmesi yani "evlatlığa geçirilmesi" gerekmekteydi.

Dolayısıyla, bir delikanlının, bir kızın evlenme önerisini kabul etmesi, daha önce karşılaşmamak için öylesine büyük önlemler aldığı cadıyla artık yakın ilişkiye gireceği anlamına geliyordu. Fortune, Dobo'da birbiriyle karşılaşan bir kayınvalideyle damadı çok canlı bir biçimde betimlemektedir. Genç delikanlı, geceleyin gizlice kadının evine girmekle işe başlar. Gün doğmadan önce gizlice evden çıkmaz da, kayınvalidesinin kendisini orada görebilmesi için sabahı beklerse, onun damadı olmak üzere başvuruda bulunuyor demektir. Fortune'ın deyişiyle, delikanlı bilerek "uyanamaz". Kayınvalide çiftten önce kalkarak, evin kapısına çıkar, orada, "bedeniyle yolu kapayacak biçimde oturur". "Delikanlı," diyor Fortune, "kızıyla yattığı evin girişini keserek oturmakta olan bu güçlü ihtiyar cadıya, kayınvalidesine karşı korku ve saygı duyar". Boya sürülür, evlilik başvurusu kabul edilmiştir.

Evin önünde oturmakta olan kayınvalide, herhangi bir gazetedeki nişanlanma ilanı gibi kızının nişanlandığını halka açıklamaktadır böylece:

Köydekiler, olağandışı bir olayın geçtiğini görürler. Ortaya çıkacak genci görmek üzere merakla toplaşırlar. Komşu köylere ve çevredeki topluluklara toplanmaları için haber iletirler. Herkes evin önünde bir çember oluşturur ve bakar dururlar. Bu meraklı bakışların karşısına sonunda evden kızla delikanlı çıkarlar ve yere yayılan bir yaygı üzerine yanyana otururlar. İzleyiciler öyle durur, yarım saat kadar yalnızca bakarlar. Bu bakış töreni, nişanlanmayı gerçekleştirmiş olur. İlginç bir gizlilik içinde gelişen bir ilişki şimdi ilginç bir biçimde ilan edilmektedir.[76]

Delikanlı, bekârlar evi ya da başka yerlerde ara sıra genç kadınları ziyaret eden başıboş bir erkek olarak kaldığı sürece evlilik adayı sayılmıyordu. Çetin sınavlardan geçtikten, sıkıntılar çektikten sonra ko-

[76]R. F. Fortune, *a.g.y.*, s. 22.

calık işlerini kabul etmeye hazır olduğunda, bir koca konumunu elde etmiştir. Kocalık işlerini yapmaya hazır demektir, çünkü, daha o anda, köylüler dağılır dağılmaz, kızın annesi de delikanlının eline bir kazma kazığı tutuşturur ve "Haydi git bahçeyi kaz," der ona. Bu korkunç ihtiyar cadı öyle güçlüdür ki, Fortune'ın belirttiğine göre, "Kayınvalidesi kendisine kazma kazığını verdiğinde, tam bir boyun eğmişlik içinde hemen bahçeyi kazmaya gider delikanlı". *(a.g.y.,* s. 24.)

Dobua yerlilerinin nişan törenlerini bize anlatan Ruth Benedict de, şöyle diyor: "O andan başlayarak, genç delikanlı karısının köyündeki güçlükleri yenmek zorundadır. Kendisinden istenen ilk şey, çalışmaktır. Kayınvalidesi hemen eline bir kazma kazığı verir ve 'İş başına!' diye buyurur."[77]

Daha önce kadınların elinde olan bahçe yapım ve bakımı artık erkeklere geçmiştir. Bazı bilgilere göre, erkekler en iyi bahçıvan olmak için birbirleriyle yarış ederlerdi. Malinowski, Trobriand yerlileriyle ilgili olarak şunları yazıyor:

Trobriand Adalarında, iyi bir bahçe işçisi yapabileceği işin miktarına ve sürebileceği tarlanın büyüklüğüne göre değerlendirilir. "İyi" ya da "yetkin bahçıvan" anlamına gelen tokwaybagula *ünvanı herkese rastgele verilmez ve bu ünvanı taşıyan kişi bayağı gurur duyar.* Tokwaybagula *olarak tanınan dostlarımdan bazıları, bana ne uzun süreler çalıştıkları, ne kadar toprak sürdükleri konusunda böbürlenirler ve çabalarını, kendilerinden daha az yetkin olanlarınkiyle kıyaslarlardı... Erkekler hız konusunda, işin kusursuzluğu konusunda kaldırabilecekleri ağır yükler konusunda, bahçeye büyük direk ya da kazıklar getirirken ya da toplanmış bitki köklerini taşırken birbirleriyle yarış ederler.*[78]

Malinowski, bu yerlilerin tutumunu şöyle özetliyor: "Bir *erkek* olarak *iyi bir bahçıvan* diye anılmak ve böylece toplumsal bir konum kazanmak ister" (s. 62, italikler yazarın).

---

[77]Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (Kültür Kalıpları), s. 124.

[78]B. Malinowski, *Argonauts of Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları), s. 60-61.

"Koca"nın sözcük anlamı, "karısı olan erkek"tir. Ama saygın bir erkek olarak iyi bir çitfçi, toprak işleyicisi olmak durumundadır. Demek ki koca, karısının akrabası için çalışan bir bahçıvan olarak tarih sahnesine çıkmaktadır.

Bahçıvanlıktan hayvanların evcilleştirilmesi ve böylece çiftlik hayvanlarının oluşturulması işine geçmek için küçücük bir adım atmak yeterli olmuştur, daha gelişmiş bir iktisadi düzeye varmak için de zaten bu iki öğe gerekmektedir. Nitekim evlilik, erkeklerin, eski uğraşları olan avcılığı yavaş yavaş geride bırakarak edindikleri bu yeni işin, yani barbarlık kültürünün gelişmesinin temellerini oluşturan çiftçiliğin gelişmesiyle atbaşı ilerlemiştir.

Bahçıvanlık, genç kocaların, kayınvalidelerinin öğretim ve denetimi altında geliştirdikleri üretici becerilerden yalnızca bir tanesiydi. W.İ. Thomas, "Zuni yerlilerinin göreneklerine göre bir damat adayı, gelecekteki kayınvalidesinin tarlalarında çalışmakla kalmıyor, yakacak odun, çırpı topluyor, çarık, deri ve kumaş giysiler ve gelin için deniz kabuklarından ya da gümüşten kolyeler yapıyordu,"[79] diyor. Kocalar, önceleri "kadın işi" sayılan her uğraşta usta oldular.

Görülüyor ki evlilik, doğuşunda, bir erkekle kadın arasındaki cinsel ilişkilere dayanan bir beraberlik değildi; tümüyle iktisadi ve toplumsal ilişkilere dayanmaktaydı. Damat olarak kabul edilen genç, karısının topluluğunda bulunan kadın ve çocuklarla görüşebilme yetkisini elde etmiş oluyordu. Hatta, bazı araştırmacıların verdiği bilgilere göre, korkunç ihtiyar kayınvalide, evlat edindiği ve şimdi kendisi ve kızıyla "bir arada yaşayan" delikanlıya karşı özel bir hoşnutluk gösteriyordu.

Şu var ki, "bir arada yaşama" deyişi, "evlat edinme" deyişi gibi ciddi ölçüde yanlış anlaşılmıştır. Gencin kayınvalidesiyle "bir arada yaşaması" bir cinsel ilişkinin varlığı biçiminde yorumlandığında, gencin, hem ana hem de kızıyla evlendiği yolunda yanlış kavramların doğmasına neden olmaktadır. Briffault bile bu yanlışa düşmüştür. Kayınvalide sakınmasının, "sürekli olarak utanma duyguları" yarattığı ve bu duygulara meydan vermemek için "basit bir çare" geliştirildiğini öne süren yazar, bu çarenin de, damadın, kızla evlenmeden önce "adet ye-

[79] W. I. Thomas, *Sex and Society* (Cinsel Yaşam ve Toplum), s. 78.

rini bulsun diye" kayınvalideyle evlenmesi olduğunu söylemektedir. Örnek olarak da, Navaho, Çeroki, Carib ve başka tribüleri göstermektedir.[80]

Bu, yalnız saçma olmakla kalmamakta, Briffault'nun kendisinin, en ince ayrıntılara dek belgelendirdiği katı kayınvalide tabusu konusundaki tüm kanıtlarla çelişmektedir. Evet, damat, kendisini "evlatlığa kabul eden" kayınvalidesiyle "birlikte yaşıyordu". Ancak, bu, ne bizim anladığımız anlamda evlat edinme, ne de çağdaş anlamda birlikte yaşamaydı. Bu yalnızca, gencin, daha önce sakınmak zorunda kaldığı kişilerle *toplumsal* ilişkide bulunma hakkını elde ettiği anlamına geliyordu.

Bazı araştırmacılar, kayınvalide tarafından evlendirilme döneminden önce kayınvalide tarafından nişanlanma döneminin yaşandığına işaret etmekteler. Bazen bir yıl kadar sürebilen bu nişanlılık, aynı zamanda evlilik öncesi bir "deneme" dönemi diye de anılmaktadır. Bu dönemde delikanlı elinden geldiğince iyi davranır, kendisinin istenen bir insan olduğunu göstermek üzere ondan beklenen tüm görevleri yerine getirir.

Belli bir örnekte, nişanlılıkla evliliği ayıran çizgiyi görmenin genellikle güç olmasına karşın, insanı hiçbir zaman yanıltmayan tek bir işareti vardır: Evlilik, çiftin birlikte yemek yemesiyle başlar.

Yiyecek birliği, evriminin oluşum evresinde cinselliğin evlilikte ne denli az rolü olduğunu göstermektedir. Çağdaş toplumda, cinsel ilişki, hiç değilse kuramsal olarak, ayıp karşılanmakta, kadınla erkeğin resmen evlenmesine dek ayıp ortadan kalkmamaktadır. İlkel toplumda durum öyle değildir. İlkel toplumda, böyle bir ayıp kavramı yoktur. Ruth Benedict'in, Zuni yerlileri konusunda yazdıkları, öteki ilkel halklar için de geçerlidir:

Cinsel ilişkiye karşı takınılan bağnaz tutum, bu edimin günah olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır, Zunilerdeyse, günah kavramı yoktur. (...) Suçluluk duygularına kapılmazlar, cinsel ilişki isteğini, is-

[80]R. Briffault, *Anatar*, s. 264.

tencin büyük ölçüde ve acı çekerek, zorlayarak bastırılmasını gerektiren bir dizi günah işleme çağrısı olarak görmezler. Cinsel ilişkide bulunmayı ayıp saymak ve bunu bir yaşam ilkesi haline getirmek hiç hoş karşılanmaz. (...) Cinsler arasındaki hoş ilişkiler, insanoğullarıyla hoş ilişkilerde bulunmanın bir parçasıdır yalnızca. (...) Cinsel ilişki, mutlu yaşam içindeki olaylardan biridir.[81]

Cinsel ilişki karşısında gösterilen bu rahat, senli-benli tutum, cinsler arasındaki "yiyecek ilişkisi" diye adlandırabileceğimiz alanda yinelenmemektedir. Bir çiftin evlenmeden önce koparabileceği en büyük rezalet, birlikte yemek yemektir. Malinowski şöyle yazıyor:

Trobriand Adalarında, evlenmek üzere olan iki kişi, herkesin içinde bir arada yemek yememelidir. Böyle bir davranış, bir yerlinin mülkiyet anlayışına olduğu gibi ahlâk anlayışına da ters düşer. Avrupa'da yapıldığı üzere, bir kızı evlenmeden önce yemeğe götürmek, bir Trobriand yerlisinin gözünde onu küçük düşürmek demektir. Biz, evlenmemiş bir kızın bir erkeğin yatağını paylaşmasına karşı çıkarız. Trobriand yerlisi de, bir kızın, erkeğin yiyeceğini paylaşmasına aynı şiddetle karşı çıkar.[82]

Bu durumun, eski çağlarda cinsler arasında uygulanan yiyecek ayrımı ve akraba olanlarla olmayanlar arasındaki yamyamlık ilişkilerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Evliliğin başlamasındaki son engel, yiyecek engeli değildir. Gerçi erkek, nişanlılık ya da deneme dönemi süresince karısının topluluğunda çalışan bir koca olarak kabul edilmiştir, ama gene de karısının ve onun akrabalarının yanında yemek yiyemez. Fortune, Dobo'da bu durumu yansıtan bir örnek daha vermektedir:

Zavallı damat adayı gelecekteki kayınvalidesiyle onun ailesi yanında ne yiyebilir, ne de bir şey içebilir. Aç ve yorgun bir halde çalışmayı sürdürür. Evliliğin bu evresinde, bu durumlar yaşanırken, bir insanbilimci

[81] Ruth Benedict, *a.g.y.*, s. 116-17.

[82] B. Malinowski, *The Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 75.

kalkıp da bir kayınvalide ya da pederle konuşmaya görsün, ihtiyar, gelecekteki damadının o perişan durumuna kahkahalarla gülerek alay eder: Ah, öyle de acıkmış ki -hah-hah-hah-hah- ama yemek yiyemez -hah-hah-hah- kazıyor da kazıyor, canla başla ve de vargücüyle kazıyor hah-hah-ha. Dobolu kayınpedere göre bu son derece eğlendirici ve beğenilmeye layık bir durumdur. Genç adamsa, öğle sularında aç, bitkin ve ter içinde oradan ayrılır, gereksinmelerini gidermek üzere kendi köyüne kaçar.[83]

Bu durum, bazı ilkel dillerde, karşı yarım'ı anlatmak için kullanılan sözcüğün neden aynı zamanda "yiyecek ayrımı" anlamına geldiğini göstermektedir. Crawley'nin yazdığına bakılırsa, "Damara yerlilerine göre, 'evlilik ayrımı' anlamına gelen *Oruzo* sözcüğü, yiyecekle ilgili bir sözcüktür. (...) Damara klanları, yiyecek tabularıyla tanımlanır".[84] İkili örgütlenmeler ortadan kalktıktan ve evlenmeler, klanlar arası ya da köyler arası kız alıp verme biçiminde uygulanmaya başladıktan sonra bile aynı ilke varlığını korudu.

Ancak, tabuların en katısı olan bu kural bile, kayınvalide tarafından nişanlanma olgusu gelişip kayınvalide tarafından evlendirilme olgusuna dönüştüğünde, çiğnendi. Kız annesiyle erkeğin annesi tarafından verilen "düğün kahvaltısı" diyebileceğimiz bir ortak yemekte çifti bir araya getiren kuttören bu yasağın yerini aldı. Dobo yerlilerinin yaptığı böyle bir töreni Fortune şu sözlerle anlatıyor:

Gelecekteki kayınvalide ve pederi için çalışmadığı zaman, genç, kendi akrabalarıyla birlikte, köyler arasında, evliliğe karşılık olarak alınıp verilecek armağan ve yiyecekleri toplayıp biriktirmektedir. Daha sonra, bir yıl ya da daha uzun süren bir nişanlılık dönemi sonunda her şey hazır olunca, evlilik gerçekleşir. Damat tarafı, beyaz deniz kabuğundan yapılma bilezik ve kırmızı deniz kabuklarından yapılma kolye gibi süs eşyalarından oluşan armağanları kızın akrabalarına götürür. Gelinin annesi armağanları alır ve akrabalarına dağıtır.

[83] R.F. Fortune, *a.g.y.*, s. 25.

[84] Ernest Crawley, *The Mystic Rose* (Gizemli Gül), c. II, s. 227.

Bundan sonra kız anası ve onun dişi akrabaları damadın köyüne gider ve tüm köyü sözümona süpürürler. Bu arada, bol miktarda çiy yiyeceği armağan olarak alırlar. Köyü süpürdükten ve bu pişmemiş yiyeceğin büyük bir çoğunluğunu orada dağıttıktan sonra damadın köyünde bir kısmını pişirir, damadın akrabasına verirler, buna karşılık, onlardan daha küçük ölçüde pişmiş yiyeceği armağan olarak alırlar.

Ertesi gün damadın akrabaları, büyük ölçüde pişmemiş yiyeceği armağan olarak gelinin köyüne taşır, bunu gelinin akrabasına verir, küçük bir kısmını gelinin köyünde pişirir, gelinin akrabasına verir ve karşılığında gelinin akrabasından küçük ölçüde pişmiş yiyeceği armağan olarak alırlar.[85]

Düğün yemeği son derece yalındır — buna aslında "kayınvalidelerin çocukları yemeğe alıştırması" da denebilir. Gelinin annesi, pişirilmiş yemekten birazını damadın ağzına tıkar; damadın annesi de aynı şeyi geline yapar. "Çift, şimdi evlenmişlerdir," diyor Fortune. "Damat, kayınvalidenin önünde ve de onun köyünde, ilk kez bir şey yemekte, gelin de, kayınvalidesinin önünde ve onun köyünde ilk kez yemek yemektedir" *(aynı yerde*, s. 25-26).

Bu evlenme töreninde, süpürme kuttöreni dışında her şeyin karşılıklı olarak yapıldığı göze çarpmaktadır. Yalnızca damadın köyü "sözümona bir baştan bir başa süpürülmekte". Bu, şu ya da bu biçimde bir arındırma kuttöreninin yerine geçtiğine göre, şu soru ortaya çıkmaktadır: Niçin kızın değil de yalnızca erkeğin köyünde yapılmaktadır bu tören? Fortune bu sorunu ele almamakta, bununla birlikte, kitabının bir başka bölümünde, aynı "simgesel süpürme"nin yamyamlık ve ölüm olaylarında da yapıldığını anlatırken, bize ipucu sağlamaktadır.

Şöyle yazıyor Fortune: "Erkekler savaştan utkulu dönüp de bir yamyam şöleni vermek üzere cesetler getirdiklerinde, kadınlar, köyleri bir baştan bir başa süpürür gibi yaparlar." Fortune bundan şu şaşılası sonucu çıkarıyor: "Bu kadınlar kümesinin, erkekler kümesinin iyi davranışına verdiği bir yanıttı, çünkü erkekler yenik ve eli boş döndüklerinde, köyler süpürülmüyordu" (*a.g.y.*, 77-78).

---

[85] R.F. Fortune, *a.g.y.*, s. 25.

Fortune'a göre erkek yamyamların yaptığı şölen, "iyi davranış"ı temsil ediyor. Ancak kadınların süpürge süpürmesi, durumun hiç de öyle olmadığını gösteriyor: cesetler ve yamyamlık olayı, arınma törenini gerekli kılıyor. Bu, cinsler arasındaki yiyecek ilişkisini başlatan evlilikte, süpürme töreninin neden yalnız damadın köyünde yapıldığını açıklamaktadır. Bu olay, aralarında kız alıp veren topluluklar arasında daha önce var olan karılı ilişkinin temizlendiğini ve yeni ilişkinin onaylandığını simgelemektedir.

Evlilik evriminin bu evresinde bile yiyecek engelinin kolayca ya da hızla yıkılmamış olması, anlamlıdır. Briffault'ya göre, "Çoğu halklarda, gelinle damadın bir arada yemek yemesi, evlilik töreninin özünü oluşturmaktadır. Çoğu durumda, çiftin birlikte yediği tek yemek, bu düğün yemeğidir".

Gerçekten de, Briffault'nun verdiği örneklerden birinde, evlenen çift değil de, her iki tarafın akrabaları çifti karı-koca ilan eden yemeği yemektedir.

Yakutlarda, gelinle damat düğün yemeğine katılmaz, akrabaları yemek yerken, onlar kapının ardında köşeye ve de yüzleri duvara dönük halde otururlar. "Her konuğun önüne, sofra örtüsü yerini tutan bir at postu serilir, üzerine de büyük bir parça haşlanmış kemikli et konur. Genç çiftin akrabaları, bu etleri karşılıklı değiş tokuş ederler; bu değiş tokuş, Yakut evlenme törenlerinin en önemli kısmıdır, o andan sonra aralarındaki tüm düşmanlıkları unutarak, yaşam boyu 'tekvücut' olacak olan aileler arasındaki birliği simgelemektedir".[86]

Evliliğin belirleyicisi olan yiyecek ilişkisi, yavaş yavaş ve ürkek bir biçimde gelişti. Bu ilişki, uzun bir süre boyunca, kısmi ve sınırlı olarak yürütüldü — çift, evlenme töreninden sonra eskiden olduğu gibi ayrı ayrı yemeyi sürdürüyordu. Ataerkilliğin gelişmesinden sonra bile, cinslerin et ve et yeme konusundaki eski ayrım kuralları geçerliliğini korudu. Julius Lippert, Miletli Karialıların anaerkil yapılarını bırak-

[86] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 557.

tıktan sonra bile Karia kadınlarının "kimsenin kocasıyla yemeğe oturmaması" ilkesini korumayı sürdürdüklerini söylemektedir. Aynı yazar, evli çift arasındaki yiyecek ayrımına da işaret etmekte, erkeğin et ve hayvan kesmekten, kadınınsa tahıl ve ekmeklik undan sorumlu olduğunu belirtmektedir. Roma evlilikleri konusundaysa şunları yazmakta Lippert:

Gelin kocasının evine yalnız öreke ve iğini değil, Almanların Musteil *dediği ortak yiyeceğe kendi katılma payı olarak bir sepet tahıl da getirir. Gerçi, Romalılar, tahılların yetiştirilmesi işini erkeklerin eline geçirme yolundaki olumlu ilerlemeyi daha önce yapmış bulunuyorlardı ama gene de cinslere göre işbölümü gerektiren eski geleneğin tüm izleri ortadan kalkmış değildi. Rossbach, tahıla, "evli kadının yiyeceği" nitelemesini vermenin hiç de yanlış olmayacağını söylemektedir: "çünkü, eski Romulus yasalarına göre, aile analarının en bellibaşlı işi ekmek yapmak ve özel adakları yerine getirmekti;* cena'nın *geri kalan kısmı — hayvanların kesilmesi ve etin hazırlanması erkeklere bırakılmaktaydı". Kurbanlar konusunda bile, etin sunulması her zaman için erkekleri ilgilendiren bir yükümlülüktü, öte yanda, yalnızca evli kadınların katıldığı bir şölen olan Vestalia'ya, ekmekler şöleni adı verilmişti.*[87]

Evliliğin, daha ortaya çıktığı andan beri en önemli özelliği olan bir nokta, geniş ölçüde gözden ırak kalmıştır: evlilik, daha önceki kız kardeş ve erkek kardeşlerden oluşan klan birliğinden son derece ayrı, yeni bir birlik, karı kocadan oluşan bir birlik ortaya çıkarmıştır. Bu iki birlik, birbiriyle büyük bir zıtlık içindedir. Nitekim, evliliğin, anayanlı klan yapısı içinde, analar tarafından ortaya atılmasına karşın, sonunda bu kurum anaerkilliği temelden yıpratıp çöktürmüştür.

---

[87]Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 267, 343.

Evliliğin ve Anaerkilliğin Çöküşü

Tarım ekonomisinin gelişmeye başlamasıyla, tribü toplumu doruk noktasına vardı. Ve o andan sonra kokuşmaya başladı. Klan ve fratrileri oluşturan birbirine kenetli ağlar yavaş yavaş çözüldü; her biri bir köy topluluğu oluşturan ayrı klanlara bölündü. Bunun yanısıra, evlilikle ilgili düzenlemelerin, iki klan, iki köy ve sonunda iki aile arasında yapılmaya başlandığı görüldü.

Evliliğin ilk biçimi olan anayerli evliliğe göre, koca kendi klan ya da köyünden ayrılır, karısının köy ya da klanıyla birlikte otururdu. Artık el altından kocalık etmemekle birlikte, bir anlamda hâlâ karısının topluluğunda bir "konuk", kendisinin olmayan bir anayanlı toplulukta, bir "yabancı"ydı. Akrabalık, gene temelde anasoyuna bağlı olarak kaldı, ve tribülerden kopmuş olan ilk klan aileler, anaerkil özelliklerinin pek çoğunu korudular.

Klan ailelerinin kayıtsız şartsız anayanlı olma özelliği taşıdığını kanıtlayacak belgeler boldur. Frazer, Hindistan'da yaşayan Assam halkını anlatırken, bir örnek vermiş olmaktadır:

Kasi yerlilerinde olduğu gibi, Garo yerlilerinde de ana akrabası dizgesi kendini göstermektedir. Kadın eş, ailenin reisidir, ailenin tüm mülkü, onun mirasçılarına kalır. Tribü, ya maçong denilen sayısız aile kümelerine ya da "analıklar"a ayrılmıştır. "Analıklar"ın bütün üyelerinin, ortak ana atalardan türediği kabul edilir; ve ailenin çocuklarının hepsi, ailesinin, varlığı kabul edilen ancak bunun ötesinde bir işlev taşımayan babalarının değil, analarının "analık"ına aittir. Miras da aynı yolu izler ve yalnızca dişi soyuyla kısıtlanmıştır. (...) Buna göre miras kız evlada ve onun kız evladına ya da kız evladının bulunmadığı durumlarda, klanın bazı üyelerinin gösterdiği bir başka kadına kalır.[88]

---

[88]James G. Frazer, *Folklore in the Old Testament* (Tevrat'ta Folklor), Kısaltılmış basım, s. 193.

İlkel evlilikler konusundaki raporlar, bu evliliklerin, sık sık kesilmek ve çoğu kez ayrılıkla son bulmak durumunda kaldığını, dolayısıyla süreklilik göstermediğini vurgulamaktadır. Ancak, bu süreksizliğin altında yatan nedenler, bugüne dek yeterince çözümlenmemiştir.

Akrabalık, anasoylu olma özelliğini koruduğu sürece, aynı zamanda kardeşsoylu olma niteliği taşıyordu, analaın erkek kardeşleri, söz konusu analarla onların çocuklarının velisi görevini görmekteydi. Ama gene de, kaçınılmaz olarak, evlilik, bu anasoylu düzenleme içine bir anlaşmazlık tohumu ekti.

Evli çiftler arasında olduğu kadar aralarında kız alıp veren klan aileleri arasındaki gerilim, sürtüşme ve kırıcı ilişkilerde bu tohum kendini göstermektedir. Dobo'daki uygulamayı anlatan Fortune, buna "birbirine karşıt dayanışmaların çarpışması" ve "*susu* ile evlilik sonucu oluşmuş gruplaşmalar arasındaki karşıtlık" adını vermektedir.[89] Ruth Benedict de aynı şekilde, Zuni Yerlilerinden söz ederken, "evlilik, bizim kültürümüzde olduğu gibi tüm gelenek güçlerini içinde toplayan bir toplumsal biçim değil, Zuni'de çok güçlü bir biçimde kurumlaştırılmış olan toplumsal bağı bıçak gibi kesen bir olgudur," demektedir. Söz konusu bağ, yalnız karı kocayı değil, kadınla onun akrabalarını da birbirine bağlayan anasoylu kan bağıdır.[90]

Anasoylulukla evlilik arasındaki karşıtlıktan en çok etkilenen, erkeklerdir. Kendi topluluğunu bırakıp, karısının topluluğuna giden erkek, çıkar ve hakları bölünmüş bir kişidir. Tüm temel hakları, sorumluluk ve bağlılıkları kendi kız kardeşleri ve öteki anasoylu akrabaları ile varlık kazanmaktadır. Bu durum, karısı ve karısının çocuklarıyla arasındaki bağların tam anlamıyla gelişmesine izin vermemektedir. Öte yanda karısı, evliliğin anayerli olarak kaldığı sürece, bu tür çelişkilerle karşılaşmamaktadır. Kendi topluluğunda yaşayan bir birey olarak, kendi anasoylu akrabalarıyla birliktedir, onların desteğini almayı sürdürmektedir. Ruth Benedict'in deyişiyle, "Kadınlar için herhangi bir karşıtlık yoktur. Kocalarının kümelerine karşı herhangi bir bağlılık duymamaktadırlar. Ama erkekler için, çifte bağlılık söz ko-

[89] R.F. Fortune, *a.g.y.*, s. 43.

[90] Ruth Benedict, *a.g.y.*, s. 76.

nusudur. Bir kümede koca, ötekinde erkek kardeş konumundadırlar." Zuni yerlilerinden söz ederken aynı konuda şu bilgileri aktarıyor Benedict:

Ev ve evde bulunan tahıllar, o evin kadınlarına, anneanne ve onun kız kardeşleri, kızları ve torunlarına aittir. Evliliklere ne olursa olsun, o evin kadınları, yaşamları boyunca evin sahibidirler. Bu kadınlar yıkılmaz bir cephe oluşturmuşlardır. Kendilerine ait olan kutsal nesnelere özen gösterir, onlara bakar ve doyururlar. Aralarında gizlerini paylaşırlar. Kocaları, dışardan gelme yabancılardır, her türlü günlük olayda, evin sorunlarını çözümlemede yanlarında olan hâlâ o evin bir parçası sayılan erkeklerse, evlenmiş olduklarından, şimdi artık başka klanların evlerinde oturan, erkek kardeş ya da ağabeylerdir. Yenilgiyle sonuçlanan savaşlarda, evdeki kutsal nesneler kurban taşına dizildiğinde, evin başında bulunan erkek, ağabey ya da kardeşlerdir. Kutsal şeyleri için gerekli kuttörenleri tam tamına öğrenip uygulayan ve bu törenleri sürdüren kadınlar değil, erkek kardeşlerdir. Bir erkek, tüm önemli olaylarda, annesinin evine gider. Ana öldüğünde bu ev kız kardeşinin olacaktır, kendi evliliği ayrılıkla son bulursa, gene bu eve, bu kaleye çekilecektir.[91]

Anayanlı dizgeyi sürdüren Hopi Yerlileriyle ilgili olarak Fred Eggan da temelde yukardakine benzer bir tablo çiziyor:

Evin çekirdeği ya da ekseni, bir kadınlar soyu — küçük bir soydaşlar kümesinden oluşuyor. Bu kümenin dişi olsun erkek olsun tüm üyeleri, bu evde doğmuşlardır, onu kendi evleri saymaktadırlar; ancak evlilikten sonra yalnızca kadınlar bu evde oturur. Bu soyun erkekleri, evlendiklerinde, karılarının evlerinde oturmak üzere buradan ayrılmakta, doğdukları eve çeşitli kuttörenler, ya da başka kutlamalar için ya da sık sık görülen ayrılma ya da boşanma sonucunda gelmektedirler. Evin erkekleri böylece giderken, kalan kadınlarla evlenen başka erkekler gelmektedir. (...)

[91] Ruth Benedict, *a.g.y.*, s. 76, 77.

Bunları, sırasıyla bir erkek kardeşlerine bir kocalarına bakan kadınlar soyu olarak kabul edebiliriz. Yapılan çeşitli kuttörenlere katılmak üzere erkekler doğuştan kendi evleri olan yere döndüklerinde, evdeki insanların tümü bir soyu ya da soyun bir parçasını oluşturmaktadır, bunun dışında ev halkı, evin değişmez kadınlarıyla onların koca ve çocuklarından oluşmaktadır. Ev halkı, merkezde bulunan ve sürekliliğini koruyan bir kadınlar çekirdeği etrafında dönmektedir; erkekler barınak ve hakları bölünmüş yerel varlıklar — bir kenarda kalan kimselerdir.[92]

Erkeklerin bu vardiyalı yaşamıyla iki yere bağlı olma durumlarını, "konuk koca ya da konuk erkek kardeş kurumu" diye adlandıran Richard, evliliklerin kolayca bozulduğunu yazıyor. "Karısının köyündeki duruma dayanamayan bir erkek, oradan ayrılır ve başka bir yere gider. Bu durum, ayrılabilirlik ya da kopabilirlik niteliğine sahip kocanın çözümü diye tanımlanabilir belki."[93]

Erkek kardeş koca gibi "ayrılabilirlik" özelliği göstermemektedir. Bir başka toplulukta karısı olsa da olmasa da, kendi anasoylu topluluğunun temel direğidir. Gene aynı biçimde, bir erkeğin kız kardeşinin cinsel eşi olarak kaç koca gelip giderse gitsin, erkek kardeş, onların ekonomik ve toplumsal "eş"i olarak kalmaktadır. Çocuklar da, analarının kocasını değil, analarının erkek kardeşini koruyucu ve veli olarak görüyorlardı. Eggan, Hopi yerlileri konusunda şunları yazıyor:

Bir annenin erkek kardeşiyle, o annenin çocukları (dayı-yeğen) arasındaki ilişkiler önemlidir. Kız kardeşin soyunun ve evinin erkek başkanı olarak, o evde söz sahibidir, ve ev halkını denetlemekle yükümlüdür; evin düzenini kuran odur; kendisine hem saygı gösterilir hem de sözünden çıkılmaz. Annenin erkek kardeşinin en büyük sorumluluğu, soy ya da klanın kuttören geleneklerini korumak ve ilerki kuşaklara

---

[92] Fred Eggan, *Social Structure* (Toplumsal Yapı) adlı kitapta Hopiler ve Soydaşlık İlkesi Bölümü, s. 131-32.

[93] A.I. Richards, *African Systems of Kinship and Marriage* (Afrika'daki Akrabalık ve Evlilik Dizgeleri) adlı kitabın "Orta Bantu Yerlilerinde Görülen Bazı Aile Yapısı Tipleri" bölümünden, s. 245-48.

iletilmesini sağlamaktır; genellikle, en yetenekli yeğenini, bu işi kendisinden sonra yürütecek yetkili olarak seçer ve görevlerini ya da denetlemek durumunda kalacağı kuttörenleri ona iyice öğretir.[94]

Görülüyor ki, koca, karısının toplululuğuna gelip onunla birlikte yaşamaya başlamakla birlikte, bir koca olarak pek az hakka sahipti, karısı ve onun erkek kardeşleri tarafından doyurulup bakılan ve korunan çocukları üzerindeyse hiçbir hakkı yoktu. Koca, bir yabancı ve bir konuk olarak kalıyordu, bu nedenle de karısının akrabaları karşısında dikkatli ve uysal olmak zorundaydı. Trukese yerlilerini anlatırken, Schneider, "bir kadının erkek kardeşi, onun kocasından hemen hemen her şey isteyebilir, koca bu istekleri yerine getirmek durumundadır," diyor. "Karısının erkek kardeşinin isteklerini yerine getirmeyi başaramamak, evliliği sona erdirmek için yeterli gerekçeyi oluşturur, bu durumda erkek kardeş, kız kardeşinden, kocasından gitmesini rica etmesini ister."[95] Aynı durum, sayısız ilkel bölgede kendini göstermiştir.

Bu genellikle erkek kardeşin kız kardeş üzerinde, bizim toplumumuzdaki, erkeklerin kadınlara egemen olmasına benzer bir yetke sahibi olduğunun kanıtı biçiminde yorumlanmıştır. Aslındaysa, kocanın, karısının topluluğundaki yanlış uygulamalardan sorumlu tutulması halinde, kadının erkek kardeşinin, yabancı kocanın üzerinde bir yetke sahibi olduğunu anlatmaktadır.

Kocalarla erkek kardeşler arasındaki sürtüşme ve anlaşmazlıkların temelinde, doğal ölüm ve rastlantısal yaralanma ya da sakatlanmaların nedenlerinin bilinmemesi olgusu yatmaktadır. Annelerin erkek kardeşleri koruyucular olduklarından, bu tür kötülükleri dolaylı ya da dolaysız olarak başa getirdiğinden kuşku duyulan kimselere karşı harekete geçme yükümlülüğünü taşıyorlardı.

Yabancılar karşısında duyulan bu korku ve kuşku, yalnız erkek kardeşlerle kocalar arasında değil, kocalarla eşleri arasında da gerilim-

---

[94] Fred Eggan, *a.g.y.*, s. 135.

[95] David M. Schneider, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 231.

ler yaratmaktaydı. Hoebel, "Başka başka *susu*'lardan gelen kadınla koca, evlendikleri an ve onu izleyen yaşantıları boyunca birbirlerine düşmandır," diyor. "İkisi de, karşısındakinin kendisini büyüyle yoketmeye çalıştığını sanmaktadır."[96] Evlilik, çift hayattayken, uzun bir süre yaşamayı sürdürebilmişse bile, eşlerden birinin ölmesi halinde evlilikten tek iz kalmamaktadır. Hartland, Fiji'nin kuzeyinde bir ada olan Rotuma'da, karısı ölen bir erkeğin durumunu şöyle anlatmaktadır:

Koca, karısının hoag*'ında ancak kadın yaşadığı sürece kalabilir. Evin bir kapısından ceset dışarı taşınırken, öteki kapısından da koca dışarı itilir; bu, erkeğin artık bu evde yaşamaya hakkı olmadığını belirtmektedir.*[97]

Her iki tarafın erkekleri de karşı yarımdaki kız kardeşlerle çiftleştiklerinde birbirlerinden korkmayan kardeşler halinde birleştiren çapraz yeğen birliğinin bozulmasıyla sorun büsbütün büyüdü. Ama çift evliliklerinin başlamasıyla, değişik nitelikteki erkeklerden oluşan kümeler, köyün kadınlarıyla evlenerek aynı köy içinde bir araya getirildiler. Aralarında herhangi bir bağın kurulmadığı köylerdeki erkekler birbirlerine karşı kuşkulu ve korkuluydular. Kendilerine gizlice saldırılmayacağından, ya da büyülerle öldürülmeyeceklerinden hiçbir zaman emin değillerdi. Fortune bu konuda şunları yazıyor:

Köy içindeki dayanışma şu olguyla daha iyi açıklanmaktadır: Köydeki susu*'larda başgösteren hastalık ve ölümlerin başka* susu *üyeleri yüzünden değil, aralarında bağlılık birliği bulunan diğer köylerin insanları tarafından özellikle de köyün, kendilerine evlilik yoluyla bağlı olduğu insanlar tarafından, köylerine getirilmiş yabancılar ya da bunların başka köylerdeki akrabaları yüzünden ve onlar tarafından başlarına getirildiğine inanılır. Köy halkı birbirleriyle dosttur. Başka köy halklarıyla evlenilir gerçi ama onlara güvenilmez.*[98]

---

[96]E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 224.

[97]E. Sidney Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 57-58.

[98]R.F. Fortune, *a.g.y.*, s. 43

Demek ki evlilik, evli erkeğin yaşamına derin bir bölünme getiriyordu. Kendi anasının yerinde, kız kardeşleri ve öteki akrabalarıyla birlikte, topluluğun onurlu bir üyesi olarak, yetke ve saygınlık sahibi bir erkek kardeş ya da ananın kardeşi olarak yaşamaktadır. Karısının toplumunda, kimliği olmayan bir kişi, bir yabancı, ya da en azından çeşitli suçlamalar karşısında bırakılan bir insandır.

Kocanın konumunun, hiç de önemli olmadığı, koca kavramını belirtmek için kullanılan deyişlerde de görülebilir. Fortune'a göre, Dobo dilinde koca "evlilikten çıkan sonuç"tur (*a.g.y.*, s. 43). Kathleen Gough, daha da ilginç tanımlamalar aktarmaktadır. Yao'da, bir koca, "karısının köyünde her zaman için bir yabancıdır — karısının peşinden gitmekten başka bir şey yapmayan bir 'teke', 'horoz' ya da bir 'dilenci'dir". Yazar, Minangkabau yerlilerini anlatırken de, "Geleneksel olarak karıyla koca bir arada yaşamazlar: koca, en çok cinsel ilişkide bulunma amacıyla karısını ziyaret eder. Koca, 'ödünç alınmış bir erkek' ya da bir 'horoz'dur; karısının soyunun malları üzerinde hiçbir hakkı yoktur — kadının da onunkiler üzerinde hakkı yoktur.[99]

Gough'ın yazdığına göre, Nayarlarda olduğu gibi, erkeğin karısıyla birlikte oturduğu durumlarda da: "Yaşama koşulları ne olursa olsun (birlikte ya da ayrı) bir erkeğin annesi ve kız kardeşlerine karşı olan sorumlulukları, karısı ve çocuklarına karşı görevlerinden üstündür" (*a.g.y.*, s. 397). Gluckman Afrika'da aynı durumun yaşandığını belirtiyor:

Boşanmalar sık; kadınlar, kocalarının karşısında, erkek kardeşlerinden yana çıkmayı yeğliyorlar. Bir erkek, karısına değil, kız kardeşine güveniyor. "Kız kardeş, her zaman kardeştir; karın, yarın bir başka erkeğin karısı olabilir."[100]

---

[99] Kathleen Gough ve David M. Schneider, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 581-588.

[100] Max Gluckman, *Customs and Conflict in Africa* (Afrika'da Gelenek ve Çelişki), s. 74.

Evlilikle anayanlılık arasında giderek büyüyen karşıtlık, çok garip bir gelişmeye — klandaki kız ve erkek kardeş ilişkisinin bireyselleşmesine yol açtı. Evlenerek bir araya gelmiş karı-koca çiftine karşı, bir karşı-kurum diye adlandırabileceğimiz yeni bir olgu, anayanlılık ilişkisi içinde birleşmiş bir kız ve erkek kardeş çifti ortaya çıkmış oldu. Bazı insanbilimciler, bu olguyu klan dizgesinin daralarak bir aile dizgesi oluşturmasından kaynaklanan bir evrimsel gelişme olarak görmemelerine karşın, yan tutar bir tavır içinde ve sınırlı olarak belirtmişlerdir.

Örneğin Malinowski, Trobriand adalarındaki durumu şöyle anlatmaktadır: "Anayanlı düzene göre, kız ve erkek kardeş, tüm yasal ve geleneksel durumlarda, dişi ve erkeklerle ilgili ilkelerin doğal olarak birbirlerine bağlanmış temsilcileridirler. Ailelerinin kökenleriyle ilgili destanlarda, kız kardeşle erkek kardeş, yeraltından, yer kabuğunda bulunan bir delikten birlikte çıkarlar. Aile sorunları söz konusu olduğunda, erkek kardeş, kız kardeşinin evinin ve çocuklarının doğal koruyucusu ve başıdır." Malinowski, kardeşin kocayla karısını, kız kardeşle erkek kardeşin bir araya geldiği kadar sık yan yana getirmesi gerektiğini de ekliyor.[101] Lucy Mair, aynı konuda, daha ayrıntılı bir açıklama getiriyor:

İnsanbilimciler, genellikle belli bir *ananın erkek kardeşinden,* belli bir *kız kardeşin oğlundan söz ederler, oysa çoğu dayıların pek çok yeğeni ve çoğu yeğenlerin de pek çok dayısı vardır. Bununla birlikte, Güney Afrika'nın bazı yörelerinde olduğu gibi, her erkek kardeşin belli bir kız kardeşle çiftlenmesi, belli bir ananın erkek kardeşinin o ananın çocuklarıyla çiftlenmesi kural gereğidir.*[102]

Kız kardeşle erkek kardeş ve karıyla koca birliğinin, aralarında uzlaşmaz çelişki bulunan iki birlik olmasına karşın bir arada varolmaları,

---

[101] B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 35.

[102] Lucy Mair, *Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 91.

anaerkil yapıda meydana gelen temel değişikliklerin habercisi olarak kabul edilebilir. Anayanlı klanın yapısı değişmektedir; kız kardeşlerle erkek kardeşlerden oluşan topluluklar, çıkarları birbirlerine karşı olan ayrı çiftlerden oluşan topluluklar haline gelmektedir. Anasoylu akraba ilişkileri değişmez olma niteliğini koruduğu sürece, evlilik bağı kolayca ve tekrar tekrar koparılmaktaydı. Başlangıçta bastırılan bu çelişkilerin, giderek büyümesi ve yaşamın her yönünü etkilemesi doğaldı.

Bu durum, karşılıklı değiş tokuş dizgesinde yapılan değişikliklerde açıkça kendini göstermektedir. Ortaklaşmacı yaşam biçiminde armağan alıp vermeler, insan kitlelerinin, barış sözleşmeleriyle birleşmeleri sonucunu doğurdu. Büyük toplulukların küçülerek ayrı köyler haline gelmesiyle karşılıklı değiş tokuş dizgesi, erkek bireyler, kocalar ve erkek kardeşler arasında yapılan armağan alışverişine indirgendi.

Bu bireysel armağan alıp vermelerin özellikleri, bazı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu araştırmacılar, kocaların, kayınbiraderlerine bitki kökü ve diğer bahçe ürünlerini taşımak için çok yorucu yolculuklar yaptığını, buna karşılık kendilerinin de kendi kız kardeşlerinin kocasından benzer yiyecekleri armağan olarak aldığını anlatmaktadırlar. Hoebel, şöyle bir örnek vermektedir:

Melanezya'daki Susularda, bir erkeğin, ürünlerini, kız kardeşi adına yetiştirmesi gerekmektedir. Kız kardeşinin evi barkı — kendi öz evi barkı olmadığına göre, kendi bahçesindeki kökleri, kız kardeşinin kocasının yiyecek deposuna taşımak zorundadır. Öte yanda onun yiyecek depolarının bir bölümü de, kendi karısının erkek kardeşi tarafından doldurulur.[103]

Malinowski, anlamsız hale gelen bu armağan alıp vermeleri gerçekleştirmek için gerekli zaman ve çabaların çokluğuna işaret etmektedir:

---

[103]E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 344.

Hasat zamanı yollar, yiyecek taşıyan ya da boş sepetlerle gittikleri yerden dönen erkeklerle doludur. Kiriwina'nın kuzeyinden bir küme erkek on iki mil kadar koşup Tikiwa'ukwa körfezine gider, oradan sandallara binerek Lagoon'un sığ sularında miller boyunca sırık sallar, sonra da Sinaketa'da bir hayli yol yürür; bütün bunlar, hasadının tümünü kız kardeşinin kocasına vermek zorunda olmasa, bu işi pekâlâ kendi başına yapabilecek olan bir adamın ambarını doldurmak için harcanan çabadan başka bir şey değildir![104]

Malinowski, bir başka kitapta da aynı olguya, "baştan başa tüm bölgede, iki nokta arasında yapılıp duran anlamsız bir genel iktisadi koşu"ya değinmekte, hasat zamanları yapılan, herhangi bir iktisadi amaca hizmet etmeyen yiyecek sergileriyle değiş tokuşları anlatmaktadır:

Toprak ürünlerinin dürüstlükten uzak, art niyetli bir yaklaşımla dağıtımından daha büyük bir iktisadi saçmalık olabilir mi? Erkek, kız kardeşi için çalışacak ve buna karşılık kendisi karısının erkek kardeşine güvenecek; malların sergilenmesi, gösterilmesi ve alınıp verilmesine, ürünün sağlanmasına harcanandan daha çok zaman ve çaba harcanıyor.[105]

Bu durum, eski armağan değiş tokuş dizgesinin, *saçmalığa indirgendiği* noktadır. Dizge, bir kardeşle koca arasında yapılan değiş tokuşa indirgenmekle anlam ve amacını yitirmiştir. Bu yıpranmış gelenek, kardeşçil ilişkiler yaratmak yerine, erkekler arasındaki sürtüşme ve gerginlikleri artıran bir yük niteliğine bürünmüştür.

Salt eski armağan değiş tokuşları değil, bölünen emek yükümlülükleri de yük halini almıştı. Eskiden, bir anaerkil-kardeşerkil toplulukta, erkek destek direğini, tribüiçi erkek kardeşlerle annelerin erkek kardeşleri topluca oluştururken, şimdi bir erkek kardeşin bir kız kardeşi

---

[104]B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı PasifikArgonotları), s. 174.

[105]B. Malinowski, *Crime and Custom in Savage Society* (Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek), s. 37.

doyurması bekleniyordu. Söz konusu erkek kardeş aynı zamanda, karısının topluluğunda yaşadığı sürece karısı ve onun akrabaları için de gerekli emek hizmetlerini yerine getirmek zorundaydı. Briffault'nun verdiği bilgilerden şu örneği aktarıyoruz:

Mortlock Adalarında, kocanın tarlası kayalığın bir tarafındadır; karısının evinin bulunduğu kayalığın öte yanına varmak için aradaki sığ suları her gün iki kez dolaşmakta, karısının toprağının işlenmesine yardım etmek üzere gidip gelmektedir.

Gene aynı şekilde, anayerli evlilik kuralının uygulandığı Torres Boğazının batısındaki adalarda erkekler çoğunlukla bir başka adada oturan bir kadınla evlenmekte ve vakitlerini kendi topraklarıyla karısınınki arasında pay etmekte, yılın değişik mevsimlerinde iki ada arasında mekik dokumakta, bir oraya bir buraya gidip gelmektedirler. Eğer koca, evliliğin ileriki yıllarında, sürekli bir yurt edinirse, bu genellikle karısının bulunduğu yer— onun evi olmaktadır.[106]

Aslında, anayerli evliliğin uygulandığı dönemde, bir erkek için sürekli yerleşim, pek söz konusu değildir. Karısının topluluğuyla bütünleşmek, onun ayrılmaz bir parçası olmak için ne büyük çaba harcarsa harcasın, yaşamı süresince düzenli aralıkla iki topluluk arasında bölünmek, dolayısıyla evliliğe ara vermek durumunda kalmıştır, ölümden sonraysa, söz konusu evlilik ortadan kalkmıştır.

Evlilikle anaerkillik arasındaki bu çelişki, "babayerli" diye adlandırılan evlilik biçiminin ortaya çıkmasıyla azalmamıştır. Tersine durum daha kötü olmuştur, çünkü artık kadınlar da bölünmüş bir yaşantı sürmek durumunda kalmış, anayerli evlilikte erkeklerin başına dert olan sürtüşme, gerilim ve çatışkılardan onlar da etkilenmeye başlamışlardır. Bu durum, bazı ciddi yanlış kavramalara konu olan "babayerli evlilik" deyişinin daha yakından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

---

[106]Robert Briffault, *a.g.y.*, s. 292.

Anayerli evliliğin kökenini bulmak yolunda yapılan bir araştırma, iki anayanlı yarım arasında çapraz yeğen çiftleşmesi anlaşmalarının doğduğu günlere dek gitmektedir. Erkeğin, kadınla birlikte, kadının topluluğunda yaşaması olgusunun ortaya çıkması için, yalnızca "konuk koca"lık adımının atılması yeterli olmuştur. Ancak, "babayerli evlilik"in kökenini bulmamıza yardımcı olacak malzemenin dikkatleri çekecek denli az olduğu görülmektedir. Kadın eş, hangi noktada, yüzyıllardır uyguladığı kendi topluluğunda kalma göreneğini bırakarak belli zaman aralıklarıyla da olsa kocasının topluluğunda yaşamaya başlamıştır?

"Babayerli" deyişi, bu soruya yanıt arama işini engellemektedir. Evrim sırasına göre, koca, babadan önce tarih sahnesine çıkmıştır. Kabul edilmiş tanımlara göre, anayerli evlilik, kocanın, karısının topluluğunda yaşaması anlamına gelmekte, babayerli evlilikse, kadının kocasının bulunduğu yere taşınması demek olmaktadır. Bu tanımlamada, kadının kocasıyla yaşamak üzere onun bulunduğu yere taşınmakla, bir "babalar" topluluğuna katıldığını belirtecek hiçbir ipucu yoktur. Kadın, yalnızca içlerinden biri kendisine eş olan bir olası-kocalar (gizil kocalar) topluluğuna katılmaktadır.

Kocanın, karısının çocuğuyla ilgili olarak babasal işlevleri yerine getirmesi halinde, babalardan ve "babayerli evlilik"ten söz edebiliriz ancak. Ama, böyle bir gelişmenin görülmediği bir evrede, kadın eşin bir "baba-yeri"ne değil, "koca-yeri"ne gittiğini söyleyebiliriz.

"Babayerli Evlilik" deyişi, bir bakımdan daha yanlış anlamalara yol açıyor: Bu evliliğin, baba-ailesi kurumunun bulunduğu, yapısının iskeletini erkeklerin oluşturduğu bir toplulukta yapılan evlilik olduğu kabul ediliyor genellikle. Gerek babayerli; gerekse anayerli evlilik, tam tamına aynı klan ve köy yapısı içinde, anayanlı bir yapı çerçevesi içinde görülmektedir. Koca da kadın da kendi anayerlerinden gelmekteler. İster kadının isterse erkeğin topluluğunda birlikte yaşasınlar, eşlerden birinin *anayerinde* yaşamaktalar.

Bu bakımdan, "babayerli evlilik" deyişinin, kökenlerin incelenmesi yolunda yapılan bir çalışmada yetersiz olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, daha iyi bir deyişin bulunmaması ve bu deyişin tektipleşmiş

olması nedeniyle "babayerli evlilik" sözcüklerini kullanmayı sürdürecek ve bununla aslında "kocayerli evlilik"ten söz ettiğimizi kabul edeceğiz.

Anayerli evlilikten babayerli evliliğe geçiş evrimi açıkça belirli olmasına rağmen, bir kadın eşin, yaşam boyu kendi topluluğunda kalması uygulamasının, yani bu yüzyıllık uygulamanın bırakılmasının asıl nedenlerini ortaya çıkaracak bilgiler eksiktir. Bu yeni uygulamanın, salt anasoylu topluluklar arasındaki eşitlik ilkesinden kaynaklandığı olasıdır — böylece evli çiftin her iki toplulukta da oturması sağlanmıştır belki de. Ancak anasoylu ilkeler korunduğu sürece hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmeyen kadının kendi yerinden çıkarılması olgusu, çok yavaş, uzun ve ürkek adımları içeren bir süreçti.

Söz konusu uygulamanın, bazı bölgelerde günümüze dek yaşadığını görmek, bunu doğrulamaktadır. Kathleen Gough, Nayar yerlilerinden söz ederken görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "Bazı durumlarda, koşullar bunu özellikle gerekli kılmışsa, kadın eş, zaman zaman birkaç hafta kalmak üzere kocasının doğuştan yurdu olan yere gidebilir. Ancak bu düzenleme, Orta Kerala'da, son derece çağdaş sayılmakta, kadınlar bu işten hiç hoşlanmamakta, çoğu kez de böyle bir isteğe uymayı reddetmektedir." Gough, daha sonra şöyle yazmaktadır:

Bir kadın, kocasının akrabalarıyla erkeğe göre daha seyrek görüşmekte, erkeğin ilişkileri daha düzenli olmaktadır. Bir kadın, hiçbir zaman kocasının köyüne, onu kişisel nedenlerle ziyaret etmek üzere gitmez, ancak, erkeğin kadın akrabalarına nezaket ziyaretleri yapar. (...) Ne koca ne de kadın eş, bir diğerinin evinde herhangi bir iş yapmaz. Her ikisi de, ince ve ahlâklı davranış gereği, birer yabancı olarak kalırlar.[107]

Mapilla yerlilerinde de aynı durum görülmektedir. Gough'ın yazdığına göre, "ne olursa olsun, kadının, kocasının akrabalarıyla olan ilişkileri, kocanınkilerden daha gevşektir. Kadının, kocasının akra-

[107]Gough, *a.g.y.*, s. 395, 368.

balarının evinde yatıya kaldığı pek seyrektir; ziyaretleriyse, âdet yerini bulsun diye yapılan incelik ziyaretleridir. Kocasının kadın akrabalarıyla arasındaki ilişkinin en büyük özelliği, inceliktir..." (*a.g.y.*, s. 439). Yazarın söylediğine göre, "Mayombe yerlilerinde evliliğin öldüğü ama akrabalıkların (yani anayanlı akrabalığın) ölmediği" yolunda bir özdeyiş vardır (*a.g.y.*, s. 586).

Briffault, anayerli evlilikten babayerli evliliğe geçişin temel özellikleri olan kararsızlık ve sakıngan davranışları örnekleyen bilgiler vermektedir:

Nitekim, Yeni Gine'nin bazı bölgelerinde, bir erkek, karısını bir yıl süreyle kendi evine alabilir, kadın bu sürenin sonunda kendi evine döner, kocası onu burada ziyaret eder. (...) Yeni Gine'nin doğusundaki Massim tribülerinde, anayerli evlilikten babayerli evliliğe geçiş sürecinin tüm evreleri kendini göstermekte, bu arada sakıngan davranışlar göze çarpmaktadır; bir erkek, zamanının bir bölümünü karısının ailesine ayırmak, orada tarla ya da bahçe işlemek zorundadır, ama aynı zamanda kendi evinin önünde de bir toprak parçasını ekip biçmekte, evliliğinin ilk yıllarını, iki ev arasında yarı-göçmen olarak geçirmektedir. (...)

Kuzey ve Orta Asya halklarının tümünde, en katı ve en sıkı uygulanan gelenek, damadın, karısının ailesinin yanında az çok uzun bir süre kalmasını ya da, gelinin, kocasıyla kısa bir süre birlikte kaldıktan sonra, uzun bir süre için kendi evine dönmesini gerektiren gelenektir. Günümüzde Yeni Gine ve Afrika'nın bazı bölgelerinde görülen uygulamalara benzeyen bu gelenekler, elde ettiğimiz bilgilere göre, şimdiki anayerli evlilik uygulamasından, babayerli uygulamaya geçiş döneminde yaşanan geleneklerdir ve Asya'nın bu bölgelerinin her yanında, evliliğin sürekli anayerli olduğu bir dönemin yaşayagelen kalıntıları olduğu inancını doğurmaktadırlar.[108]

Bu durumda çift, ortak yaşama yerini kadının anayeriyle erkeğin anayeri arasında değiştirip durduğuna göre, babayerli evlilikten, "gö-

[108] B. Malinowski, *a.g.y.*, c. I, s. 293-96.

çebe evlilik" diye söz etmek daha doğru olacak. Buna bazen "değişmeli konut" ya da "erkek yerli" ya da "iki yerli" konut denilir. Fortune, Dobo'da, çiftin her yıl sırayla birinin yerinde kaldığı tarafsız bir düzenleme örneğini aktarıyor:

Evlenme yoluyla oluşan her kümenin iki ayrı ev yeri ve her iki yerde de birer evi vardır. Kadının evi kadının köyünde, erkeğin evi de erkeğin köyündedir. Çift, çocuklarıyla birlikte, kadının anayanlı akrabalarının köyünde, kadının evinde ve erkeğin anayanlı akrabalarının köyünde, erkeğin evinde olmak üzere sırayla bir orada, bir orada otururlar. Ev değiştirme, genellikle yılın ekim mevsiminde yapılır; böylece her eş, bir yılı kendi yerinde, bir yılı da eşinin yerinde geçirmiş olur; ama bazı çiftler, daha kısa aralıklarla oradan oraya taşınırlar.[109]

Bu düzenleme bile, evlilikle anayanlılığın altında yatan çelişkilerin ortadan kalkmasına pek yardımcı olamadı. Her iki eş de, bir diğerinin akrabasına "yabancı" olarak kaldı. Ruth Benedict, Dobo'daki düzenlemeyi şöyle anlatıyor:

Evli çifte, kimsenin kendilerini rahatsız edemeyeceği bir özel ev ve bahçe verilmişse, kimin anayurdunda ve kimin kem bakışları altında yatıp kalkacaklardır, kadın eşin susu'*sunun mu, kocanın* susu'*sunun mu? Bu sorun, bayağı mantıklı ancak doğal olarak olağandışı bir biçimde çözümlenmiştir. Evlilikten ölüme dek çift, sırasıyla bir kocanın, bir kadın eşin köyünde oturacaklardır.*

Eşlerden biri, birer yıl atlamalı olarak kendi kümesinin desteğinden yararlanmakta ve duruma egemen olmaktadır. Ertesi yıl aynı eş, eşinin köyünün sahipleri karşısında kendine önem vermemek durumunda olan, kendisine katlanılan bir yabancıdır. Dobo köylüleri, bu uygulamayla her zaman birbirlerinin karşısında olan iki kümeye ayrılmışlardır.[110]

---

[109] R.F. Fortune, *Sorcerers of Dobu* (Dobo Büyücüleri), s. 4-5.

[110] R. Benedict, *a.g.y.*, s. 126.

Benedict, "kendi yurdunda olan eşin, Dobo'da sürekli olarak görülen karı-koca kavgalarında, kendi *susu*'suna, özellikle de annesinin erkek kardeşine sığınması kolaylaşır," diyor. "Annenin erkek kardeşi, yabancıya, herkesin gözü önünde söylev çekmeye, ya da onu ağza alınmadık sövgülerle köyden sepetlemeye dünden hazırdır." (*a.g.y.*, s. 127).

Eşler arasındaki bu sürtüşme ve kuşkunun altında yatan asıl kaynaktan habersiz olan Benedict, durumu, kadın eşin "sadakatsizliğine" yormaktadır. Bu yorum, aynı yazarın, şu tümcesiyle çelişmekte: "karı-koca arasında bağlılık bulunması beklenmez, hiçbir Dobo'lu da cinsel amaçlar dışında hiçbir nedenle kısacık bir süre için de olsa karı-kocanın bir araya geldiğini söylemeyecektir size" (s. 127). Sürtüşmenin tümüyle ayrı türden bir "sadakatsizlik"ten kaynaklandığı sonucuna varmak çok daha akla uygundur. Kadın eş orada otururken, kocanın topluluğunda herhangi bir kaza ya da ölüm olayı olduğunda, bunun, kadının erkek akrabalarının uzaktan yaptıkları büyü sonucu başa gelen bir düşmansı davranış biçiminde yorumlanması olağandır. Bu kanıysa, kadının kendi akrabalarına bağlı kaldığı ve kocasının akrabalarına ihanet ettiği kuşkusunu uyandırır.

Nitekim babayerli evlilik (ya da daha önce adlandırdığımız gibi göçebe evlilik), anaerkillikle evlilik arasındaki çelişkileri azaltmamıştır. Topluluktaki bir ölüm olayının doğurduğu sürekli kopmalardan ayrı olarak, çift, daha bir yığın nedenle dönemsel ayrılıklar yaşamak durumundaydı: aylık kanamalarda, doğumda hayli uzun süren dönemler için, kuttörenler nedeniyle ve bazen de belirli bir neden olmaksızın evli çift ayrı yaşardı. Briffault, Bakerewe halklarını anlatan ilk din görevlilerinden Hurel adlı yazarın yakınmasını aktarıyor:

"Karşılıklı anlayış ve evlilikte sürekliliğin korunmasına zarar veren bir gelenek de, kadının sudan bahanelerle kendi ailesinin yanına dönmesi alışkanlığıdır. Kadın keyifsiz, ya da herhangi bir nedenle kırgınsa 'Eve gidiyorum,'" der. Kendi topluluğunda bir şölen olsa, 'Eve gidiyorum,' der. Genellikle uzun süreleri kapsayan bu gidişler, yalnız kalan zavallı koca için hayli üzücü ve can sıkıcı olmaktadır. Ne yazık ki koca bu ugulamayı değiştiremez; âdet böyledir.[111]

[111] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 304.

Meyer Fortes de, Aşanti yerlileri konusunda benzer görüşleri dile getiriyor:

Evlendikten sonra bir erkeğin beklediği şey, kendi evinde karısı ve çocuklarıyla bir arada yaşamaktır. Ancak bu ideal, Aşanti yerlilerinin sandığından da az gerçekleşmektedir. Günümüzde, çok etkili olan Hıristiyan öğretisi tarafından desteklenmesine karşın, olağan bir ev kümesi olarak "babayerli" aile ideali tümüyle kendini göstermiş değildir. Anasoylu akrabalık bağları, buna karşı güçlü bir direnç oluşturmaktadır.[112]

Kocasının topluluğunda yaşayan bir kadının evine dönmesini gerektiren durumlar arasında en evrenseli, doğum olayıdır. Her çocuğun kendi öz anayanlı akrabaları arasında doğması gerektiği ilkesine bağlı olarak analar, doğum için kendi topluluklarına dönerler. Bu uzun süreli konukluklar bazen birkaç ay sürer; sürekli ayrılıklara bile dönüşebilir.

Babayerli evlilik, kocaya, karısının çocukları üzerinde herhangi bir hak sahibi olma yetkisi vermiyordu. Kadının evliliği bozması halinde çocuklar anneleriyle birlikte onun anayerine giderlerdi.

Evlilik, gelişmesinin bu ilk evrelerinde, evlenen kadınla erkeğin yerlerinin değiştirilmesi olduğu kadar kız ve erkek kardeşlerin de yerlerinden alınması anlamına geliyordu. Çünkü nasıl ki kadın eş, kendi anayanlı akrabalarıyla yakın ve sıkı bir ilişki içinde ve onlara sıkıca bağlıysa, erkeğin asıl yeri de karısının ve onun çocuklarının değil kız kardeşinin ve onun çocuklarının yanıydı. Fortune, Dobo yerlilerinin evlilik törenlerini anlatırken, bu bölünmüş yaşamın en canlı örneklerinden birini sergilemektedir:

Damat ya da gelinin, armağan getirmek üzere gelen kadın akrabaları köyün, kendi köylerine en yakın ucuna otururlar. İki kümeyi, aradaki geniş bir alan ayırmaktadır. İki taraf arasında herhangi bir içtenlik gösterisi, senli benlilik görülmez. Orada bulunan her kadın, erkek kardeşiyle birliktedir. Her erkek, kız kardeşi ve onun çocuklarıyla yan-

[112]Meyer Fortes, *Social Structure* (Toplumsal Yapı), s. 65.

yanadır. Armağan değiş tokuşu yapacak taraflardan hiçbirinde kardeş olmayan bir erkek, kadın eş ya da çocuk yoktur. Köylerinden, evlilik sonucu akrabalaşmış kimseler gibi kayınbabalar da gelmemiştir. Evlilikle aileye karışmış kimselerin katılmadığı bir düğün izlemek, bir Avrupalıya çok garip geliyor. Ne var ki, evlenme töreninin başladığı anla sonraki saatlerinin en belli başlı özelliği, evlenmeyle oluşan kümelerin, tümüyle ve kesinlikle ortalıkta görünmeyişi. Güneş battıktan sonra, törenin bitmesiyle kocalar, kadın eşlerin ve çocukların yanına geliyorlar. Aralarında kız alıp vermekte olan köylerden birinin üyesi olan erkekler, gün boyunca kız kardeşleri ve onların çocuklarıyla birlikte kalmak durumundalar. Hazır bulunan erkekler, bu iki köyden birinin üyesi değillerse, ya kız kardeşlerini ziyaret ediyor, ya da erkek erkeğe iş görüşmek amacıyla oluşturdukları erkek kümelerinde çene çalıyorlardır.[113]

Durum, yaşamda nasılsa, ölümde de öyledir. Bir erkek, kız kardeşlerinin ve öteki anayanlı akrabalarının bulunduğu yere gömülür. Kadın eşin ve onun çocuklarının cesetleri de kadının anayanlı akrabalarının bulunduğu yere gömülür. Fortune şöyle diyor:

Burada, toprağın altında, çember biçimindeki taş mezarda, ailenin kadın tarafının anaları, anaların erkek kardeşleri ve anneanneleri ve, daha pek çok kuşak geriden, köyün, kadınlar tarafından ataları yatmaktadır. (...) Baba tarafında, köyün sahiplerinin ataları, pek çok yabancı klanın köylerinde kendi analarının ve dişi atalarının köylerinde darmadağınık mezarlarda, yatmaktadırlar.[114]

Ancak, erkek ve kız kardeşlerin anayanlı akrabalarının söz konusu mezarları bir yana bırakılırsa, evlenen çiftler kendi evlerine sahip oldukça, karı-koca arasındaki evlilik bağları güçlendi. Değişik köylerden gelen erkekler, bir köyün kadınlarıyla evlenmeleri sonucu bir araya ge-

[113] R.F. Fortune, *Sorceres of Dobu* (Dobo Büyücüleri), s. 26.
[114] *A.g.y.*, s. 1-2.

lince, özel barınak gereksinmesi ortaya çıktı. Gerçi, bu arada kadınlar da değişik köylerin erkekleriyle evlenerek bir araya gelmiş bulunuyorlardı, ancak kadınların durumu erkeklerinkiyle aynı değildi; kuşku, korku ve düşmanlıklar, daha çok yabancı erkekler arasında görülüyordu.

Fortune, şu sözlerle bunları doğruluyor: "Her Dobo köyünde, birbirine karşı sonsuz bir güvensizlik besleyen değişik köylerden gelmiş karışık bir erkekler kümesi bulunmaktadır. Aynı köyün insanları arasında büyü kuşkuları ve zehirleme numaraları, zaman zaman hayli kabarık oluyor." Ancak, şu sözlerle yukardaki sözlerini yalanlamış oluyor: "Köylerde evlilik yoluyla topluluğa katılanların hepsi kadın; köyün yerlileri arasında düşmansı numaralar yapıldığı kuşkusu hiç uyanmıyor" (*a.g.y.*, s. 9).

Evli çiftler için özel barınak yapmada güdülen amaç, yabancı erkekler arasında belirmesi olası gerilim ve düşmanlığı bastırmaktı. Bu geçerli neden, anaerkil dönemin, erkek kardeşlerin de katıldığı bir ana mirası, analardan kız evlatlara aktarılan ortak mülkiyet geleneğinin de giderek geçersiz kalmasına yol açtı. Kişisel güvenlik sağlamak amacıyla ortak yaşantıdan kopma ve özel yaşantı kurma, eşyaların özel mülkiyetine doğru atılan küçük bir adımdı.

Layard, Malekula yerlileri üzerine yaptığı incelemede bu noktaya işaret etmektedir:

Köyde, her evli erkeğin, etrafı, genellikle birbirine geçmiş kamış örgüler içine yerleştirilmiş taş duvarlardan oluşan yüksek bir engelle çevrilmiş birer yeri vardır. (...) Hiç kimse, bir başkasının alanına çağrısız giremez. Genel ortaklaşmacılık ve yaşantıların apaçık ortada, gizlilikten uzak olması olgusu ile bir erkeğin gerçek evi konusunda beslediği çok büyük bir sahiplik duygusu şaşılası bir denge oluşturmaktadır.[115]

Böylece, için için, göze görülmez bir sinsilik ve acımasızlık içinde, anaerkil komün giderek çöktü. Anayanlı klanın son sığınağı sözcüğün

[115]John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 40-41.

tam anlamıyla mezardı. Fortune'un Dobo'da gördüğü üzere, toprak üstündeki kulübelerde evli çiftler vardı. Ama "*Susu*'nun tümüyle kendine ait bir ortak evi yoktu. Tümüyle kendine ait tek ortak dinlenme yeri mezarlıktı."[116] Ailelerin ve tribülerin kadın başkanlarının sonu yaklaşmıştı; kısa bir süre sonra, bu son sığınak bile ortadan kalkacak, yerlerini, aile mezarları alacaktı.

Bir toplumsal dizge, insanlığın, tarihin belirli bir evresindeki belirli gereksinmelerinden doğar ve insanlığın ekonomik gelişmesinin düzeyiyle çakışır. Bu gereksinmeler giderildikten sonra, söz konusu dizge yıpranmıştır artık, bir sonraki gelişmeyi engelleyen bir bukağı olmaktan öte gidemez. Anaerkillikte de durum böyle olmuştur.

Anaerkillik, insanlığı hayvanlık ve yamyamlık düzeyinin üzerine çıkarmak için yapılan savaşımın sonucunda doğmuştur. Bu görev yerine getirildikten sonra, karşılanması zorunlu yeni gereksinmelere yanıt veren yeni biçimlerin gelişmesi için kenara çekilmiştir. Cinslerin ayrılması ve kız-erkek kardeş birliğinin yerini alan karı-koca birliği, cinsel birliğin toplumsal-ekonomik birlikle tamamlanmasının nedenleri olmuştu. Ayrıca, akrabayla yabancı arasında bölünmelerin olması da kaçınılmazdı; babanın ve babayanlı akrabalığın tanınmasının zamanı gelmiş bulunuyordu.

Ne var ki toplum, uzun süren acılı savaşımlarla ilerler. Evlilikle anaerkillik arasındaki çelişki, baba-ailesiyle kardeşerkillik arasında başgösteren bir uzlaşmaz çelişki halini aldı. Bu çelişkiyi ancak ve ancak büyük bir toplumsal devrim çözebilirdi.

---

[116] R.F. Fortune, *a.g.y.*, s. 4.

Üçüncü Kesim

ATAERKİLLİK

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ANAYANLI AİLE

İNSANLIĞI daha yüksek bir ekonomik düzeye getiren ve o uzun yabanıllık çağını kapatan temel etkenler sayısız tarihçi ve iktisatçı tarafından ortaya konulmuştur. Bu etkenler arasında en önemli olanı, yiyecek toplama ve avlanmadan, aşağı yukarı sekiz bin yıl önce başlayan yiyecek üretimine geçiş yolunda yapılan ilerlemedir. Yabanıllığın ileri evresinde gelişen bahçıvanlık ya da küçük çaplı sebze ekimi, barbarlık çağının başlangıcı sayılan büyük çaplı tarımın gelişmesi sonucunu doğurdu. Bu, insanların daha bol yiyeceğe sahip olmasını sağladığı gibi bu konudaki yokluk korkusunu da ortadan kaldırdı; hayvanlara yem verilmeye başlanmasıyla da hayvancılık gelişti.

Tarım ve hayvancılık, (yontma taş çağı diye de adlandırılan) yabanıllık çağıyla barbarlık (cilalı taş çağı) arasındaki ayırıcı çizgiyi oluşturmaktadır. Yiyeceğin sürekli olarak fazla gelmesi nüfusun daha çok yoğunlaşmasına, yeni ve daha karmaşık işbölümlerinin yapılmasına ve el sanatlarında uzmanlaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Madencilik, tekerlek, takvim ve yazının bulunması gibi daha ileriki gelişmeler barbarlığın birkaç bin yıl içinde yerini uygarlığa bırakmasına yol açmıştır.

Benjamin Farrington'a göre, "Yeni tekniklerin geliştiği o önemli dönem, İ.Ö. 6.000 ile 4.000 yılları arasındaki iki bin yıllık dönemdir." Yazar konuyla ilgili sözlerini şöyle sürdürüyor:

Tarih öğretimi gerektiği gibi, herkesin, insan toplumunun gerçek öyküsünün kendi zihinsel yaşamının temelini oluşturduğunu görebileceği biçimde yapıldığında, insanın kendi çevresini denetimi altına alması yolunda yapılan bu büyük devrimin ayrıntılı ve somut olarak gözler önüne serilmesi temel derslerden birini oluşturacaktır. Filmler, müzeler, atelyeler, dersler, kitaplıklar, yaşamsal önem taşıyan bu iki bin yılın insanoğlunun tarih bilincine kazınmasını sağlamak için el ele verecek, bu dönemin büyüklüğünü anlatacaktır. Bu teknik devrim, eski uygarlığın maddi tabanını oluşturmaktadır. Bu devrimle on sekizinci yüzyıl sanayi devrimi arasında, insanın geleceğini o ölçüde değiştirecek bir olay olmamıştır. Orta Doğuda kurulan eski imparatorlukların, Yunanistan, Roma ve Ortaçağ Avrupasının uygarlıkları, tümü Cilalıtaş Çağında varılan teknik başarılara dayanmaktadır.[1]

Cilalıtaş Çağındaki bu teknik ve ekonomik devrimin içerdiği en anlamlı ve önemli değişiklikten söz eden olmamıştır. Bu değişiklik yamyamlığın yok olmasıdır. Bir önceki dönemde, bahçecilik, bahçe ürünleri ve diğer armağanların değiş tokuşu, yamyamlık üzerine baskılar yapmaktaydı. Ancak bu uygulamanın kökünü kazıyan gelişme tarımdı. Buğday, yulaf, arpa ve pirinç taneleriyle yüklü tahıl desteleri ve ekmeğin "yaşamın temel direği" olarak ortaya çıkması, gelişmiş bölgelerde, bu eski felakete öldürücü yumruğu indirdi.

Yamyamlığın ortadan kalkması, verimli topraklarda yer alan Mısır'ın söylencelerden oluşan tarihinde, uygarlığın başlangıcı olarak anılmaktadır. Yunan tarihçi Diodorus'a göre, Mısır tanrıçası İsis, ekmek yapmayı öğrendi ve erkek kardeşi Osiris'le birlikte, yamyamlığa son verdi. E. A. Wallis Budge, diyor ki:

(...) Osiris, insanların birbirini yemesini yasakladı. İsis, o güne dek çayırlarda diğer otların yanısıra yabanıl olarak yetişen buğday ve arpadan ekmek yapmayı öğrendi, ve tarımın ustalıklarını zaten bilen insanlar, büyük bir istekle yeni besinden yararlanmaya başladılar; böy-

[1]Benjamin Farrington, *Greek Science* (Yunan Bilimi), c. I, s. 18.

lece, insanların birbirlerini öldürüp yeme alışkanlıklarını bırakmaları sağlanmış oldu. Gerek eski gerek çağdaş Afrika geleneklerini inceleyen herkes, Diodorus'un yazdığı bu geleneğin olgulara dayandığını bilir. (...)[2]

Aile, yabanıllıktan barbarlığa geçiş noktasında tarih sahnesine çıkmıştır. Ailenin doğuşu, çelişik nitelemelerle hem Osiris'in kız kardeşi hem de Osiris'in karısı olarak tanımlanan barbar tanrıça İsis söylencelerinde yansıtılmıştır. Bu evliliği, kız kardeş-erkek kardeş evliliği olarak görmek yanlış olur; bu değişiklik daha çok, kız kardeşle erkek kardeşin birlik, ortak olduğu klan dizgesinden, karı kocanın birlik ve ortak olduğu aile dizgesine dönme yolunda atılan tarihsel adımın dürbün camlarından görünüşüdür.

İsis tapımı çok yaygındı; ilk kez, İ.Ö. 2000 yıllarında Mısır'da ortaya çıktı ve eski Yunan ve Roma'ya dek yayıldı. İlk Toprak Ana ya da Evrensel Ana olan İsis, Yunan Demeter ve Romalı Hera'nın öntipiydi. İsis, kişiliğinde, anayanlı klandan baba-ailesine ve toplumsal anadan aile anasına geçişi tam anlamıyla ve kendisinden sonra gelen tanrıçalardan daha fazla simgelemiştir.

İsis, Osiris'in kız kardeşi olarak ortaya çıkar, yamyamlığın önlenmesinde kardeşine yardımcı olan ekmek yapıcıdır başlangıçta. Daha sonra onun karısına dönüşür. Çocuğunun doğumuyla bir aile anası olur. Son olarak, çocuğu Horus'u elinde tutarken görülmekte, gelecekteki baba-ailesiyle ortaya çıkan kutsal ana ve oğulu simgelemektedir.

Bununla birlikte baba-ailesi, tarihte ortaya çıkan ilk aile değildir. Morgan, kendisinden sonraki araştırmacılara yol gösteren öncü incelemelerinde, en eski aile birimine "çiftleşme ailesi" adını vermiş, bu ailenin, yabanıllıkla barbarlığın sınır çizgisi üzerinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Morgan, bu birime uygun bir ad bulmanın ne büyük bir sorun olduğunu bilmekteydi. Şöyle yazdı Morgan: "Yabanıl ve barbar tribülerde, aile kavramını karşılayacak bir sözcük yok. (...) Aile adı,

[2]E.A. Wallis Budge, *Osiris*, s. 167.

uygarlıktan daha eski değil." Ve şu sonuca vardı: "eski aileye bir ad verilmişse de şimdi bunu saptamak olanaklı değil."[3]

Bu sorun, baba-ailesinin öteden beri varolduğu konusunda ısrar edenler de dahil olmak üzere, Morgan'dan sonraki pek çok insanbilimci tarafından da açıkça kabul edilmiştir. Bunlar Morgan'ın "çiftleşme ailesi" deyişini kullanmasalar da, aynı kapıya çıkan adlar öne sürüyorlar; yani, onların sözünü ettiği aile de, babanın baba olarak kabul edildiği ancak tam gelişmiş bir baba-ailesindeki baba rolünü oynamadığı bir aile. Ancak onlar örneğin şu adlarla anıyorlar onu: "İlk" aile, "ilkel" aile, "ana" ailesi, "evlilik" ailesi, "evli küme", ve "anayanlı aile".

Bu kitapta biz, Morgan'ın deyimi yerine, "anayanlı aile" ya da "ana-ailesi" deyişlerini kullanacağız. "Ana-ailesi", baba-ailesinden önce gelen birim türünü tanımlamada daha yeterli bir deyim. Söz konusu birim, ana klanında yatıp kalkan, o klanın anayanlı ve kardeşyanlı yapısını, gelenek ve göreneklerini sürdüren bir ailedir. Bu birimin ortaya çıktığı dönemde de, ana-ailesi içinde kök salmakta olan babayanlı ilişkiler, anayanlılığın gölgesi altındadır.

Ailenin, evrimi süresince sayısız değişikliklere uğraması, ana-ailesinden baba-ailesine geçişte dönüm noktasının niteliğini belirsiz hale getirmiştir. Ana-ailesi, anaerkil düzenin son evresinin bulunduğu yanda, baba-ailesiyle, utkulu ataerkilliğin tarafındadır.

Morgan'ın aile gelişmesi sıralaması bu açıdan yeniden gözden geçirilmeli ve değiştirilmelidir. Morgan ailenin gelişmesini şu beş evreye ayırmıştır: 1) kandaş aile; 2) Punalua ailesi; 3) çiftleşme ya da birleşme ailesi; 4) ataerkil aile; ve 5) tekeşli aile (*a.g.y.*, s. 393-94). Bunlardan ilk ikisine "aile" demek yanlıştır, çünkü aile-öncesi evrede varlık göstermişlerdir. "Kandaş aile"ye, daha önce gördüğümüz üzere (8. Bölüm) "anayanlı ilkel oymak" demek daha doğru olur. Anayanlı klanın önceli "Punalua ailesi" de yanlış konulmuş bir addır, çünkü söz konusu aile, kadınlarla erkekler arasındaki çapraz yeğen çiftleşme ilişkisinden başka bir şeyi simgelememektedir. Hawai dilinde bir sözcük olan *punalua*, "yakın yoldaş" ya da "eş" sözcükleriyle karşılanabilmekte, söz

[3]Lewis H. Morgan, *Eski Toplum*, c. I, II, s. 77-78, 478.

konusu birliğin, bir birleşen aile değil, birleşen çift olduğunu belirtmektedir.

Dolayısıyla, Morgan'ın, evreler sıralamasında üçüncü sırayı alan "birleşme ailesi", aslında ilk aile, anayanlı klandan henüz kopmamış, ve bir baba-ailesi haline gelmemiş bir anayanlı ailedir. Morgan'ın son iki aile biçimi olan ataerkil ve tekeşli ailelerse, sözcüğün tam anlamıyla baba-aileleridir. İkisi de ataerkil çağın birimleridir.

Bunlar arasındaki en büyük ayrım, Morgan'ın ataerkil ailesinde erkeğin pek çok kadınla evlenebilmesi, tekeşli ailedeyse yalnızca bir kadının yasal eş olabileceğidir. Bununla birlikte ikisi de ataerkil ailelerdir; baba baş rolü oynamakta, karısının (ya da karılarının) ve çocukların yaşamlarını ve yazgılarını denetimi altında bulundurmaktadır. Ve her ikisi de, kadın ya da kadın eşlerin, yalnızca bir erkeğe, yani kocaya, çocuklarının babasına ait olması özelliklerinden ötürü, "tekeşli" evliliktir.

Anayanlı aile, baba-ailesinin kökenlerini ortaya çıkarma işinde bir başlangıç noktasıdır. Bu araştırma sırasında, annelerin erkek kardeşleriyle babalar arasında giderek artan anlaşmazlıkların, nasıl kardeşerkilliği parçaladığını ve ataerkilliği tarih sahnesine buyur ettiğini göreceğiz.

Erkek Lohusalığı: Babanın "Yapılması"

Günümüzde, bir erkek, bir çocuğun yaratılmasında rol oynamadıkça baba sayılamaz; babalık, bir erkekle onun ürettiği yaratık arasında varolan, varlığı saptanabilen bir dirimbilimsel ilişki temeli üzerine kurulmuştur. Ancak yabanıl ve barbar toplumlarda, babalıkla ilgili dirimbilimsel olgular bilinmemekteydi. Dolayısıyla babalığın kökenini arama işine, dirimbilimsel babayı bulma çabasıyla başlamak anlamsız olacaktır. Babalık, bir kadının kocasıyla, kadının çocuğu arasında kurulan bir toplumsal ilişki olarak ortaya çıkmıştır.

Dirimbilimsel babalık fikrinin kavranabilmesi için, bir kadınla erkek arasındaki cinsel ilişkinin, döllenme yolunda atılması kaçınılmaz

bir ilk adım olduğunu anlamak gereklidir. İlkel topluluklardaysa doğum işlemiyle ilgili bu basit olgu bilinmiyordu. Gebeliği çeşitli nedenlere dayandırmışlardı; ancak bu nedenlerden hiçbiri cinsel ilişkiyle ilgili değildi. Kadınların, gizemli güçleriyle kendiliğinden ya da rahimlerine bir şeyin girmesiyle, yedikleri bir şeyden, ya da birinin, belki de bir erkeğin verdiği bir şeyi yemeleri sonucu doğum yaptığını sanıyorlardı. Bu işe bir erkeğin karıştığı söz konusuysa, bunun bir cinsel ilişki yoluyla değil, yiyecek ilişkisi yoluyla gelişen bir etkilenme olduğu sanılırdı.

Kadının bir şey yiyerek hamile kalabileceği yolundaki safça inanış, tarihsel dönemde uzun süre yaşamıştır. Briffault, "Mançu yerlileri"nin, "kırmızı bir meyva yiyerek hamile kalan bir kızdan türediğini" yazmaktadır. "... Attis, annesinin badem yemesi sonucu, ya da başka bir söylentiye göre, nar yemesiyle rahme düşmüştür. Hera, Hephaistos'a bir çiçek, Hebe'yeyse kıvırcık salata yiyerek gebe kalmıştır."[4] Lord Raglan, daha başka örnekler veriyor:

Rachel, adamotu yiyerek Joseph'e gebe kalmıştır. Zoroaster, annesinin sütlü "homa" yemesiyle, İrlandalı kahraman Cuchulain'se annesinin bir kurtçuk yemesi sonucu oluşmuşlardır. Pliny, Virgil ve Aziz Augustine, kısrakların rüzgârla döllendirilebileceğine inanıyorlardı, çağdaş bir Fas atasözü de, maymunlardan söz eden bir atasözüyle aynı inancı dile getirmektedir.[5]

İlkellerin babalığın dirimbilimsel yönü konusundaki bilgisizliklerini kanıtlayacak pek çok belge vardır. Raglan, "Bu bilgisizliğin, Avustralya'nın pek çok bölgesinde, Yeni Gine, Yeni Kaledonya, Trobriand Adaları ve Orta Borneo'da" görüldüğünü bildirmektedir. Bu bilgisizlik bir zamanlar evrenseldi. Hartland da şöyle diyor:

İnsanoğlu, bir çocuğun, yalnızca bir cinsel birleşmenin sonucu olarak dünyaya gelebileceği hakikatini, bir çocuğun doğumunun, böyle bir

[4] R. Briffault, *Analar*, s. 513-14.

[5] R. Fitzroy Raglan, *Jacosta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 15.

edimin uygun koşullar altında gerçekleşmesinin doğal sonucu olduğu ve her çocuğun, başka bir nedenin değil, yalnız ve yalnız böyle bir edimin sonucu olmasının zorunlu olduğunu anlamamıştır; günümüzde bile ancak bazı halklar bu hakikati doğru dürüst bilmektedir, bazı halklara göreyse bilinmezliğini tümüyle korumaktadır.[6]

Kendilerine doğum ve gebelikle ilgili olguların anlatıldığı ancak bunların doğru olduğunu kabul etmeye yanaşmayan ilkel halklardan söz eden raporlar vardır. Bazıları, verilen bilgiyi, beyaz adamın zekâsındaki bir bozukluğa yorma eğilimi göstermiştir. Malinowski, cinsel ilişkinin, bir çocuğun doğumuyla uzak yakın ilişkisi bulunmadığını kendisine anlatabilmek için büyük çabalar harcayan Trobriand yerlilerinden söz eder:

Kendi çocuklarına karşı tutumları da, cinsel ilişkiyle onu izleyen gebelik arasında herhangi bir ilişki bulunduğundan tümüyle habersiz olduklarına tanıklık etmekte. Kocasının yokluğunda gebe kalmış bir kadının kocası, gebeliği de çocuğu da sevinçle kabul etmekte, kadının zina yaptığından kuşku duymaya hiçbir neden görmemektedir. Bana bilgi veren yerlilerden biri bir yılı aşkın bir ayrılıktan sonra eve döndüğünde yeni doğmuş bir çocukla karşılaştığını söyledi. Bunu bana anlatmasındaki amaç, cinsel ilişkinin, gebelikle hiçbir ilgisi bulunmadığını örneklemek ve kanıtlamaktı. (...)

Büyük bir denizci ve büyücü olan dostum Sinaketa'lı Layseta, gençliğinde, Amphlett Adalarında uzun zaman kalmış. Döndüğünde karısının kendi yokluğunda doğurduğu iki çocuk bulmuş evde. Onları da karısını da çok seviyor; konuyu başkalarıyla tartışırken bile bu çocuklardan hiç değilse birinin onun olamayacağını söylediğimde kimse ne demek istediğimi anlamadı.[7]

Frazer, yaşamın bizim bilmeyi doğal karşıladığımız dirimsel yapıyla ilgili olgularını ilkel halkların bilmesine olanak bulunmadığına

---

[6] E. Sidney Hartland, *Primitive Paternity* (İlkellerde Babalık), c. II, s. 250.

[7] B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 193-94.

işaret ediyor. Annenin doğum işleminde oynadığı rol açıkça görülmekle birlikte, diye yazıyor, insanların aklı, bilim-öncesi çağda, "rahimden gelen çocuğun, oraya dokuz ay önce ekilmiş bir tohumun meyvası olduğunu nasıl alsın?"[8]

Margaret Mead, daha da önemli bir noktaya parmak basıyor ve ilkellerin aklına göre, çocukların, anlık bir cinsel ilişkinin meyvası değil, yıllar süren sabırlı bakım, besleme ve eğitmenin ürünü olduklarını söylüyor:

Arapeş yerlileri, fizyolojik babalığı gerçekleştiren ilk edimden sonra, babanın evden uzaklaşabileceğini ve dokuz ay sonra döndüğünde, karısının rahatça sağlıklı bir çocuk doğurduğunu görebileceğini bilmemekteler. Böyle bir babalık ve analığın olanaksız, dahası, iğrenç olduğunu düşünürler. Çünkü çocuk, bir anlık bir tutkunun ürünü değildir, hem baba hem de anne tarafından, özenle ve zaman içinde yapılır.[9]

Mead burada kocayı, kadının çocuğunun babası haline getiren en önemli özelliğe parmak basıyor; yani, erkeğin, artık kadının çocuğuna bakma ve korumada ona yardım etme hakkına sahip olduğunu belirtiyor. Bu bakımdan, yeni bir "erkek ana" tarih sahnesine çıkıyor — daha önceki erkek ana, yani ananın erkek kardeşine karşı "koca-ana"yla karşılaşıyoruz burada. Demek ki, bir toplumsal kurum olarak babalık, bir kadınla erkek arasındaki cinsel ilişkiden temellenerek başlamamış, erkeğin, karısının çocuğu için yaptığı birtakım anasal işlevler halinde kendini göstermiştir.

Kocanın bu anasal işlevleri yerine getirmesi hakkı toplumsal olarak, yani, "erkek lohusalığı" denen bir kuttörenle kendisine veriliyordu. Erkek lohusalığı konusu Bachofen, Tylor ve Frazer gibi çok önceki yılların bilim adamlarının dikkatini çekmiş, ancak konuya pek ciddi bir yaklaşım getirilmemiştir. Bununla birlikte, babanın ve babayanlı akrabalığın kökenlerini açıklamada bir anahtar görevi görmektedir.

---

[8] James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. IV, s. 61-62.

[9] Margaret Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Üç İlkel Toplumda Cinslik ve Davranışlar), s. 31.

Söz konusu kuttören, ilk kez Columbus'un gezileri sırasında, gemisinde bulunanlar Karaib Adalarına çıktığında farkedilmiştir; ancak bu geleneğe "erkek lohusalığı" deyişinin yakıştırılması, daha geçen yüzyıl, Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor, Bask dilindeki "kuluçkaya yatmak" anlamına gelen *couver*(*) sözcüğünü almıştır. Bu uygulama, yalnız Karaib Adalarında değil, dünyanın pek çok yöresinde de görülmektedir. Lowie'nin sözleriyle, "Erkek lohusalığı, sıcak Güney Amerika topraklarında olduğu gibi soğuk Ateş Toprakları'nda da uygulanmaktadır".[10]

"Baba töreni" diye de anılan erkek lohusalığı, erkeği, kocalığa hak kazanmış bir kişi "yapan" erginleme törenini andırmaktadır, hatta onun devamı bile olabilir. Ama lohusalığın kendine özgü özellikleri vardır; erkeği önce "erkek ana" ya da bazılarının adlandırmasıyla "ikinci ana" yapar.

Erkek lohusalığı töreninin en önemli özelliği, erkeğin, doğurmakta olan bir kadına öykünmesidir; bu nedenle törene bazen "doğuran erkek" töreni adı verilir. Genellikle anlatıldığı üzere tören şöyledir: Kadın, doğum yaptıktan hemen sonra, günlük etkinliklerini sürdürmeye başlar. Ancak koca hamak ya da yatağına gider ve bir süre "yatar". Bir hasta işlemi görür, artık bir tabudur, tabu ve sakınma kurallarına sıkı sıkıya uyulur. Herhangi bir iş yapması kesinlikle yasaklanmıştır, avlanma gibi şiddet gerektiren etkinliklerde bulunmamalı, hiçbir silâha el sürmemelidir. Özellikle de, et yemesi yasaklanmıştır. Tam bir oruç dönemi yaşar, sonra genellikle bebeklere verilen hafif un çorbası ya da pürelerle beslenir. Yaşlı kadınlar onun gereksinmelerini karşılar, tabulara uymasını sağlar ve denetler, iyileşmesinde yardımcı olurlar.

---

[10] R.H. Lowie, *An Introduction to Cultural Anthropology* (Kültürel İnsanbilime Giriş), s. 357.

(*) *Couver*, Fransızca'da kuluçkaya yatmak anlamına gelmektedir. Bundan türetilerek İngilizce'ye de geçen "Couvade" sözcüğü, TDK *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle tanımlanmaktadır: Erkek Lohusalığı: "Çocuğa ve anneye sataşacak olan kötü ruhları, cinleri yanıltma ve çocukla baba arasındaki ilişkiyi pekiştirme amacıyla kocanın, doğum öncesi, doğum sırası ya da doğum sonrası çocuğu doğuran kendisiymiş gibi davranması, lohusanın yerini alması." Ayrıca kitabın sonundaki kavramlar dizinine bakınız. —*çev.*

İlk insanbilimciler, bu garip gelenek karşısında şaşırmış ve aldanmışlardır. Olayı açıklamak amacıyla yaptıkları çeşitli varsayımlar, bambaşka konularla ilgili gibidir. Cizvit rahip Josef F. Latifau, erkek lohusalığının, ilk günahın belli belirsiz bilince dönüşmesinin sonucu olarak geliştiğini sanmıştı. Max Mueller, gelecekteki babanın, birkaç kadın tarafından apar topar yatağa tıkılmasının sonucu kendini bir kurban olarak gördüğünü, bu yüzden hastalanıp yatağa düştüğünü öne sürmüştür. Frazer'ın kuramı da "başkasının duyduğu acıdan dolayı acı duymak" kavramına dayanmakta, Ernest Crawley'se olayı, kötü etkileri uzaklaştırmak için yapılan bir edim olarak yorumlamaktadır. Yalnızca Lippert, erkek lohusalığının, bir babanın, ilk doğan erkek evladını kurban etmesinin yerine geçen bir kefaret olduğu görüşünü savunmuştur.[11]

Bu çelişik yorumları, tek bir iplik birbirine bağlamaktadır: Olayın, toplumun anayanlı dizgeden babayanlı dizgeye geçişiyle ilgili olduğu sanılmıştır. Bachofen'e göre, erkek lohusalığı, ana türesinden baba türesine[*] geçişte, babayla onun çocuğu arasındaki ilişkinin bir belirtecidir. Bu görüş, erkek lohusalığının, "o büyük değişikliğin işareti ve kanıtı" olduğu sonucuna varan Tylor da dahil olmak üzere başka insanbilimciler tarafından da desteklenmiştir. Tylor, bu kuttörenle, kocanın bir "ikinci anne" olduğunu da belirtmektedir.

Demek ki erkek lohusalığını, eski yabancı ve düşmanlardan "erkek yapma" yolundaki geçiş törenlerinin sonuncusu olarak kabul etmek gerekir. Erginleme, erkeğe, karısının topluluğunda koca olma hakkı veriyordu. Erkek Lohusalığı, karısının çocuğuyla yakın ilişkide bulunma, onu kucağına alma, besleme ve bakma hakkı vermiş oluyor. Öyle görülüyor ki, bu hak, başlangıçta, erkek çocuklarla kısıtlanmıştı. Böylece, daha önce iki ayrı ve düşman topluluğun, "kalıtsal düşmanlık"larıyla birbirlerinden ayrılmış iki erkeği, baba ve oğul — ya da daha doğrusu, koca-ana ve oğul olarak birleşmiş bulunuyorlardı.

---

[11] Lippert'in, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi) adlı kitabının ekinde (s. 672-73) bunun bir özeti vardır.

[*] Ana (baba) türesi: Ana (baba) hukuku ya da ana (baba) hakkı diye de anılan bu kavram, TDK *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle tanımlanmaktadır: "Soy çizgisinin, kalıtın, babalık görevlerinin ana (baba) soyuna göre hesaplandığı ve kadına (erkeğe) büyük ayrıcalıkların tanındığı toplum düzeni." —*çev.*

Bu durum, baba olma sürecini yaşayan bir babaya konulan kısıtlama ve tabuların anlamını açıklamaktadır. Çalışmanın ya da şiddet etkinliklerinin yasaklanması, eski düşmanın, baba haline gelirken, herhangi bir yaşayan canlıyı öldüremeyeceği ya da avlayamayacağı anlamına geliyordu. Chapple ve Coon, Beatrice Blackwood'un sözlerini aktararak, Solomon Adalarında yaşayan Buka halklarının erkek lohusalığı geleneklerini anlatmakta: "Bu dönemde erkek ağır bir nesneyi hiçbir şekilde kaldıramaz, taşıyamaz, bir bıçak, balta ya da herhangi bir kesici alete dokunamaz. Böyle yapması halinde çocuğun zarar göreceğine inanılır."[12]

Lippert de bu tür önlemlere başka örnekler göstermektedir. "Güney Amerika'da, bir çocuk öldüğünde, genellikle baba, kurallara titizlikle uymamış olmakla suçlanır, ölümden sorumlu tutulur. Bir Carip ya da Guinana yerlisi baba olduktan sonra bir süre büyük av avlayamaz."[13]

Kesmeye karşı konan kesin yasak, bahçıvanlık işlerini bile içermektedir. Thomas, Sudanlı Uduk yerlileriyle ilgili bir rapordan alıntı yapıyor: "Koca gebelik süresince yedi ay ve doğumdan sonra da iki ay, elden geldiğince az iş yapmalı ve her ne koşul altında olursa olsun hiçbir şey — ekin, ot ya da odun kesmemelidir."[14]

Orokaıva yerlileriyle daha başka Avustralya yerlilerinin iş yapma yasağıyla ilgili nedenleri son derece aydınlatıcıdır. "Baltasıyla taze bir fidana vursa, kendi bebeğinin boynunu vurmuş gibi olur," diyor Thomas. "Çocuğun boğazına kan gelir, boğulur ve ölür. Bir adam, çocuğu iki yaşına gelinceye dek ağaç kesemeyeceğini, çünkü, bunun, bebeğin gırtlağını kesmekle bir olacağını söyledi." (*Aynı yerde)*

Çalışmayan erkek, hiçbir şeyi — hayvan, sebze ya da insanı kesmediğini herkese göstermektedir. Dolayısıyla kan gütme ya da öç alma durumunda değildir. Erkek lohusalığı sırasında beklenmedik bir kaza ya da ölüm olayı olsa, bu kötülüğü babanın yaptığından kuşku duymak

---

[12]Eliot D. Chapple ve Carleton S. Coon, *Principles of Anthropology,* (İnsanbilimin İlkeleri), s. 489.

[13]Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 455.

[14]W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerde Davranış), s. 22.

olanaklı mıdır, hayır. Yatağında hiçbir şey yapmadan yatıp duran o değil midir?

Erkek lohusalığı, babanın, bir çocuğun biyolojik erkek ebeveyni olarak değil, kendisini, toplumsal olarak baba ilan eden bir kuttören aracılığıyla tarih sahnesine çıktığına tanıklık etmektedir. Rivers'ın deyişiyle, "çocuğun hangi aileye ait olduğu fizyolojik doğum edimiyle saptanmamakta, belli bir toplumsal edimin yerine getirilmesine bağlı bulunmaktadır".

Eski ayrıntılı ve özenli kuttörenin, âdet yerini bulsun diye yapılan bir tören haline geldiği Melanezya'nın bazı bölgelerinde, "evin kapısının önüne, hurma ağacının bir yaprağını diken erkek baba olarak kabul edilir, başka yerlerdeyse, ebeye para veren adam çocuğun babası olur".[15]

Baba lohusalığı törenlerinin bu yüzyılda incelenmiş birçok ilkel bölgede uygulanmakta olduğu görülmüştür; ancak tören, bazı durumlarda baba lohusalığı adıyla anılmamaktadır. Margaret Mead'in, bir Arapeş bebeğinin doğumunu anlattığı olay, tipik bir baba lohusalığı töreninin özelliklerini içermektedir, ancak, törenin öteki yönlerinden birçoğu değiştirilmiştir. Baba, bu tür törenlerde olduğu üzere, doğumda bulunamaz, bu yüzden çocuk evden uzak bir yerde doğurulur. Anayla çocuk, doğum yapılan yerden döndüklerinde, baba yatakta yatıp doğum olayına öykünür, bu rolü baştan sona oynar. Baba lohusalığı törenlerinde gördüğümüz yiyecek tabuları ve daha başka yasaklar Mead'in anlattığı olayda da vardır. Yazara göre, "İlk çocuğunu doğuran erkek, yeni erginlenmiş bir delikanlı ya da savaşta ilk kez canlı öldürmüş bir erkek gibi denetim altındadır". Acılı sınavlar ve törenler tamamlandıktan sonra, "başarıyla çocuk doğurmuş bir yeni babanın ortaya çıktığı"nı öğreniyoruz.[16]

Demek ki, temelde, bir erkeği, bir çocuğun babası haline getiren toplumsal edim, çocuk doğuran anneye öykünmek ve sonra da, çocuğa

---

[15]W.H.R. Rivers, *Social Organization* (Toplumsal Yapı), s. 52.

[16]M. Mead, *a.g.y.*, s. 33-36.

bakma ve onu korumada "ikinci anne" olmak durumlarını kapsamaktadır. Doğuma öykünme sahnesi tümüyle oynandıktan sonra bile anasal işlevler sürdürülmektedir. Malinowski, *Yabanılların Cinsel Yaşamı* adlı kitabında Trobriand Adası yerlileri üzerinde yaptığı incelemelere dayanarak bu olguya bir örnek veriyor:

Kocanın, çocukların bakımına tam olarak katıldığını daha önce görmüştük. Baba bebekle oynar, onu taşır, temizler, yıkar ve hemen hemen doğar doğmaz anne sütüne ek olarak yemeye başladığı ezilmiş sebze mamasını yedirir. Hatta, yerlilerin kopo'i *sözcüğüyle anlattığı, bebeği kucakta doyurma ya da diz üzerinde yatırma edimi, tümüyle babaya (*tama'*ya) ait bir görev ve sorumluluktur. (...) Gene, biri kalkıp da, bir çocuğun, kendisine "yabancı" olan bir adama, babalarına karşı neden sorumlulukları olması gerektiğini sorsa, değişmez yanıt şu olacaktır: "doyurma nedeniyle"* (pela kopo'i), *ve "babanın elleri çocuğun idrar ve dışkısıyla kirlendiği için".*[17]

Malinowski, bunu bir "erkek ana" gibi, yani, "kocanın baba olması"na örnek olarak görmemektedir. Baba-ailesinin her zaman için var-olduğu görüşünü savunduğundan, bu durumu temelde yalanlayan, çürüten bulgular kendisini rahatsız etmektedir. Trobriand yerlilerinin toplumsal yapısını tanımlarken de şöyle diyor yazarımız:

Trobriand Adalarında, kalıt, akrabalık ve tüm toplumsal ilişkilerin, yasal olarak yalnızca anayı eksen aldığını görüyoruz; bu toplumda kadınlar, tribü yaşamına bir hayli katkıda bulunuyor, hatta, iktisadi etkinliklerde, tören ve büyü işlerinde baş rolü oynuyorlar (s. 3).

Malinowski'nin anlattığına göre, anayanlı dizgenin uygulandığı bu yörede, "yerliler, sağlam bir evlilik kurumuna sahip, bununla birlikte, çocukların oluşmasında erkeğin ne gibi bir rolü bulunduğunu hiç mi hiç bilmiyorlar". "Baba" deyimi, "tümüyle toplumsal olmakla birlikte

[17] B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 20-21.

çok açık bir biçimde tanımlanıyor: sözcük, anayla evlenmiş, onunla aynı evde oturan ve evin halkından olan erkeği belirlemekte" (s. 5).

Trobriand dilinde, "baba" kavramını kapsayacak açık bir terim bulunmadığından, Malinowski, *tomakava* ve *tama* terimlerini bir bakıma zar zor açıklayabiliyor. "Baba," diye yazıyor "akrabalık ilişkileriyle ilgili tüm tartışmalarda bana ısrarla *tomakava,* yani 'yabancı' ya da daha doğrusu, bir 'dışarlıklı' olarak betimlendi". Bu dışarlıklı, aynı zamanda bir *tama,* yani, annenin, kendisiyle aynı evin üyesi olarak yaşayan kocasıydı. Malinowski, *"tama* (baba) sözcüğü, yerli için ne anlam taşır?" diye soruyor ve sorusunu şöyle yanıtlıyor: "Zeki bir yerli bu soruya ilk elde, 'anamın kocası' yanıtını verecektir. Sonra, *tama*'nın, sevgi ve koruması altında büyüdüğü erkek olduğunu ekleyecektir sözlerine" (s. 6).

"Anamın kocası" kavramı, "babam" kavramıyla tıpatıp aynı şey değildir. Konuyu daha doğru bir çerçeve içinde ele almak gerekirse, "dışarlıklı", ananın kocası olduktan sonra, karısının çocuklarının babası olma yolunda atılan ilk adım olan "erkek-ana" ya da koca-ana konumuna yükselmektedir. Söz konusu erkek, karısının çocuklarının doyurulmasına, beslenmesine yardım etmek ve onları korumak işlevlerini yerine getirmektedir. Ancak, bu, anayanlı olma durumunu tümüyle koruyan ve Malinowski'nin de vurguladığı üzere, "kalıt, akrabalık ve tüm toplumsal ilişkiler" açısından yalnız ananın eksen alındığı bir toplulukta, klan ve aile yapısını değiştirmemiştir.

Yerlilerin, "baba olmaya geçiş sürecinde bir erkek" anlamına gelen sözcüklerini, bizdeki ataerkil anlamda "baba" diye dilimize çevirmek, karışıklığa yol açmaktan başka işe yaramaz. Malinowski de bu tehlikeyi sezmiştir, çünkü aşağıda görüleceği üzere bizi uyarmaktadır:

Dolayısıyla okur, benim burada kullandığım "baba" deyiminin bizde olduğu gibi çeşitli yasal, ahlâksal ve dirimsel kavramları içermediğini, tümüyle, ele aldığımız topluma özgü bir anlam taşıdığını açıkça görecektir. Böyle bir yanlış kavramanın doğmasına meydan vermemek için "baba" sözcüğünü hiç kullanmamanın daha doğru olacağı söylenebilir (...) ancak bu, uygulamada karşımıza güçlükler çıkarırdı. Bu yüzden okur, bu sayfalarda "baba" sözcüğüyle karşılaştığında, deyişin,

sözlükteki gibi değil, yerli yaşamının olgularına göre tanımlanması gerektiğini aklından çıkarmamalıdır. Burada, şunu eklemek isterim ki, bu kural, özel toplumbilimsel anlamlar taşıyan bütün deyimler, yani tüm akrabalık deyimleriyle, "evlilik", "boşanma", "nişanlanma", "aşk", "kur yapma" ve benzeri sözcükler için de geçerlidir (s. 5-6).

Bu çok yerinde bir öneri. Çağdaş aile ve evlilik deyimlerinin tümü de, baba-ailesinin kökenlerini araştırma yolunda yapılan bir incelemede, son derece sınırlı ölçüde, çok az işe yarıyorlar. Bu durum yalnızca babanın kendisi için değil, onun yanısıra gelişen babayanlı ilişkiler için de geçerlidir.

Babanın Kız Kardeşi ve Babayanlı Akrabalık

Baba-ailesinin öncesiz zamanlardan beri varolduğuna inananların karşılaştığı bir sorun da, "küme babalığı" diye anılan olgudur. Bu deyim, bir çocuğun yalnız annesinin kocasını değil daha birçok erkeği, kendisinin "erkek besleyicisi" ya da "babası" diye bildiğinin ortaya çıkmasından sonra varlık kazanmıştır. Rivers'in deyişiyle, "Bir kümenin üyesi olan bir çocuk, bu adı, kendi babasının kümesinde bulunan ve onun kuşağından olan tüm erkeklere, yani, bazı dizgelere göre, kocalar diye adlandırılan herkese vermektedir..."[18]

"Küme babalığı" deyimi, "küme evliliği" gibi yanlış anlamalara yol açabilir. İkinci deyim, tüm erkeklerin, bir kümenin bütün kadınlarıyla evli bulunduğu anlamına gelmez; iki küme arasında, çapraz yeğen çiftleşmesi için bir kardeşler arası evlilik birliğinin kurulduğunu belirtir. "Küme babalığı", bu karşılıklı çapraz değiş tokuşun bir sonucu olarak ortaya çıkan babasal ya da babayanlı akrabalığı anlatmaktadır. Bir tarafın erkekleri, öteki tarafın kadınlarının çocuklarının gizil babalarıdır; ama baba bireyi, anayla evlenen ve yukarda anlatılan törenle, resmen kadının çocuğunun erkek anası olarak kabul edilen erkektir.

---

[18] W.H.R. Rivers, *a.g.y.*, s. 184.

Babayanlı akrabalık, sınıflayıcı akrabalık dizgesinin, anayanlı ve kardeşyanlı akrabalıklarla başlayan daha sonraki bir evresinde ortaya çıktı. Anayanlı klan dizgesinde, baba-ailesini yaratan dönüm noktasından önce ortaya çıkan son "sınıflandırılmış" akrabalık buydu.

Kollektif babalık, bizim için şaşırtıcı olabilir, ama yerliler, kümedeki erkeklerin kimliklerini belirleme konusunda hiç güçlük çekmiyorlardı. Bir çocuğa göre, annesiyle evlenen erkek onun "yakın" babası, ötekilerse "uzak" babaları, genel babayanlı akrabalarıydılar. Radcliffe-Brown, bir örnek veriyor:

(...) Kariera yerlisi, kendi dilindeki mama *(baba) sözcüğünü kullanırken, birbirleriyle akraba olan çok sayıda değişik kişiyi tek bir sözcükle anmakta, ama sözlerle değilse de, düşüncede, kendisine uzaktan akraba olanlardan daha yakın olan "babalarını" o kişilerden ayırmaktadır. Çağdaş Avustralya yerlisi İngilizcesiyle konuştuğunda, "yakın" ve "uzak" "babalar"ından söz etmektedir. Her akrabalık deyiminde aynı durum geçerlidir. "Baba" anlamına kullanılan deyime gelince bir erkeğin en yakın akrabası olan "baba"sı, ille de onu doğuran erkek değil, kendisine, çocukluğunda bakan erkektir.*[19]

Çocuğun annesiyle evlenen *mama,* ananın kocası olabilecek tüm öteki olası *mama*'lardan ayrı tutulur. Söz konusu erkek, çocuğun "erkek-ana"sıdır ve baba olma süreci içindedir.

İnsanbilimciler arasında yaygın olan babayanlı akrabalığın, baba-ailesi çizgisinde bir "babayanlı klan"ı belirlediği varsayımının tersine, bunun tam karşıtı doğrudur. Babayanlı akrabalık, ana-ailesinin içinde doğmuştur, ve anayanlı dizgenin tümüyle ezilmesi ve yerini baba-ailesine bırakmasına dek bu kökenden geliştiğinin belirtilerini korumuştur.

Babayanlı akrabalığın, ana-ailesi dizgesi içinde doğduğu, bu evrede sahneye çıkan "babanın kız kardeşi" kişiliğinde görülebilir. Söz konusu

---

[19] A.R. Radcliffe-Brown, Social Organization of Kariera of Australia, in *Source Book in Anthropology* (İnsanbilim Kaynak Kitabı'nda, Avustralya'daki Kariera Yerlilerinin Toplumsal Düzeni bölümü), s. 272.

kardeşe, erkek ananın karşılığı olmak üzere "dişi baba" adı da verilmektedir. Bu örnekte, erkek ananın, gerçek ananın erkek kardeşi değil, kocası olduğunu kabul edersek, yukardaki adlandırma doğrudur.

Bu garip kişilikle ilgilenenlerden biri Rivers olmuştur. Bu dişi babanın, tarih sahnesine, babayanlılığın yanısıra, geç olarak çıktığını belirten yazar, onu şöyle betimliyor:

Banks Adalarında, bir kadınla, onun erkek kardeşinin çocuğu arasındaki ilişki çok büyük önem taşımaktadır. Bu kadına, Mota Adasında veve vus rawe *denilmekte, başka adalarda da aynı anlamı taşıyan deyimlerle anılmaktadırlar. Bu ad, kadının baş rolü oynadığı bir törenden ötürü kendisine verilmiştir. Bir erkek,* Sukwe'de Avtagataga *bölümüne kabul edildiğinde, kendisine birkaç kadın yardım eder, bu kadınlar, bu törenden dolayı, kabul edilen kişiyle akraba —* veve vus rawe *olurlar. (...) Bu törende, baş rolü babanın kız kardeşi oynar.*

Babanın kız kardeşine maranaga *adı da verilir. Bu sözcük, yüksek dereceli kimseler için kullanılmıştır, ve şimdi, kral ya da kraliçe sözcüğünü karşılamaktadır.* Maranaga, *kendisinden yiyecek almasına ve onunla aynı tabaktan yemek yemesine karşın adını ağzına almayan yeğeninden çok büyük saygı görür.*[20]

Kendisinden korkulan ve saygı isteyen bu babanın kız kardeşi kişiliğinin babasal örtüsünün altında, eski kayınvalde kişiliğinin yani, kocanın, karısının klanında bulunan ve kendisine izin verilinceye dek sakınması gereken tüm yaşlı kadınların kişiliğinin varlığı sezilebilir. Radcliffe-Brown, Kariera yerlileriyle ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Bir erkek, toa *adını, babasının kız kardeşi ve herhangi bir* kaga'*nın karısı, yani kendisinin kayınvaldesi olabilecek her kadın için kullanılır. Bu kadınlardan hiçbiriyle konuşamaz, onlarla herhangi bir toplumsal ilişkide bulunamaz. Herhangi bir nedenle* toa'*larından birinin yakı-*

[20] W.H.R. Rivers, *History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. I, s. 38-39.

nında bulunmak durumunda kalırsa, ona bakmamaya özen göstermek zorundadır. Olanak varsa, kadınla arasında bir kulübe ya da çalı bulunmalı, ya da erkek, kadına arkası dönük oturmalıdır. Erkeğin yaşı ilerleyip de çoluk çocuğa karışınca bu kural geçerliliğini yitirir. O zaman erkek, bu kadınlardan toa *diye söz etmez, onlara artık* yumani *der, dilerse onlarla konuşmasına izin vardır, ancak eski alışkanlık gene de kendini gösterir ve bu kadınlarla pek alışverişi olmaz. (...) Bir erkek, tüm* toa*'larından (...) onlara* yumani *olarak davranabileceği güne ve sakınma gerekliliği ortadan kalkana dek sakınmak zorundadır.*[21]

Aynı yazar, bir başka kitabında da birkaç örnek daha veriyor:

Ba Thonga yerlileri, babanın kız kardeşine rarana *derler. Bay Junod, bu sözcüğün, "dişi baba" anlamına geldiğini söylüyor. Bazı Güney Afrika dillerinde, babanın kız kardeşi için kullanılan belli bir sözcük yok; örneğin Xosa dilinde, sözcük anlamı "babanın kız kardeşi" olan* udade bo bawo *deyimiyle tanımlanıyor. Zulu dilinde de buna benzer bir tanımlayıcı deyimle, ya da babanın erkek kardeşleri gibi yalnızca* ubaba *"baba" diye anılıyor.*[22]

Babanın kız kardeşinin en çok öne çıktığı iki durum, erkek kardeşinin araştırmalarda genellikle "yeğenleri" diye anılan erkek çocuklarının doğum ve evlenmeleriyle ilgilidir. Rivers, bir erkeğin karısının doğum yaptığı zaman Motlav'da uygulanan bir kuttöreni anlatmaktadır. Buna göre her iki köyün de kadınları, yani hem kocanın hem de eşinin anayanlı akrabaları, kadının doğum yaptığı evde toplanmakta ve tam yirmi gün orada kalmaktadırlar. Belli kuttörenlerin yapılmasından, bitki köklerinden hazırlanan tatlıların yenmesinden ve kocanın tüm kadınlara birer armağan "ödeme"sinden sonra, son kuttören yer alır:

---

[21] A.R. Radcliffe-Brown, *a.g.y.*, s. 278-79.

[22] A.R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 19.

(...) Kadınlar, evin dışında halka olarak otururlar, babanın kız kardeşi bebeği evden dışarı çıkarır ve halkadaki ilk kadına verir, kadın çocuğu yanındakine aktarır, böylece bebek kendisini bir süre kucağında tutar kadınları birer birer dolaşır.'Babanın kız kardeşi bebeği tekrar eline aldığında, onu halka olmuş kadınların çevresinde dört kez dolaştırır ve tören süresince içerde duran anneye götürür.[23]

Gene Rivers'a göre, babanın kız kardeşine, erkek kardeşinin oğullarının evlenmesi sırasında büyük işler düşmektedir:

Babanın kız kardeşinin rolünün en fazla önem kazandığı durum, evlilikle ilgilidir. Kız kardeş, yeğeninin evliliğini olağan yolla hazırlar. Eğer, yeğen eşini kendisi seçmişse, kadın bu evliliği onaylamayabilir. Bir erkek, babasının kız kardeşinin onayı olmaksızın evlenemez. Bana öyle geldi ki, bekâr bir kadın, —Melanezya'da cinsel ilişki önerisinin kadından gelmesi olağan olduğundan— bir başka erkekle cinsel ilişki kurmak istediğinde de önce babasının kız kardeşine danışmak durumundaydı.[24]

Aslında, babanın kız kardeşinin, bir evlilik sonucu doğan çocuklarla ilgili rolü, evlilikle ilgili olan rolünden çok daha büyüktü. Ne yazık ki, kayınvalde konusunda elimizde bol bol bilgi bulunmasına karşın, babanın kız kardeşiyle ilgili bilgiler pek azdır.

Bunun nedeni, biraz, babanın kızkardeşinin, tarihte, babanın "erkek-ana" olarak ortaya çıkmasının yanı sıra geç olarak sahneye çıkmasında ve kısa bir süre sonra çekilmesinde aranmalıdır. Bu eksikliğin bir nedeni de, sınıflayıcı akrabalıkla aile akrabalığı dizgeleri arasındaki büyük ayrımın yeterince anlaşılmamış olmasıdır.

Babanın kız kardeşinin en büyük işlevi, babaların "yapıcısı", ya da daha anlaşılır biçimde söylemek gerekirse, babalarla oğullar arasındaki babasal ilişkilerin kurucuları olmalarıdır. Tıpkı, iki ayrı kayınvalideler

[23]W.H.R. Rivers, *a.g.y.*, c. I, s. 148.
[24]*A.g.y.*, s. 39.

kümesinin, eski düşman kümeler arasında bir bağ yaratarak, kocalarla kadın eşler arasında evlilik ilişkilerini "kurması" gibi, "baba kız kardeşleri" ya da "dişi babalar" da, kocalarla, onların karılarının çocukları arasındaki ilişkileri etkilemişlerdir. Söz konusu kardeşler, kümeler arasındaki bağlara babasal ya da babayanlı akrabalıkları eklemişlerdir.

Rivers bunu şu biçimde yorumlamaktadır: "Topluluğun karşıt ve ne de olsa düşman yarım'ının bir kadın üyesi olarak büyük rol oynamasının, bu akrabanın olağandışı durumunu yaratan karmaşık neden-sonuç zincirinde önemli bir öğe olduğuna hâlâ inanmaktayım."[25] Rivers'ın araştırmaları, babanın kız kardeşinin, babanın kendisi gibi bir birey olarak kümeden ayrı tutulduğunu, ancak bunun sınıflayıcı akrabalık dizgesini henüz değiştirmediği olgusunu da gözler önüne sermektedir.

Babasal akrabalıkların ilk kez ortaya çıktığı, akrabalıkların hâlâ anayanlı klanın, ana köyü ya da ana-ailesinin temel yapısının çerçevesi içinde geliştiği dönemde, bu çok önemli bir noktadır. Her olayda, akrabalık ve soy, dişi çizgisine göre saptanmaktadır. Kocanın, önce erkek-ana ve daha sonra karısının çocuğunun babası olarak kabul edilmesi, bizim anladığımız anlamda bir baba-ailesi sonucunu doğurmuş değildir. Anayanlı klandan, temelde farklı olan bir yapı gösteren "babayanlı klan"ı oluşturmuş da değildir.

Tersine, "babayanlı klan", bir deyim olarak başlıbaşına bir çelişkidir. Her klan, akrabalık ve soy zincirini ana çizgisine göre saptayan bir anayanlı klandı. Babayanlılık, iki anayanlı klan —kocanın ve karısının klanları— arasında bir babayanlı *akrabalık* ilişkisi olarak başladı. Tıpkı, her anayanlı klanın, öteki anayanlı klanın erkeklerini kendi kadınlarının kocaları olarak kabul etmesi gibi, şimdi bu kocaları, kadınların çocuklarının babası olarak kabul ediyorlardı.

Ayrıca, bu babasal akrabalık hep ikinci planda kaldı. Klan dizgesi varlığını koruduğu sürece, egemen olan akrabalık ilişkisi anayanlı ve kardeşyanlıydı. Ana-ailesi içinde beliren ve daha sonra onu parçalayan uzlaşmaz çelişkiyi oluşturan da tam anlamıyla sözünü ettiğimiz bu kardeşyanlı akrabalığın egemen olması durumuydu. Babalığın doğmasıyla ana-ailesi bölündü.

---

[25] *A.g.y.*, c. II, s. 164.

ONİKİNCİ BÖLÜM

ANA-AİLESİ: BÖLÜNMÜŞ AİLE

ESKİ moda oyun ve filmlerde çizilen "Baba Evinde Yaşam" görüntülerinde, ailede komutan konumunda bulunan, onun iktisadi gereksinmelerini karşılayan, ona adını bağışlayan, mülkünü oğullarına bırakan ve karısıyla çocuklarının kendi gereksinmelerinin karşılamasını ve ona boyun eğmesini bekleyen, gösterişli bir erkek tipi vardır. Kükreyen bir aslan görünümünde olan bu baba, tarih sahnesine ilk çıkan ürkek fare babadan çok farklıdır. O dönemde baba, akrabalar sırasında sonuncu yeri —analardan, kız kardeş ve erkek kardeşlerden sonra gelen yeri— alıyordu. Bütün o yolu aşıp birinci konumuna gelmesi için bir hayli zaman ve patırtı gerekti.

Rivers, California'da, Baja'da yaşayan Seri Kızılderililerini anlatırken, oluşmakta olan babanın ne denli debdebesiz bir yerde bulunduğunu çok canlı bir biçimde betimlemektedir: "Ailenin erkek üyeleri, önem sırasına göre kaba bir barınağın altında —en büyük erkek çocuk ocağa en yakın yerde, kardeşleri, yaş sırasına göre onun yanında— otururlar; evin kadınlarının kocalarıysa, genellikle barınağın dışında, yağmur altında dururlar."[1]

Erkek eşin yağmurun altından kurtulup içeri girmesinden, karısıyla birlikte kendi evinde oturmaya başlamasından ve toplumsal olarak kadının çocuğunun babası olarak kabul edilmesinden sonra bile, babanın

---

[1] W.H.R. Rivers, *Social Organization* (Toplumsal Yapı), s. 89.

yaşamının gıpta edilecek yanı yoktu. Annenin erkek kardeşi, kız kardeşinin yaşamında güçlü ve sürekli bir kişi, babaysa, rastlantısal bir kişi olma durumunu koruyordu. Bu durum, yalnızca anayerli evliliklerde değil, babayerli evliliklerde de böyleydi. Evlilik bozulduğunda, kadın, çocuklarını da alarak kendi köyüne gidiyordu. Bu gidiş, evliliği sona erdirmekle kalmıyor, erkeğin, karısının çocuklarıyla olan babalık ilişkisini de bitirmiş oluyordu.

Evliliğin uzun ömürlü olduğu durumlarda bile, bir babanın, karısının çocuklarıyla olan ilişkisi kısa ömürlü ve sınırlıydı. Evliliğin babayerli olduğu Trobriand Adalarındaki babalar konusunda Malinowski, kadın eş doğum yaptığında koca "çocukları korumak ve onlara iyi davranmak, doğduklarında 'onları kucağına almak' zorundadır, ama çocuklar, onların yaratılmasında kendisinin de payı olduğu anlamında 'onun' değildir," diyor. Baba, "sevilen, iyi bir dost" olarak görülür ancak, "çocukların akrabası olarak kabul edilmez". Temelde, çocuklar için bir "yabancı"dır. "Çocuklara söz geçirecek kimse, annenin erkek kardeşidir," diyor Malinowski. Bu tür babalığı bizim anladığımız anlamdaki babalıkla karşılaştırıyor:

Bizim aile tipinde, toplum tarafından destek gören, yetkeli, güçlü bir koca ve baba vardır. Gene bizdeki iktisadi düzenlemeye göre, ekmek parasını getiren odur ve, —sözde de olsa— getirdiği ekmeği, kısabilir ya da dilerse eliaçık davranabilir. Öte yanda, Trobriand Adalarında, bağımsız bir anayla, çocukların yaratılması işinde hiç rolü bulunmayan, ekmek parasını getirmeyen, mallarını çocuklara bırakamayan ve toplumsal olarak onlara söz geçirme hakkına sahip olmayan kocasını görüyoruz. Oysa ananın akrabaları, çok etkili kişilerdir; özellikle, herkesin sözünü dinlediği, ailenin yiyeceğini sağlayan ve mallarını, ölümünden sonra oğullarının paylaşacağı bir kişi olan erkek kardeş çok etkilidir. Görülüyor ki, toplumsal yaşam biçimi ve aile yapısı, bizim uygarlığımızdakinden tümüyle ayrı özellikler taşıyor.[2]

---

[2]B. Malinowski, *Sex and Repression in Savage* (Yabanıl Toplumda Cinsel Yaşam ve Baskı), s. 25.

Yukarıdaki satırlar, bu evrede, babanın, karısının çocuklarıyla olan ilişkisini bütün ayrıntılarıyla açıklamaktan uzaktır. Erkek, onlara yalnızca bebekliklerinde ve küçük çocukken babalık etmektedir, yani, çocuklar, annenin bakımı altındayken, ve anababalarıyla aynı evde yaşarlarken baba rolü oynamaktadır. Çocuklar büyüyünce, babalarından uzaklaşmakta, anayanlı akrabalarıyla ilişkilerini geliştirmektedirler: kızlar annelerine, erkeklerse annelerinin erkek kardeşlerine yaklaşmaktadır. Elizabeth Colson, Tonga Yaylası ile ilgili olarak şunları yazıyor:

Çocuklar babalarıyla bir arada olurlarsa, genellikle küçüklükte, aralarında sıcak bir ilişki gelişiyor. Çocuklar büyüdükçe bu ilişki değişiyor. Kız çocuklar, nerdeyse yürümeye başlar başlamaz annelerinin ve ablalarının etkinliklerine katılıyorlar. Kadınlarla birlikte yemek yiyor, ve gelecekteki görevlerini öğrenmek üzere eğitiliyorlar. Disiplin sorunu, genellikle, çocukların çalışmalarından doğrudan doğruya sorumlu olan anaya bırakılmış; ancak buna karşın anne, çocukların sırdaşı ve akıl hocası durumunda; babayla olan ilişkiler daha resmi bir nitelik gösteriyor. Çocuklar ergenlik çağına yaklaştıklarında, baba çocukların ne yapıp ne ettiklerini bilmez hale gelecektir. Bir erkek, kızının cinsel yaşamına doğrudan doğruya karışmaz. Kızın gebe olduğu kuşkusunu duyarsa, annesinin, ya da annesinin erkek kardeşinin ya da bir başka akrabanın onu sorguya çekmesini isteyecektir. Bu görüşme sonucu yapılacak işlerle de ilgilenmeyecektir. Kızları evlendiğinde, kocalarının yanına giderler. (...)[3]

Yazar, "erkek çocukların babalarıyla olan yakın ilişkiyi daha uzun süre koruduklarını" ekliyor. "Çünkü," diyor, "çocuklar dört beş yaşına geldiğinde, erkeklerin yemek yeme kümesine katılırlar". Ne var ki, birkaç yıl içinde bu yakın ilişki de değişiyor. Çocuk büyüyüp de, "anayanlı akrabalarla öteki akrabalar arasındaki ayrımı anlayacak yaşa gel-

[3]Elizabeth Colson, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 76.

diğinde babasına karşı tutumu değişir, aralarındaki bağda bir gevşeme görülür". Bu bilinç, "eski senli benliliğin yerini alan resmi bir ilişkinin belirmesi sonucunu doğurur". Zaman içinde oğul babadan tümüyle uzaklaşır ve babanın, "bu uzaklaşmayı durdurma güç ve yetkisi yoktur".[4] Colson'a göre, "Aşağı yukarı on yaşlarına geldiğinde, ailenin oturduğu evden çıkar, oğlan evlerinden birine yerleşir. Çalışmak üzere başka bir yöreye gidinceye ya da evleninceye dek burada kalır".[5]

Ananın, kocasının yerleşim yerinde oturduğu durumlarda, erkek çocuğun babasından ayrılma zamanı geldiğinde çocuk annesinin köyüne gider, orada, annesinin erkek kardeşleri tarafından eğitilir. Oturulan evlerin iki ayrı yerde bulunması durumuna bazen "ikiyerli" ya da erkek çocuğun yaşamının bir bölümünü babasıyla, bir bölümünüyse annesinin köyünde, annesinin erkek kardeşinin yanında geçirmesi nedeniyle "erkekyerli" yaşantı adı verilir. Hoebel, Birleşik Devletlerin kuzey-batı kıyılarında yaşayan Haida yerlilerinin böyle ikiyerli yaşantı sürdüklerini anlatıyor:

Erkek çocuk on yaşına geldiğinde, babasının evinden ayrılır ve eğitiminin tamamlanması için dayısının evine taşınır. Savaşta dayısının —bir çeşit— emir eri, üretimde de çırağı olarak iş görür. Dayı ona bakar, güçlü deneyler yaşamasını sağlar, örneğin kışın okyanusta yüzdürür. Erkek çocuk, bu deneylerden geçtikçe dayı kendisine ünvanlar, doğaüstü güçler ve hakkı olan malı mülkü verir. Trobriand Adalarındaki yerliler de tıpatıp aynı uygulamayı, tümüyle aynı nedenlerle sürdürmektedir.[6]

Hoebel ayrıca, Hopi, Zuni ve İrokua gibi tribülerde, erkek çocuğun, "Dayısından öğreneceği tören kural ve geleneklerinin kaynağında bulunması nedeniyle evleninceye dek evde kaldığını" belirtmektedir. İkiyerli ya da erkekyerli yaşantı, çocuğun annesinin baba-yerli bir evde

---

[4] *A.g.y.*, s. 76.

[5] *A.g.y.*, s. 79.

[6] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 242.

oturması halinde gerçekleşir, çünkü bu durumda çocuk, babasının köyünden çıkıp, anayanlı köyüne dönmek durumundadır.

Kısacası, ana-ailesi temelde bölünmüş bir ailedir; ailede bulunan iki yetişkin erkek, kadının erkek evladının yetiştirilmesinde nöbetleşe görev alırlar. Ana-bakımı gereksinen çocuk, annesinin yanında olduğu sürece, babası çocuk bakıcısı olarak anneye yardım eder. Ancak, çocuk büyüdükçe anasının akrabalarının, anayanlı akrabasının, dayısının bakımı ve koruması altına girer.

Malinowski, bu durumun çocuğun yaşamındaki etkisini anlatmaktadır:

(...) Ancak çocuk büyümeye başlar başlamaz (...) bazı güçlükler ortaya çıkmakta, ona göre tama*'nın anlamı değişmektedir. Çocuk giderek,* tama*'sıyla aynı klandan olmadığını, kendi totem adının değişik olduğunu, annesinin totem adıyla bir olduğunu öğrenir. Aynı zamanda, çeşitli görev, kısıtlama, yasak ve kişisel onurla ilgili yasaların, onu annesine bağladığını, babasından ayırdığını öğrenir. Ufukta bir başka erkek belirir, çocuk bunu* kadagu *("annemin erkek kardeşi") diye çağırmaktadır. Bu adam, aynı yörede yaşıyor olabilir, ama bir başka köyde oturması da aynı ölçüde olasıdır. Çocuk ayrıca,* kada*'sının (annesinin kardeşinin) oturduğu yerin aynı zamanda kendisinin olduğunu, o yörenin, çocuğun "kendi köyü" olduğunu da öğrenir; orada mülkü vardır, daha başka yurttaşlık hakları vardır, gelecekteki uğraşı onu orada beklemektedir, doğal yandaş ve işbirlikçileri oradadır... Çocuk bütün bunları öğrenir. Doğduğu köyden, bir "dışarlıklı"* (tomakava) *olduğu gerekçesiyle kovulması bile olasıdır, oysa annesinin erkek kardeşinin oturduğu ve kendisinin "benim köyüm" diye bilmek durumunda olduğu köyde babası bir yabancı, kendisiyse oranın doğal yurttaşıdır. Büyüdükçe, annesinin erkek kardeşinin, giderek artan bir yetkeyle kendisiyle ilgilendiğini, ondan hizmet beklediğini, bazı konularda ona yardım ettiğini, belli davranışlarda bulunmak konusunda izin verdiğini ya da yasaklamalar koyduğunu da öğrenecektir, öte yanda babasının yetke ve danışmanlığı önemini giderek yitirmektedir.*[7]

---

[7] B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 6-7.

Malinowski de, öteki insanbilimciler gibi, annenin erkek kardeşinin böylesine egemen bir konumu koruduğu durumlarda babayla oğulu birbirine bağlayan bağı araştırmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda elde kala kala, babayla bebeği arasındaki sevecen ilişki kalmaktadır. Baba bebeği kucağında tutar, onunla oynar; doyurur, temizler. "Çocuğa," diyor Malinowski, "Avrupalı bir babanın gözlerinde pek ender görülen türden bir sevgi ve gururla bakar baba. Bebek övüldüğünde, sevinçten uçacak gibi olur, karısının meyvasının yaptıklarını, başarı ve erdemlerini göstermekten, onlar üzerine konuşmaktan hiç bıkmaz".[8]

Bu bağlar, erkek çocuğun büyümesiyle, ve annesinin erkek kardeşinin yanında yeni bir yaşantıya başlamak üzere babasından uzaklaşması gerekliliği nedeniyle kopar. Bu durumsa, Malinowski'nin deyişiyle çocuğun yaşamında yerleşik bir "ikilik" doğmasına neden olur:

Yani, bir Trobriand yerlisinin yaşamı, iki yönlü etkiler altında gelişmektedir; bunun, âdet yerini bulsun diye uygulanan yüzeyde kalmış bir ikilik olduğu düşünülmemelidir. Her bireyin varlığına derinlemesine girer, bu ikiliğin uygulanmasıyla ilgili garip karışıklıklar yaratır, sürekli gerilim ve güçlük doğurur, ve hiç de seyrek denemeyecek aralıklarla, tribü yaşantısının sürekliliğinin şiddetli darbelerle zedelenmesine yol açar. Çünkü, baba sevgisiyle anayanlılık ilkelerinin, yerlinin kurumlarının yapısına, toplumsal fikir ve duygularına böylesine derinlemesine işlemiş olan bu çifte etkisi aslında, uygulamada pek iyi işlememektedir.[9]

Malinowski, bu ikiliği örneklemek için, Trobriand Adalarında bulunduğu sırada yaşanan büyük bir değişikliğin öyküsünü anlatmaktadır. Olayı, bu tür olayların en dramatiği olarak aktarmakta, gerçekten de bir Yunan trajedisi gibi betimlemektedir. Malinowski, olayı iki ayrı incelemesinde[10] çözümleyecek denli önemli bulduğuna göre, bizim de burada aktarmamız gerekir.

---

[8] Malinowski, *a.g.y.*, s. 21.

[9] *A.g.y.*, s. 7-8.

[10] *The Sexual Life of Savages* (s. 12-16), ve *Crime and Custom in Savage Society* (Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek), s. 101-105.

Olay Omarakana'da, reisin evinde geçiyor. Reisin karısı, onunla birlikte, erkeğin köyünde oturmaktadır. Oğlu Namwana Guya'u'nun babası reis olmuştur, kendisini de pek çok sevmektedir. Ne var ki, reisin anayanlı akrabalık bağları, kız kardeşleri ve onların oğullarına bağlamaktadır kendisini. Yeğenlerden biri olan Mitakata, reisin oğluyla kavga eder, işte bu bunalımı başlatır. Dargınlık olur, bu dargınlığın altında, oğulla yeğen arasına giren ve köken ve doğası belirlenemeyen "çok eski bir düşmanlık" yatmaktadır.

Düşmanlık, Mitakata'nın, beyaz derili yargıç tarafından hapse konulmasıyla ortaya çıkar. Oğul, bu tutuklanmaya neden olmaktan sorumlu tutulmaktadır; yeğeni, "ırza geçme"yle suçlamıştır, buysa, ilkellerin anlayışına göre, onu hırsız konumuna getirmektedir. Yeğenin tutuklanmasına neden olma suçunun cezası olarak, tüm akrabalar bir araya gelir, oğulu köylerinden atmaya karar verirler. Malinowski, tutuklu yeğenin "en büyük erkek kardeşi" (annesinin kardeşi) tarafından verilen kovma söylevini aynen almış kitabına:

"Namwana Guya'u, sen bir baş belasısın. Biz, Omarakana'nın Tabalu'ları, senin burada kalmana, bizimle bir arada yaşamana izin verdik. Omarakana'da bol bol karnını doyurdun. Bizim ekmeğimizi yedin. Bize armağan olarak getirilen domuzlardan ve etten sen de yedin. Kayıklarımızda denizlere açıldın. Bizim topraklarımıza bir kulübe kurdun. Şimdi bize zarar verdin. Bize yalan söyledin. Mitakata hapiste. Senin burada kalmanı istemiyoruz. Bu, bizim köyümüzdür! Sen burada bir yabancısın. Haydi git! Seni kovuyoruz! Seni Omarakana'dan atıyoruz."[11]

"Bu sözcüklerin her biri," diyor Malinowski, "oğulun oturup kara kara düşünmekte olduğu kulübeye birer mermi gibi saplandı". Dargınlığın giderilmesi olanaksızdı: "Namwana Guya'u, sabaha kalmadan Omarakana'dan bir daha dönmemek üzere ayrıldı. Gitti, birkaç mil ötedeki Osapola köyünde, annesinin geldiği 'kendi' köyünde yerleşti." Babasının köyüne artık bir daha dönemezdi.

[11] B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 13.

Baba, bayağı etkili bir reis olmasına karşın, oğlunu kurtaracak hiçbir şey yapamazdı:

Akrabaları, kendi haklarını sıkı sıkıya savunuyorlardı, tribü yasasına göre, kendisinin akrabalarından ayrı düşünmesi kesinlikle olanaksızdı. Sürgün kararını hiçbir güç değiştiremezdi. "Git" sözcüğü ağızdan çıktı mı (...) erkek gitmek zorundaydı.[12]

İki erkek, yani bir oğul ve bir yeğen arasındaki bu "düşmanlığın" trajik sonuçları, iki bireyin çok daha ötelerine dek yansıyor. Reis, "üç gün kulübesinden dışarı çıkmadı, çıktığında, yaşlanmış ve üzüntüden perişan olmuş bir haldeydi". Anayla kız kardeş, haftalarca "evden cenaze çıkmış gibi bağıra bağıra ağlayarak, yas tuttular". Bir yıla kalmadan "durmadan ağlayan ve ağzına bir lokma koymayan anne, üzüntüden öldü". Aralarında evlilik ilişkisi bulunan, birbirlerinden kız alıp veren iki köy arasındaki ilişkiler bozuldu, ve "Kiriwina'nın tüm toplumsal yaşamında derin bir boşluk oluştu".

"Yalan söyleme" suçuna gösterilen bu aşırı tepkinin kaynağı neydi? Malinowski, yeğenle oğul arasındaki düşmanlığın, babanın oğlunu kayırmasından ve ona "servet ve haklardan, payına düşenden fazlasını" vermesinden kaynaklandığını, bu durumun yeğenin tepkisini doğurduğunu öne sürüyor. Bu açıklama kısmen geçerli sayılabilir; yirminci yüzyılda, bu ilkel yöre, belli bir oranda toplumsal konum ve mülkiyet tutkularından etkilenmişti. Ancak sorun Malinowski'nin de kabul ettiği üzere daha derinlere yaslanıyordu. Öteki incelemesinde[13] şöyle yazıyor Malinowski:

Ana türesi ve Baba sevgisi ilkeleri, bir erkeğin kız kardeşinin oğlu ve daha az olarak kendi oğlu ile olan ilişkilerinde çok yoğun bir biçimde odaklanmış bulunuyor. Bu anayanlı yeğen, erkeğin en yakın akrabası, ve tüm görev ve yetkilerinin yasal mirasçısıdır. Öte yanda kendi oğlu,

[12] B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 14.

[13] B. Malinowski, *Crime and Custom in Savage Society* (Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek), s. 101.

akrabası sayılmamaktadır; yasal olarak, babasının akrabası değildir, aralarındaki tek bağ, anasıyla evlenmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal durumdur.

Malinowski'nin anlattıklarından da anlaşıldığı üzere oğulla yeğen, çok eski geçmişte başlayan bir geleneği sürdürmeleri nedeniyle birbirlerine kalıtsal olarak düşmandırlar. Evliliğin babayerli olmasına, kadının kocasının, oğlunun babası olarak kabul edilmesine karşın, oğul, babasının köyünde bir "dışarlıklı", bir "yabancı" olma durumunu korumakta, yanlış bir iş yaptığının öne sürülmesi halindeyse köyden atılabilmektedir. Onun köyü, anasının köyüdür; asıl barınağı ve akrabalık bağları, o köydedir.

Bir başka deyişle, evlilik ve babalık bağları, anayanlı "kan akrabalığı" bağlarına kıyasla çok fazla bir anlam taşımıyordu. Kalıtsal "kan bağı" kurallarına göre, hapsedilen yeğenin akrabaları, yeğenin gördüğü zararın öcünü almak zorundaydılar. Eskiden olsa, bu, bir kana kan savaşına yol açardı; Malinowski'nin inceleme yaptığı yıllarda, dışarlıklıyı köyden atma cezasına indirgenmiş bulunuyordu. Bölünmüş ailede, anayanlı akrabalığın gerektirdiği yükümlülükler, baba ile oğul arasında oluşan her tür sevgi bağından daha önemliydi. Malinowski, bu "ikiliği", gerçek akraba olarak annelerinin erkek kardeşlerini tanıyan yerlilere, ataerkil yapıda uygulanan bir dinin öğretilmesindeki güçlükleri gözler önüne serebilecek denli açık olarak gördü:

*Tribü yasalarının babayla oğul arasındaki ilişkileri iki yabancı ilişkisi olarak belirlediği, bu iki kişi arasındaki kişisel birliğin tümden yokumsandığı ve tüm aile yükümlülüklerinin, ana soyuyla bağlantılı olduğu anaerkil toplumda, tek erkek evladın kurban edilmesini ve bir erkeğin kendi Yaratıcı'sına karşı duyduğu oğulsal ilgiyi konu alan Tanrı Baba ve Tanrı Oğul dogmasının hiçbir biçimde anlaşılamayacağını kabul etmek zorundayız. Din aşılamayı görev edinmiş Hıristiyanların, yerlilerin aklına iyice sokması gereken temel doğrular arasında Babalığı da saymamız gerekecektir. Aksi halde, Teslis dogmasını, anayanlı anlayışa göre yorumlamak gerekecek, ve bir Tanrı-*kadala *(an-*

nenin erkek kardeşi), bir Tanrı-kız kardeş oğlu ve bir kutsal baloma'*dan (ruh) söz etmek durumu doğacaktır.*[14]

Malinowski'nin, anayanlı topluluklarda annenin erkek kardeşinin rolü konusunda anlattıkları, yazarın, insan kümelerinin, oldum olası, bir baba, ana ve onların çocuklarından oluşan biyolojik aileler olarak tanımlanması gerektiği inancını taşıması nedeniyle daha da büyük bir önem taşımaktadır. Kendi kanıtları, bu tarihsel olmayan görüşü çürütmektedir. Trobriand yerlilerinde aile, ilkel dünyanın her yanında görülen ve günümüze dek gelen benzer topluluklarda olduğu gibi bir baba-ailesi değil, babanın, karısının çocuklarıyla ilişkisinde son derece önemsiz, hatta geçici bir rol oynadığı ana-ailesidir.

Bizim anladığımız anlamda bir baba-ailesinin bulunmadığı olgusu, bazı insanbilimcileri, özellikle Malinowski'nin incelemelerinin ışığı altında rahatsız etmiştir. Ralph Piddington, Malinowski'nin verdiği bilgiler konusunda şunları yazmaktadır:

Çocuk, annesi ve annesinin erkek kardeşi, hep aynı klanın üyeleridirler, öte yandan baba, daha önce belirttiğimiz ve kendi çocuklarına değil de kız kardeşinin çocuklarına karşı olan yükümlülükleri nedeniyle başka bir klanın üyesi sayılmaktadır.

Bu durumda, toplum, babayı bu toplumsal iskeletin dışında tutuyorsa, baba aile yaşantısına hangi noktada dahil olmaktadır? Yerine getirmekle yükümlü saydığımız işlevler elinden alındığına göre, böyle bir toplulukta "baba"nın varolduğunu söyleyebilir miyiz? Varsa, hangi anlamda vardır?[15]

Bu sorular çok yerindedir. Evrimci açıdan bakarsak, babanın işlevleri "elinden alınmış" değildir; söz konusu birey, bu işlevleri edinmeye başlamaktadır. Ancak bu, uzun bir süreç gerektirecektir. Çünkü

---

[14]B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 186-87.

[15]Ralph Piddington, *An Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), c. I, s. 155.

baba, daha fazla haklar elde etmek, ve karısının çocuklarıyla ilgili olarak uzun ömürlü bir konum kazanmak için, uzun süredir yaşayan, annenin erkek kardeşinin öndegelirliği olgusunu yok etmeye çalışmak ve bu konumu zamanla eline geçirmek zorundaydı. Rivers bu sorunu dile getiriyor:

Annenin erkek kardeşinin hakları, ancak babanınkiler arttığında daha gözle görülür hale geliyor. Babanın haklarının güç ve önem bakımından giderek büyümekte olduğu her toplulukta, annenin erkek kardeşiyle baba arasında mutlaka kavgalar çıkar, ikisinin önem sırasının saptanmasıysa çok yavaş bir süreci gerektirir. Güney Melanezya'da, annenin erkek kardeşinin işlevlerini en açık ve kesin biçimiyle, Banks Adalarında gözlemlemem, dikkate değer bir olgudur; babanın haklarının tanınması yönünde yapılan değişiklik, belki de burada, o yöredeki her bölgeden daha büyük bir gelişme göstermiştir. (...)

(...) Şimdi, bir zamanlar annenin erkek kardeşinin, yeğeninin tek koruyucusu olduğunu, ve babanın, oğlu üzerinde hiçbir hakka sahip olmadığını varsayalım. Bu durumda, işlevlerin belirlenmesi için herhangi bir toplumsal neden yoktur. Ancak, babanın haklarının öne sürüldüğü durumda bu hakların niteliğini belirlemek gereği doğmaktadır; babanın hakları, dayınınkilere karşı yapılan bir tecavüz olduğundan, baba haklarının tanımlanması ve saptanması da gerekli olmaktadır.[16]

Düşünülecek olursa, babanın kendi karısı ve çocukları üzerinde hak sahibi olduğunu göstermeye başlamasıyla, ananın kardeşinin, kendi haklarından vazgeçmeye hazır ve istekli görünmesi gerekir; çünkü, böylece kendi ailesinin babası olmasını sağlayacak özgürlüğü elde etmiş olacaktır. Ancak durum hiç de böyle gelişmemiştir. Tersine, baba-ailesi birimine karşı kurum olarak ortaya çıkan "dayıerki"nin doğuşunda annenin erkek kardeşinin, babanın kendi haklarına el uzatmasına karşı durduğu görülmektedir.

---

[16]W.H.R. Rivers, *The History of Melanesian Society* (Melanezya Toplumunun Tarihi), c. II, s. 157.

"Dayıerki" (avunculate) deyimi, Latince'de dayı anlamına gelen "avunculus" sözcüğünden türetilmiştir. Annelerin erkek kardeşlerinin tümünün, kız kardeşlerinin oğullarının koruyucusu olduğu klan kardeşliğinin daraltılmış biçimini dile getirmektedir. Bu durumda, ananın erkek kardeşi, bir birey olarak, tek bir kız kardeşin oğulları için bu işlevleri yerine getirmektedir. Lippert, ana-ailesiyle baba-ailesi arasındaki geçiş döneminde ortaya çıkan bu olguyu şöyle betimlemektedir: "Erkek cinsin koruyucu gücüyle anayanlı soydaşlık uygulamalarının karışımından 'dayıerki' denilen şey ortaya çıkmaktadır; ve bu olgu, garip bir biçimde, ana türesi ve baba türesi düzenlemeleri arasındaki boşluğu doldurmaktadır."[17]

Birçok insanbilimci, bu garip kurumun erkek cinsin, dişi cins üzerindeki öncesiz ve sonrasız egemenliğinin kanıtı olduğunu öne sürdü: Nasıl ki, bugünün kadınları kocalarının ve babalarının egemenliği altındaysa, ilkel toplumda da erkek kardeşleri ve annelerinin erkek kardeşleri karşısında kadınların başı eğikti. Ama dayıerki, iki ayrı erkek kategorisi arasındaki savaşım sonucu ortaya çıkmıştı. Anaerkillik düzeni erkeklerinin, yani annelerin erkek kardeşlerinin ataerkil düzenin oluşmakta olan erkeklerinin, yani babaların kendi haklarına el uzatmasına karşı gösterdikleri direnci temsil etmekteydi.

Bu direnç, erkekleri, kız kardeşlerini ve kız kardeşlerinin çocuklarını, dışarlıklı ya da yabancılar tarafından gelmesi olası zararlara karşı koruma yükümlülüğü altına sokan anayanlı kan bağından kaynaklanıyordu. Kız kardeşle erkek kardeş arasındaki bu bağ, tarihsel dönemlere dek varlığını korudu:

Strabo, güneyli Araplarda, ilkel aile biçiminin görüldüğünü ve buna göre, erkek kardeşin, kız kardeşinin çocuklarıyla ilişkide onurlu bir yere sahip olduğunu garip bir olay olarak aktarıyor. Daha önceki yılların yazarları, bu olgunun Pers ve Yunan halklarında da aynen yaşandığını bize göstermektedir. Kız kardeş, kan bağı ve kendi çocuklarını korumadaki önemi nedeniyle erkek kardeşini kocasından üstün

[17] Julius Lippert, *The Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 248.

tutardı. Herodotos, İntafernes'in karısının başından geçen bir olayı aktarırken bu gerçekliği örneklemiş olmaktadır. Kadının ölüm cezasına çarptırılmış akrabalarından birini Darius bağışlayacaktır, kadından dilediği kimseyi seçmesini ister. İntafernes'in karısı ne kocasını ne de çocuğunu seçecektir; erkek kardeşinin bağışlanmasını ister, çünkü onun yerini hiç kimse alamaz. Sophokles'in Antigone'*sinde de trajik öğe, çok büyük özveriye layık tek bağ olan kardeşlik bağının sağlamlığı fikri üzerine kurulmuştur.*[18]

Bazı insanbilimciler, kız ve erkek kardeşlerin birbirine bağlılığını, Freud'çu nedenlere bağladılar; bunlar, erkek kardeşin, kız kardeşine karşı gizli bir kandaşla cinsel ilişki isteği beslediğini varsayıyorlardı. Aslına bakılırsa, aralarındaki bağın, cinsel istekle hiçbir ilgisi yoktur; bu bağın dayanağı, erkek kardeşi, kız kardeşinin ya da ailesinin bir üyesinin ölüm ya da yaralanması halinde öç almasını ya da suçluyu cezalandırmasını zorunlu kılan kan gütme kurumudur. Lippert'in de belirttiği gibi, "Koca, karısının kanının öcünü almaya doğuştan yükümlü değildir, çünkü kadının kandaşı değildir. Öç alma yükümlülüğü, kadının kan akrabalarının üzerindedir. (...) Öte yanda kadının karındaşı, en yakın kan akrabasıdır ve dolayısıyla doğal koruyucusudur."[19]

Kız ve erkek kardeşler arasındaki durum neyse, dayıyla yeğen arasındaki durum da oydu. Onlar da anayanlı kan bağları gereği, birbirlerini savunmak ve korumak zorundaydılar. Lippert'in sözleriyle, "yeğen türesi", ananın erkek kardeşi (dayı) türesinin doğal bir gereğidir. "Çocukla onun dünyaya gelmesinde rolü olan kişiyle arasında bir akrabalık olduğu kabul edilmediği sürece, gerçekten de çocuğun en yakın erkek akrabası, 'baba'lar kuşağında, dayısıdır." Buna göre, "Yeğen, doğal mirasçısı olarak dayının yerini alacaktır," diyor yazar ve şunları ekliyor: "Yeğen türesinin uygulanması konusunda yapılan bir araştırma, ana türesinin bu son kalıntısını yalnızca birkaç uygar halkın

[18] J. Lippert, *a.g.y.*, s. 258.
[19] *A.g.y.*, s. 256.

aştığını, ve çoğunun da, tarihsel zamanlar içinde bu aşamaya vardığını göstermektedir."[20]

Yeğen türesinin uzun süre yaşadığının kanıtları, eski krallıklarda babadan oğula miras hakkının henüz ortaya çıkmaması nedeniyle yapılan savaşlarda da görülmektedir.

(...) Miras hakkı, dişi akrabalara geçiyordu, kral ailesinden bir erkeğin tahta geçmesi söz konusu olmuşsa, bu hak babasının soyundan değil, ana soyundan kazanılmış bir haktı ve bu kişi, babasının değil, dayısının yerine tahta geçebilirdi. Halikarnaslı Dionysos tarafından çok açık bir biçimde belirtildiği üzere ilk çağ Roma'sında, krallık bu kurala göre bir başkasına geçiyordu. Dionysos'un ağzından aktarılan bir öyküde, Tatianus, kral Tarquinius'la ilgili olarak yeğenine şunları söylemektedir: "Yalnız malı değil, krallığı da kalıtsal hak olarak sana aittir, çünkü sen onun yeğenlerinin en büyüğüsün."[21]

Morret ve Davy de şu noktaya değinmektedir: "Roma krallarının hiçbirinin tahtlarına, kendilerinden sonra oğullarının çıkmadığı olgusu çok ilginçtir. Oysa ardında oğul ve torun bırakan birkaç kral vardır."[22] Eski Mısır'da, tahtta bulunan kraliçenin çocuğu ya da kız kardeşi olma durumuna dayalı tahta geçme, yani, dayının tahtına oturma kuralını örnekleyen başka olgular da vardır.

Baba-ailesinin ortaya çıkmasından önceki dönemde ananın erkek kardeşinin üstünlüğünü gösteren sayısız kanıt, insanbilimcilerdeki garip bir körlüğü ortaya çıkarmaktadır. Bu bilim adamları, *kardeşsoyluluğun, anasoyluluğun* ayrılmaz bir parçası olan erkek yönü olduğunu görmemektedirler.

---

[20] J. Lippert, *a.g.y.*, s. 257-58.

[21] R. Briffault, *Analar*, s. 423.

[22] A. Moret ve G. Davy, *From Tribe to Empire* (Tribü'den İmparatorluğa), s. 36.

Erkek Soyunun Ananın Erkek Kardeşine Bağlı Olması

Soy hak ve özelliklerinin, babalardan oğullara geçmesi dizgesine öylesine alışmışız ki, bir başka dizgenin varolabileceği bile bize akıl-almaz bir olgu olarak görünüyor. Bununla birlikte, kanıtlar, baba-ailesinin yanısıra varlık kazanan babayanlılığın, yalnızca anayanlılığı değil, "kardeşyanlılığı" da, yani soy hakkının ve özelliklerinin ananın erkek kardeşinden, onun kız kardeşinin oğullarına geçtiği bir dizgeyi de izledikten sonra, yani ancak bunlardan sonra ortaya çıktığını göstermektedir.

Çok katı bir yasak olan cinslik tabusuna göre, kız kardeşinin çocuğunun babası olması olanakdışı bir erkeği eksen alan bir soy çizgisinin varlığını düşünmek gariptir. Bir erkeğin, kız kardeşinin oğluna kendi çocuğuymuş gözüyle bakması gibi şaşırtıcı bir olguyu çözme çabası içine giren bazı insanbilimciler, bu durumlarda, erkek kardeşlerin, kendi kız kardeşleriyle evlendiği sonucunu çıkarmak yanlışına düştüler. Bazılarıysa, bu sonucu kabul etmediler. J. J. Atkinson, bunlardan biridir. Bu insanbilimci, "Nasıl oluyor da, kız kardeşlerle erkek kardeşler arasındaki kandaşla cinsel ilişki kuralını bozmadan bir kadının oğlu, aynı zamanda onun erkek kardeşinin de oğlu sayılıyor?"[23] sorusuna yanıt bulmaya yarayacak bir ipucu aradı. Ancak yanıtı bulamadı.

İlkel halkların, bir kadının hamile kalması için o kadının bir erkekle cinsel ilişkide bulunması gerektiğini bilmediklerini dikkate alırsak, sorunu çözmek kolaylaşacaktır. Bir çocuğa babalık yapma işlevini, herhangi bir yaşlı erkek yerine getirebilirdi, ve bu anlamda çocuk "onun"du. Anayanlı klan ve onu izleyen ana-ailesi dizgelerinde, söz konusu yaşlı erkek, ananın erkek kardeşiydi.

Babasal işlevler, ister bir kadının cinsel eşi tarafından, ister bir başkası tarafından yerine getirilsin, toplumsal işlevlerdir. Yetişkin erkek, gencin karnını doyurur, onu korur, eğitimini ve mesleksel öğrenimini denetler, kendi beceri, gelenek ve kişisel mal varlığını ona aktarır.

---

[23] J.J. Atkinson, *Primal Law* (İlk İnsan Yasaları), s. 283.

Başlangıçta, bütün bu görevler, tüm yaşı büyük erkeklerin, kendilerinden küçük kardeşleri ya da başka bir anlatımla, ananın tüm erkek kardeşlerinin (dayıların) kız kardeşlerinin oğullarını (yeğenlerini) koruması biçiminde toplu olarak yerine getiriliyordu. Ancak, tribü komünlerinin, ayrı ayrı klan ve ana-aileleri biçiminde parçalanmasıyla bu görevler, bireysel işlevlere indirgendi. Bir erkek kardeşin bir kız kardeşle birlikte anılması gibi, bir dayı da, birey olarak yeğeninin sorumluluğunu yüklenir oldu.

Bu durum, ana-ailesi varlığını sürdürdüğü sürece değişmedi. Bir dayıerki töreni ya da bir başka toplumsal edimle, ananın kocası, baba olarak kabul edildikten sonra bile, ananın erkek kardeşi, kız kardeşinin oğlu karşısındaki yetkili durumunu korudu. Babanın, karısının çocuğunun bebeklik yıllarında onunla yakın ilişki içinde bulunmasına karşın, temel soy, miras ve yerine geçme hakları anayanlı, bu nedenle de, erkek çocuklar açısından, kardeşyanlı olarak kaldı.

Baba-ailesinin oldum olası varolduğu konusunda ısrar edenler bile, yukardaki durumu kanıtlayacak veriler sağlamışlardır. Örneğin Malinowski, Trobriand Adalarında, her toplumsal ilişkinin, ana soy çizgisini izlediğini göstermektedir.

Bu yaklaşım, soy çizgisi, miras, belli bir konum ve derecenin kendisinden sonra gelene aktarılması, reislik, mirasla geçen görev ve büyücülüğü belirleyen kurallarda, ve her yasada —aslında akrabalık yoluyla aktarmayı kapsayan her yasada— bu kuralların temelini oluşturacak ölçüde ve daha da açık bir biçimde görülmektedir. Toplumsal konum, anasoyu çizgisini izleyerek bir erkekten kız kardeşinin çocuklarına bırakılmaktadır; bu tümüyle anayanlı akrabalık kavramı, son derece önemlidir. (...)[24]

Meyer Fortes, Aşanti yerlilerinin yaşantısındaki durumu şöyle anlatmaktadır:

Soy çizgisinin anayanını izlemesi, uygulamada zorlayıcı bir etki oluşturmaktadır, çünkü bu dizge, soy çizgisinin temelidir ve dolayısıyla si-

[24]B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 4.

yasal bağlılıklarla birlikte, bir diğerinin yerini alma ve miras haklarını, evlilik ve evliliğin geçerliliği yasalarını, ölüm gibi ve çağımızda, ekonomik bunalım gibi kötü durumlarda ortaklaşa yardımlaşma, birbirine destek olma yasalarını da belirlemektedir. Bir erkek, yasal olarak, kız kardeşinin çocuklarının çıkarlarını dikkate almak zorundadır, çünkü o, onların yasal koruyucusu (velisi), çocuklarsa onun gizil mirasçılarıdır. (...) Bu çocuklar, annelerinden türeyen soy diliminin devamını sağlamaktadırlar.[25]

David M. Schneider, "kız ve erkek kardeşlerin birbirlerine bağlı olması" konusunda, anayanlı topluluklarda, kız kardeşin korunma ve daha başka işlevler açısından erkek kardeşine güvendiğini, öte yanda "erkek kardeşin de soyunun devamı ve bir mirasçının sağlanması konusunda kız kardeşine güvendiğini" yazmaktadır.[26] Görülüyor ki evlilik ister anayerli ister babayerli olsun, aile anasoylu kaldığı sürece erkek soy çizgisi ananın erkek kardeşinden, kız kardeşin oğluna doğru inmektedir.

Bunun sonucu olarak, ananın erkek kardeşini ya da babayı eksen aldığını açıkça belirtmeksizin bir "erkek soy çizgisi"nden söz etmek çok yanlıştır. Ne yazık ki, en iyi bilim adamları bile, bu ayrımı yapmayı başaramamışlardır. Robertson Smith, bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Başlangıçta, dişi soy çizgisi dışında bir akrabalık yoktu, erkek akrabalığının ortaya çıkmasıysa, toplumu ta kökünden değiştiren bir çeşit toplumsal devrimdi."[27] Gerçekten de, *baba* akrabalığıyla, soy çizgisinin *baba-yanı* ile belirlenmesi, büyük toplumsal karışıklıklar ortaya çıkardı.

Marvin Harris de, şu sözleriyle aynı yanlışa düşmektedir:

Morgan'ın akrabalık sıralamasındaki en şaşırtıcı nokta, anayanlı klanın takvimsel olarak babayanlı klandan önce geldiğinde ısrar etme-

---

[25]Meyer Fortes, *Social Structure* (Toplumsal Yapı), s. 76.

[26]D.M. Schneider ve K. Gough, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 11.

[27]W.R. Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 213.

sidir. Burada Morgan, toplum bilimleri tarihindeki en ateşli ve en yararsız tartışmalardan birine katıldığını göstermektedir. (...) Dahası pek çok ilkel halkın döllenme için erkeğin gerekli olduğunu yadsıdığı ancak öte yanda, kendilerini bir erkekler soyunun devamı olarak kabul ettiği olgusuyla, tek atadan türeme yasasının doğasını dikkate almaksızın, hem anayanlı hem de babayanlı akrabalarla belli bir dereceye kadar akraba olunması yolundaki evrensel uygulama, anasoyluluğun, babalıkla ilgili bir karışıklığın sonucu olduğu fikrini tümüyle yalanlamıştır.[28]

Gerçekten de, Harris'in söylediği üzere, ilkel halklar, döllenme için erkeğin gerekli olduğunu yadsıyorlardı. Bu bilgisizliğe karşın, bu insanların "kendilerini bir erkekler soyunun devamı olarak kabul ettikleri" de doğru. Ancak, yazarın göremediği nokta, söz konusu erkeklerin, anaların kocaları değil, anaların erkek kardeşleri — anayanlı (ve kardeşyanlı) ailede son derece akla uygun bir erkekler soyunu oluşturduğudur.

Ayrıca, babanın ortaya çıkmasıyla "hem anayanlı hem de babayanlı akrabalarla *belli* bir dereceye kadar akraba olunması yolundaki evrensel uygulama" da gerçekten vardır ama asıl sorun şudur: *Ne* dereceye kadar? Baba, yalnızca ataerkil uygar uluslarda ailenin rakipsiz eksen kişisidir. Baba-ailesinde, soy çizgisi, kesinlikle baba soyunu izler; bu, yasalarla saptanmıştır. Ne var ki, ana-ailesinden öte gitmemiş ilkel toplulukların yaşadığı sayısız yörede durum hâlâ böyle değildir. Bu yörelerde, babanın küçük bir dereceye kadar tanındığını ve soy çizgisinin, ananın erkek kardeşinden, kız kardeşin oğluna olmak üzere, ana yanından çizildiğini görüyoruz.

Harris'in görüşünün tersine, o ateşli tartışma, yararsız olmadığı gibi, Morgan da anayanlı klanın önce geldiği konusundaki ısrarında yanılmış değildi. Morgan da öteki insanbilimciler gibi yanlışlar yaptı. Ancak onun evrimci yaklaşımı, kuşkusuz bu yanlışlardan biri değildi. Anayanlı klanla sınıflayıcı akrabalık dizgesini ortaya çıkarması, başka

---

[28]Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory* (İnsanbilim Kuramlarının Gelişmesi), s. 187.

ataerkil kurumların yanısıra baba-ailesinin köken ve evriminin bilimsel olarak incelenmesi çalışmalarının temellerini oluşturdu.

Morgan'ın "çiftleşme ailesi" deyimi, ailenin başlangıçta bir baba-ailesi olmadığı olgusunu kabul etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Daha sonra ele geçen bilgiler, iki ailenin, bölünmüş bir aile olduğu, bir kadının çocuğuyla ilgili babasal işlevlerin bu ailede iki erkek tarafından yerine getirildiği, önemli ve sürekli işlevlerin ananın erkek kardeşinin omuzuna yüklendiği konusunda kesin görüşler kazandırmıştır.

Bu "bölünmüş aile"nin kalıntıları, gelişmenin her evresinde ister istemez yaşamakta, baba, değişik evrelerde çeşitli işlevler yüklenmekte, babalığı, çeşitli ölçülerde tanınmaktadır. Ama ne olursa olsun, tüm örneklerde, baba, annenin erkek kardeşine göre ikincil olma durumunu korumaktadır. Birkaç görgü tanığının aktardığı bilgiler, bu olguyu belgelememize yetecektir.

Gelişmenin en ilk evrelerinde, babanın rolünün ne olduğunu anlatan iyi bir örnek, Kathleen Gough'ın Orta ve Kuzey Kerala'da yaşayan Nayarları inceleyen *Anayanlı Akrabalık* adlı kitabından alınabilir. Nayarların anaerkil yapısının son yüzyıl ya da daha uzun bir süre içinde parçalanmasına karşın bu insanlar sarsılmaz biçimde anayanlı kalmışlar, anayanlı klan ve ana-ailesi dizgelerini korumuşlardır. Orta Kerala'da, "koca", "konuk koca" olma durumundan daha yeni çıkmıştır, *sambandham* (Sanskritçede "bir araya gelme" demektir) sözcüğü, çift evlilikleri ya da çiftleşen çiftleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Öncesiz zamandan beri baba-ailesinin varolduğu kuramına bağlı olmasına karşın Gough'ın Nayarları anlatan yazılarında yalnızca daha tomurcuk halinde yeni doğmakta olan aile birimleri görülmekte ya da ailenin izine bile rastlanmamaktadır. "Baba" deyimi, diye yazıyor, "ananın, *sambandham* ilişkisi içinde bulunduğu herhangi bir koca için kullanılmaktadır. 'Babayanlı akraba' sözcükleriyse, böyle bir erkeğin anayanlı akrabalarını belirlemektedir".[29] "Birleşme"lerin kısa ömürlü olduğu bu bölgede, kadınların genellikle birbirini izleyen bir dizi ko-

[29]David M. Schneider ve Kathleen Gough, *a.g.y.*, s. 364.

cası, çocuğunsa gene birbirinin yerini alan birçok "baba"sı vardır. Bu "baba"ların işlevi, son derece sınırlıdır:

Orta Kerala Nayarlarının en garip özellikleri, bir evlenme biçiminin varolmasına karşın, bu insanların tek bir erkeğin, bir erkek, bir kadın ve onların çocuklarından oluşan bir temel aileyi kurumlaştırmamış olmalarıdır. Söz konusu aile, hiçbir şekilde yasal bir birim değildir, aynı konut ve sofrayı paylaşan, üretim ve dağıtımın ortaklaşa yapıldığı bir birim değildir. Bir erkeğin, belli bir eş ve onun çocukları üzerinde hiçbir yasal hakkı yoktur. Onlarla birlikte oturmaz, düzenli olarak onlarla yemek yemez, onlarla birlikte ya da onlar için üretim yapmaz ve malları kural olarak çocuklarına dağıtmaz. (s. 363).

Aynı yapıtta ayrıca, erkeğin, karısının çocuklarına küçük armağanlar verdiği, konuk gittiğinde onlarla oynadığı ve çocuk büyüdükçe dostça öğütlerde bulunduğu belirtilmektedir. "Ancak, erkeğin, çocuklarının eğitimine karışmaya hiçbir şekilde hakkı yoktur, çocuğun da ona karşı geleneksel sorumlulukları bulunmaz. Erkeğin, anayla ilişkisini sona erdirmesi halinde, çocukla artık görüşmez" (s. 364).

Nasıl ki ananın birbirinin yerini alan kocaları varsa, çocuklarının da birbirinin yerini alan bir dizi babaları vardır:

Çocuklar, analarının tüm kocalarına acchan *derler, yalnız, erkeğin daha yüksek bir kasttan gelmesi halinde, bu kastın ünvanını da eklerler. Kızlar da erkekler de babayı görünce ayağa kalkar ve ona saygı gösterirler, ancak, yaşlı bir anayanlı akrabaya gösterilen türden bir aşırı boyunegmişlik sergilemezler. Malayalilerin, "Hiçbir Nayar babasını bilmez" özdeyişine karşın, hemen hemen her Nayar'ın belli bir erkeği koruyucusu bellediği kanısı uyanıyor; ancak, çocuğun, böyle bir erkekle olan ilişkisi, sürekli, sıcak bir bağlılıktan hemen hemen tümden tanımazdan gelmeye dek değişik nitelikler gösterebilir (s. 364).*

Bir Nayar çocuğunun yaşamındaki en önemli erkek, anayanlı akraba ya da annenin erkek kardeşi olan *karanavan*'dır. Bu kişi, kız kardeşinin çocuklarının yasal velisidir, ve yeğenlerinin tarım işleri ve as-

keri ustalıklarının yanısıra yasalar, gelenekler, ahlâk ve okur-yazarlık alanlarındaki eğitimlerinden sorumludur. Kız kardeşinin oğulları, onun sözünden çıkmamak, ona bağlı kalmak ve saygı göstermekle yükümlüdür. En önemlisi dayıyla yeğen, düşmanlarla çıkabilecek bir anlaşmazlık ya da kavgada, aynı tarafı tutarlar. "Bir erkek, dışarlıklılarla ilişkilerinde, annesinin erkek kardeşlerine bağlılık göstermeli, gerekliyse onları yaşamıyla savunmalıdır," diyor Gough (s. 349). Baba, bir "dışarlıklı" olduğuna göre, bu demektir ki, bir erkek, gerekirse, babasına karşı savaşacaktır.

Babanın zayıf durumuna koşut olarak, çocukla babanın akrabaları arasındaki ilişkiler de sağlam değildi. Bir evliliğin sona ermesi halinde, çocuğun onlarla ilişkisi de son bulurdu.

Bir kimseyle, onun babayanlı akrabaları arasında hiçbir hak ya da yükümlülük alışverişi yoktu. Bu ilişkiler, varoldukları süre içinde, birer bireysel dostluk ya da incelik gereği yaşayan akrabalık ilişkileriydi. Bir kız ya da erkek evlat, babasının taravad'ını (Anayanlı klanını) babasının anasıyla olan evliliği yaşadığı sürece, ve özellikle de babanın yakın bir yerde oturması halinde ziyaret edebilirdi. Ne var ki, evliliklerin son yetmiş ya da seksen yıldır tekeşli olmasına karşın, 1949 yılında bir Cochin köyünde, on beş yaşın altında çocuklardan oluşan kardeş kümelerin yalnızca yüzde kırk sekizinin, babalarının anayanlı akrabalarıyla görüşmekte olduğunu saptadım (s. 364).

Bu bölgede, 1792 İngiltere kuşatmasından beri ataerkil kurumlarla sınıf ve kast etkilerinin egemen olması, yukardaki rapora ayrı bir önem kazandırmaktadır. Gerek Orta, gerek Kuzey Kerala'da, bin dokuz yüz otuzlarda, evliliği tekeşli kılan bir yasa kabul edilmişti. Yeni mülkiyet yasaları, bir taravad (anayanlı klan) üyelerinin, anayanlı akrabalardan miras kalan mülkü, "adam başına düşen miktar"a göre paylaşmalarını olanaklı kılıyordu. Bütün bunlara karşın, Gough'ın verdiği bilgiler, evliliğin en ilk biçimini koruduğunu ve kolayca bozulabilen bir birlik oluşturduğunu, babanın da bir konuk kocadan yalnızca bir gömlek üstün olduğunu göstermektedir.

Belli bir konudaki görüşünü belirtirken, Gough'ın da itiraf ettiği gibi, "Genel olarak, affine'lerin (evlenen tarafların) nitelenmeleriyle ilgili deyimlerin çok seyrek kullanılması ve baba dışında hiçbir babayanlı akrabayı belirleyen adın bulunmayışı, evlilik bağının çok zayıf olduğunu ve babayanlı akrabalara karşı hiçbir sorumluluğun bulunmadığını yansıtmaktadır" (s. 382).

Kuzey Kerala'da, babanın konum ve sürekliliğinde küçük bir gelişmeye tanık oluyoruz:

Bir adamın çocukları ve karısının genç kuşaktan akrabalarının tümü, ona sevgi ve saygı gösterirler. O, hepsinin "baba" ya da "dede"sidir. (...) Adam yaşlandıkça, bu gençler ve özellikle de kendi çocukları, evde onun yandaşı olurlar ve konumunu sağlamlaştırırlar. (...) Karanavan, onun kayınbiraderi ve yaşıtıdır ve uzun süren ilişkiler sonucu, onunla iyi geçinmeyi öğrenmiştir. Karısının evindekilerin bağlılığını kazanmışsa, aşağı kattaki odalarda ve verandada, torunlarıyla oynayarak mutlu saatler geçirecektir, ve öğütleri, yapay bir incelikle değil, gerçek saygıyla dinlenecek, özlenecektir (s. 436).

Ancak bu noktada, erkek, karısının evinde bir baba olarak saygın bir konuma geldikten sonra bile, bir dayı olarak, kız kardeşine ve onun çocuklarına karşı olan sorumluluklarından ve sürekli bağlarından sıyrılamaz. Gough'ın deyişiyle, "Elbet, geleneksel olarak, bir erkek, bu noktada, genellikle kendi doğduğu evin karanavan'ı (ananın erkek kardeşi=dayısı) olmakta, dolayısıyla geçici ailesiyle olan bağlarını gevşetmeye başlamaktadır" (s. 436).

Koca, tarihte, hangi noktada, artık kız kardeşine ve onun çocuklarına dönmez olmuştur? Erkek, çifte babalık rolü oynamayı ne zaman bırakmıştır? Kısacası, bölünmüş aile, ne zaman birbirinden ayrılmaz bir tek-babalı aile haline gelmiştir?

Bu soruyu yanıtlamak için önce, "ikiyanlı" akrabalık ve "babayanlı" soy konusundaki bazı ciddi yanlış kavramları ortadan kaldırmamız gerekmektedir. Tıpkı baba-ailesi gibi, çift taraflı akrabalığın da, yani hem baba hem de babanın soy çizgilerini izleyen akrabalığın da her zaman için varolduğu sık sık söylenmekte ya da imlenmektedir. Hatta, baba

soyunu izleyen soy çizgisinin tarih boyunca tek ölçüt olmakla kalmadığı, günümüzde de, pek çok ilkel anayanlı dizgeyi uygulayan halkların yaşadığı yörelerde bile varolduğu söylenmektedir. Soy çizgisinin, baba soyunu izleyerek saptanmasıyla ilgili korkunç güçlükler, bu yanlış kavramaların bir sonucu olarak günışığına çıkmamıştır.

Babayanlı Soy Çizgisiyle İlgili Yanlışlar

Anayanlı (ve kardeşyanlı) soy çizgisinin ortadan yitip yerini babayanlı soy çizgisine bırakması işinin ne zaman ya da nasıl gerçekleştiği konusunda çok büyük bir bilgi yokluğuyla karşı karşıyayız. Bu durum biraz baba-ailesinin her zaman için varolduğunu ısrarla savunmaktan kaynaklanmaktadır; çünkü bu sav, soy çizgisinin babayanını izlemesi olgusunun da aynı biçimde öncesiz zamandan beri varolduğu anlamını taşımaktadır. Bu önerme, soy çizgisinin, babayanını izlemesi dizgesine, günümüzde de bir çok ilkel yörede ulaşılmadığını gösteren sayısız kanıtla çakışmamaktadır. Lucy Mair bunu şöyle özetlemektedir:

Soyçizgilerinin babayanını izlediği toplumlara, klasik Romalılar, Çinliler ile doğu ve güney Afrika'da hayvancılıkla yaşayan halklar örneklik etmektedir. Anayanlı soy çizgisini izleyen toplumlarsa çok sayıda Amerika Yerlisi ve Avustralya halkları, Endonezya ve Malaya'da yaşayan pek çok yerli halkla orta Afrika'daki Bantu halkları ve Gana'daki Akan halklarıdır.[30]

Mair'in sözünü ettiği bütün bölgelerde, babayanlı akrabalığın küçük ya da büyük ölçüde kabul edildiği anlaşılıyor; ama gene de, kendisinin de belirttiği üzere *soy*'un anayanına göre saptandığı, hâlâ görülmektedir. Dolayısıyla, pek çok insanbilimcinin yaptığı gibi, babanın kabul edildiğinin görüldüğü yerde soy çizgisinin doğal olarak baba-yanını

[30]Lucy Mair, *An Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilim'e Giriş), s. 65.

izleyeceğini varsaymak doğru değildir. Bu durum, soyun, ananın erkek kardeşine göre saptandığı dizgeden babaya göre saptandığı dizgeye geçişten önceki uzatmalı evrim dönemini görmezlikten gelmek anlamını içermektedir.

Söz konusu dönemi fark etmedeki güçlükler, sınıflayıcı akrabalık dizgesinden aile dizgesine geçişle ilgilidir. Tribülerden oluşan toplumun parçalara ayrılarak birbirinden bağımsız klan ve köyler oluşturması, klan içinde, ana-ailesinin ortaya çıkması ve babayla, babayanlı akrabaların varlık kazanması, ilkel halklar için, yeni akrabalık kategorilerine uygun deyimler bulmada sorunlar yarattı.

Sınıflayıcı dizgeye göre "yaşlı erkek" —başlangıçta ananın erkek kardeşi— "baba"nın işlevlerini yerine getiriyordu. Sonra yeni bir yaşlı adam, ananın kocası ortaya çıktı ve bu, aynı zamanda bir "baba" oldu. Bu ikisi arasındaki ayrımı saptamadaki terslikler, birkaç ilkel dilinde "baba" anlamına gelen *tate* sözcüğünün açıklamalarında görülmektedir.

Lippert'e göre, Angola'da, babanın oğlu üzerinde hiçbir yetkesi yoktur; oğul, evliliğin bozulması halinde, kesinlikle anasının yanında yer alır. "Ama oğul, *tate* (baba) diye adlandırdığı dayısının babasal yetkesinden kaçamaz."[31] Aynı konuda, Hartland şunları yazıyor:

Loango'da, dayıya, Tate *(baba) denilmektedir. Dayı, yeğeni karşısında baba yetkilerine sahiptir. (...) Babanın hiçbir yetkisi yoktur; ve, karı koca ayrılırlarsa, çocuklar, ananın erkek kardeşine ait olduklarından, anayı izlerler.*[32]

Evlilik, ve kocanın baba olarak kabul edilmesiyle edinilen yeni akrabaları nitelemek için gerekli sözcükler, yavaş yavaş, kaba tahminler sonucu varlık kazanmışlardır. Lippert, bu sürecin bazı özelliklerine işaret etmektedir:

---

[31] Julius Lippert, *a.g.y.*, s. 259.

[32] E. Sidney Hartland, *Primitive Paternity* (İlkellerde Babalık), c. I, s. 281.

... Daha gelişmiş akrabalık dizgeleri uygulayan Amerika yerlileri, asıl babayla, ananın erkek kardeşi ile babanın erkek kardeşini birbirinden ayıracak sözcüklerin arayışı içindeler. (...) Lubbock'ın incelediği on sekiz dizgeden on dördünde, ananın erkek kardeşini asıl babadan ayırmak için, eski adı yalnız baba için kullanmakta, dayı için yeni bir ad seçmektedirler. Japonlar dayıya "ikinci küçük baba" diyorlar, tüm öteki on üç dizgede, "dayı" diye çevrilen bir sözcük kullanılmaktadır. Babanın erkek kardeşini dayıdan ayırmak pek önemli görünmemiş olacak ki, yalnızca sekiz dizge bu ayrımı yapma çabası göstermiş. Micmac'larla Japonlar, "küçük baba" deyişini seçmişler; üç dizge, "üvey" diye çevrilen ve belki de "yabancı"dan azıcık daha yakın anlamına gelen bir sözcük ekliyorlar; ötekiler, babanın erkek kardeşi için de "dayı" sözcüğünü kullanıyorlar.[33]

Bu örnekler, babayla, babayanlı akrabaların öteki üyeleri arasında bulunan ve giderek artan ayrımın, anayanlı ailede görülen ve anayanlı (ve kardeşyanlı) çizgiyi izleyen akrabalık dizgesini değiştirmediğinin belirtisidir. Ananın kocasının, karısının çocuğunun babası olarak giderek daha çok tanınması ve babasal hakları elde etmesine karşın, soy çizgisi, eskisi gibi kalmıştı.

Bazı yanlışlar, babanın, karısının oğluna verdiği armağanların, babanın "malının mirası" olarak tanımlanması ve böylece yanlış bir yorum yapılmasından kaynaklanmaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi, armağan verme, birbirine düşman iki topluluğun erkekleri arasında barışçıl ilişkiler kurma aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar, aynı zamanda iki küme arasında karşılıklı kız alıp verme anlaşmalarını simgeleyen "evlilik armağanları" biçimini aldı. Babanın tanınmasıyla, aynı ilke uygulanmaya başlandı; armağanlar, babayla oğul arasındaki babasal ilişkinin simgesi sayılıyordu. Bu tür armağanlar, bizim anladığımız anlamda mal mirası olarak adlandırılamazlar.

Evliliğin ve babalığın ilk gelişme döneminde, eski "dışarlıklı", karısının yalnız oğluna değil, tüm akrabalarına düzenli olarak barış ve

[33] J. Lippert, *a.g.y.*, s. 84.

dostluk simgesi olan armağanlar verirdi. Bu armağanlar, tütün gibi, bir çeşit sakız diyebileceğimiz palmiye meyvesi gibi günlük gereksinim maddeleriydi. Kathleen Gough Kuzey Kerala'da yaşayan Mapillalarda, kocanın, "Orta Kerala'daki Nayar kocası gibi her şeyin bir yolu yordamı olduğunu bildiğini" yazıyor. (...) "Düşünceli bir koca, kaynanasıyla karısının kardeşlerine palmiye yaprakları, hurma ve tütün getirmeden kapıdan girmez," diyor.[34]

Malinowski, babanın oğula verdiği "bedava" armağanlarla babanın mallarının mirası arasındaki ayrımı saptamaya çalışır ancak pek başarılı olamaz:

(...) Annenin, bizim toplumdakinden bir hayli farklı bir anlamda, çocuklarının en yakın akrabası olduğu anayanlı toplumda, çocuklar ananın tüm malına ortaktır ve ölümü halinde bu mallara sahip olurlar. Bundan daha da şaşırtıcı bir olgu, yerli inanç ve yasalarına göre çocukların akrabası sayılmayan, yalnızca ananın kocası olmakla yetinen babanın kendisinden bedava armağan kabul edilen tek akraba olmasıdır. Baba, kendi değerli malını, karşılıksız olarak oğluna verir ve Kula'daki haklarını ona bırakır. (...) Ayrıca, sahip olunan şeylerin en değerlisi ve en geçerli sayılanı olan büyü yapma bilgisi de, rahatça hiçbir karşılık beklenmeksizin babadan oğula aktarılır. (...) Bir de, yiyecek alanındaki herhangi bir olağandışı şey, ya da palmiye sakızı ya da tütün gibi bitkiler babanın karısıyla olduğu gibi çocuklarıyla da paylaştığı şeylerdir.[35]

Buradaki bir yanlış da, palmiye sakızı ve tütün yaprakları gibi kolayca edinilen bitkilerin çocuklar için "olağandışı" şeyler olduğunu öne sürmektir. Bu armağanların *verilmesi ve alınması edimi*, erkeğin o evde bir koca ve baba olduğunu onaylamaktadır, o kadar. Bu edim, daha önce, salt karısının erkek kardeşinin değil, oğlunun da "kalıtsal düşmanı" olan bir adamın, değişen konumuna tanıklık etmektedir.

---

[34]Kathleen Gough, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 435.

[35]B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları), s. 178.

Babanın oğluna verdiği armağanlar, daha büyük, daha önemli hale geldikten sonra bile, mal mirasını temsil etmemekteydiler. Baba bir ağaç ekse ya da karısının çocuğu için bir sebze bahçesi yapsa, bunlar, çocuğun temelli mülkü olmazdı. Toprak ve ağacın ya da bahçenin ürünleri, babanın anayanlı mirasçılarına aittir ve ananın erkek kardeşinden, kız kardeşinin oğluna geçer. Nitekim Malinowski de şöyle yazıyor: "Köyün ormanlığındaki ağaçlarla ekili toprakların mülkiyeti, baba yaşadığı sürece babadan oğula bırakılır. Ölümü halinde, genellikle erkeğin gerçek mirasçılarına, yani kız kardeşinin çocuklarına geri verilir".[36]

Aynı şekilde, Fortune, Dobo babasının karısının çocuklarına neleri verip neleri veremeyeceğine değinmektedir: "Çocuklarına veremeyeceği pek çok şey vardır. Köydeki toprağını, kişisel adını, kafatasını, konumunu, köydeki palmiyelerini ve meyve ağaçlarını hiçbir koşul altında —kız kardeşinin çocuklarını bunlardan yoksun bırakarak— kendi çocuklarına ayıramaz."[37]

Ayrıca, erkek hem "yasa gereği hem de kız kardeşiyle onun çocuklarına olan sevgisi gereği, kız kardeşinin çocuklarına kendi büyü yöntemlerini öğretmekle yükümlüdür". Büyü bilgisini, karısının çocuğuyla da paylaşırsa, Dobolular, bunu "çok korkunç ve yıkıcı bir davranış" olarak görürler.[38] Sınırlı bir mirasın gerçek anlamda babadan oğula kalmasını olanaklı kılan yeni gelenek bile, yerlilerin hiç hoşuna gitmemektedir.

Bu güvensizliğin nedenini bulmak hiç güç değildir. Bir erkek, kendi akraba kümesinin bir üyesine ölüm ya da kaza getiren "düşman"ı ancak kendi büyü yöntemiyle saptayabilir. Böyle bir büyünün gizinin, aralarında "düşmanın" bulunabileceği dışarlıklılara karşı korunmaları için anayanlı klan ve aile içinde kalması gereklidir. Bu durumda kız kardeşinin oğluna bildiği büyüyle ilgili ustalıkları öğretmek zorunda olan bir adam nasıl olur da aynı zamanda "dışarlıklıyı" yani karısının oğlunu ve eski kalıtsal düşmanını eğitebilir? Bu gerçekten de ana-ailesine işleyen ve onu için için çökerten bir "yıkım" belirtisidir.

---

[36]B. Malinowski, *a.g.y.*, s. 178.

[37]R.F. Fortune, *Sorcerers of Dobu* (Dobo Büyücüleri), s. 15.

[38]*Aynı yerde.*

Anayanlı klan dizgesinin evrimi süresince yolalan ve ana-ailesine dek varan bu kalıtsal düşmanlık, bölünmüş aileyi tekrar tekrar ayırıp parçalayan sürtüşme ve kavgaları doğurmuştur. Kathleen Gough, Orta Kerala Nayarlarıyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

İyi adam, kendisini önce kendi ağasının hizmetine, sonra da ağaların taravadlarının iyiliğine adayan adamdır. Zayıf ve ahlâksız adam, karısı ve çocukları tarafından baştan çıkarılarak karısına gereksiz armağanlar vermeye çalışıp taravadlarını ihmal eden adamdır. Örnek karanavansa, yaşlandığında tüm evlilik bağlarını koparark kendini tümüyle kız kardeşinin çocuklarına adayan adamdır.[39]

Bu koşullar altında, görülüyor ki, miras hakkı temelde anayanlı kaldığı sürece, akrabalık soy çizgisinde bir değişiklik olmuyordu; akrabalık da anayanlı kalıyor, erkek soyu, ananın erkek kardeşinden, kız kardeşinin oğluna geçiyordu. Bunun son derece çarpıcı bir örneği, günümüzde Briffault tarafından verilmektedir: "Fransız Yeni Gine'sinde, Bassam'da, son derece güçlü bir reisin oğluna, babasının ölmesi ve mirasının bir kısmının kendisine kalması halinde zengin olup olmayacağı sorulduğunda, şu yanıtı verdi: 'Neden zengin olacak mışım? Ben onun yalnızca oğluyum'."[40] Demek ki, bir adamla, karısının oğlu arasındaki babalık ilişkisinin doğal olarak baba tarafından miras ve soy hakkı sağladığını varsaymak, ciddi bir yanlıştır.

Buna bağlı bir yanlış da, "ikiyanlı" akrabalık ve soydaşlık sorunuyla ilgilidir. Çoğunlukla anlatıldığı üzere, buna göre bir çocuk akraba ve soydaşlarını hem baba hem de ana tarafından saptamaktadır. Hoebel şunları yazıyor:

Karı-koca evliliğinin oluşturduğu aile, her zaman için ikiyanlıdır. Karı-koca ailesini oluşturmak için iki kişi gerektiğine ve her iki eş de daha

---

[39]K. Gough ve D.M. Schneider (derleyenler), *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 361.

[40]R. Briffault, *Analar*, s. 206.

önce varolan birer ailenin üyesi olduğuna göre, evlilik birliği, iki birimi yeni bir birime bağlamaktadır. Çocuksa, içinde doğduğu aileye olduğu kadar, anasının ve babasının ailelerine de bağlıdır.[41]

Hoebel'ın sözünü ettiği "evlilik" ailesi, nitelikleri gereği, baba-ailesi değil bir ana-ailesidir. Çocuk, temel akrabalık bağlarını anasının ve dayısının soyuna göre saptamaktadır, soy çizgisi anayanıyla kardeşyanını izlemektedir. Babanın baba olarak kabul edilmesi bunu değiştirmez, bu, çocuğun yaşamında rastlantısal bir olgu, gelip geçici bir olaydır.

Hoebel de, şu sözleriyle bu gerçekliği itiraf etmektedir: "evlilik ailesi, geçici bir birlikteliktir. Çiftin birleşmesiyle başlar ve çocukların kopmasıyla sona erer."[42] (Aslında çocuklar anayanlı akrabalarından "kopmamaktadırlar"; evliliğin sona ermesi üzerine, babalarıyla olan ilişkilerini koparırlar, o kadar.) Hoebel, şunu da eklemekte sözlerine: "Evlenmeyle oluşan ailelerin kalıcı olmaması ve kısa sürede parçalanması, ailenin gelir ve mülklerin miras kalmasında bir araç olarak sağlayacağı yararları da sınırlamaktadır."

Uzun süre dayanan evlilik ailelerinde bile, malların miras hakkı, babadan oğula değil, annenin erkek kardeşinden (dayıdan) yeğene geçmektedir. Hoebel, şu sözleriyle de bunu az çok kabul etmektedir: "Anasoylu klan dizgesinde bir oğlan çocuk, babasının değil de anasının klanına ait olduğuna göre, klanın çıkarlarıyla ilgili alanlarda kalıtın babadan oğula geçmesi yasaklanmıştır" (s. 242).

Bu olgular, ailenin oldum olası iki taraflı olduğu ve akrabalıkla soy çizgisinin hem baba hem de ana yanını içerdiği konusundaki yaygın fikri çürütmektedir. Babasoyluluk, ancak, baba-ailesinin ana-ailesine karşı üstünlük kazanmasından sonra başlamıştır.

Erkek soyunun, başlangıçta, ananın erkek kardeşine göre saptandığını görememek, anaerkilliğin önceliği fikrini destekleyen bilim adamları için bile büyük sorunlar yaratmıştır. Bazıları, bu güçlüklerden

---

[41] E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 221.
[42] *A.g.y.*, s. 222.

sıyrılmak için, başka sözcükler kullanma yoluna başvurmuşlardır. Örneğin Rivers, "soy" sözcüğünü, "bir kümenin üyeliği" anlamında kullandığını belirtmiştir.[43]

Bir erkek çocuğun, anasının klanının olduğu gibi, babasının klanının da "üyesi" olduğu söylenebilir. Ancak bu iki üyelik arasında büyük ayrım vardır. Çocuğun babasının klanıyla olan ilişkisi, bir rastlantıya dayanmaktadır, sınırlıdır ve evliliğin ortadan kalkmasıyla sona erer. Öte yanda, anasının klanındaki üyeliği hiçbir zaman bozulamaz. Soy çizgisi, kalıt ve birinin yerine geçme hakkı anasoylu ve kardeş-soyludur. Bu kesin ayrımı yapmazsak, soyun öncesiz zamandan beri hem baba hem erkek tarafına göre belirlendiğine ve baba-ailesinin öncesiz zamandan beri varolduğuna inanmak gibi bir tuzağa düşmemiz işten bile değildir.

Uyanık ve önlemli davranmayan bir araştırmacıyı bekleyen tek tuzak bu değildir. İnsanbilimde, anlamı en belirsiz olan ve en çok yanlış anlaşılan deyim, "baba klanı" deyimidir. Bu sözler, genellikle genişlemiş bir baba-ailesi ya da babanın, karısının ve çocuklarının reisi olduğu bir klan anlamında kullanılmaktadır. Aslına bakılırsa, klan dizgesi yaşadığı sürece, sürekli olan tek ilişki, ana-erkek kardeş ilişkisiy-di, baba-ana ilişkisi, rastlantısal bir ilişkiydi ve kolayca bitirilebiliyordu.

"Baba-klanı" deyimi, yalnızca, iki anayanlı klan arasındaki babasal ya da babayanlı ilişkiyi belirtir. Evet, bir çocuğa göre, babasının klanı, onun "baba-klanı"dır, ancak, babayla oğul ayrı ayrı anasoylu klanların üyesidirler. Oğul anasının, ve dayılarının klanına aittir. Baba, kendi kız kardeşleriyle yeğenlerinin klanına aittir. Kısacası, *her "baba-klanı" yapısal olarak bir anasoylu klandır.* "Baba-klanı"nın temelinde yatan bu anasoylu yapıyı anlamamak, betimsel budunbilimde büyük çarpıtmaların yapılmasına neden olmuştur.

Evrimci yaklaşımı safdışı bırakmaya ilk girişenlerden Radcliffe-Brown, "baba-klanı"nın yaygın olarak yanlış anlaşıldığını gösterecek güzel bir örnek vermektedir. Anayanlı soyun daha ilkel olduğunu, yani

---

[43]W.H.R. Rivers, *Social Organization* (Toplumsal Yapı), s. 86.

tarihsel olarak, babayanlı soydan daha erken geldiğini düşünmek "garip bir fikir, saçma bir kavramdır," diyor. Ve şunları ekliyor:

Bu yüzyılın başından beri, hem anayanlı hem de babayanlı soyun kabul edildiği Herero gibi toplumlarla karşılaşmaktayız; ancak bunlar, "geçici" dizgeler olarak safdışı bırakılıyor. Tarihi sanılara dayanarak değerlendirmenin gereği olarak belli bir yöntemi izlemek ve varsayımlara bağlı kalmanın, olguları olduğu gibi görmemizi nasıl engellediğinin bir örneği de budur.[44]

Ancak Radcliffe-Brown'ın verdiği örneği incelediğimizde, kendisinin tarihsel olmayan yaklaşımının, "sanısal" tarihi doğurduğunu görüyoruz; bu sanılara bağlılık, onun, "olguları" kendi sözlerinin ışığı altında bile "olduğu gibi görmesini" engellemektedir. Güneybatı Afrika'daki Ova Herero'yla ilgili olarak şunları yazmakta örneğin:

Bir çocuk, anası dolayısıyla, anayanlı bir klan olan eanda'*nın üyesi sayılır; babası dolayısıyla da, babayanlı bir klan olan* oruzo'*nun üyesidir. Yani, birbiriyle kesişen bir çifte klanlar dizgesi vardır.*[45]

Bir çocuğun, hem anasının hem de babasının klanının eşit ölçüde "üyesi" olması durumu, yanıltıcıdır. Her şeyden önce, *oruzo* ile ilgili en temel olgu, yani, bunun yalnızca çocuk ve anasına göre bir babayanlı klan olduğu belirtilmemektedir. Babaya göre bu klan onun *eanda*'sı, yani anasoylu klanıdır. Yapısal olarak her iki klan da ana-klanıdır, bir *oruzo* ya da babasoylu ilişki, onları birbirine bağlamıştır. İkinci olarak, çocuğun sürekli akrabalık bağları ve soyu anasıyla dayısının tarafında, onların *eanda*'sındadır, babasının tarafında ve onun *eanda*'sında değildir.

Radcliffe-Brown, "Bir erkek çocuk babasının *eanda*'sına, ya da anasının *oruzo*'suno ait olamaz," demekle yukarda söylediklerimizi doğ-

---

[44] A.R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Society* (İlkel Toplumda Yapı ve İşlev), s. 82.

[45] *A.g.y.*, s. 39.

rulamaktadır. Ananın *oruzo*'su, çocuğunkiyle aynı, yani babanın *eanda*'sı olduğuna göre burada, babanın ve ananın olmak üzere iki ana klanından söz etmekteyiz. Dolayısıyla bir erkek, babasının anasoylu klanına ait olamaz, anasının anasoylu klanının üyesidir. Bu, Radcliffe-Brown'ın, bir çocuğun hem babanın hem de ananın klanlarının üyesi olduğu savını çürütmektedir. Olsa olsa, bir çocuğun, babasının anayanlı klanında, anasının evliliği yaşadığı sürece, geçici, ve kolayca sona erdirilebilen bir "üyeliğe" sahip olduğundan söz edilebilir.

Radcliffe-Brown'ın tarihsel olmaktan uzak yaklaşımı, baba-ailesinin öncesiz zamandan beri varolduğu savını desteklemeye yöneliktir. Onun görüşüne göre, "Tüm insan toplumlarında, bir bireyin konumu, daha çok doğuştan, hangi ana ve hangi babanın çocuğu olduğuna bağlı olarak belirlenmektedir".[46] Ne var ki verdiği kanıtlar, bu savı desteklememektedir. Bir erkek evladın konumu, hangi *ana-klanının* üyesi olduğuna bağlıdır. Babasının ana-klanına ait olamayacağına göre, anasının ana-klanının bir üyesidir. Buysa, baba-ailesinin her zaman için varolduğunun kanıtı olmaktan çok uzaktır.

Tarihsel yaklaşımı biraz daha fazla benimseyen bir insanbilimci olan Hartland, Herero yerlilerindeki ana-klanı yapısıyla ilgili olarak daha doğru bilgiler veriyor:

Her Herero yerlisi, belli bir zaman içinde hem babasının oruzo'*sundan hem de anasının* eanda'*sından sayılır, çünkü, evli bir kadın kocasının* oruzo'*suna girsin girmesin, doğuştan klanı olan kendi* eanda'*sını hiçbir zaman bırakmaz. Evlendiği zaman kocasının barınağına yerleşmişse, çocuğunu doğurmak için anasının kulübesine döner, ve erkek kardeşi, çocuklarının velisi olur.*[47]

Herero yerlilerinin klan yapısını doğru olarak anlamak çok önemlidir, çünkü bunlar, anasoylu klan ve ana-ailesi dizgelerinin gelişme sürecinde en ileri ve son evreye örneklik etmektedirler. Hayvancılıkla

[46] *A.g.y.*, s. 38.

[47] E. Sidney Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 74.

geçinen bu insanlar arasında, daha önce değiş tokuş edilen palmiye sakızı, tütün ve benzeri şeylerin yerini ileri evrede hayvanlar aldı. Bu, başlık parasına ve babanın karısıyla çocukları üzerinde yetki sahibi olmasına giden yolda atılacak adımın bir işaretidir. Ancak, Hererolar, her ne kadar eşiğe ayak basmışlarsa da, baba-ailesine geçişi gerçekleştirmede yetersiz kalmışlardır. Anasoylu klan ve ana-ailesi yapısını korumaktadırlar.

Anasoylu ailenin bu eşsiz inatçılığının ardındaki nedenler nelerdi? Babanın ve babasoylu akrabalığın dönüşsüz gelişmesinin giderek artan baskılarına karşın, tekyanlı bir akrabalık dizgesiyle, anayanlı soy çizgisine böylesine inatla bağlı kalmanın kaynağı neydi? Ana-ailesinden baba-ailesine geçişi tamamlamadaki uzun gecikmenin sebebi neydi? Bazı ilkel halkların bu geçişin gerektirdiği değişiklikleri uygulamasına engel olan nedenler nelerdi?

Bu bizi, anasoylu akrabalık dizgesinin ayrılmaz bir parçası olan "kan bağı" ile, buna bağlı bir olgunun, yani, bir kimsenin "kan akrabası"ndan herhangi birini öldüren ya da yaralayanları cezalandırma yükümlülüğünün yeniden incelenmesine götürmektedir. Ana-ailesinin varlığı, bu öç alma yükümlülüğünü körüklememiş, tersine, klan ve ailenin sınırları içine çekerek etki alanını daraltmıştır.

İşte bu yükümlülük nedeniyle her erkek evlat, "kan borcu"nun söz konusu olduğu durumlarda bir yeğen olarak anasının erkek kardeşinin —yani dayısının— tarafını tutmak zorundaydı. Hartland, Hererolarla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Kan gütme, yalnızca eanda *içinde görülür. Bir adam öldürüldüğünde, öç alma yükümlülüğü, kendi erkek kardeşleriyle dayılarına düşer; öldürülen kadınsa, onun öcünü oğulları, kardeşleri ve dayıları alır. Öçlerin nesnesiyse, suçlu kişiyle onun* eanda'*sıdır; her iki durumda da* oruzo'*nun bu konuyla uzak yakın ilişkisi yoktur.*[48]

[48] *A.g.y.*, aynı yer.

Oruzo bağları, yani babayla oğul arasındaki babayanlı bağlar, babanın *eanda*'sıyla dayının *eanda*'sı arasında bir öç alma söz konusu olduğunda gerginleşir. Robertson Smith'in belirttiği gibi, "öç alma yükümlülüğü her şeyin üzerindedir; iki taraf arasında kana kan isteğiyle dövüşmek söz konusu olduğunda, tüm öteki yükümlülükler yok olur."[49]

Kan akrabalığının, yalnızca ana soyuyla sınırlı olması, ana-ailesinden baba-ailesine hızlı ve kolay bir gelişme gösterilmesine engel olmuştur. Kan akrabalığının, aile birimi üzerindeki olumsuz etkisini incelediğimizde bunu daha iyi anlayacağız.

Kandaşlık Çizgisinin Keskin Kenarı

Daha önce de belirtildiği üzere, öç alma kurumu, yabanılların ölümün doğal nedenlerini bilmemesi ve bu bilgisizliğin, erkek akrabaları, akrabadan birinin öldürülmesinden suçlu olduğu kabul edilen kişileri cezalandırmakla yükümlü kılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bilgisizlik, tribü toplumunun birbirinden bağımsız klan ve ana-ailelerine bölünmesinden sonra bile süregitmiştir. Ancak, ölüm cezaları, değişik biçimler almış, değişik sonuçlar doğurmuştur.

Öç alma (kan davası) başlangıçta, yalnızca erkekleri ilgilendiren bir topluluk olayıydı, yarımlar arasında düzenlenen danışıklı dövüşlerle gerçekleştirilirdi. Karşılıklı birbirinden kız alma anlaşmalarına karşın, iki taraf, "kalıtsal düşman" olarak kaldılar. Ölüm cezaları verildikten, ölen öldükten sonra, karşıt taraflar arasında armağanlar alınıp verilir, şölenler düzenlenir ve böylece barış sağlanırdı. Bu karşılaşmalar, aile yaşamını bozmuyordu, çünkü aile, henüz varlık kazanmış değildi.

Bu durum, anayanlı ailenin ortaya çıkması üzerine değişti. Daha önce yalnız erkekleri ilgilendiren bir topluluk olayı olan kan davaları, ana-klanının ve anasoylu ailenin sorunu haline geldi, kadın ve çocukları da kapsamına aldı. Geleneksel düşmanlar, yani kendi ana-klanına

[49] R. Smith, *Religion of the Semites* (Samilerin Dini), s. 272.

ait olan babayla, ananın ana-klanının üyeleri olan ana ve çocuk, şimdi aynı çatı altında birlikte yaşamaktaydılar.

Anayanlı "kan akrabalığı", böylece ilkel ailenin üyelerini kalın bir çizgiyle ayırmaktaydı. Ölümlerin, "dışarlıklıların" yaptığı büyülere bağlanması nedeniyle, kuşkular, anayanlı akrabalar kümesinden bir kadınla evlenmiş olan yabancının üzerinde toplanıyordu. Anayanlı ailede, ananın erkek kardeşleri tarafından desteklenmekte olan anayla çocukları, babayla onun akrabalarına karşı safta yeralmış oluyorlardı. Ölüm, hangi taraftan olursa olsun, sonuçta evlilik sona eriyordu. Bu durum, babanın çocuklarla olan bağını koparmaktaydı.

İnsanbilimciler, eşler arasındaki sürtüşmelerle, bunların sonucu olarak, ailelerin zayıf ve dayanıksız hale gelmesinde, büyücülüğün büyük rol oynadığını gözlemlemişlerdir. Örneğin Gough, Nayarlarda, "büyücülük kurumu, akrabalar arasında bulunan, ancak bir bütün olarak bu akrabaların kümeleri arasında açık kavgaların yapılmasına neden olmayan kişisel düşmanlıkların gizli kapaklı yaşamasına olanak sağlamıştır," diye yazmaktadır. "Düşmanlıkların sonucu olarak, genellikle söz konusu evlilikler sona erer, çünkü akrabalarının entrikalarını kaldıramayan eşler çoğu kez evlilik ilişkilerini keserler."[50]

Ne var ki, bu türden gözlemler, büyü korkusunun kaynağını —bu korkunun doğal ölümün nedenlerinin bilinmemesinden kaynaklandığını— ortaya çıkarmamakta ve başlangıçta ölüme karşı ölüm isteminde bulunan öç alma kurumunun evrimini de dikkate almamaktadır. Ana-ailesi dönemine gelindiğinde, düzenlenmiş çarpışmaların büyük ölçüde geride bırakılmış olmasına karşın, ev halkından birinin başına ölüm geldiğinde, aile üyelerine başka türden —toplumsal, bedensel ve duygusal— cezalar uygulanıyordu.

Bu cezaların en ilginçlerinden biri "yağma seferi" adı verilen ve bir çocuğun ölmesi ya da ağır yaralanması halinde uygulanan garip bir kuttörendir. Ananın akrabaları, suçlu olduğu varsayılan kişiyi cezalandırmak üzere çıkagelirler; söz konusu suçlu babadır. Bu, kana karşı

---

[50]Kathleen Gough ve David M. Schneider (derleyenler), *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 361-62.

kan dökme biçiminde gerçekleşen öç almanın değişik bir biçimidir; asıl amaç, adamın kendisine değil de, malına zarar vermektir. Ceza gerçekleştirildikten sonra, babanın verdiği bir şölenle barış sağlanır.

Hartland, bu kuttöreni, babanın ilkel ailede "yabancı konumunda" olduğunun kanıtı olarak kabul etmektedir. Maori yerlilerinde, çocuğun ölmesi ya da hatta, öldürücü olmayan bir kaza geçirmesi halinde, ananın akrabalarının, erkek kardeşinin önderliğinde vargüçleriyle babaya saldırmak üzere çıkageldiklerini belirten yazar, şunları yazıyor: "Baba, yaralanıncaya dek kendini savunmalıdır. Kan aktı mı, dövüş biter ama saldıran taraf evi yağmalar ve eline ne geçirirse alır, sonunda yaslı babanın sunduğu şölene oturulur."[51]

Daha sonra bu "ele geçirme" karşıt bir biçime girerek, iyi, ya da evliya gibi bir kimsenin diğerine verdiği hayırdua biçimini almıştır. Ama söz konusu gelenek, başlangıçta, eski kan gütmenin ana-ailesi ölçülerine indirgenmiş şekliydi.

Söz konusu kuttören, bu tarihsel yaklaşımla incelenmediğinde, bazen yanlış yorumlanmakta, bir kimsenin "malını soymak" diye nitelendirilmektedir. Thomas, Yeni Zelanda'da bir sömürge yargıcı olan Maning'in raporundan bir alıntı yapmakta, yargıcın, "İnsanların yağmalanmalarına neden olan suçlar, sıradan bir *paheka*'ya (beyaza) çok garip gelecek türdendi" dediğini yazmaktadır. Örneklerinden birinde, bir çocuk ateşe düşüyor, nerdeyse ölecek kadar yanıyor. "Babanın malları anında öyle bir yağmalandı ki, nerdeyse yaşamını sürdürmesi için gerekli şeylerinden yoksun kaldı; balık ağları, kayıkları, domuzları, yiyecekleri, — hepsi, hepsi gitti; içinde bulunduğu kayık devrildi, kendisi ve tüm ailesi boğulmaktan kıl payı kurtuldular, — bazıları da boğuldu belki. Hemen, anında soyuldu, ayrıca sopayla da bir güzel dövüldü..."[52]

Yargıç, bunun bizim anladığımız anlamda bir soygun olmadığını görebilmişti; "kişisel mallar, tümüyle son derece önemsiz sayılıyordu," sözleriyle bunu açıkça belirtmektedir. Ne var ki, doğal ölümün ilkeller

---

[51] E. Sidney Hartland, *Primitive Paternity* (İlkellerde Babalık), c. I, s. 279.

[52] W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerin Davranışı), s. 572.

tarafından bilinmemesinin ne sonuçlar doğurduğunun farkında değildi ve bu kuttörenin, eski kan gütme kurumunun etkileri azaltılmış bir biçimi olduğunu bilmiyordu. Bu nedenle, "soyulmakta" olan adamın kendisine verilen cezaya karşı koymaması bir yana, onu hoş karşılamasını gerektiren ahlâk yasaları da ağzını bir karış açık bırakmıştı. Nitekim raporunda şu sözlere yer vermektedir:

Gerçekten de (...) soyulmamak, adam yerine konmamak, hatta, bir hakaret sayılır; bir adamın yerini yağmalamak, hele kavgada adamın kafası da yarılmışsa genellikle büyük bir övgü olarak kabul edilir; cezanın uygulanmasına engel olmak, yalnızca çok kaba ve ayıp bir davranış olarak görülmekle kalmaz, o rezil olmuş kimsenin *aktardığım yağma seferine karşılık olmak üzere* komşularını soyma ayrıcalığını yitirmesine neden olur.[53]

Cezalandırılan baba, buna karşılık, bir ananın erkek kardeşi olarak, kendi kız kardeşinin kocasını cezalandırabilecektir.

Birçok insanbilimci, ilkellerde ailenin süreklilik göstermediğini belirtmiş, ancak pek azı, evlilik ilişkilerinde sık sık görülen bu kopmaları ölüm olaylarına bağlamıştır. Bunlar, yağmalama seferlerinin, ölüm cezasının yerine geçen bir gelenek olduğunu anlayamamış, ilkel halkların, ölümün elini üzerlerinden atmak ve getirdiği sonuçlara engel olmak yolunda gösterdikleri bitmez tükenmez çabaları içinde, bu tür cezalandırmaların yerini kendi kendini cezalandırma geleneğine bıraktığını görememişlerdir.

Bu kendi kendini cezalandırmalar, genellikle "yas törenleri" ya da "murdarlık törenleri" diye anılan ve bazı bölgelerde son derece acı verici ve kanlı olan dinsel törenlerin en ilk biçimlerini temsil etmektedir. Aşağıdaki örnekler, Frazer'den alınmıştır:

Nitekim, Batı Victoria tribülerinde, bir dul, karısının ardından tam üç ay yas tutar. İki gecede bir ağlar ve kadının iyi niteliklerini sayar döker, yanaklarına oluk oluk kan süzülünceye dek alnını tırnaklarıyla

[53]Thomas, *a.g.y.*, aynı yer (italikler özgün metinden).

yırtar; ayrıca başını ve yüzünü beyaza boyar. (...) belini, kor kırmızısı bir çubukla üç çizgi halinde yakar. Kocası ölen kadın, tam on iki ay yas tutar. Saçını, kazırcasına keser ve kalçalarını, bir ağaç kabuğuyla etine bastırılan kızgın küllerle, acıdan bağırıncaya dek yakar. İki gecede bir ağlar ve erkeğinin iyi niteliklerini sayar döker, kan yanaklarından oluk oluk süzülünceye dek alnını tırmalar. Aynı zamanda başını ve yüzünü beyaz balçıkla boyar. (...) Ana-babalarının ardından yas tutan çocuklarsa kaşlarını tırnaklayarak yırtarlar. Orta Victoria yerlilerinde, ölenin ana-babası kendilerini acımasızca tırmalamayı alışkanlık haline getirmişlerdir, baba başını savaş baltasıyla döver, kanatır; ana, göğüsleriyle karnını kızgın maşayla yakar. Bunu, yas süresi sona erinceye dek her gün, saatlerce yaparlar. Bu tribülerdeki dullar, yalnızca göğüs, kol, bacak ve kalçalarını dağlamakla kalmaz, yaralarını külle ovar, ve kanla kül birbirine iyice karışıncaya dek yüzlerini tırmalarlar. Güneydoğu Victoria'daki Kurnai yerlileri, yas sırasında oralarını buralarını sivri taşlar ve savaş baltalarıyla keser yaralarlar — öyle ki başlarından ve bedenlerinden oluk oluk kan akar. Batı Victoria'daki Mukjarawaint tribüsünde, bir adam öldüğünde, akrabaları bir hafta boyunca ağlar ve oralarını buralarını balta ve daha başka kesici aletlerle keserler.

Aşağı Murray ve Aşağı Darling nehirleri boyunda yaşayan tribülerde yasçılar sırtlarını ve kollarını, hatta bazen yüzlerini, akkor halinde odun parçalarıyla dağlar; bu, korkunç yaraların açılmasına neden olur. Yasçılar daha sonra kendilerini yüzükoyun mezarın üzerine atar, saçlarını avuç avuç yolar, bolca toprak alıp başlarına ve bedenlerine sürter, azgın yaralarını, kanla pislik korkunç bir görünüm oluşturuncaya dek yolarlar. (...)

Güneydoğu Queensland'de yaşayan Kabi ve Wakka tribülerinde, yas, aşağı yukarı altı hafta sürer. "Her gece, yüksek sesli, genel bir inleme-ağlama saatlerce sürerdi. Sivri çakmaktaşı ya da başka kesici aletlerle herkes kendi kendini kesiyordu. Erkekler, kafalarının arka kısmına birkaç yara açmakla yetiniyorlardı ama kadınlar, baştan ayağa her yanlarını kesiyor, kanlarını da öylece tenlerinde kurutuyorlardı."[54]

---

[54] James G. Frazer, *Folklore in the Old Testament* (Tevratta Folklor), s. 390-91.

Zaman içinde, kendi kendini cezalandırma, ağırlığını yitirdi. Kesme ve yaralamaların yerini, bedene yağ, merhem ya da başka maddeler sürme geleneği aldı. Eşlerden hayatta kalanı, bir kulübeye ya da daha başka soyutlanmış bir yere kapanır, yas tutma dönemi boyunca suçunu bağışlatma törenleri yapardı. Bundan sonra bedene sürülen şeyler çıkarılır, pişman olan eş, olağan yaşantısına dönerdi.

Kadınların erkeklerden daha uzun süreler yas tuttuğu ve genellikle kendilerini daha büyük bir hırsla kesip biçtikleri olgusu, onların, ölümün elinden kurtulmak ve barış ve birliği sağlamak yolunda gösterdikleri sonsuz çabaya bağlanabilir. Yas tutma törenlerinin, herkesin katıldığı genel yas ve değiştirilmiş kendi-kendini cezalandırma geleneği haline gelmesinden sonra bile bu törenleri yapanlar, kadınlardı. Günümüzde de, bazı etnik topluluklarda, köken ve anlamları, tarihten çoktan silinen resmi yas törenleri düzenleyen kadınlar, ağlar, yas tutar, saçlarını yolar ve yüzlerini tırmalarlar.

Yas tutma törenleri ve murdarlık törenleri, koca-babanın karısı ve çocuklarıyla aynı çatı altında yaşadığı baba ve babayanlı akrabalık dizgelerinin gelişmesinde koşut olarak varlık kazanmışlardır. Kathleen Gough, "murdarlık törenine" Nayar ya da Tiyyar yerlilerinde ne kocanın ne de kadının katıldığını yazmaktadır. Anayanlılık ilkesine son derece bağlı olan bu klanlarda, kocanın konumunun rastlantısal olduğu, aşağıdaki örnekte görülebilir:

Geleneksel olarak, bir kadın, kocasının ölümünden sonra, ve cenaze töreninden önce, kocasının köyündeki evini terk eder. Günümüzde, kocanın, karısı ve çocukları için ayrı bir ev yapmış olması halinde, kadın bu evde kalmaktadır. Cenaze törenlerinin yapıldığı günler o evde kalır, ancak törenlere katılmaz. Geleneksel olarak kadın, doğduğu evin bahçesine gömülürdü. Günümüzde, kocasının kendisine verdiği evin bahçesine gömülebilmekte ya da yakılmaktadır. Erkek hayattaysa, cenaze giderlerini karşılayabilir, ancak tören, ölen kadının çocukları ve anayanlı akrabaları tarafından yapılır, koca bu törenlere katılmaz. Kadının cenaze töreni doğduğu evde yapılıyorsa, koca, genellikle konuk olarak törene katılır.[55]

[55]Kathleen Gough, *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık), s. 413.

Babalık işlevlerinin ve babayanlı akrabalığın ortaya çıkmadığı ya da az geliştiği yörelerde, ne erkek karısının ardından ne de kadın kocasının ardından herkesin içinde ağlar. Yaşamları süresince bir aile birimi içinde bir arada yaşamayan eşler, ölümden sonra ayrılırlar, ikisi de kendi anayanlı akrabaları tarafından ayrı birer mezarlığa gömülürler.

Baba türesiyle babayanlı akrabalığın az çok geliştiği yörelerde bu durum değişir. Burada, üzüntü ve yas gösterileri akraba kümesine evlilik yoluyla giren "dışarlıklı" tarafından yapılır. Kişi kendi anayanlı akrabasını yitirmesi nedeniyle ne denli üzülürse üzülsün, bu kişisel ve özel bir sorundur. Herkesin göreceği ya da katılacağı kuttören, eşlerden biri —geride kalan kadın ya da koca— tarafından yapılır. Bu son derece açık ve abartmalı üzüntü gösterileri, hayatta kalan eş ve akrabalarının, büyü yaparak ölüme neden olmadıklarını, bu olaydan sorumlu bulunmadıklarını göstermek amacını gütmektedir.

Malinowski, birkaç ayrı durum dışında tüm ölümlerin büyülerle gerçekleştiğine inanıldığı Trobriand Adalarında yapılan böyle bir yas törenini anlatmaktadır:

Dul eşle çocuklarının üzüntülerini sergilemede gösterdikleri aşırı debdebe, yas tutmada gösterdikleri —sözcüğün gerçek ve mecaz anlamıyla— yoğunluk gerçekten son derece çarpıcıdır. (...) Her şeyden önce bu, ölüye ve onun alt klanına karşı yerine getirilmesi gereken bir görev, ahlâk yasalarıyla saptanan ve akrabalar kadar kamuoyu tarafından da özenle korunan bir yükümlülüktür. Yas tutanlardan biri bana düpedüz ve de doğrudan doğruya şunları söyledi: "Gözyaşlarımızı, babamızın akrabaları görsün diye döküyoruz." İkinci olarak, bu tören, dış dünyaya anayla çocukların ölüye karşı gerçekten iyi davrandıklarını ve hastalığı sırasında ona çok iyi baktıklarını göstermiş oluyordu. Son ve çok önemli bir gerekçeyse, kadın ve çocukların büyü yaparak babanın ölmesine neden oldukları yolundaki herhangi bir kuşkuyu yoketmesiydi. Son garip nedeni anlamak için, büyü karşısında duyulan aşırı korkuyu, ve oldum olası duyulan derin kuşkuyu ve büyü söz konusu olduğunda, kişinin hiç kimseye güvenmediğini bilmek gerekir.[56]

[56]B. Malinowski, *Sexual Life of Savages* (Yabanılların Cinsel Yaşamı), s. 160-61.

İnsanbilimciler, ilkel toplumlarda ölümün neden olduğu büyük huzursuzlukların genellikle bilincinde olmakla birlikte, bu olguyu yanlış değerlendirmekte, küçümsemekte, evlilik ve aile bağlarında sık sık görülen kopmanın kaynağı olduğunu anlayamamaktadırlar. Başka nedenlerin arayışı içinde, genellikle "zina"ya saplanıp kalmakta, kadınla kocası arasındaki sürtüşme ve güçlüklere bu olgunun sebep olduğunu öne sürmektedirler. Burada, karısının bir yabancı erkekle ilişki kurması karşısında kocanın gösterdiği korku ve öfke, kadının cinsel bağlılıktan yoksun olmasına tepki biçiminde yorumlanmaktadır.

Ne var ki zina kavramı, daha sonraları görülen bir gelişmeydi; insanların mülk sahibi olma aşamasına varmadığı toplumlarda zina yoktu. Kocanın öfkesi, bir yabancı erkeğin büyüsüyle ölebileceği korkusundan kaynaklanıyordu; karısı yabancı bir erkekle ilişkiliyse, ona suç ortaklığı edebilirdi.

Bir ailede ölüm, en sık görülen ve başka hiçbir nedenle karşılaştırılamayacak denli güçlü bir bağ koparma nedeniydi ve yalnız eşler arasındaki bağları değil, babayla çocuk arasındaki bağları da koparıyordu. Annenin ölmesi halinde baba, karısı ve çocuklarıyla oturmakta olduğu evden atılıyordu. Baba ölmüşse, oğul, babasıyla yaşamakta olduğu evden atılıyordu. Anayanlı kan çizgisinin en keskin ve en derin kesen kenarı, babayla oğul arasındaydı.

Fortune, Maiwortu adlı bir duldan söz ederken, buna iyi bir örnek vermiş oluyor.[57] Bu Maiwortu'nun karısı ölünce, evlilik yoluyla aralarına katılmış olan bu yabancının, karısının cesedini görmesine ve başucunda ağlamasına izin verilmez. Yoksun kalmış adamın, suçlu bir katil gibi davranması, "evin içinde bir yere gizlenmesi" gereklidir. Tam bir yıl, ölü karısının akrabalarının gözetimi altında, yorucu ve işkenceli bir pişmanlık töreni sürdürmeye boyun eğmek zorundadır. Fortune diyor ki:

---

[57]R.F. Fortune, *Sorcerers of Dobu: The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific* (Dobo Büyücüleri: Batı Pasifik Dobo Adası Yerlilerinin Toplumsal-İnsanbilimsel Yapısı), 1963.

Dul erkek, ölü karısının köyünde, türkü söylemiyor, gülümsemiyor, dans etmiyor, bir başka kadına bakmıyordu. Vaktinin çoğunu, yanan ocaktan aldığı kömürlerle bedenini karaya boyamaya ayırıyordu. Bedenindeki tüm süs araçlarını, taşıdığı tüm güzel kokulu otları bir kenara bıraktı. En sert ve en kötü yiyecekleri yiyordu. (...) Boynunda, pek çok ilmikten oluşmuş, kara, ipe benzer mwagura (yas işareti) *takılıydı. Yasın ilk bir iki ayı boyunca, ölü evinin altında bir yerde, toprağa oturmuş durumda soyutlanmış olarak yaşadı. Daha sonra ölü karısının anasının ya da kız kardeşinin ağır işlerinde karşılıksız olarak çalışmak üzere ortaya çıktı.*[58]

Bir yılın sonunda dul erkeğin cezası sona eriyor, artık karısının köyünden atılacaktır, çocuklarıyla olan bağları temelli kesilmiştir.

Son kök armağanı gününden önceki gece durmadan ağladı. Armağanlar tahta parmaklıkla çevrili bir alana tören kurallarına uygun biçimde yerleştirildikten ve ölünün köydeki akrabalarına dağıtıldıktan sonra, ölü karısının kız kardeşlerinden birinin oğlu, boğazındaki ilmiği yani mwagura'*yı kesecektir. Ertesi gün, son kuttörene sıra gelir; yas süresi tamamlanmıştır. Karısının kız kardeşinin oğulları ve erkek kardeşleri, onu elinden tutarak Mwaniwara'ya, adanın doğudaki en uzak noktasına götüreceklerdir. Orada, dul kocanın bedeni denizde yıkanacak, bedeni kömür tabakasından arınacaktır (bir yıl boyunca ne denizde ne de ırmakta yıkanmış değildir). Onu temizleyecekler, bedenini yağlayacaklar, süslerini takacaklar, kokulu otları koltuk altlarına yerleştireceklerdir. Sonra elinden tutup kendi köyüne götüreceklerdir.* Adam, onların köyüne bir daha hiçbir zaman ayak basmayacaktır.[59]

Bu durumun çocuklar üzerinde duygusal etkisi ne olursa olsun, babalarının köyden atılmasının sonucu olarak herhangi bir ekonomik ya da toplumsal rahatsızlıkla karşılaşmadıkları bir gerçekliktir. "Çocuk-

[58] Fortune, *a.g.y.*, s. 12.

[59] *A.g.y.*, s. 12-13 (italikler özgün metinde).

lar," diyor Fortune, "ölü analarının köyünün halkıdır. Çocuk kızsa teyzesinin, erkekse dayısının toprak ve toplumsal konumu kendisine kalıt olarak kalacaktır"(s. 19). Yazar ayrıca şu olguyu da vurguluyor: "Dobo yerlileri dayıerki dizgesini uygular, yani miras dayıdan yeğene geçer." (s. 62). Burada ananın erkek kardeşi (dayı) türesi baba türesinden üstün ve ona egemendir.

Dul erkek, kuttörenlerle baba "yapılmış" bir kocaydı. Fortune'ın yazdığı üzere, "Ana yaşadığı sürece, 'bebeği kim kucağında tutarsa' o babaydı". Gerçekten de baba, kesinlikle sözümona babaydı, çünkü "çocuklarla oynuyor, küçükleri her yere taşıyordu." Ancak karısının ölümüyle, babalığı "bozuluyor" ve eski, yabancı konumuna döndürülüyordu.

Bir başka örnekte, Fortune, bir erkek evladın, babanın ölmesi üzerine, babasının köyünden nasıl atıldığını anlatıyor. Baba hayattayken, oğul, anası gibi evlilikle aileye katılmış bir yabancıydı ve iki yılda bir, bir süre babasının köyünde otururdu. Ancak adamın ölmesi durumunda, erkek evlat, babasının köyünün eteklerinde dolaşmaktan öte gidemez, bir daha o köye hiçbir şekilde ayak basamazdı.

Ölünün köyünün sahipleri, ölü babanın oğluna Sınır Adamı derler. Ölünün kız kardeşinin oğlu, Sahiptir. Sınır Adamına, bu adın verilmesinin bir nedeni de, babasının köyünün sınırından girme ve bu köyde yetişen meyva ağaçlarından tek bir meyva ya da yemiş ya da babasının topraklarından yetişmiş herhangi bir yiyeceği yeme hakkına sahip olmamasıdır. (s. 14)

Bu örnekler, babayanlı bağların, temel anayanlı —ve kardeşyanlı— bağlara kıyasla geçici hatta kısa ömürlü olduğunun çarpıcı kanıtlarını oluşturmaktadır. Elizabeth Colson'ın, Tonga Yaylası'nda yaşayan yerliler konusundaki izlenimleri, bu çok yaygın uygulamayı özetlemektedir:

Anayanlı kümeler arasındaki halkalar, klan sınırlarını aşmakta ve belli bireylerin yaşamlarının bir bölümlerini zincire katmaktadır. Herkes,

babasının anayanlı kümesinin "onur üyesi"dir. Kendisini ilgilendiren tüm sorunlarda, anayanlı akrabaları (basimukowa), *babasının anayanlı akrabalarıyla* (basyanausi'*siyle) görüşür, tartışır. İki küme, baba yaşadığı sürece işbirliklerini sürdürürler; ama öldüğü an, onları bağlayan bağ ortadan kalkar. Bu durumda her anayanlı küme, üyelerinin babalarından oluşan kümelerle ve erkek üyelerinin çocuklarından oluşan kümelerle işbirliği halinde bulunduğundan, başka klanların çok sayıda benzer kümeleriyle ilişkidedir. Ancak bu ilişkiler, her ölüm ve her evlenme olayında değişir ve kümeler arasında sürekli bağlılıklar oluşturulmaz.*[60]

Anasının, o topluluktan bir erkekle evlenmesi sonucu babasının topluluğunun bir "üyesi" ya da "onur üyesi" olan çocuk, ölüm ya da ayrılma nedeniyle hem babasını hem de üyeliğini yitiriyordu. Bir çocuğun daimi velisi, "anayanlı baba", yani dayı olarak kaldı.

Kathleen Gough, araştırmalarından herhangi bir tarihsel sonuç çıkarmamakla birlikte, Mayombe yerlilerindeki "anayanlı baba"nın yetkileri konusunda çok açık bilgiler veriyor. Çocukların, "açıkça ve kesinlikle soydaş küme başlarının yetkesi altında" olduğunu belirtiyor; soydaş küme başı dediği, ananın, çocuktan sorumlu olan erkek kardeşidir. Ve şunları ekliyor:

Babanın onları eğitmeye hakkı yoktu, inatçı, huysuz bir evladı adam olması için dayısının yanına gönderirdi. Buna karşılık, babası kendisine karşı kötü davranan bir erkek evlat, dayılarına kaçar, dayı, ancak babanın özür dilemesi halinde çocuğu geri gönderirdi. Soydaş küme başkanları, dilerse çocukların gelip kendisiyle birlikte oturmalarını buyurma hakkına sahiptir, bu nedenle oğlan çocuklar, babalarının köyünü genellikle daha on yaşında terk ederler. Ana ölür ya da ayrılırsa, çocukları velileri alır. (..) Babanın çocuklarıyla olan doğal ilişkisi, sevecen ve yumuşak nitelemeleriyle tanımlanmakta, çocukluğun ilk yaşlarında ana, ileri yaşlarındaysa dayılar eğitim ve di-

[60]Elizabeth Colson, "Plateau Tonga" in *Matrilineal Kinship* (Anayanlı Akrabalık adlı kitapta, "Tonga Yaylası" başlıklı bölüm), Derleyenler, K. Gough ve D.M. Schneider, s. 41.

siplinden sorumlu olmaktadırlar. Bir erkek evladın soydaş kümesi babasınınkiyle savaşa tutuşursa, çocuk, kendi anayanlı kümesi adına babaya karşı olmak zorundadır.[61]

Kan gütmenin —anayanlı akrabalığın bu kaçınılmaz yükümlülüğünün— bu örneğinde kandaşlık çizgisinin keskin tarafının tam bir işleyiş halinde olduğunu görüyoruz. Erkek soyunun ananın erkek kardeşinden kız kardeşin oğluna geçtiği, tek taraflı anayanlı akrabalık dizgesi uygulandığı sürece, babalık rastlantısal ve sık sık sona erdirilen bir ilişki olarak kaldı. Gene aynı koşullar altında, anayanlı aile, Demokles'in kılıcının her an tepesinde sallandığı bir bölünmüş aile olarak kaldı.

Evliliğin "güvenliksizliğini ve süreksizliğini" belirten Lippert şöyle yazıyor: "Evlilik bağı, yıkılmaz kan bağına kıyasla başlangıçta yalnızca bir pamuk ipliğiydi ve ana, çocuklarının geleceğinin bu ipliğe bağlı olmasını istemiyordu."[62] Bu, evlilik bağının zayıflığının, evlilik biriminin sağlam ve sürekli olmaması sonucunu doğurduğu fikrini içermektedir. Gerçeklikte, durum tümüyle tersidir. Evliliğin zayıflığının nedeni, babayı, karısına ve çocuklarına karşı sürekli bir dışarlıklı haline getiren tek taraflı esneklikten yoksun bir anayanlı kan akrabalığı dizgesinin uygulanmasıdır. Ya da başka biçimde söylemek gerekirse, bu dizge, temelde dayısına bağlı olan erkek evladı, babası karşısında sürekli olarak yabancı kılmıştır. Aile, iki "baba" arasında bölünmüş olma durumunu koruduğu sürece ana-ailesindeki bu anlaşmazlık düzelemezdi.

Elizabeth Colson, Tonga Yaylasında, çağdaş etkilerin, oralara dek uzanmasına karşın, halkın günümüzde bile anayanlı soy çizgisi dizgesini değiştiremediğini bildirmektedir. "Erkekler, 'oğullarımıza nasıl güvenebiliriz,' diyorlar, 'Onlar salt kendi anayanlı kümelerine güveniyorlar.'"

---

[61] *A.g.y.*, s. 586-87.

[62] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 262.

Bununla birlikte, pek çok kişi, günümüzde, çocuğu, anasının soydaşlarına bağlayan bir soy dizgesine tepki gösteriyorlar — oysa daha önce bu uygulamayı olduğu gibi kabul ediyorlardı. Eski yönteme göre, kafayla sağ kol babaya, gövde ve sol kol anayanlı kümeye aitti. Bu paylaşma, çok görülen kuttörenlerde yaşayan bir simgedir. Bugünlerde erkekler, anaları için başlık parası ödedikleri gerekçesiyle, çocuğun tümünün babaya ait olduğunu öne sürüyorlar. Ne var ki, bu yakınmaları, soy çizgisi dizgesini değiştirmeye yeterli olmadı henüz.[63]

Günümüzden alınmış bu örnek, toplumsal tarihte çözülmesi gereken en ivedi sorunlardan birini öne çıkarmaktadır: İki "baba" arasında parçalanan ana-ailesinin yerini birleşmiş bir ataerkil aileye bırakmasına neden olan değişiklikler, ne zaman ve nasıl ortaya çıktı?

---

[63]Elizabeth Colson, *a.g.y.*, s. 77.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAN BEDELİ VE BABA-AİLESİ

ANA-AİLESİ (Morgan'ın "çiftleşme aile"si) sekiz bin yıl kadar önce, barbarlığın başlangıcında ortaya çıktı. Beş bin yıl kadar sonra, barbarlık döneminin sonunda, tam anlamıyla gelişmiş ataerkil tek babalı aileyle karşılaşıyoruz. Uygarlaşmış Yunanistan ve Roma'da, baba, karısının ve çocuklarının denetimini tümüyle elinde bulunduruyor, soydaşlık çizgisi, babadan oğula geçiyor; ananın erkek kardeşiyse tümden yokolmuş.

Yeryüzünün en gelişmiş bölgesinde, barbarlık çağının ortasında, ana-ailesinden baba-ailesine geçişi gerçekleştirecek ne olmuştur. Bu, pek irdelenmemiş bir sorundur. Sürecin yalnızca başlangıcıyla sonunu açıkça biliyoruz, arada kalan dönem, karanlıkta kalmış; onu buğulu bir perde ardından görüyoruz ancak. Bu yüzden, tarihteki bu çok önemli dönüm noktasını daha iyi anlama çabası içinde işe baştan başlamak gerekmektedir. Bu konunun aydınlatılması insanbilimdeki en önemli gizemin, anaerkil düzenden, sınıflara bölünmüş bir toplum içeren ataerkil düzene geçiş gizinin gün ışığına çıkmasına yardımcı olacaktır.

Önce, şunu söylemek gerekir ki, ana-ailesinden baba-ailesine geçmenin nedeni, ana-babalığın fizyolojik yönüyle ilgili bilgilerinin artmasından kaynaklanmıyordu. En eski baba-ailesi, babanın, bir çocuğun doğmasında oynadığı üreticilik rolünün bilinmesi değil, ona sahip olması temeline dayanıyordu. Bu dönemde, biyolojik babalıkla ilgili bil-

gisizlik, "peyda etmek" deyiminin çift anlamlılığıyla örtbas ediliyordu. Bize göre "peyda etmek" deyimi, bir çocuğun doğmasıyla son bulacak gebe bırakma edimini anlatır. Ama başlangıçta bu, çok daha başka bir anlam taşıyordu.

Babalığın tarihini araştıran birkaç kişiden biri olan Lord Raglan, şu soruyu sormaktadır: "Baba nedir?" Bu kurnazca ortaya atılmış bir söz değil, çok önemli bir tarihsel sorudur. Raglan, bu konuda şunları yazmaktadır:

Bu sorunun açık, bilinen ve genellikle dile getirilen yanıtı, yanlıştır; baba sözcüğünün türediği kök, bütün Ari dillerinde, "sahip olan" anlamına gelmekte, Sami dillerinde baba anlamına gelen ab *ve* abu *sözcükleri için de durum farklı görülmemektedir. Nasıl olmuştur da, "sahip olan" anlamına gelen bir sözcük, şimdi "peyda eden" anlamına gelmektedir? Bunun yanıtı, söz konusu sözcüğün "peyda eden" anlamına gelmediğidir. "Baba" sözcüğünün, peyda etmekle bağlantılı bulunması gerekmiyordu ki. (...) Söz konusu erkek, çocukların babası ya da sahibidir, çünkü, onları peyda etsin etmesin, kendisini bu çocuklara baba yapan bir büyülü kuttörenden geçmiştir.*[1]

Raglan, "peyda etme" deyiminin, başlangıçta fizyolojik babalıkla ilintili olmadığını söylerken yanılmıyor. Ancak, toplumsal evrim süreci içinde, pek çok deyimin anlam değiştirdiği olgusunu görmezlikten geliyor — ki, "peyda etmek" böyle bir anlam değişikliğine uğramıştır. Eski çağdaki biçimiyle baba, daha başka, daha gerçek anlamda bir "peyda edici"ydi. Bir çocuğu "peyda etmek" için, erkeğin onu karısından alması gerekiyordu; kendisini toplumsal olarak baba haline getiren törenden sonra, çocuğu "kollarından tutması" zorunluydu.

Ama sorunun daha başka yönleri de vardır. Raglan, daha başka ve derinliği olan sorular sormaktadır: Bir erkeğin baba olması için neden bir erkek çocuğu "peyda etmesi" gerekmektedir? Bir erkek neden baba olmak istesin? Bir erkeğin, "babalık güdüsünden" ötürü baba olmak isteyeceği kavramını yok sayıyor Raglan:

---

[1] R. Fitzroy Raglan, *Jocasta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 180.

Olguları incelemek yerine, gözünü alevlere daldırıp ciddi düşüncelere dalmakla bu sorunları çözeceğini umanlar, kuşkusuz, "babalık güdüsü" yanıtını verecektir; peki ama neden bu "güdü" kız evlatlarla değil de, yalnızca bir oğulla doyuruluyor, ve neden pek çok uygar toplulukta, oğlu olmayan bir erkeğe çok zor durumda biri gözüyle bakılıyor? Neden, oğlu olmayan bir Arapla konuşurken, düşsel bir oğul yaratmak gerekli oluyor ve neden, Hindu'lara göre babalık ve ölümsüzlük fikirleri öylesine yakından birbiriyle ilintili?[2]

Ataerkil düzenin uygulandığı bazı bölgelerde, günümüzde bile, bir oğul peyda etmeyen erkek, baba sayılmamaktadır. Bir baba, çocuklarından söz ederken, yalnızca oğullarını gösterir, kızlar sayılmazlar. Bu da, Yeni Ahit'le, daha başka eski belgelerde, "kıraç" kadınların neden öylesine çok olduğunu açıklayabilir. Erkek evlat doğuramayan kadınlara, kaç kız evlat doğurursa doğursun "kıraç" gözüyle bakılıyordu belki de. Ayrıca, en eski resimlerden günümüzdeki örneklerine dek hepsinde baba-ailesinin şaşmaz simgesi, kucağında bir erkek evlat tutan anadır — kız evlat tuttuğu görülmemiştir hiç.

Sorumuz, yanıt beklemeyi sürdürüyor: Bir erkek neden baba olmak istesin ve neden bu konumu kazanabilmek için bir erkek evladı "peyda etmek" zorunda kalsın? Raglan'ın buna verdiği yanıt, doyurucu olmaktan uzaktır.

(...) bir erkeğin ölümsüz olabilmesi için, bir erkek evlada sahip olması gereklidir. Bu inanç, hem dilde hem de fikirlerde değiştirilmiştir bugün, ancak genelde, bizim aramızda bile yaygınlığını sürdürmektedir; bir erkek kendisini gömecek ve mezarına ot dikecek bir erkek evlat ister; anılarını yaşatacaktır oğul, adını ya da ünvanını sürdürecek, böylece onu yaşatacaktır; baba ocağını ve eski aile resimlerini koruyacaktır. Roma'lı soylular, atalarını büstlerle yaşatıyorlardı, buysa bizi, gene Mısır'a, ve mumyalamayla ilgili görülen büstlere götürmektedir.[3]

[2] *A.g.y.*, s. 186.
[3] *A.g.y.*, s. 187.

Yukarıda söylenenler, baba-ailesinin ortaya çıkmasından sonraki dönem için geçerli olmakla birlikte, bu olgunun nasıl başladığı konusunda pek aydınlatıcı olmamaktadır. Babalığın fizyolojik yönünü bilmediklerine göre, bir erkeği, karısının çocuklarını kendi öz çocukları olarak "almaya" ve bu tek-babalı aileyi sonsuza dek korumaya iten neden nedir?

Bir baba için, kendi oğlunu karısından "alarak" ona sahip olması yeterli değildi. Bir babanın erkek evladı, "kendi öz" oğlu, "kendisinin peyda ettiği" ya da "peyda ettiği biricik" oğlu olabilmek için, çocuğun dayısının, çocuk üzerindeki tüm haklarından vazgeçmesi gerekliydi. Bu da, dayının, kız kardeşiyle yeğenlerini terk etmesini ve karısına ve onun çocuklarına "bağlanmasını" zorunlu kılıyordu.

Bu noktaya nasıl varıldı?

Aldatma ve Kendi Kardeşini Öldürme

Bazı mit ve söylenceler de içinde olmak üzere, tarihsel bilgilerin bir bölümü, kan bağının getirdiği acımasız yükümlülüklerle parçalanmış olan bölünmüş ailenin güçlüklerinin çözüme kavuşturulması için, büyük çabaların harcandığını göstermektedir. Ancak bu veriler bize, baba-ailesinin sonunda nasıl gerçekleştirildiğinden çok, bu değişikliğin yanısıra görülen kardeş katilliği kavgalarını anlatmaktadır.

Robertson Smith, bir düşmanlığın patlak vermesi halinde, bir erkeğin, haklı ya da haksızlığının kan akrabalığına bağlı olduğunu belirtiyor:

Kendisini savunma ve saldırma amaçlarıyla kan bağıyla birleştirilmiş bir akraba kümesi olarak gören bir Arap tribüsüyle karşılaştık. Bu yapıda bir toplulukta, hiç kimsenin iki ayrı kümeden olamayacağı açıktır; Hamasa*'nın 124. sayfasındaki not, bir adamın, birden fazla* hayy*'a ait olamayacağını belirtiyor. Bir erkeğin,* sabul *yoluyla yeni bir* hayy*'a girmesi için, eski tribü bağlarından* (khad'a*'dan) "kurtulması" ya da o tribüden çıkarılması zorunludur.*[4]

[4]W. Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 73.

Bir erkeğin anayanlı ve kardeşyanlı akrabalarıyla olan kan bağından kurtulması, ilkellerin anlayışına göre dünyadaki en büyük aldatma sayılıyordu. Bu, babalarla oğulları savaş çizgisinin karşıt yanlarında karşı karşıya getiren eski durumun tersi anlamına geliyordu. Şimdi birbirlerine karşı konumda olanlar, anayanlı akrabalardı.

Eski durumun, tersine döndüğüne kuşku yok. Tarihte ilk kez, öncesiz zamanlardan beri birbirlerinin yaşamlarını kutsal ve dokunulmaz olarak kabul eden, bir anadan olma erkek kardeşler arasında çekişme ve öldürmeyle karşılaşıyoruz:

Robertson Smith, tarihsel bir olayı aktarıyor. Muhammed'den önce, diyor, "tek ve kesin bir kan bağının, bütün kümeyi birbirine bağladığı yolundaki eski düşünce büyük ölçüde zayıflamıştı. Aile bağları ve duyguları tribü ya da küme bağlarından çok daha güçlüydü; İslamlık'tan önce Arabistan'ı baştan başa kasıp kavuran sayısız kardeş kavgası bu olgunun belirtisidir. Tribü bağlarındaki bu bozulmanın, erkek akrabalık ve babalık ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla ilintili olduğunu görmemek olanaksızdır". Ancak buna karşın, eski bağlar hâlâ güçlüydü:

Hodhaifa, bir kan davası yüzünden annesinin tribüsüne saldırırken, anasının evine dokunulmamasını buyurmayı yeterli görür. (...) ama öte yanda (...) Hodhail'lerden Abd Manaf, Solaim'in beklenmedik anda üzerlerine saldırmasını sağlamak üzere anasının akrabalarının dostluğunu alçakça kötüye kullanırken can veren, baba tarafından Hodhail'lerin en büyük düşmanı olan Solaim'den olma Dobayya adlı yeğeninin ölümüne ağlar ve şöyle der: "Kendisi de babası da akrabalık bağlarına güvensizlik karasını sürmelerine ve hıyanetinin savunulacak yanı olmamasına karşın, ben olsaydım kız kardeşimin oğlunun yaşamını kurtarırdım."[5]

Tarih olaylarını aktaran söylenceler de, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin başlangıcını simgeleyen ihanet ve aldatma olaylarıyla doludur.

[5] *A.g.y.*, s. 186-87, 189.

Bu olaylar, önceki anayanlı akrabaların tümünü kapsamakta, kardeş kardeşi öldümekte, dayılar kız kardeşlerinin oğullarını, yeğenlerse dayılarını öldürmektedirler.

Malinowski, yapıtlarından birinde bu türden söylenceleri çözümlemektedir.[6] Yazar, söylenceleri, evrim sıralarına göre kümelere ayırmakta. Birinci kümedeki öykülerin anaerkil dizge niteliklerini yansıttığı tartışma götürmez; bu öykülerde ana ve erkek kardeş görülmekte ama babaya rastlanmamaktadır. Baba, Dokonikan adı verilen insan yiyen bir dev, ananın oğlu Tudava'ysa, büyüdüğünde bu devi öldüren yarı-tanrı olarak betimlenmektedir.

Bir başka destanlar dizisi de, bir koca ve karısının çocuklarına baba olmak üzere çekip giden erkek kardeşi tarafından terk edilen bir kız kardeşi anlatmaktadır. Bu öykülerde, kardeşlerin birbirlerini öldürmesiyle son bulan kavgaların yanısıra yamyamlık olayları da aktarılmaktadır.

Destansı durumlarla toplumbilimsel gerçeklik arasındaki "garip çakışma"ya dikkat çeken Malinowski, şunları yazıyor:

Nitekim, destanda olduğu gibi gerçek yaşamda da durumun (...) tribü yasaları ve geleneksel tribü idealleriyle uyuşmazlık içinde olduğu görülmektedir. Toplum ve ahlâk yasalarına göre iki erkek kardeş, ya da dayıyla yeğen dost ve yandaştırlar, tüm duygu ve çıkarları birbirlerininkinin aynıdır. Gerçek yaşamda belli bir dereceye kadar, destanlardaysa bayağı açık olarak birbirlerine düşman oldukları, birbirlerini kandırdıkları, öldürdükleri görülmekte, aralarında sevgi ve birlikten çok kuşku ve düşmanlık duyguları yeşermektedir.[7]

Bu destanlar yalnızca Trobriand Adaları yerlilerine özgü değildir; benzerleri, tüm ilkeller dünyasında görülebilir. En yaygın olanıysa, birbirlerini aynı anda öldüren iki erkek kardeşin masalıyla, kız kardeşinin oğlunu "kurban eden" dayıyı anlatan öyküdür. Her ikisi de kardeşerkilliğin sonunu haber veren işaretler olarak görülebilir; bununla

[6] B. Malinowski, *Sex and Repression in Savage Society*, (Yabanıl Toplumda Cinslik ve Bastırma), s. 106-11.

[7] *A.g.y.*, s. 111.

birlikte, söz konusu masallar, ataerkilliğin başladığını belirten hiçbir ipucu vermemektedir. Bu durumda, anaerkil toplumdan ataerkil topluma atlayan büyük adımla ilgili bilgileri nereden bulacağız? "Kan borcu" denen olgu, bu soruyu yanıtlama zincirinde eksik görülen halkayı sağlamaktadır.

Babalarla Oğulların Kan Borcu

Kan borcu, aynı zamanda "kurban" ya da "ödeme kurbanı" diye anılır ve bir kan borcunu ödemek üzere yapılan bir dinsel törendir. En büyük özelliği, ilk erkek evladın öldürülmesi, kurban edilmesidir. Bu uygulama hem tarihte hem de destanlarda izler bırakmıştır, ancak anlamı, giz olma özelliğini korumaktadır.

Robertson Smith, şu görüşünü dile getirmektedir: "Tevrat'ı dikkatle okuyan herkes, kurbanın kökeniyle *hangi mantığa dayandığı* konusunda hiçbir ayrıntılı açıklama yapılmamış olmasına şaşmaktadır..."[8] Konuyu çok yakından inceleyen bu yazar bile, bu "ürpertici kurban etme olayları"nın, insan evriminin çok önemli bir döneminin bir özelliği olduğuna inanamaktadır. Ama gene de, "ilk doğan erkek çocuğun kutsanmasının, her zaman bir güçlük doğurduğunu" itiraf etmektedir.[9] Gerçekten de, oğulların yani en değerli görülen çocukların düzenli olarak kesilip biçildiği bir dönemin yaşandığına inanmak kolay değildir.

Yamyamlığın, yabanıllık çağının bir belirtisi olması gibi, insan kurban etme de, barbarlık döneminin bir simgesidir. Aslında, biri, ötekinin içinden çıkmıştır. Lippert'e göre, kurban etme, "yamyamlığın varolduğu, ya da bir zamanlar varolduğu her toplumda" görülmektedir.[10] Dünyanın her tarafında bu geleneğin kalıntılarına rastlanmakta, buysa, her ikisinin de daha önce evrensel gelenekler olduğunu kanıtlamak-

---

[8]W. Robertson Smith, *Religion of the Semites* (Sami'lerin Dini), s. 3.

[9]*A.g.y.*, s. 464.

[10]Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 437.

tadır. İki geleneğin de birleştirildiğini ve kurban edilen kimsenin yendiğini gösteren hiçbir örnek yoktur.

Sumner, insan duygularında çok derin izler bırakan kurban etme olgusunun, her durumda dinle bağlantılı olmadığına işaret etmektedir:

Çocuk kurban etme, insan türünün en derin korku ve acı getiren deneylerinden biridir. Erkekler, bunu yapmak zorundadırlar. Olay kendilerine ne kadar acı verirse versin, çıkarları bunu gerektirmektedir. İnsan kurban etmenin evrensel olduğu söylenebilir. Kurban etme, tüm ulusların yarı-uygar evrelerine, tek tük durumlarda da daha sonralara dek süregelmiş, günümüzde yaşayan yarı-uygar insan topluluklarında da daha yeni bırakılmış bir gelenektir. Kurban etme, temelde dinsel nedenlere dayanmamaktadır. Erkeklerin yaşamın getirdiği kötülüklere bir tepkisi olarak ortaya çıkmışlardır. (...)[11]

Erkeklerin, ilk doğan çocuklarını, "çıkarları gerektirdiği" için öldürmek "zorunda" olduklarını söylemek yeterli değildir. Bu çıkarlar nelerdir? Barbarlıktan uygarlığa geçişte, tarihte görülen bu kanlı arayı nasıl yorumlayacağız?

Hegel'e göre, tarihsel hareket, en can alıcı durumlarda, birbirine karşıt iki doğru'nun çarpıştığı bir dram yaratır. Bunlardan biri, kurulu düzenin geleneksel doğru'suna dayanmış, ötekiyse, kendisini eskinin kösteklerinden kurtarmaya çalışan yeni ve daha üst düzeyde bir düzenin güçleriyle yüklenmiş haklı edimlerdir. İkisi arasındaki çarpışma, sözcüğün tam anlamıyla bir trajedidir, çünkü ikisi de kendi başlarına haklıdırlar. Bölünmüş aileden, tek-babalı aileye geçişi damgalayan ananın erkek kardeşinin türesi ile baba türesi arasındaki uzlaşmaz kavgada da aynı kural geçerli olmuştur.

Bir yanda, ananın erkek kardeşi, kendisiyle kız kardeşi ve onun çocukları arasındaki ata kalıtı "kan bağı"ndan kolayca vazgeçemiyordu. Öte yanda baba için, yamyamlık ve kan davası çağlarından beri süregelen ata kalıtı "kan borcu"nu ödemek hiç kolay değildi. "Kan ar-

[11] William Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 553.

mağanı" ya da "kanlı sunu", bir kalıtı arıtmanın bedeli haline geldi; hiç kimsenin bilincinde olmadığı ancak ödemekle yükümlü bulunduğu bir bedeldi bu.

Anlaşılan, bölünmüş iki babalı aileyi yaratan anayanlı kandaşlık çizgisindeki kördüğümü çözmenin başka yolu yoktu. Çocuğun kurban edilme biçimi simgeseldir; buna bazı durumlarda çocuğun "bölünmesi" de denilmektedir.

Kurban edecek olan kimdi, kurban edilecek olan kimdi? Bu, son derece karmaşık bir soru. Her erkek, kız kardeşinin oğluna göre, bir ana kardeşi (dayı), ve karısının çocuklarına göre de babadır, bu nedenle bütün erkekler, ilk doğan erkek çocuklarının kanıyla lekelenmişlerdir. Çocuk, ister bir kız kardeşin oğlu olsun, isterse bir kadın eşin oğlu, sonuçta "bölünen" kurbandır. Son olarak, kadın, aynı zamanda bir erkek kardeşin kız kardeşi ve bir kocanın karısı olduğuna göre her anne, ilk doğurduğu oğlunun kurban edilmesi acısını yaşamıştır. Geçerliliğini yitirmiş bir akrabalık dizgesine bağlılığın bedelini tüm insanlık ödemiştir.

Daha sonraki bir evrede, ilk erkek çocuğun yerine bir evcil hayvan kurban edilmiş, kan borcu böylece ödenmeye başlanmıştır. Musevilerin Fısıh Bayramı söylencesine göre borcun karşılığı bir kuzudur; başka destanlarda da, hayvanlar aynı amaca hizmet etmektedirler. Erkek çocuk, yeni gelişen "baba ve oğullar soyu"nda ilk gözağrısı "büyük oğul" olmak üzere yaşayacaktır artık.

Kurbanın, geçiş sürecinde oynadığı rol konusunda derin bir araştırma John Layard tarafından yapılmış, bulgularıysa, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri) adlı kitabında yeralmıştır. Bu bölge, yamyamlık evresini başkalarına kıyasla yakınlarda geride bırakmakla birlikte, insan kurban etme dönemini hızla atlamış ve 1914'te, Layard'ın araştırmalarına başlamasından önce hayvan kurban etme evresine varmıştır.

Malekula'da kurban edilen hayvan kuzu değil, özenle yetiştirilmiş bir gagalı erkek domuzdur; hem toplu hem de bireysel kurban etmelerde bu hayvanlardan yararlanılır. Layard'a göre, "yerliler, gagalı domuzların, insanların yerine kurban edildiğini" söylemişlerdir.[12]

---

[12]John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 14

En önemli kuttörene, "maki" adı verilmektedir, bu tören, Alçak Maki ve Yüksek Maki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Anlaşıldığı üzere, alçak kuttörende "erkeklerin yapılması", yüksek kuttörendeyse "baba ve oğul soyunun yapılması" gerçekleşmektedir. Her iki durumda da çok sayıda domuzun kurban edilmesi gerekir; Alçak Maki'de yüz kadar domuz, Yüksek Maki'deyse bunun iki katı ya da daha fazla domuz kurban edilir. Genel olarak babayanlı akrabalıkları kuran ve koruyan bu kitle törenlerinden ayrı olarak, bir erkeği, en büyük oğlunun babası haline getiren bireysel tören ve kurbanlar da vardır.

Malekula'da, oğula da, onun yerini alan domuza da *beteram* denilmektedir. Erkek çocuk doğduktan sonra, düzenlenmiş savaşlarla armağan alıp verme de içinde olmak üzere çeşitli başlangıç törenlerinin tamamlanması üzerine, *beteram*'ın sunulmasına başlanır ve domuz kurban edilir. "İşlemler, çanların, gagalı domuzun ve onun cisminde şimdi resmen kabul edilmiş bulunan büyük oğul'un onuruna kurban edildiğini belirtmek üzere çalmasıyla sona erer".[13]

Bu kurbanların anlamı apaçık ortadadır. Maki töreni, "ataerkil düzenin, anaerkil dizgeye el uzatmakta olduğunu" belgelemektedir, diyor Layard. Güney Raga'da, "ataların ruhlarına kesilen kurbanların, ananın erkek kardeşine ve onun adında, aile ya da klanının tüm üyelerine verilme nedeninin, *akrabalık dizgesinin anayanlı olmasından kaynaklandığı*" açıkça belirtilmektedir.[14]

Malekula yerlileri, anaerkillikten ataerkilliğe tam olarak geçmedi hiçbir zaman. Dolayısıyla Layard'ın araştırmaları, tamamlanmamış bir sürecin bir tür fotoğrafını önümüze sermektedir. Ananın erkek kardeşinin, yani "anayanlı baba"nın ortadan yitişini önceden göstermesi bakımından bu fotoğraf çok önemlidir. Malekula'da, dayı dünyadaki sağlam konumunu korumakla birlikte, gizemli "ata ruhları" dünyasına göçmeye başlamıştır bile. Gerçek yaşamda kız kardeşinin oğlunun velisi olan bu dayının yanısıra, onun ruhsal karşıtıyla, "Veli Ruhu"yla da karşılaşıyoruz. Malekula yerlileri, bu ikisi arasında çok az bir ayrım yapıyor, ya da ikisini de bir tutuyorlar.

---

[15] *A.g.y.*, s. 604-607.

[14] *A.g.y.*, s. 295, (italikler özgün metinde).

Ananın erkek kardeşinden, "Veli Ruhu"na geçiş, en önemli Malekula destanı olan Asaor söylencesinde yansımaktadır. Bir dayı olan Asaor, kendi öz oğlunun ölümünün öcünü almak üzere, kız kardeşinin oğlunu öldürmek için korkunç bir baskı altındadır. Bir yanda anayanlı akrabalarına olan bağlılığıyla öte yanda yeni babalık bağlarının gerektirdiği bağlılıklarının çarpışması, "bir Yunan trajedisini andırıyordu" diyor Layard. Anayanlı dizgeye göre dayıyla yeğen, "aynı etten kemikten, ayrılmaz bir biçimde birleşmiş" bulunuyorlar. Ama şimdi Asaor, kız kardeşinin oğlunu kurban etmenin giderek artan baskısı altında ezilmektedir.

"Öykünün en acıklı yerinde," diyor Layard, "Asaor, tüm kişisel duygularını, ve aynı zamanda, eski anayanlı düzenin ana ilkesini bir yana bırakmak, ve uygulanmakta olan yeni babayanlı soy ilkesine boyun eğmek durumunda kalır". Yazar, bu durumun, "bir erkeğin eski anayanlı dizgeye göre en yakın kan akrabası olan kişiyi, geleneksel düşmana çeviren" çok büyük bir değişikliğe tipik bir örnek olduğunu da sözlerine ekliyor.[15]

Asaor uzun bir kararsızlık geçirir, kendi kandaşına karşı iğrenç cinayeti işlemekten sakınmaktadır. Ama sonunda kız kardeşinin oğlunu öldürür. Bunun üzerine, destanda anlatıldığı üzere "adını değiştirir. Yeni adı Le-hev-hev, yani Veli Ruhunun adıdır". Destan şöyle sona ermektedir:

Bundan böyle, toplumun yeni düzeninin çıkarları uğruna kendi kandaşına karşı bu cinayeti işlemiş bir kul olduğundan, "Ben artık Le-hev-hev'im," dedi. "Bundan sonra yapacaklarım umurumda değil, ne istersem onu yapacağım." Söylendiğine göre, başka hiçbir erkek, bu adı almaya kalkışmadı, çünkü o günden sonra, daha başkalarının da kız kardeşlerinin oğullarını kurban etmek zorunda bırakılmalarına karşın, hiç kimse, bu korkunç görevi yerine getirmeden önce onunki kadar büyük direnç göstermedi.[16]

---

[15] *A.g.y.*, s. 604-607.

[16] *A.g.y.*, s. 606.

Böylece, pek çok binyıl kız kardeşinin oğlunun velisi olan ana kardeşi (yani dayı), Veli Ruhu olarak doğaüstü görünümde yeniden ortaya çıkmak üzere yeryüzünden ayrılıyordu. Artık gökyüzünde yaşayan, ölüler ülkesine egemen olan, salt olağan kan sunuları değil, armağanlar, yaptığı hizmetlere karşılık bir şeyler, haraç isteyen saygın ve biraz da korkunç bir yaratıktı. Gerçekten de, öylesine doymakbilmez bir susuzluk içindeydi ki, boyuna sulanması, yatıştırılması, hoşnut edilmesi gerekiyordu.

Layard'ın da belirttiği gibi, "Yerliler, babayanlı soy çizgisinin açıkça üstünlük kazanması nedeniyle anayanlı soydaşlık ilkesine yapılan hakarete karşılık olmak üzere ödenmesi gereken bedeli durmadan vermek durumundadır". Layard, Tattevin'in ağzından şunları yazmaktadır: "Bu kan borcu, bu kurban etme zorunluluğu domuz, kilim, kulkas kökü (ve bugünlerde) para ve kumaş gibi her çeşit nesneyi kapsamakta ve bir yaşam boyu sürmektedir. Yerli daha beşiğindeyken borç yakasına yapışmakta, mezarına dek hatta daha da sonra, peşini bırakmamaktadır. (...)"[17]

Bütün bunlara karşın, tam bir geçiş sağlanmış değildi; ne anayanlı dizge yokedildi, ne de tam gelişmiş baba-ailesi kurumu yerleşti. Bu nedenle Malekula iki toplumsal düzen arasında sıkıştı kaldı.

Layard'ın incelemeleri, ataların ruhlarından doğan korkunç tanrı ve şeytanların kökenleri konusunda değerli ipuçları sağlamaktadır. İnsanlara gözdağı veren bu Baal ve Moloch mabutları, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin ilk gerçekleştirildiği uygarlık beşiğinde birkaç binyıl önce tarih sahnesine çıktılar. Bu insanüstü varlıklar, öfkelerini yatıştırmak için kendilerine kurbanların adanmaması halinde insanoğluna ölüm ve yıkım getirebilirlerdi. Bu mabutlarla ilgili olarak ortaya çıkan çocuk kurban etme geleneği aşırı bir noktaya, doruğa vardıktan sonra tümüyle terk edildi.

Bu olgu, Frazer'ın, totemciliğin yabanıllık çağında yaşandığı, bir din olmadığı ve dinin daha sonraki dönemde varılan daha gelişmiş bir uygarlık düzeyinde ortaya çıktığı görüşünü doğrulamaktadır. Totem-

[17] *A.g.y.*, s. 724.

cilik çağında insanoğlu, tehlikeli hayvanlarla barışçı ilişkiler kurma çabası içindeydi, bu hayvanlardan bazılarının kendileri gibi birer insan olduklarının bilincinde değildi. Bu "hayvanlar"a yiyecek ve koruma sağlamakla onları yatıştırmaya, düşmanı dosta çevirmeye çalıştılar. İnsanlarla hayvanlar arasında yapılan bu totemci anlaşmalar tribülerdeki kardeşlik bağlarının gelişmesi ve birçok yararlı hayvanın evcilleştirilmesi gibi olumlu sonuçlar getirdi.

Ne var ki, hayvanları hoşnut etmek yolunda yapılan bu beceriksiz ve saf girişimlerin yerini, barbarlığın daha ileri dönemlerinde, insanüstü tanrı ve mabutların öfkesini bastırmak amacıyla yapılan aynı ölçüde saf girişimler aldı. Kuraklık, kıtlık ve salgın gibi doğal âfetlerin ya da toplumsal çatışkı ve savaşların giderek artmasının nedenlerini açıklamak ya da bunları denetlemek yetisinden yoksun bulunan insanlar, kendilerine bu belaları getiren öfkeli tanrı ve mabutlar tarafından istendiğini sandıkları bedeli ne olursa olsun ödüyorlardı.

Bu, kurtarma amacıyla verilen kurbanlarla ilgili bir değişiklik doğurdu. Değişme, erkekler arasında —anaların erkek kardeşleriyle babalar arasında yapılan bir işlem— kan akrabalığı ve soy çizgisini değiştirmek ve tek babalı bir aile kurumu elde etmek yolunda harcanan çabalar biçiminde kendini göstermeye başladı. Ne var ki, sonuçta erkeklerle insanüstü varlıklar, yani, kendilerinin yarattığı tanrı ve mabutlar arasında yapılan bir alışveriş halini aldı. İnsanlar, kurban sunularıyla yatıştırıldıktan sonra bile kendilerine kıtlık, savaş ve daha başka felaketler getirmeye devam eden göze görünmez Baal ve Moloch'ların isteklerini hangi ölçüye vuracaklardı? Bu doymakbilmez tanrılara durmadan kurbanlar veriyorlardı, oysa tanrılar, hiçbir zaman bir insan ağzı açıp da "Yeter!" diye bağıramazdı.

Başlangıçta sunular, ilk doğan erkek evlatla kısıtlıyken, giderek daha çok çocuk tanrı ve şeytanları mutlu etmek, pohpohlamak için kesilip biçilmeye ve yakılmaya başlandı. Savaş tanrısı, bu kurbanlara karşı en büyük susuzluğu duyan doğaüstü yaratık olarak ortaya çıkar. Bu, Frazer'ın verdiği iki örnekte görülebilir. Önce tek kurban:

Batı Asya'daki Samilerde, bir ulusal tehlike söz konusu olduğunda, kral bazen kendi oğlunu halkına kurban verirdi. Nitekim, Bybluslu Philo,

Yahudiler üzerine yazdığı kitapta, şunları söylemektedir: "Büyük bir tehlikenin getirdiği bir bunalım durumunda, bir kent ya da ulusun yöneticisinin, sevgili oğlunu, öç alan tanrılara sunulan bir fidye olarak halkı için ölmek üzere feda etmesi eski bir gelenektir; bu gerekçeyle sunulan çocuklar, gizemli kuttörenlerle kesilir, kurban edilirler. Fenikelilerin İsrael diye adlandırdığı Cronus, bir savaşta, ülkenin düşmandan gelecek büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunması nedeniyle ülkenin kralı ve Jeoud adındaki (Fenike dilinde Jeoud 'tek evlat' anlamına gelir çünkü) tek erkek evladın babası olarak oğlunu çağırdı, onu krallık giysileriyle donattı ve bir kurban taşı üzerinde kurban etti. Moab kralı İsrailliler tarafından tutsak alınıp da çevresi sarıldığında kral olarak kendisinin yerine geçmesi gereken en büyük oğlunu çağırdı ve onu yakılarak kurban edilmek üzere Tanrı'ya sundu.[18]

Çocukların kitle halinde kurban edildiği durumlar da vardı:

Agathocles, Kartacalıları yenerek topraklarını kuşattığında, Kartacalılar, başlarına gelen bu felaketi, Baal'ın öfkesine yordular; çünkü, daha önce, ona kendi öz çocuklarını kurban ederken, son zamanlarda, çocuk satın alma ve kurban edilmek üzere bunları yetiştirme alışkanlığını edinmişlerdi. Bu nedenle, öfkeli tanrıyı hoşnut etmek için, en soylu ailelerden iki yüz çocuk kurban edilmek üzere seçildi; bu kurbanlara, anavatan için seve seve ölmeye hazır en azından üç yüz çocuğun daha katıldığı söylenerek kurbanlar masalı abartılmıştı. Çocuklar, birer birer, madenden bir şeklin eğik ellerine konuyor, buradan bir ateş çukuruna yuvarlanıyorlardı. Kartacalılardan çocuksuz olanlar, yoksul ana-babaların çocuklarını parayla aldılar ve onları koyun ya da tavuk gibi kestiler diyor Plutarch; bu iş yapılırken, ana çocuğun başında dikilip tek bir gözyaşı dökmeden, tek bir gık çıkarmadan duruyordu, çünkü eğer ağlar ya da inlerse, kurban vermiş sayılmayacak, çocuk boşuna ölmüş olacaktı. Ama madenden yapılma şeklin önündeki alan, kurbanların çığlıklarını boğmak için çalınan davulların ve ateşin

[18]James G. Frazer, *Altın Dal*, III. Bölüm, Tanrıyı Öldürme, s. 211.

gürültülü müziğiyle inlemekteydi. Kartacalılar, Tiberius'un prokonsüllüğünde de bebekleri açık açık kurban ettiler. (...) Bu işi Tertullian zamanında da gizli gizli sürdürdüler.[19]

Diyet olarak kurban verme, bu uygulamanın kaldırılmasından kısa bir süre önce, en aşırı biçimlere büründü. Dişi çocuklar bile ateş çukurlarına atılıyorlardı. Frazer, kuttöreni yöneten birinin sözlerini aktarıyor; buna göre törenci, Kenanlıların "kızlarını ve oğullarını tanrılara kurban ettiğini, suçsuz insanların kanlarını döktüklerini (...) ve topraklarının, kanla lekelendiğini" söylüyor.[20]

Amerika kıtasında da, uygarlaşmış kültürün eşiğinde duran en gelişmiş halklarda, yani Meksika'nın Azteklerinde, Peru'nun İnkalarında da aynı, önü alınmayacak ölçüde ilerlemiş bir kurban etme geleneği gelişmişti.

Çocuk kurban etme tapımı, eski Peru ve Meksika'da büyük ölçüde gelişmiş bir olguydu. İnkalardan önceki dönemde Quito tribüleri, her ilk doğan çocuğu kurban ederdi. Peru'da da yeni bir İnka'nın gelmesi halinde, bin kadar çocuğun kurban edildiği söyleniyor; başka tapımlar da, düzenli aralıklarla çocukların kurban edilmesini gerektiriyordu. (...) Aztek tanrıları da ürünlerin artması, ekinlerin daha verimli olmasını sağlamak için kendilerine çocukların kurban edilmesini isterdi.[21]

Smith, bu konuda şunları söylüyor:

İnsan kurban etme olgusunun Aztek'ler döneminde en ileri noktaya vardığı kabul edilmektedir. Bir İspanyol tarihçi, Xipa adlı tanrıya bir yılda adanan kurban sayısının, tüm Meksika ülkesinde doğal ölümle ölenlerin sayısını aştığını hesaplamış. Cortez, büyük tapınakta 136.000

---

[19] *A.g.y.*, s.167-68.

[20] *A.g.y.*, s. 169.

[21] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 449.

kafatası bulduğunu belirtmiş, Prescott'sa, tüm İmparatorlukta yıllık kurban sayısının 20.000'i aştığını, belki de 50.000'e vardığını hesaplamıştır. (...)

Toptancı yöntemiyle yapılan bu kesim, çıldırmış bir halkın deliliği değil, bir inancın mantıksal uygulamasıdır. Aztekler, değerli buldukları her şeyi tanrılarına verirlerdi. Bu yiyecek olabilirdi, giyecek, çiçek, mücevher, tütsü ya da bir hasadın ilk ürünü, avlanan ilk hayvan ya da balık, elin ürettiği ilk ürün olabilirdi. Korkunç boyutlara varan hayvan kurban etme olgusunun yanında, en geçerli, değerli ve kaçınılmaz adağın insan kanı olduğu yadsınamazdı.[22]

Thomas, daha birkaç yüzyıl önce, Meksika'da yapılan bir toplu kurban olayını aktarıyor:

1486 yılında Huitzilopochtli Tapınağının açılışında, bu nedenle kurban edilen insanlardan oluşan sıranın uzunluğu iki mili bulmuştu. Bu korkunç kıyımda, en azından 70.000 insanoğlu feda edildi![23]

Diyet, ilk olarak ve tümüyle Eski Dünya'da yani Asya, Afrika ve Avrupa'da geçerliliğini yitirdi. Bu olgu şu soruyu sormamızı gerektiriyor: Bu utku nasıl sağlandı? Burada, dikkatlerimizi, ilk kez uygarlığın beşiğinde ortaya çıkan, mülkiyetin özel kişilerin eline geçmesi olgusuna çevirmek zorundayız; bu yeni gelişme, başta diyet olmak üzere insanların kurban edilmesi uygulamasına son verdi.

İnsanların kendi mülklerinin sahibi olması durumu ortaya çıkınca, hayvanların yanısıra insanlar da, öyle rastgele kesilip biçilemeyecek denli değerli hale geldiler. İnsanlar, köle olarak kullanılabilir ve sahiplerine durmadan artan servetler üretebilirlerdi. Büyükbaş hayvanlar başka servetlerle değiş tokuş edilebilen ilk "sahipli mal" oldu. Böylece insanların yeni maddesel çıkarları, öfkeli tanrıların cezalandırması korkusundan daha güçlü bir toplumsal-ekonomik güç haline geldi.

---

[22]Homer W. Smith, *Man and His Gods* (İnsan ve Tanrıları), s. 133.

[23]W.I. Thomas, *Primitive Behavior* (İlkellerde Davranış), s. 304.

İnsanlar, kendilerine ait, taşınabilir (bir başkasına verilebilir) malların sahipliğini ele geçirdikten sonra, ana-ailesinden tek-baba-ailesine eksiksiz bir geçişi gerçekleştirebilirlerdi. Bir kimse, kendi malını kullanarak, yalnızca diyetleri değil, sonugelmez adak ve sunu ödemelerini de birden ve tümden ortadan kaldırabilirdi. Bir erkek, kendi özel mülkü sayesinde karısının oğlunun kendi oğlu olmasını sağlayabilirdi. Bu geçiş, Tevrat'ta da belirtilmektedir: "Baba, rahibe beş gümüş sikke ya da bu değerde malı fidye olarak ödeyecek, böylece ilk erkek çocuğunu rehinden kurtaracaktır."[24]

Azteklerle İnkalar, kişilerin özel mülke sahip olması düzeyine erişemediklerinden, insan kurban etmekten kendilerini kurtaramadılar. Bu yörelere giden ilk kaşiflerle gezginciler, gördükleri ekonomik bolluğa hayran kaldılar; bu zenginliği, Avrupa'daki, özel mülkiyet temeline dayanan toplumsal dizge ölçüleriyle değerlendirmek yanılgısına düşerek yanlışlarla dolu birçok rapor yazdılar. Ne var ki, fetihler yapıldığında, ne Meksikalılar ne de Perulular anaerkil toplumun son evresinden, özel mülkiyet, baba-ailesi ve ataerkil düzenin ilk evresine geçmişlerdi.

Engels'in açıkladığı üzere ataerkil sınıflı toplum, aile, özel mülkiyet ve devlet temelleri üzerine kurulmuştur. Aileyle, ondan sonra gelen özel mülkiyet arasında birbirine kenetlenmiş bir ilişki vardır. Tek-baba-ailesini gerçekleştirmek ve bölünmüş ana-ailesini ortadan kaldırmak yönünde duyulan şiddetli gereksinme, özel mülkiyete giden yolu açmıştır. Buna karşılık özel mülkiyet, eski toplumsal düzeni bırakmayan tüm zincirleri koparmada ve yeni, ataerkil, sınıf temeline dayanan toplumu gerçekleştirmede kaçınılmaz bir araç olmuştur. Daha sonra ortaya çıkan devlet, hem özel mülkiyeti, hem de soy çizgisi, kalıt hakkı, mal ve ünvanların babalardan oğullara geçmesi kurallarıyla baba-ailesini sağlamlaştırmış ve yasal hale getirmiştir.

Geçiş, çok uzatmalı ve acılı bir süreci gerektirmişti. Öç alma hırsıyla dolu tanrı ve yarı-tanrılara olan boşinanlar ve derinlere kök salmış korkular, barbar halkların yüreğinden çıkmıyordu. Geçiş süreci içinde,

---

[24] *Encyclopedia of the Jewish Religion* (Yahudi Dini Ansiklopedisi), s. 146.

pek çok geri dönüşler oldu; büyük bunalım dönemlerinde korkulu insanlar felaket ve ölümü kovmak amacıyla kurban vermeye kalktılar. Diyeti, çocukların ataerkil ailedeki yerlerini almasında bir başlangıç noktası olarak gören Lippert, barbarca uygulamalardan kurtulmanın, tek bir adımda başarılan bir iş olmadığını, eskiyle yeni arasında durmadan öfkeli çatışmaların, savaşların görüldüğünü belirtiyor.[25]

Ataerkil çağ, altı bin yıl kadar önce açıldı. Tevrat'a göre, İbrahim Peygamber, ilk "ata"ydı. Bu peygambere, tek dinliliğin, tek-baba-ailesiyle çok yakından ilişkili olan tektanrılı dinin "baba"sı da denilmektedir. İbrahim peygamber öyküsü, oğul kurban etmenin artık son bulduğunu, onun yerine hayvanların kurban edileceğini anlatır. Öykü, ayrıca, ata'nın "babalar ve oğullar soyunu" da belirler: İbrahim, Sara'dan İsak'ı peyda etti. İsak, Rebeka'dan Yakup'u, Yakup da Ra-şel'den Joseph'i peyda etti.

Dördüncü kuşakta, soy çizgisi belirsizleşiyor, belki de kopmuştur. Yunan destanlarına göre, Yunanistan'daki eski kral ailelerinde de benzer kopmalar olmuştur. Buna karşın özel mülkiyet ve baba-ailesi temeline dayalı yeni toplumsal düzen anaerkilliği ortadan kaldırmıştır.

Çocuk kurban etme, baskıcı bir günah duygusu doğurdu. Yunanlıların Orpheus'la ilgili oyunlarında, günah, Dionysos'un bedenini parçalara ayırma suçuyla birlikte doğmuştur. Freud bu konuda şunları yazar:

İlk günah kuramı, Orpheus'dan kaynaklanmıştır; dinsel oyunlarla dile getirilmiş, bu yolla Eski Yunan felsefe okullarına işlemiştir. İnsanoğlu, genç Dionysos-Zagreus'u öldüren ve kollarıyla bacaklarını kesen Titanların soyundandı; bu suçun ağırlığı altında eziliyorlardı. Anaximander'in bir sözü, dünyanın birliğinin, ilk işlenen suçla yokedildiğini, ve bu sonuçtan kaynaklanan her şeyin, suçun cezasını çekeceğini belirtmektedir.[26]

---

[25] Julius Lippert, *a.g.y.*, s. 434, 483.

[26] Sigmund Freud, *Totem ve Tabu: Yabanıllarla Sinir Hastalarının Ruhsal Yaşamları Arasındaki Benzerlikler*, s. 198.

Ancak günah duygusu, dünya kurulalı beri varolan bir kavram değildir; yabanıllık çağında bu duygu yoktu. Barbar yaradılışlı yarı-tanrı ve tanrıları hoşnut etmek için çocukların kesilmesi ve yakılmasıyla kabaran insan duygularının korkunç biçimde hiçe sayılmasıyla ortaya çıkmıştır.

"Dişi Çocukların Öldürülmesi" Üzerine

Çocuk öldürme olayının kökenleri tümüyle açıklanmamış olmakla birlikte kutsal kitaplardaki oğul kurban etme öykülerine arada bir belli belirsiz değinilmektedir. Buna karşın, ilkel toplumlarda, yalnız dişi çocukların öldürüldüğü izlenimi gelişmiştir. Yiyecek yokluğu nedeniyle, bazı çocukların safdışı bırakılması gerektiğinde, şimdi olduğu gibi, iktisadi yük sayıldıklarından dişilerin seçildiği varsayılmaktadır. Bunun sonucu olarak da "çocuk öldürme" aslında "dişi çocuk öldürme" ile aynı anlama gelir olmuştur. Bu izlenim yanlıştır.

Diyet olarak kurban verme geleneğinin bırakılması, çocuk öldürme uygulamasının hemen sona erdirilmesine yol açmadı; çok tehlikeli durumlarda, özellikle savaş sırasında, erkekler daha bir süre için kurbanlar sunmayı sürdürdüler. İşte, çocuk öldürme, eski uygulamanın kalıntısı olan bu öldürmeler anlamına gelmektedir. Uygarlığın beşiğinde, bu olgu "bırakma" diye bilinen biçime dönüşmüştür. Çocuk, canlı olarak terk edilmekte, böylece, birisinin kendisini bulması halinde yaşaması olası kılınmaktadır. Bulunan en ünlü bebekler Musa'yla Roma'yı kuran Romus-Romulus kardeşler adındaki destan kahramanlarıdır. Oidupus da bulunan bebeklerdendir.

Dişi bebek öldürme, tarih sahnesine daha sonra çıkmıştır ve ilk doğan erkek evlatların kurban edilmesi geleneğinin cılız bir yankısıdır. Dişi çocukları öldürmenin yöntemi bile, erkeklere uygulanan yöntemden başkaydı. Smith, bir olayı şöyle anlatıyor:

Başka barbar halklarda olduğu gibi Arabistan halklarında da, çocuk öldürme, kan dökülmeyecek biçimde yapılır; bebek, diri diri gömülür ve çoğu kez, Zamakhshari'ye inanacak olursak, (...) üzerinde kız ço-

cuğunun doğduğu yatağın yanında mezar hazır olurdu. Aynı yetkili kişi, kızların bazen altı yaşına dek gömülmediğini, o yaşta süslenip püslenip, elinden tutan babası tarafından ıssız bir yerde bir çukura bırakıldığını söylüyor. (...) Baba, anaya "Giydir kızı," diyor, "onu analarına götüreceğim".[27]

Smith, Arabistan'da, dişi çocukların öldürülmesinin, anaların, yavrularının tümüne yetecek yiyecek bulamama ya da kızlarının kendilerine utanç ve onur karası getirebilecekleri korkusuna dayandırılabileceğini yazıyor. *Kamil*'le aynı görüşte olan Smith, "onur ve utanç korkusunun birer bahane" olduğunu söylüyor ve bebek öldürme geleneğinin yeniden yaşam bulmasının olası nedeni olarak yedi yıl süren korkunç bir kuraklığı gösteriyor. Ancak bu da, neden erkeklerin değil de dişilerin feda edilmesi gerektiğini açıklamamaktadır.

Dişi çocukların kurban edilmesi olgusu, eşyaların ortak mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş döneminde görülmektedir. Eski dizgeye göre, mallar, analardan kızlara geçiyor, erkek kardeşler de bundan pay alıyordu. Ataerkilliğin ve mülkiyetin ortaya çıkmasıyla bu anayanlı ve kardeşyanlı soydaşlık ve kalıt hakkı, sorunlar doğurdu — bu durum, yasaların konulmasına ve devlet gücünün babalardan oğullara geçen kalıt hakkı ve kalıcı soy kuralları uygulamasına dek sürdü.

Ataerkillik, babaların teker teker kendi "öz" oğullarını peyda etmesinden çok daha fazla şey gerektiriyordu; hem baba-ailesini hem de malların baba soyuyla geçmesini sağlama bağlamak için kuşaklar boyu uzayan bir babalar ve oğullar soyu gerekliydi. Bu nedenle erkekler, mallarını oğullarına, ya da oğulları yoksa başka erkek kardeşlerine bırakabilmek amacıyla herhangi bir anayanlı rakibin gelişmesini önlemek için kız çocuklarını öldürmeye bile başvurdular. Smith, bu konuyla ilgili olarak *Kamil*'den bir alıntı yapıyor: "Bu öyküdeki bir ayrıntı, çocuk öldürme ile kalıt yasası arasında garip bir bağlantı olduğunu gösteriyor: (doğacak çocuğu olan) bir baba, 'Sıpa çıkarsa,' diyor 'servetimize ortak ederiz, ama kısraksa gömeriz'." Bir yerde de şunları yazıyor: "... *Kamil*'de (...) Babanın erkek kardeşinin kalıt hak-

[27]W. Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 293.

kının kız evlattan önce geldiği Müslümanlar döneminde onaylanmıştır."[28]

Ancak uzun bir evrim geçiren erkek çocuk kurban etme geleneğinin tersine dişi çocuk öldürme, kısa süreli bir uygulamaydı. Erkek evlat kurban etmek geleneğine son veren etken, yani özel mülkiyet, hızla dişi çocuk öldürme geleneğini ortadan kaldırdı. Dişi çocuklar, evlendiklerinde getirebilecekleri "başlık parası" nedeniyle, istenir hale geldi.

Ancak bu, kadınların, mal kalıtından yoksun bırakılması yönündeki eğilimi değiştirmedi. Öteden beri savaşçı olan erkekler, şimdi silahları yalnızca başka erkeklerin mallarını ganimet olarak almada değil, dişi mirasçıları bir kenara itmede de kullanmaya başladılar. Robertson Smith, eski Medine yasasından söz ederek şunları söylüyor: "kadınlar, savaşa katılmayan, ganimet toplamayan ve mülkü korumayan mirasçı olamaz ilkesine dayanılarak kalıt hakkından yoksun bırakılıyordu... Kadınların kalıt hakkının dışında bırakılması yalnız Medine'ye özgü değildi, görüleceği üzere (...) sözleşme ya da satın alma yoluyla evlenme, tümüyle değilse de hemen hemen aynı sonucu doğuruyordu."[29]

"Başlık" ya da "satış evliliği", evlenen bir kadın karşılığında mülk alma anlamına gelmektedir. Bu işlem, ataerkil aileye giden yoldaki büyük dönüm noktasını damgalamakla kalmamakta, kurban etmeden kopmanın da temelini atmaktadır; "başlık bedeli"nin, "kan bedeli"nin yerini alması üzerine, insanlar, kan diyetinin diyetini kazanmış oluyorlardı.

---

[28]W.R. Smith, *a.g.y.*, s. 294, 66.

[29]*A.g.y.*, s. 65-66.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞLIK PARASI VE BABA-AİLESİ

KADINLAR, etkinlik ve saygınlıklarının doruğuna, barbarlığın tarımla başlayan ilk evresinde eriştiler. Aile ortaya çıkmıştı gerçi, ama bu, ortaklaşmacı, eşitlikçi ilkelere sahip olan ana klanına hâlâ bağlı bir aileydi. Kadınlar, eskiden olduğu gibi kümeler halinde çalışmakta, "büyü"deki ustalıklarını, çiftçiliğe, el ürünleri üretmeye ve toplumsal işlevlere uygulamaktaydılar. Dişi yaratıcılığının doruğa vardığı bu dönem, "tanrıça" ya da "bereket tanrıçası" deyimlerinde kısa ve öz anlatımını bulan saygılı adlarla tarihe geçmiştir.

Geçişin ilk tanrıçası olan Mısır'lı İsis'i Frazer şöyle betimlemektedir:

Sıfat ve sanları öyle çoktu ki, hiyerogliflerde, "çok-adlı", "bin-adlı", Yunan yazmalarındaysa "onbin-adlı" diye anılmaktadır. (...) Dr. Budge, şunları yazıyor: "İsis, etkisi ve sevgisi göklere ve yerlere, ve ölülerin yurduna yayılan büyük ve iyilikbilir, hayırlı bir tanrıçaydı; o, gökteki tanrılardan yeryüzündeki insana, ve topraktaki böceğe dek yaşayan her bir canlı yaratığı vareden ve dünyaya getiren yaratıcı güç olan büyük dişinin canlı simgesidir; o, varettiği şeyi korur, ona bakar, besler, büyütür ve gücünü görkemli bir biçimde, ve başarıyla, yalnızca yeni varlıklar yaratmada değil, ölüleri de korumada kullanır.[1]

---

[1] James G. Frazer, *Altın Dal*, III. Bölüm, *Adonis, Attis, Osiris*, c. I, s. 268.

Öyleyse nasıl olmuş da kadınlar barbarlığın sonraki dönemindeki bu son derece değerli konumdan uygar ataerkil toplumdaki aşağı konuma inmişlerdir? Ya da, soruyu başka biçimde sormak gerekirse, erkekler, toplumda ve ailedeki üstünlüklerini nasıl sağlamışlardır? Anaerkilliğin, ataerkil düzenden önce geldiği konusundaki kuşkuların yaşamasına neden, dişi cinsin bu düşüşünün yeterli olarak açıklanmamış olmasıdır.

Kadınların düşüşünün temeli, özel mülkiyetin evriminde yatmaktadır.

Özel Mülkiyetin Doğuşu

Özel mülkiyetin doğuşunun altında yatan toplumsal-ekonomik etkenler, Engels ve başkaları tarafından açıklanmış bulunuyor. Tarihsel olarak özel mülkiyet, bir sahipten ötekine geçirilebilen nesnelerin, yani "taşınabilir mülk"ün ortaya çıkmasıyla doğdu. Toprak ve onun üzerine yapılan şeyleri içeren taşınamayan mallar kurumu, tarih sahnesine çok sonraları çıkmıştır; ailenin barınağı, bahçesi ya da bağının, ortak topraktan ayrı bir mülk olarak kabul edilmesiyle başlamıştır. Ancak, bu önemsiz özel mülkler, taşınabilir mallar gibi başlangıçta değiş tokuş devresine girmemiştir.

İlk özel servetin biriktirilmesi, tarım ve hayvancılıkla başlayan yüksek ekonomiyle olanaklı kılınmıştır. Yiyecek bolluğu, nüfusun yoğunlaşmasına ve yeni toplumsal emek bölünmelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Daha önce avcı olan erkekler, artık çiftçi, çoban ve zanaatçıdır. Daha üretken bir ekonomi ve giderek artan bir emek gücü, ilk üreticilerin günlük tüketme gereksinimlerinin üzerinde bir mal fazlasının birikmesine yol açmıştır.

Başlangıçta bu mal fazlaları sulama gibi toplu çalışma gerektiren işleri düzenleyen köy ihtiyarlarına ayrılmaktaydı. Ama yavaş yavaş, bazı erkekler, kendilerini, sıradan halkın üzerinde birer kral-papaz, soylu ve efendi konumuna yükselttiler, halktan, önceleri haraç, sonra

da vergi adı aldında yiyecek, hayvan ve el ürünü almaya başladılar. Özel servet, artık seçkinler sınıfının, bir yönetici sınıfın elinde toplanıyordu.

Bu olguyu izleyen ve bir para ekonomisine giden yolda öncülük eden daha geniş çapta meta değiş tokuşu olayının gelişmesi, yeni bir zengin mal sahipleri ve tüccarlar tabakasının oluşmasını hızlandırdı. Eski tribü savaşçılarının yerine, savaş ağalarının hizmetinde askerler ortaya çıktı, bunlar, hizmetlerinin karşılığı olarak ganimetten pay alıyorlardı. Aldıkları tutsakları aralarına katmıyor, sahiplerinin servetini artırmak için köle olarak işe koşuyorlardı.

Köleliğin ortaya çıkması, kadınların düşüşü işini tamamladı. Üretici ve toplumsal yaşamdan koparılan kadınlar, bireysel evlere kapandılar. Gerçi çiftliklerde ve evde el işleri yaparak üretimde bulunmayı sürdürdüler, ama bunlar artık toplumsal değil, ailesel işlevlerdi. Zengin kadınlar, üretici etkinliklerden daha da uzaklaşmış, erkeklerin mülküne yasal kalıtçılar yetiştirmekten başka işe yaramaz olmuşlardı.

Ama gene de, bütün bu açıklamalar, bazı soruları yanıtsız bırakmaktadır. Kadınların yetkelerini yitirmesi, nasıl, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla aynı döneme geldi? Ve neden, kadınlar güç ve saygınlıklarının doruğundayken bu mülkiyet kadınların değil de erkeklerin eline geçti?

Wilhelm Reich, *Cinsel Ahlâkın Boygöstermesi* adlı yapıtında bu konuya değinmektedir. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasının serveti çocuklar kanalıyla iletme gerekliliğini zorunlu kıldığı konusunda Engels'le aynı görüştedir Reich. "Ama" diyor, "bu varsayım, servetin erkeklerin eline *nasıl* geçtiğini açıklamaya yetmiyor. (...) tarihsel sürecin ardındaki işleyişi açıklamıyor".[2] Kendi varsayımıyla "evlilik armağanı" olgusuna ve onun gelişerek "satış evliliği" biçimine dönüşmesine dikkat çekiyor ve bu olguyu ana türesinden baba türesine geçişin ardında yatan işleyiş olarak kabul ediyor. Ancak sorun, bundan da derinlere gitmektedir.

---

[2]Wilhelm Reich, *Cinsel Ahlâkın Boygöstermesi*, Birinci Basıma Önsöz, s. 15.

Özel mülkiyetin kökeni, ve erkeklerin eline nasıl geçtiği sorusu, tek-baba-ailesinde bölünmemiş baba türesinin ana-ailesinin yerini alması olgusunda düğümlenmektedir. Dolayısıyla burada incelenecek süreç, baba türesinin ananın erkek kardeşinin türesi üzerinde utku kazanması sürecidir. Anaların erkek kardeşlerinin yenilgisi, aynı zamanda anaların düşüşünü gerçekleştirmiştir.

Reich'ın ortaya koyduğu üzere, evlilik armağanının gelişerek satış evliliğine dönüşmesi, bu süreçte dönüm noktasını oluşturmaktadır. Evlilik armağanları ilkellerin birbirine düşman insan kümelerini bir araya getirmek için karşılıklı olarak alıp verdiği yiyecek ve daha başka şeylerden oluşuyor ve evlilik ilişkilerinin kurulması için gerekli bir önkoşul olma niteliğini taşıyordu. Tarihte belli bir noktada, erkekler arasındaki bu armağan verme, yeni ve değişik bir işlem haline geldi — artık kişisel mallar alınıp veriliyordu. Bu olay, evlilik armağanının başlık parasına dönüşmesine neden oldu. Armağan alıp verme erkekler arasında yapılan bir iş olduğundan, başlık parası da erkekler arasında işlerlik gösteren bir edim haline geldi. Bu, özel mülkiyetin dişi değil de erkek ellerinde gelişmesinin ardında yatan ilk etkendi.

Armağan, yeterince yüksek bir ekonomik düzeye erişilmedikçe bir bedel haline gelemezdi. Ufak tefek armağanları alıp vermenin ötesine gidebilmek için, sığır, davar gibi değerli malların özel kişilerin ellerinde bulunması gerekirdi. Armağan vermenin, alışverişe dönüştüğü ilk yöreler Asya, Afrika ve Avrupa'daki kırsal yörelerdi; çiftlik hayvanları evlilik armağanından başlık parasına geçişte kullanılan ilk değer oldu. Briffault bunu şöyle açıklıyor:

Uygarlığın ilk evrelerinde, bir kadının eş olarak satın alınması olanaksızdır; bunun tek nedeni, insanlarda ticari alışveriş fikrinin bulunmayışı değil, ilkellerin paraya ya da başka bir mala çevrilebilecek mülke sahip olmaması, dolayısıyla satın alma gücünden yoksun bulunmasıdır. (...) Kültürel evrimin çok belirli bir evresinde insanoğlu el değiştirebilir ve paraya çevrilebilir malın sahibi olmuş, pazarlık yap-

ma durumuna ve kadının ailesine vermekle yükümlü olduğu armağanların yerine yuvarlak hesap bir toplu ödeme yapabilecek hale gelmiştir. Bu konumu, ilk gerçek mülkiyet biçimi olan evcilleştirilmiş hayvanların sahibi olmakla sağlamıştır. Nitekim, gerçek anlamda satın alma yoluyla evlilik, evcilleştirilmiş çiftlik hayvanlarının ve dolayısıyla insanların sahibi olduğu servetlerin bulunmadığı Avustralya, Melanezya, Polinezya ya da Amerika'da görülmez. Gelin armağanını satın alma gücü, Afrika, Asya ve Avrupa'daki hayvancılıkla geçinen ya da böyle bir evreyi yaşamış bulunan topluluklarda gelişmiştir.[3]

Özel mülkiyetin gelişmesinde, çiftlik hayvanlarının önem taşıdığı öteden beri kabul edilmiş bir gerçekliktir. Sığır ve davarlar, çiftçiliğin ilk dönemlerinde çok değerliydi; bunlar, çekme ve yük hayvanı olarak kullanılıyor, insanlara yiyecek ve el sanatları sanayiine yan ürün sağlıyorlardı. Ayrıca, canlı hayvanlar kendilerini çoğaltıyor, bütün bu yararları birkaç katına çıkartıyorlardı. Hayvanların, kadın eşler almak üzere takas edilecek ilk taşınabilir mülk olmasının nedenleri bunlardı.

Çiftlik hayvanlarıyla tarihin bu dönüm noktasında ortaya çıkan mülkiyet kurumu arasındaki bağlantı, İngilizcede kendini göstermektedir. Hoebel bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Bir kişinin malı olan herhangi bir şey anlamına gelen chattel *sözcüğü, eski Fransızcadaki* chatel *sözcüğünden gelmedir. Çağdaş İngilizce ve Amerikancada kullanılan* cattle *(sığır ve davar) sözcüğü, aynı kökenden türemiştir.* Chatel *sözcüğü, Latincedeki* caput*'tan kaynaklanmıştır.* Caput *baş anlamına gelir. Eski Fransızcada* Chatel *çok değerli mülk, baş mülk anlamına gelirdi. Çoban atalarımıza göre, sığır ve davar (cattle) öylesine temel bir mülk biçimiydi ki, kişisel mülkiyeti anlatmada kullandığımız sözcük, aynı kökten türedi.*[4]

---

[3]Briffault, *Analar*, s. 218.

[4]E. Adamson Hoebel, *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan), s. 342-43.

Gelinlerle sığırların takas edilmesini içeren işleme, "sığır evliliği" denir, ancak bu sığırlar temelde gelin bedeli olmaktan çok, bir "çocuk bedeli"dir.

Sığır Evliliği ve "Çocuk Bedeli"

Sığır evliliğinde, koca, bir kadın alabilmek için bir sığır sürüsü veriyordu. Sığır sürüsünü, kadının erkek akrabası, kendi kümeleri adına kabul ederdi. Bununla birlikte, sığır ve davarların mülkiyeti, erkek kardeşlerle anaların erkek kardeşlerinin değil, kocalarla babaların üzerinde bulunuyordu. Bu nasıl oldu?

Evlilik armağanının gelin bedeline dönüşmesi olgusunun gerilerine gitmeden yanıtlanamaz bu soru. Sığır evliliği her iki kategoriye de girmektedir; bu olay, birbirlerinden kız alıp veren topluluk ve aileler arasında armağan değiş tokuşu olarak başlamış ve sonunda gelin bedeli haline gelmiştir. Günümüzde, sığır ve davar yetiştirilen yörelerde, armağan değiş tokuşundan satın alma işlemine geçilmemiştir, bazı yörelerdeyse iki işlem arasında gidip gelmeler biçiminde kendini gösteren bir kararsızlık yaşanmaktadır. Hoebel, bu durumun bir insanbilimci için güçlükler doğurduğuna değinmektedir. "Armağanla satın alma arasındaki çizgi örümcek ağının teli kadar ince," diye yazıyor. "Bu durum söz konusu toplumsal uygulamanın incelenen tribüde gelin satın alma mı yoksa yalnızca bir armağan mı olduğunu saptamayı güçleştiriyor."[5]

Ama gene de ayrımı yapmamıza yardımcı olacak olgular var. Karşılıklı değiş tokuştan öte gitmemiş evliliklerde, sığırları alan küme ya da aile, bunları sürekli olarak elinde bulundurmuyor: mallar, durmadan dolaşıyor. Afrika'daki Bantu yerlileri üzerine yazan Ralph Piddington, Cullen Young'ın, gelin karşılığı sürekli alınıp verilen sığırlarla ilgili çok canlı bir örneğini sunuyor:

---

[5]Hoebel, *a.g.y.*, s. 308.

"Gelin serveti" sözcükleri kimler için bir anlam taşır? Bir yerleşim yerinden ötekine gitmek üzere yola çıkan küçük bir sığır sürüsü ve aynı anda, karşı yönden bu hayvanlara doğru gelen yolda onlarla karşılaştıktan sonra yoluna devam eden bir genç kız görenler için... Bu hayvanların ileriki bir tarihte bakılıp beslendikten sonra, başlangıçta mal alan gelin kümesinin, şimdi ailede bulunan genç bir erkeğin evlenme çağına gelmesi nedeniyle mal ödeyen koca kümesi haline gelmesi nedeniyle, o yerleşim yerinden yola çıktığını görenler için... ve bu işlemin durmadan yinelendiğini, bu hayvanların karşı taraftan yola çıkıp kendileriyle karşılaştıktan sonra onların yerine geçecek bir genç kıza karşılık olmak üzere boyuna yer değiştirdiğini görenler için... yalnız ve yalnız bunlar için gerçek bir anlam taşımaktadır.[6]

Ne var ki bu olayı gelin bedeli diye anmak doğru değildir. Sığır ya da davarın, her evlilikte bir kümeden ötekine geçmesi, kümeler arasındaki kardeşlik-evlilik bağlarını ifade eder yalnızca. Bir satın alma işlemi değildir. Piddington'ın da gözlemlediği üzere: "Bir kadına karşılık olarak alınan hayvan ya da başka servetler, çoğu kez, daha ileriki bir tarihte, o kadının erkek kardeşi için bir kadın almada kullanılıyor, ve giderek çoğalan bu tür işlemler, koca bir bireyler ve kümeler dizisini, ilkel topluma özgü bir özellik olan karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağı içinde bir araya getiriyor."

Murdock, Afrika'dan Trobriandlıların "*kula*" değiştokuşunun bir kalıntısı olan bir örnek veriyor, ancak bu kez işlem, *kula*'da olduğu gibi değersiz deniz kabuklarıyla değil canlı hayvanlarla gerçekleştiriliyor:

Lovedu yerlileri, anayanlı çapraz yeğen evlilik kurallarını uygulamak ve kökleştirmek için soy kümelerini eşit sayıda halkalara ayırıyorlar. Her halkadaki kadınlar, soydan soya bir yönde geçiyorlar, böylece onlar için evlilik bedeli olarak alınan sığırlar, karşı yönde dolaşmış oluyor.[7]

---

[6]Ralph Piddington, *An Introduction to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), c. II, s. 140-41.

[7]George Peter Murdock, *Africa: Its Peoples and Their Culture History* (Afrika: Halkları ve Uygarlık Tarihleri), s. 388.

Lucy Mair, bazı sığır değiş tokuş biçimlerinin "*kula*'ya benzediğini" açıkça belirtiyor.

Kuzey Kenya'daki Turkana yerlileri, sığır armağan ederek ülkenin uzak köşelerinde sürüleriyle dolaşan bireylerle dostluk kuruyorlar. Böyle bir değiş tokuşta taraflardan her biri, kendi topraklarında, arkadaşının yandaşı ve koruyucusu oluyor. (...)

Bu değiş tokuşlar, akranlar arasında dostluk kurulmasını sağlıyor.[8]

Bu armağan alıp vermeler erkekler arasında yapıldığı sürece, kadınlar ne erkek kardeşlerin ne de kocaların egemenliği altına girdi. Üretici yaşamdaki önemli yerlerini, bağımsızlıklarını ve saygınlıklarını korudular. Bütün bunlar, ancak gelin bedelinin ortaya çıkması ve bunun satın alma evliliğiyle sağlamlaştırılması sonucu yitirildi. Kadın, evleneceği erkeği seçme konusunda kararı önceleri kendisi verirken, satış evliliğinin ortaya çıkmasıyla kadının dilekleri hiç umursanmaz ya da pek az dikkate alınır oldu. Pazarlıklar ve velilik sözleşmeleri erkekler tarafından yapılmaya başlandı. Ancak bu işlemler artık değişik klanlardaki erkek kardeşlerle anaların erkek kardeşleri arasında yapılmıyordu; işler ayrı ailelerin kocaları ve babaları arasında çözümleniyordu.

Bu nasıl oldu? Karşılıklı değiş tokuş dizgesinde, gelin karşılığında sığırı veren erkek, koca olacak kimseydi; sığır, karşı tarafta, erkek kardeşlerle, anaların erkek kardeşleri (dayılar) tarafından teslim alınıyordu. Öyleyse neden erkek kardeşlerle dayılar değil de kocalar bu sığırların özel sahibi oldular. Çok seyrek sorulan bu sorunun yanıtı, kocaların ve babaların nasıl olup da erkek kardeşlerle anaların erkek kardeşlerinin yerini aldığını, böylece erkek üstünlüğüne giden yolun nasıl açıldığını ortaya çıkaracaktır.

---

[8]Lucy Mair, *An Introductuon to Social Anthropology* (Toplumsal İnsanbilime Giriş), s. 166.

Bu durumu iki ana etken doğurmuştur: erkek kardeşlerle anaların erkek kardeşlerinin yetkilerinin kısıtlı olması ve başlık parasının, bir "çocuk bedeli" haline getirilmesi. W. Reich, bu ikisini, armağan evliliğinin nasıl satış evliliğine dönüştüğünü açıklayan "işleyiş" olarak kabul etmiştir.

Evet dayı, anasoylu klan ya da ana-ailesindeki en yaşlı erkek olarak, koca tarafından, kadına karşılık olarak verilen sığırları alıyordu. Ancak kendisi, sığıra kişisel malı olarak el koyabilecek bağımsız bir birey değildi. Dayı, tüm kümenin çıkarları yönünde davranan bir erkek veliydi, o kadar. Lippert'in sözleriyle, erkek kardeş hakkı, ana hakkına bağlıydı, malların elden ele geçmesi, gene ana soyunun çizgisi izlenerek gerçekleşiyordu.[9]

Bölünmemiş bir aile düzeni içinde tek baba olma çabasında bulunan baba için durum farklıydı. Onun eline geçen fırsat şu olgudan kaynaklanıyordu: karısına karşılık olarak sığır vermesi, ona doğacak çocuklara sahip çıkma hakkı veriyordu. Evlilik bozulsa bile, bu hak geçerliliğini koruyor ve ancak sığırların geri verilmesiyle ortadan kalkıyordu. Bu, diyelim, sığırların, gelinin erkek kardeşi için eş almak üzere bir başka aileye verilmiş olması halinde olanaklı değildi. Sığırların ölmesiyse geri ödeme konusunda daha büyük sorunlar yaratıyordu. Evlilik armağanı olarak sığır alıp verme uygulamasının, çocukların kime ait olduğu tartışmaları ve sığırların geri verilmesi karşısında aksayacağını görmek güç olmasa gerek. Sığır evliliği, yavaş yavaş, göze görünmez bir ustalıkla ama acımasız adımlarla, karşılıklı değiş tokuş ilişkisinden mal sahipliğini içeren bir alışveriş ilişkisine dönüştü. Başlık parası ve çocuk bedeli uygulamaları, sığırların koca ve babanın elinde özel mülk haline gelmesine ve bu kişilerin mallarını diledikleri gibi kullanma hakkına sahip olmasına giden yolu açmış oldu.

İnsanbilimciler, başlık parasının en büyük amacının, kadının çocuklarına sahip olma hakkını elde etmek olduğunu belirtmişlerdir. Ralph Piddington'a göre, Bantu yerlilerinde, verilen sığırlara *lobola* denilmektedir, ve "sığır çocuk peyda eder" diye de bir deyiş vardır.

---

[9]Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 248.

Bir babanın çocukları üzerinde hak iddia etmesi ve çocukların kendi babayanlı kümesinin birer üyesi olduğunu öne sürmesi için lobola *ödemesini yapmış olması gereklidir. Nitekim bazı Bantu kümelerinde, boşanma halinde, evlilikte verilen sığırlar geri çevrilmezse çocuklar babada kalır, çevrilirse, analarının kümesinin üyesi olurlar. Bu kural, yerlilerin şu deyişinde özetlenmiştir: "Nerde sığır yok, orda çocuk var."*[10]

Richards, Güney Bantu yerlileriyle ilgili olarak, *lobola* ödemesinin, kadının akrabasının, "kızlarının aslında kendi klanlarının üyesi olacak doğmamış çocukları üzerindeki haklarından vazgeçmesi" anlamına geldiğini belirtiyor. Ayrıca, başlık parası sayesinde babanın, çocuğu yalnız karısından değil, *malume*, yani dayısından da aldığını yazıyor:

Kanıtlar açıkça gösteriyor ki, baba evlenmekle çocuklar üzerinde hak sahibi olmuyor, bu hak, lobola *işlemiyle sağlanıyor. Zulu evlilikleri konusunda bilgi veren Posselt,* "Lobola'*nın verilmesi*, geçerliliği olan bir yerli evliliğinin en önemli öğesi değil, çocukların vasilik hakkının babaya geçmesinin tek koşuludur; *tüm öteki öğeler, hak ya da yükümlülükler, ikinci derecede kalır," diyor. Bechuana yerlilerinde,* Bogadi *ya da başlık parası verilmedikçe, kadınla yavrusu kendi aile ve klanının mülkü olarak kalır. Aynı şey Metabele yerlileri arasında da görülmektedir. Burada* lobola'*nın baba tarafından çocuklar üzerinde denetim sağlamak üzere verilmiş bir bedel olduğu söylenmekte, "bu bedelin verilmemesi halinde,* Malume'*nin çocuklara sahip çıkacağı" belirtilmektedir. (...) Faye* lobola'*yı, "gelinin gelecekteki dölünün, onun asıl sahibi olan anayanlı klandan alınma bedeli" olarak tanımlamaktadır.*[11]

Bir kadının çocukları üzerinde hak öne sürmesi, başlık parasıyla öylesine yakından ilişkili bir konuydu ki, bir kadının, kocası için çocuk

---

[10] Piddington, *a.g.y.*, s. 140.

[11] Audrey I. Richards, *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Yabanıl Tribüde Açlık ve İş), s. 124-25.

doğurmaması halinde, erkek, onun yerine bir başka kadın talep edebilirdi. Bu olmazsa, sığırların geri verilmesini isteyebilirdi. Hoebel'e göre, Afrika'da gelinin ailesi, "başlık parası karşılığı verdikleri ilk kızları sorun çıkarmazsa", küçük kızlarını eski damada verirler.

Bir seçenek olarak, başlık parasının tümü geri verilebilir. Ancak, kızın karşılığında alınan mal, bir oğula kız alma işine yatırılmış olabileceğinden bu, genellikle çok güçtür.[12]

Dişi çocuk öldürme uygulamasının, başlık geleneğinin ortaya çıkmasıyla bırakıldığı bilinmektedir. Lippert, "kızların artık çok değerli nesneler olduğunu" yazmaktadır. "Bir kız çocuğunun doğumu, Kaffir(*) babaya otuz sığıra sahip olma olasılığı getirirse, kuşkusuz, bunun gibi daha birçok çocuk isteyecektir; yeni doğan çocuğun yaşayacağı ya da öleceği konusunda karar vermede, iktisadi çıkarlar, giderek daha çok yaşamdan yana işlemektedir." Aynı değişme Yunanistan'da da olmuştur:

Yunanlılarda, gelişme süreci son derece belirgin ve açıktır. (...) Aristoteles'in, Yunanlıların atalarının karılarını birbirlerinden satın aldığı yolunda verdiği bilgi, bunu onaylamaktadır. Hindistan'da olduğu gibi, Homeros çağı Yunanlılarında da sığır ve davar değer birimi sayılıyordu. İphidamas, görülmedik bir cömertlikle alacağı kıza karşılık olmak üzere yüz boğa verdi; oysa eli yüzü düzgün bir kadını almak için, dört öküzlük bir başlık yeterdi. Yunanlılar hayvan sürülerini çoğaltarak bir sermaye birikimi sağladıkça, sığır vermenin yasa haline gelmesinden çok önceleri, kızlar açıkta kalma yazgısından uzaklaşmaya başladılar. Genç kızın yeni değerinin gerçek niteliği, Homeros'un övgüsünde dile gelmektedir. Ozan babasının evine hayvan getirdiği için kızı övmektedir.[13]

---

[12]Hoebel, *a.g.y.*, s. 208.

(*)Güney Afrikalı Bantu Yerlisi. —*çev.*

[13]J. Lippert, *a.g.y.*, s. 308-13.

"Çocuk bedeli", dişi bebeklerin öldürülmesini ortadan kaldırması açısından ilericiydi. Ama gerici bir yönü de vardı: kadınların özgürlük ve bağımsızlığını kısıtlıyordu. Kocasından ayrılmak isteyen kadın, arada çocuk olması nedeniyle bu işi yapmanın giderek güçleştiğini görüyordu. Sığır ve davarların ya da çocukların sahibi olma hakkını kazanmış erkekler, salt bir kadın özgürlüğünü istedi diye bu mallardan kopmaya yanaşmıyorlardı. Sığırları geri veremeyen kadına yapılacak tek bir iş kalıyordu, o da çocuklardan vazgeçmekti.

Bu, özgürlüğe kavuşmaya ne denli can atarsa atsın, bir ana için —özellikle evlilikten kurtulma bedeli olarak birden fazla çocuğun seçilmesi halinde— verilmesi çok güç bir karardı. Lippert, "Orta Afrika'da bazı tribülerde bir kadının ana ocağına dönmesi için, o evlilik süresince beş çocuk doğurmuş olması gerektiğini" yazmaktadır. "Songhay yerlilerindeyse kadın geride bırakılacak üç çocuk doğurması halinde geri verilebilmekte."[14]

Evlenip de çocuk doğurmayan kadınlar bile, başlık parasının getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Yeniden evlenip ikinci eşlerinden çocuk sahibi olurlarsa, borçlu bulundukları başlık parasının yerine çocuk vermek zorundadırlar. Hoebel şu örneği aktarıyor:

Linton'ın sağladığı, Madagaskar'daki Vezo Sakalava yerlileriyle ilgili bilgiler, bura halkına göre başlık parasının aslında çocuklar üzerindeki hakkın alınması bedeli olduğunu göstermektedir. Boşanma halinde başlık olarak verilen sığırlar geri verilmemektedir, giden eşin yerine yeni bir gelin sunmak da toplumsal açıdan kabul edilebilen bir durum değildir. Boşanan kadın, yeniden evlenebilir, ancak bunun için eski kocasının izni gereklidir. İzin verilmesi için de, kadınla yeni damat adayı, doğacak ilk çocuklarını (ya da en fazla üç çocuğu) birinci kocaya, kız ailesine başlık veren bu erkeğe aktaracaklarını kabul etmek zorundadırlar. Kadın bebeğe sütten kesilinceye dek bakacak, sonra ilk kocasına verecektir, çocuklar herhangi bir evlat edinme işlemine gerek kalmaksızın, bu erkeğin yasal mirasçısı sayılacaklardır.[15]

---

[14] *A.g.y.*, s. 309.

[15] E. Adamson Hoebel, *a.g.y.*, s. 209.

Kadın, işte böyle adım adım, kendisi için başlık parası ve aynı zamanda çocukları için çocuk parası ödemiş olan kocanın egemenliği altına giderek daha çok girdi. Böylece, baba sığır olarak yapılan ödemelerle sahipliği ele almış bulunuyordu; ananın erkek kardeşi, artık kız kardeşinin çocukları üzerindeki tüm haklarını bırakmak zorundaydı. Erkek kardeşlerle dayılar safdışı bırakıldıktan sonra kocalar ve babalar karıları ve çocukları üzerinde kendi "özel" aileleri olarak üstünlük kurabilirlerdi.

Baba-ailesi için yalnız üstünlük kazanmak değil, bu üstünlüğü kesiksiz bir babalar ve oğullar çizgisiyle kuşaklar boyunca korumak da gerekliydi. Briffault, bu çizginin kopması halinde ne olabileceğini şu sözlerle açıklamaktadır: "On İki Levha yasalarına göre, ataerkil mirasçının yokluğunda mal, tribüye kalırdı. (...) Yasal bir mirasçının bulunmaması, yüksek konumda birini bile, mülkünün bir başkasına kalması konusuyla ilgili olarak tribünün ortaklaşmacı yasalarına uymak durumunda bırakmaktaydı".[16]

Satış Evliliğinden Ataerkil Yetkeye Geçiş

Baba-ailesinin, biyolojik babalıkla ilgili gerçeklerin öğrenilmesinden önce kurulduğunu duymak, kişiyi şaşkınlığa düşürebilir. Uygarlık öncesi toplumda, daha önce de gördüğümüz üzere fizyolojik babalık bilinmemekteydi. Baba ilk kez toplumsal olarak baba konumuna geldi; belli kuttörenleri yapan koca, resmen karısının çocuklarının babası olarak kabul edildi. Babalık konusundaki bilgisizlik, baba-ailesinin kuruluş evresinde, uygarlığın eşiğinde de devam etti. Bu noktada koca, yalnız kuttörenler yoluyla değil, başlık ve çocuk bedeli olarak sığır ve davar ödemekle de baba haline geldi.

Babayla oğul arasındaki genetik ilişki konusundaki bilgisizliği çoğu kimse anlayamamakta ya da buna inanamamaktadır. C. L. Meek, Kuzey Nijerya halklarından söz ederek, şunları yazmaktadır: "Öyle

[16]Briffault, *Analar*, s. 345.

görülüyor ki, bir koca için, karısının doğurduğu çocukların kendisi tarafından mı yoksa akrabalar kümesinden biri tarafından mı döllendiği önemli değil. (...) Bir baba ya da ananın, çocuğuna karşı 'güdüsel bir sevgi' beslediğine inanan Avrupalı için, bu görüşü kabullenmek çok güç."[17] Ancak kanıtlar yanlış anlamayı olanaksız kılacak ölçüde açık ve kesin; babalık ve analıkla ilgili gerçekler öğrenilmeden önce bir erkek, bir çocuğu, bir üretme işlemiyle değil, kişisel mülk işlemleriyle "peyda etti."

Hoebel, bunu kısmen kabul ediyor. Bir kadının ikinci evliliğinden doğan çocukların, başlık parası ödemiş olan birinci kocası tarafından istenebileceğini belirttikten sonra, bu olgunun bir temel ilkeyi gösterdiğini yazıyor: *"yani ilkellere göre, toplumbilimsel babalık, genel olarak biyolojik babalıktan daha önemlidir."*[18] Bu görüşe göre, insanlar biyolojik babalık hakkında bilgi sahibiydiler, ama açıklanmamış nedenlerden ötürü, kendilerine ait olmayan çocukları da aynı ölçüde ya da daha büyük bir istekle kabul ediyorlardı.

Ancak, erkeklerin, biyolojik babalık fikrini edindikten sonra, bu ilişkiye karşı umursamaz davrandıklarını gösteren kanıt yoktur. Tersine, babasına "kan bağı" ile bağlı olmayan bir çocuk doğurduğundan kuşku duyulan kadınlar için katı yasalar, ağır cezalar koymuşlardır. Dolayısıyla, erkeklerin, başka erkeklerin çocuklarını, "kendilerinin" çocuğu olarak talep etmesi, onların, fizyolojik babalığı hâlâ bilmediklerini gösterir.

Bantu yerlileri, "sığır çocuk getirir" dediklerinde, bir erkeğin, karısıyla cinsel ilişkide bulunarak çocuk sahibi olduğunu söylüyor değiller. Erkekler açısından, çocuğu oluşturan sığırdır, çünkü çocuklara sahip olmayı güvence altına almak için verdiği mal, sığırdır. Lucy Mair bu konuda şunları yazıyor:

Bir kadın, ancak başlık parasının geri verilmesi koşuluyla çocukları bir başka adama verebilir. Başkasıyla cinsel ilişkide bulunarak gebe

---

[17] C.L. Meek, *Tribal Studies in Northern Nigeria* (Kuzey Nijerya'daki Tribüler), c. I, s. 102.

[18] Hoebel, *a.g.y.*, s. 209, (italikler yazarın).

kalmış olabilir, ya da hatta, kocasını bırakıp bir başka erkekle yaşayabilir; ama kocasının sığırları, kendi akrabalarında olduğu sürece, çocukları, kocasınındır. Bu, erkek çocukların, gerçek babalarının değil, onun mirasına sahip olacağı ve kızlara verilecek başlığın gerçek babaya değil, ona gideceği anlamına gelmektedir.[19]

Frazer ise, konuyla ilgili kanıtlardan şu sonucu çıkarıyor:

Açıkça yaptıkları üzere, çocuğun baba tarafından peydahlandığını yadsıdıklarına göre, kocaya yalnızca bir yaşam arkadaşı ve bir anlamda, ananın sahibi, ve dolayısıyla onun döllerinin sahibi gözüyle bakıyorlar demektir; bir ineğe sahip olan erkeğin, doğurduğu buzağıya da sahip olacağı gibi. Kısacası, bir erkeğin çocuklarının, onun dölü olarak kabul edilmesinden önce uzun bir süre onun malı olarak sayıldığı pek olası görülmektedir.[20]

Lippert, Hintlilerin Manu Yasalarını aynı görüşü dile getirmede örnek olarak gösteriyor: "Nasıl ki buzağı, onu doğuran ineğin sahibinin malıysa, çocuk da babanın malıdır."[21] Robertson Smith, Araplardaki babalık fikrinin "satın alma yoluyla yapılan evlilik anlaşmasının koşullarına sıkı sıkıya bağlı ve uygun" olduğunu yazmakta, ve şunları eklemektedir: "Bir erkek, kendisinden, erkeğin akrabalarından sayılacak evlatlara sahip olma hakkını satın aldığı kadının tüm çocuklarının babasıdır."[22]

Demek ki, bir erkeğin kendi çocukları, karşılığında ödeme yapmak yoluyla sahip olduğu çocuklardı. İlk baba-ailesinde, ruhsal babalığın ne denli küçük bir rol oynadığı, erkeklerin, kendi sahipliklerini korumak ve soy, mal mirası ve ünvan mirası çizgisinin baba-oğul yolunu izlemesi için yarattıkları çeşitli kurnazlık ürünü geleneklerde kendini

---

[19]Lucy Mair, *a.g.y.*, s. 84.

[20]James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. I, s. 167.

[21]Lippert, *a.g.y.*, s. 362.

[22]W. Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 132.

göstermektedir. Bunlara "kayın evliliği", "Ruh evliliği", "kadın-kadına evlilik" adları verilmektedir. Hepsi de, çocuk parası olarak sığır verme temeline dayanmakta ve fizyolojik babalıkla hiçbir şekilde ilgili bulunmamaktadır. Ayrıca hepsi de bir erkeğe, erkek evlat sahibi olmadan ölmesi halinde kuşaklar boyu kopmayan sürekli bir erkek evlatlar soyu verme güvencesini gerçekleştirmek üzere konulmuş kurallardır.

Bunlar arasında adı en çok duyulanı, *kayınla evlenme*'dir (Leviratic marriage). Deyiş, Latincede "kocanın erkek kardeşi" anlamına gelen *levir* sözcüğünden türetilmiştir. Bir koca, karısı kendisine bir erkek evlat doğurmadan ölürse, ölenin erkek kardeşlerinden biri, kendisine bir oğul vermek üzere, dul karısıyla evlenir. Lippert, kayınla evliliğin, "Manu Yasaları tarafından kendilerine verilen bir görev" olduğunu belirtmektedir.

İbranilerde, ilk erkek evlat, "adı İsrail'den silinmesin" diye ölenin adını alırdı;[23] böyle bir evlilikte, baba soyu, babayanlı mal ve toplumsal konum kalıtı hiçbir zaman ananın erkek kardeşi yoluyla değil, babanın erkek kardeşi aracılığıyla korunabiliyordu.

Lucy Mair, kitabının[24] "baba vekilleri" adlı bölümünde şunları yazıyor:

Birçok babayanlı toplumda, bir erkeğin mirasçısı, mallarının mirasına *konmanın yanısıra, sorumluluklarını ve toplumsal konumunu da yüklenen erkek kardeşidir. Erkek kardeş böylece, ağabeyinin çocuklarının yanısıra, karılarının da velisi olur ve özellikle dul kadının genç olması ve henüz bir çocuk doğurmamış bulunması durumunda, kadınla bir evde yaşayarak ölü kardeşine kutsal kitaptaki deyişle "tohum yetiştirmek"le de yükümlüdür. Bu, başlık parasıyla yasal hale getirilmiş bir evliliğin, ölümle bile bozulmadığı ilkesini anlatan bir olgudur; evlilik, ancak sığırların geri verilmesiyle bozulabilir. Bu ilke, genellikle bir başka biçimde uygulanmaktadır; ölü kocasının kardeşiyle yaşamak istemeyen bir dul, bunu yapmaya çok kez zorlanmamaktadır, ama eğer,*

[23]Lippert, *a.g.y.*, s. 348.

[24]Lucy Mair, *a.g.y.*, s. 84-85.

bir başka erkekle yaşamayı seçerse, bu adamdan olacak çocukları, ölü kocanın çocukları sayılmaktadır.

Aslında, cinsel anlamda "birlikte oturma" kayın evliliğinde hiç önemli değildi. Bir kadın ister kocasının erkek kardeşiyle ister tümden yabancı biriyle yaşasın, doğurduğu çocuklar, kendileri için yapılan sığır ödemesi sayesinde, ölen adamın baba soyundan sayılıyordu. Ölen kocanın kardeşi, duldan çok, dulun çocuklarıyla ilgili işlemlerden sorumluydu.

"Ruh evliliği", gizemli görünümlü adına karşın, kayın evliliğindeki bir ilkenin değişik bir biçimi olmaktan öte bir şey değildir. Ruh evliliğinde, erkek kardeşin, ölenin duluyla evlenmesine gerek —ya da zorunluluk— yoktur. Çocuk parasını öder, herhangi bir kadından bir çocuk sahibi olur, ve bu erkek evladı, ölü ağabeyinin soyuna katar. Bu kurum, evlenmemiş erkekler için bile uygulanmaktadır. Piddington'ın dediğine göre: "Bir erkek, evli olsun olmasın, bir erkek mirasçı bırakmadan ölürse, onun adına biriyle evlenmek, akrabalarının görevidir. Böyle bir birleşmeden doğan erkek çocuklar, yasal olarak ölen adamın çocukları sayılır, ve onun, kendi oğullarına bırakacağı toplumsal ya da kutsal ayrıcalıklara sahip olurlar."[25]

Evans-Pritchard'ın sözlerini aktaran Lucy Mair, ruh evliliğinin Afrika'nın bazı yörelerinde çok görüldüğünü belirtiyor:

Nuerler ve diğer bazı Afrika halkları, her erkeğin evlenmeye ve kendi soyunun temelini atmaya hakkı olduğuna inanırlar. Bir erkeğe baba tarafından akraba olan kimseler, akrabaların ortak malı olan sürülerden gerekli sayıda sığır ve davar vererek, onun evlenmesini sağlamakla yükümlüdürler. Ancak bazen, erkek, evlenme işlerinin tamamlanmasından önce ölür, ya da yalnızca kız evlat sahibi olur, ya da oğulları, küçük yaşta ölür. Bu durumda, en yakın akrabalarından biri, "onun adına biriyle evlenmek" zorundadır. Bu evlilikten doğan çocuklar, ölü adamın çocukları sayılacaktır, Nuerlerin çoğu, birden fazla kadınla

[25]Ralph Piddington, *a.g.y.*, s. 157.

evlenecek kadar zengin olmadığından, söz konusu koca, ardında mirasçı bırakmadan ölecektir, buna karşılık, bir akraba, onun adına, bir "ruh evliliği" yapacaktır. Evans-Pritchard, sıradan evliliklerin sayısınca ruh evliliği olduğu kanısındadır.[26]

Son olarak, bir de kadın-kadına-evlilik var. Ölen adamın soyunun sürdürülmesi işini bir erkek kardeş değil de, akrabadan bir kadın üstlenir bu geleneğe göre. Piddington'ın sözleriyle: "Bir kadın, ölü bir akraba adına bir başka kadınla ruh evliliği sözleşmesi düzenleyebilir. Bu ikinci kadının, ilgisiz bir adamdan doğurduğu çocuklar, yasal olarak, 'dişi kocanın' ölü akrabasının dölüdür." Bu gelenek, diyor yazar, "yalnız Nuer yerlilerinde değil, Afrika'nın Transvaal ve Dahomey gibi birbirinden çok uzak yörelerinde bile görülmektedir."[27]

Bir kadını, "dişi koca" yapan işlem, onu "dişi baba" da yapsa gerektir:

Batı Afrika'daki Beninlilerde de başlık parasının, döl sağlamada bir araç olarak kullanıldığının eşsiz bir örneğini görüyoruz. Evli bir kadın, kocasına çocuk sağlamak için, ona bir başka eş almak üzere gerekli başlık parasını verebilir. Bu çocuklar, babalarının ilk karısına, "baba" derler, çünkü, onların parasını ne de olsa bu kadın vermiştir. Bu, toplumbilimsel babalık ilkesini biraz ileriye götürmek gibi gelebilir, ama, bunun mantıklı bir uygulama olduğunu kim yadsıyabilir ki?[28]

Bütün bunlar, ruhbilimsel babalığın, ya da hatta, kadınla koca arasındaki cinsel ilişkilerin, baba-ailesinin ve babayanlı soydaşlığın kurulmasında ne denli az rol oynadığını göstermektedir. Gene aynı olgular, kadının cinsel aldatma ya da "zinasının", erkekler arasındaki tükenmez kavga ve dövüşlerin nedeni olduğu konusundaki yaygın yanlış anlamayı düzeltmede de yardımcı olmaktadır.

---

[26]Lucy Mair, *a.g.y.*, s. 85.

[27]R. Piddington, *a.g.y.*, s. 157-58.

[28]E. A. Hoebel, *a.g.y.*, s. 209.

Bize göre "zina" sözcüğü, evli bir kadının, kocası dışında bir erkekle, genellikle gizli olarak cinsel ilişki kurması anlamına gelmektedir. Buna, kadının kocasına karşı işlediği bir suç, ya da evlilik antlarına karşı işlenmiş bir günah gözüyle bakılır. Yakın zamanlara dek, zina işleyen kadınlara ağır cezalar verilirdi. Kocası tarafından kovulabilir, çocukları elinden alınabilir, ya da iktisadi ve toplumsal açıdan perişan edilebilirdi. Ancak, uygarlık öncesi toplumda, ne bu kavram ne de böyle bir ceza vardı.

Durum tam anlamıyla yukardakinin tersiydi. Eşi ödünç verme diye adlandırılan sayısız örnek ve benzer uygulamalar, kadınların başkalarıyla cinsel ilişkide bulunmakta özgür olmaları bir yana, olası bir düşmanı dosta çevirerek kocayı korumak ya da topluluğu bir felaketten kurtarmak amacıyla, cinsel yeteneklerini kullanmak yönünde yüreklendirildiklerini göstermektedir. Bazı insanbilimcilerin deyişiyle zina, kocanın bilgisi altında ya da onayıyla, ya da gelenek bunu gerektirdiğinde "caiz"dir. Ancak, bu iş, yasak ya da gizli olmadığı sürece, "zina" sayılmaz.

Baba-ailesinin ortaya çıkmasından sonra bile "zina" kavramı, evli bir kadının cinsel suçu olarak değil, bir erkeğin malını çalmak —emanete ihanet— olarak kabul edilmiştir. Bazı insanbilimciler buna "hırsızlık" demektedir. J. A. MacCulloch, *Hastings Ansiklopedisi*'nin "zina" maddesinde şunları yazmaktadır: "Torres Adalarında, zina kavramı, hırsızlık sözcüğüyle anlatılıyor. (...) kurallara aykırı birleşmelerden, 'kadını çalmak' diye söz ediliyor."[29] Aynı gözlemi dile getiren başka insanbilimciler de vardır.

Bir erkeğin eşini çalmak, önceleri, sığır yakalamak gibi mülkiyet haklarına yapılmış bir saldırı olarak görülürdü. Başlık olarak verilen sığırları geri vermeksizin bir erkeğin karısıyla kaçan erkek, hırsız sayılırdı. Ve, bedelinin geri verilmesini umursamadan birisiyle kaçan kadınsa, cinsel anlamda değil, mülkiyet anlamında "sadakatsiz" sayılırdı. Gene de, ya sığır ve davarları geri vermek ya da kadının çocuklarını, bedellerini ödemiş olan kocaya göndermekle sorun dostça çözümlenirdi.

---

[29]J.A. MacCulloch, *Hastings Encyclopedia*, c. I, s. 123.

Eski çağlarda, erkeklerin, evlilik hakları konusundaki kavgaları, cinsel kıskançlık olarak yorumlandığında, konu, çarpıtılmış olmaktadır. Örneğin John Layard, Malekula yerlilerinde, "hemen hemen tüm savaşların nedenlerinin, zina ya da evli kadının âşığı tarafından kaçırılması gibi cinsel nitelik gösterdiğini..." sanmaktadır. Aynı yazar, bu yörede başlık parası olarak kullanılan domuzların "çalınmasının" da aynı anlaşmazlıklara yol açtığını belirtmektedir. Zinayla hırsızlık arasındaki bağlantı konusunda kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, bu tür anlaşmazlıkların, "karısı kaçmış bir kocaya başlık parasının geri verilmesiyle" giderildiğini de söyleyen yazar, kitabının bir başka yerinde, "boşanma işlemi, kuramsal olarak çok basit," diye yazıyor; "Öfkeli kocaya, başlık bedelini geri veriyorsunuz, o kadar".[30] Yazarın aktardığı bilgiler, erkekler arasındaki kavgaların, kadınların cinsel ikramlarından çok, mülk haklarına saygısızlıktan kaynaklandığını söylemesini gerektirecek nitelikte.

İnsanlar, kan gütme kavgalarından daha yeni kurtulmuşlardı ki, bu kez sığır-davar ve çocukların sahiplik hakkını savunmak üzere kavgaya başladılar. Aslında, bu ikisi arasındaki çizgi, genellikle belirsiz, silik bir çizgidir; bazı yörelerde, günümüzde bile, hem kan gütme kavgaları, hem de başlık kavgaları görülmektedir. Bu durum, evlilik armağanlarından başlık parasına geçiş sürecinin tamamlanmadığı yörelerde özellikle süregitmektedir.

Audrey I. Richards, Güneyli Bantuları anlatırken, böyle bir durumu betimlemektedir:

(...) lobola *sığırlarının bir yerden bir yere aktarılması, kadının toplumsal konumunu ve çocukların yasal olup olmadığını belirler; ve bu sığırlar, kadının erkek kardeşine bir kadın satın almada kullanıldığına göre, üçüncü bir akrabalar kümesi, aynı bağla birbirine bağlanmıştır. (...) Dolayısıyla, evlenmede* lobola *sığırlarının aktarılması, iki akrabalar kümesini, durmadan yeşeren ailelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Her aile, yapılan pazarlığın kendi çıkarlarıyla ilgili gereklerinin ye-*

[30]John Layard, *Stone Men of Malekula* (Malekula Yerlileri), s. 588, 201.

rine getirilip getirilmediğini denetlemektedir. Kıskançlıklar ve kavgalar sık sık görülmektedir. Hayvan yetiştiren Bantu yerlisinin vaktinin ve çabasının büyük bir bölümü, ya yapılacak bir evlilik işleminin gerektirdiği alışverişe, ya da geçmişte yerine getirilmemiş yükümlülükleri içeren bitmek bilmez tartışmalara ve lobola *kavgalarına harcanır.*[31]

Anaerkil toplumda görülmeyen cinsel kıskançlık, özel mülkiyet ve ataerkil aileyle koşut olarak gelişti. "Özellikle çokeşliliğin ya da tekeşliliğin kural olduğu halklarda, kıskançlığın etkilerine ve kadını bir mülk olarak görme eğiliminin ağır bastığına tanık oluyoruz."[32]

Koca, artık karısının mal sahibidir ve onun çocuklarının olduğu gibi, cinsel organlarının da tek sahibi olma hakkını elinde tutmaktadır; bu ikisi, onun mal varlığının bir parçasıdırlar. Bu mülkiyet haklarına saldıran erkeklere ağır cezalar verilmeye başlanmıştır, kocasına ihanet eden kadın da ağır cezalara çarptırılacaktır. MacCulloch'a göre erkek, karısını öldürmek ya da burnunu, kulaklarını, saçını kesmek yoluyla cezalandırabilir; mülkiyet haklarına tecavüz eden erkeği öldürebilir, iğdiş edebilir, sakat bırakabilir, ya da dövebilir.

Görülüyor ki, özel mülkiyetle ataerkil ailenin tam anlamıyla gelişmesi sonunda, kadınlar, kendi yaşamları, gelecekleri hatta bedenleri üzerindeki denetimi yitirmiş oldular. Evlenen kadınlar, kocalarının eline bakan birer iktisadi yüke indirgendiler. Boşanma giderek daha güç hale getirildi, sonunda kadının boşanma hakkı tümüyle elinden alındı. Kadınların boynundaki evlilik ilmiği küçüldükçe, kocalarının evlerinde, onların kesin egemenliği altına girdiler.

Baba-yetkesi, Robertson Smith'in, "sömürge evliliği" diye adlandırdığı uygulamayla başlar. Bu uygulamaya göre, "kadın, kendi kişiliğini özgürce yaşama hakkını yitirmiştir; kocası onu denetler, ve boşanma hakkı, yalnızca kocaya aittir". Smith, daha sonra şunları yazıyor:

---

[31] Audrey I. Richards, *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Yabanıl bir Tribüde Açlık ve Çalışma), s. 131-32.

[32] MacCulloch, *Encyclopedia of Religion and Ethics* (Din ve Ahlâk Ansiklopedisi), c. I, s. 123.

Buna göre, bu tür evlilikte, kocaya, salt Arabistan'da değil, Yahudilerde ve Ermenilerde de, "efendi" ya da "sahip" (ba'l, ba'al, be'el) denilmektedir. (...) Bu özelliklerin bir arada görüldüğü evlilik tipine kısa bir ad vermek, uygun olacaktır, ve Baal adı, Tevrattan herkesin aklında kalmış olacağına göre, buna ba'al *evliliği ya da sömürge evliliği, kadınaysa* beu'lah *ya da uyruk eş adını koymayı öneriyorum.*[33]

Kurban etme çağının yarı-tanrısı olan Baal, şimdi hayvanların, kadınların, çocukların ve öteki mülklerin sahibi ve efendisi olarak, elle tutulur bir ataerkil biçim almış oluyor. Kadınların alnına yeni bir yazgı yazılmıştır. Bu dünyadaki ve öteki dünyadaki efendilerinin, tanrılarının önünde diz çöküp dua edeceklerdir artık.

Yeni cinsel toplum yasaları, kadınların eski özgürlüklerini büyük ölçüde kısıtlamış bulunuyordu. Bu yasalar, ister cinsel "ahlâk", "saflık", "el değmemişlik" ya da ister "iffet" adıyla anılsın, kadınlar tarafından erkeklere değil, erkekler tarafından kadınlara kabul ettirilmiş yasalardır. Sumner'ın dediği gibi "İffet, bekâr kadın için 'hiç kimse', evli içinse, 'kocadan başka hiç kimse' anlamına gelmektedir".[34]

Briffault, Hindistan'da, Veda döneminin Ari kadınlarıyla, ileriki dönem ataerkil kadınlarını karşılaştırarak, kadınların yaşamındaki büyük değişikliği sergilemektedir:

Veda dönemi kadınları, ister evli ister bekâr olsun, bayram ve törenlerde, erkeklerle birlikte açıkça ve rahatça görülebiliyorlardı. (...) Sevgili ve koca seçmede sonsuz bir özgürlüğe sahiptiler. Eskiden tadını çıkardıkları özgürlükle, daha sonra, ataerkil yasalarla bağlandıktan sonraki konumları arasındaki ayrım, "epik" dönem yazarları tarafından dile getirilmiştir. "Mahabharata" da, Pandy karısı Kunty'ye şunları söyler: "Ahlâk kurallarının tümünü çok iyi bilen ünlü Rishis'in belirttiği eski gelenekleri anlatacağım şimdi sana. Ey, sen güzel yüzlü ve tatlı gülüşlü kadın, kadınlar, eskiden evlere kapatılmış, kocaların ve

[33]Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia* (Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik), s. 92-93.

[34]William Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 359.

akrabaların ellerine bakan yaratıklar değildi. Sağda solda özgürce dolaşır, dilediklerini yapar, hoş vakit geçirirlerdi. Ey dünyanın en üstün niteliklerine sahip kadını, onlar, kocalarına bağlı kalmıyorlardı, ama bununla birlikte, ey güzel kadın, onlara günahkâr gözüyle bakılmıyordu, çünkü o zamanlar, gelenekler böyleydi. (...) Evet, kadınları onca hoş tutan o gelenek, eski çağların kutsal bir geleneğiydi, kadınları ömür boyu tek kocaya tutsak eden şimdiki uygulamaysa, son zamanlarda ortaya çıkan bir gelenektir."[35]

Kadınların, düşüşlerinden sonraki ikincil ve silik konumlarını da şöyle anlatıyor:

"Manu Yasaları"na göre, "Bir genç kız, bir genç kadın, kendi evinde bile olsa, kendi istemiyle hareket edemez. Bir kız, çocukluğunda babasının istemiyle, gençliğindeyse, kocasının istemiyle hareket eder; kocanın ölmesi halinde, oğullarının isteğine uygun davranmak zorundadır. İyi bir eş, kocası ona kötü davransa, kandırılıp kötü yola düşse, ya da iyi niteliklerinin tümünü yitirse bile, erkeğine her zaman tanrı gibi tapmalıdır".[36]

Özel mülkiyet ve baba-ailesinin ortaya çıkmasıyla, yalnız anaerkillik değil, kardeşerkillik de paramparça oldu. Anaların erkek kardeşleri, kız kardeşlerini terk ederek, kendi ailelerinin babaları ve kendi mülklerinin sahipleri haline geldiler. Bu, kadınları erkek yandaşlardan yoksun bıraktı; kadınlar, artık tümüyle mülkiyete dayalı ataerkil toplumun üzerlerine salıverdiği yeni toplumsal güçlerin insafına kalıyorlardı.

Kadınların bu konuda neler düşündüğü, Arapların ünlü *Kamil*'indeki bir bölümde görülebilir. Alıntıyı yapan Robertson Smith, bu bölümü, "evli kadınların durumunu anlatan çok öğretici bir bölüm," olarak niteliyor.

---

[35]Robert Briffault, *Analar*, s. 346.

[36]*A.g.y.*, s. 345.

"Bir kız kardeş, ağabeyini asla övmemeli; bir kız, ölen babasının ardından gözyaşı dökmemeli; çünkü onlardır *onu artık özgür bir kadın olmadığı bu yere getiren, ve* onlardır *onu dünyanın öte uçlarına sürgün gönderen."*[37]

Aslında, kadınlar, dünyanın öte ucuna gönderilmiş değillerdi; tersine kocalarının gereksinmelerini karşılamak ve onlara yasal erkek evlatlar doğurmak üzere, kocalara ait evlere kapatılmışlardı. Ama bir zamanlar öylesine özgür ve bağımsız olan kadınlara göre, bu, gerçekten de dünyanın sonu olsa gerek.

Uygar sınıflı toplumun ilk evresine damgasını basan köleliğin ortaya çıkmasıyla, kadınların ikincil konuma itilmesi işi tamamlanmış oldu. Daha önce sığır karşılığı alınan kadın, artık ev hizmetleri ve doğurma işlevlerini yürüten bir köle konumuna indirgenmişti. Romalı hukukçuların "aile" tanımlaması, bunu açıkça göstermektedir:

Famulus *ev işlerine bakan bir köle anlamına gelir,* familia(*) *ise tek bireye ait kölelerin toplamını belirler. Gaius zamanında bile,* familia, id est patrimonium *(familia, yani miras) vasiyete göre bir başkasına geçiyordu. Deyiş, Romalılar tarafından yeni bir toplumsal işleyişi betimlemek için ortaya atıldı. Buna göre, kadın, çocuklar ve kölelerden oluşan birimin başı, Roma babalık yasalarının kendisine verdiği yetkiyle, bu kişilerin tümünü öldürme ya da yaşatma hakkını elinde bulunduruyordu.*[38]

Kadınların düşüşü, onların birer eş olarak "değerlerinde" ani bir tersyüz olma durumu yarattı. Kocanın, bir kadın almak üzere ödediği başlık parasının yerine, şimdi çeyizle karşılaşmaktayız. "Atinalılar," diyor Briffault, "erkeklere, kızlarıyla evlenmeleri için bir özendirme

---

[37]R. Smith, *a.g.y.*, s. 94 (italikler yazarın).

(*)Bu sözcük ve çoğu batı dillerindeki türevleri, günümüzde aile kavramını karşılamaktadır. —*çev.*

[38]Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 68.

öğesi olarak çeyiz sunuyorlardı, Yunan evlilikleriyle ilgili tüm işlemler, bu çeyiz etrafında dönüyordu".[39]

Bu tersyüz olmayı görebilen birkaç insanbilimciden biri olan Tylor, başlık parasının çeyize dönüşmesi biçiminde ortaya çıkan bu garip olayı, "hukuk tarihinde çözümlenmesi gereken ilginç bir sorun" olarak görüyor.[40] Oysa söz konusu yasa, yeni toplumsal gerçekliğin bir yansısından başka bir şey değildi. Kadınlar, üretken, toplumsal ve kültürel yaşamdaki yerlerini yitirdikten sonra, değerleri, tüm eski değerlerle birlikte yokoldu. Önceden erkek, değerli bir kadına karşılık ödeme yaparken, şimdi başkasının eline bakan kadın, bir koca ve karnını doyurup sırtını giydirecek bir kimseye sahip olmak üzere ödeme yapıyordu.

Kadınların bu alçalma karşısında duydukları utanç, Euripides'in bir oyununda, Medea'nın ağzından şöyle dile getirilmektedir:

> *Tüm yaşayan ve düşünen şeyler içinde*
> *En sefil tür, ah! kadın mıdır,*
> *Büyük paralar ödeyerek koca almak zorunda kalıp,*
> *Sonra onu canının sahibi yapan mıdır!*

İş bu kadarla da bitmiyordu. Kadınları ekonomik bakımdan bağımlı hale, işlevlerini de yalnızca doğurmaya indirgedikten sonra ilk uygar toplum erkekleri, kadınların çocuk doğurma işlevlerinde bile ikincil rol oynadığını açıkladılar. Soyların erkeklere göre belirleneceği yasayla saptandıktan sonra, erkekler, çocuğu yalnız babanın yarattığını öne sürmeye başladılar. Briffault'ya göre, klasik dönem Yunan düşünürleri, ana rahmini, çocuk için "uygun bir kap" —bir torba— olarak görüyorlardı; buna göre ana da çocuğun bakıcısıydı, ama "baba, sözcüğün tam anlamıyla, tek ata"ydı.[41] Lippert, bu konuda şunları yazıyor: "Hiçbir tarihçi, bu konuya değinmedi," kanıtların gösterdiğine bakılırsa, anayanlı soy, yerini "aşırı karşıt uca" bıraktı:

---

[39]Robert Briffault, *a.g.y.*, s. 337.

[40]Edward Burnett Tylor, *Anthropology* (İnsanbilim), s. 248.

[41]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 405.

Kimbilir kaç bin yıl genç insanoğlu tarihinin temel direği olan kadın, şimdi, kendi istemine uyma olanağından yoksun, önüne gelenin içine bir şeyler attığı bir boş tekne haline geldi. Artık kocasının evini yönetmiyordu; köleci devlette bu hizmetler unutulmuştu. Kadın, yeni bir buluş sonucu henüz geçersiz kılınmamış, insan ırkının çoğalması için gerekli bir gereç, insan yavrusunu geliştiren bir tekneden başka bir şey değildi.[42]

Tarihin bu evresinde, uygarlığın başlangıcında bile, çocukları yalnız erkeklerin oluşturduğu fikrinin varlığı, insanların üremeyle ilgili olgular konusunda hâlâ bilgisiz olduklarını gösteriyor. İnsanların kafalarında konuyla ilgili birtakım bulanık düşünceler gelişmiş olsa da, üretimsel babalık, baba-ailesi ve ataerkil gücün utkusunda hiçbir rol oynamış değildir. Erkekler, kendi özel mülklerine dayanarak kazandılar bu utkuyu. *Patria potestas*(*) deyişini ortaya atan dirimbilim değil Roma yasalarıydı. Ve, Briffault'nun anlattıklarının da gösterdiği üzere, bu ataerkil yasallığın babası, mal-mülktü.

Erkeğin malını oğluna aktarmasını zorunlu kılan yasa, ataerkil ilke, öyle anlaşılıyor ki, "Soyluların", yani, ataerkil düzeni savunanların, zenginlerin, mal sahiplerinin bir buluşuydu. Klandan "tutup çıkardıkları" ataerkil aileleri "familiam ducere" *oluşturarak, ilkel anaklanını parçaladılar. Soylular, soylarının babaya göre saptanacağı kuralını koydular ve anayı değil de babayı, akrabalığın temeli olarak gördüler — "patres ciere possunt".*[43]

Romalılar da, erkek soydaşlarına, erkek cinsinin üstünlüğünü korumanın, daha da önemlisi, kadınların özgürlük ve bağımsızlıklarını elde etmelerine engel olmanın gerekliliğini iyice belirtmişlerdir:

---

[42] Julius Lippert, *Evolution of Culture* (Kültürün Evrimi), s. 355-358.

(*) *Patria potestas:* söz babanındır. Babanın ailesi üzerinde her türlü yetkeye sahip olduğunu anlatan Latince deyiş.—*çev.*

[43] R. Briffault, *a.g.y.*, s. 428.

Yaşlı Cato, o yasal erkek üstünlüğü kuralını bayağı açık bir dille anlatıyor. "Babalarımız," diyor, Lex Oppia'yı savunmak üzere yaptığı konuşmada, "kadınların, babalarının, erkek kardeşlerinin ve kocala-rının yetkesi altında bulunmasını vasiyet etti. Atalarımızın, kadınların özgürlüğünü yok etmelerini sağlayan, onları, erkeklerin yetkesi önünde diz çöktüren yasaları anımsayın. Kadınlar, bizim eşitimiz olduğu an, üstümüz olacaklardır."[44]

Bu utkulu ataerkil baba, tarih sahnesine çıktığında, ananın erkek kardeşleri sırasının en sonunda oturan Seri yerlisi kocaya kıyasla, kükreyen bir arslandan farksızdır. Ama, sıranın sonundaki, başa geçtikten sonra, geçmişinin acısını doya doya çıkaracaktır. Lord Raglan'ın ironik bir dille anlattığı üzere, tüm yetkilere sahip "baba kişiliği", yalnızca uygar dünyada değil, öteki dünyada da bu baş köşeye kuruldu:

(...) İngilizlerin çoğunun en azından beş babası vardır. Başta, Tanrı Baba; bu, Tanrı adına Babalık eden rahip aracılığıyla vaftiz töreninde bize ölümsüzlük verir. (...) Sonra, halkının babası olan Kral vardır; kızlarımızı gelin gibi giydirir, süsler, üzerlerine yaşam-özü serpsin diye huzuruna yollarız. (...) Bir de isim babamız vardır, bize adını verir, ve adıyla birlikte, herhalde yaşam-özünden bir parçayı da uzatır kuşkusuz; son olarak, kayınbabamız ve anamızın kocası vardır.[45]

İngiliz barış gönüllüsü-insanbilimci Lorimer Fison, "tüm soylu sınıfı kavramlarının altında," babasoyluluğun yattığını gözlemlemiştir:

Doğum, insanların derecelerini belirleyici bir görev yükleniyor, öyle ki, sonunda, hiç "doğmayan"lara iniyoruz, ve buradan da doğan, ama "tam anlamıyla" doğmayan, tam anlamıyla doğup da "iyi doğmayan", iyi doğup da, "yüksek" doğmayan ve son olarak, "tanrının doğurduğu" olacak denli yüksek doğan insanlara çıkıyoruz.[46]

---

[44] *A.g.y.*, aynı yer.

[45] R.F. Raglan, *Jacosta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 189.

[46] Carl Resek'in *Lewis Henry Morgan* adlı kitabında L. Fison'dan alıntı, s. 128.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

KANDAŞLA CİNSEL İLİŞKİ KONUSUNDA OLGULAR VE UYDURMALAR

"EVRENSEL bir suç olan kandaşla cinsel ilişki, çağımızın bilgiç insanlarında olduğu gibi, ilkellerde de çok etkin olan bir tabuya karşı gelmektedir."[1] Bu, California Üniversitesi'nde Toplumbilim Profesörü olan S. Kirson Weinberg'in *Incest Behavior* adlı kitabının ilk tümcesidir. Yazar, bu savını desteklemek üzere de, A. L. Kroeber'den şu alıntıyı yapmaktadır: "On insanbilimciden, bir evrensel kurum adı söylemesi istense, dokuzu herhalde, kandaşla cinsel ilişki yasağı diyecektir; bazıları, bunu tek evrensel kurum olarak adlandırmış bulunuyor."[2]

Bu yaygın kanı, hangi belgelerle ortaya serilmiş kanıtlara dayanmaktadır? Burada, Lord Raglan'ın, konuyla ilgili görüşüne değinmek, zorunlu oluyor: "İnsanbilim konusundaki yapıtlarda, insanı en şaşırtan nokta, hiçbir biçimde kanıtlanmadığı halde, her nasılsa kesin bilimsel olgular gibi kullanılagelen varsayımların çokluğudur."[3] İşte bu, kandaşla cinsel ilişki tabusunun, "kesinlikle" evrensel olduğu, yukardaki şaşılası varsayımlardan biridir.

Yamyamlık ve kurban etmek konularında olduğu gibi, kandaşla cinsel ilişki ve bu tabunun tarihi konusunda da dağınık bilgilere rastlanmakla birlikte, derli toplu ve kapsamlı bir çalışma görülmemek-

---

[1] S. Kirson Weinberg, *Incest Behavior* (Kandaşla Cinsel İlişki), s. 3.

[2] *A.g.y.*, s. 7.

[3] R. Fitzroy Raglan, *Jocasta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 46.

tedir. Gariptir ki, tarihsel yaklaşımdan uzak bulunan insanbilimcilerin bu konudaki görüşleri birbirini tutmamaktadır. Taş çağı insanının gelenek ve kurumları hakkında kesin bilgiler edinilemeyeceği gerekçesiyle, evrimci yaklaşıma karşı çıkıyorlar; dolayısıyla, herhangi bir şeyin "evrensel" olduğunu kabul etmemeleri gerekir; oysa kandaşla cinsel ilişki korkusunun "evrensel" olduğunu öne sürüyorlar.

Çağdaş toplumda, ve bütün dünyada, bir kandaşla cinsel ilişki tabusunun varolduğu, kuşku götürmez bir geçekliktir. Bu yasağa göre aynı ailenin üyeleri birbiriyle evlenemez, cinsel ilişkide bulunamaz. Ancak önemli olan, bu aileiçi yasağının tarihte ne denli eskilere dayandığıdır. Şu bir gerçektir ki, *baba-ailesi birimi varlık kazanmadan, bir aileiçi tabusu ortaya çıkamaz, ve baba-ailesinin ortaya çıkması, daha önce gördüğümüz üzere, uygar çağın başlangıcında olmuştur.*

Weinberg, bir dipnotunda, sözcüğün kökeniyle ilgili bir kuramdan söz eder:

"Kandaşla cinsel ilişki" (incest) sözcüğü Latin dilindeki incestum *(iffetsiz) sözcüğünden türemiştir.* İncestum, *Venüs'ün kemerini anıştırmaktadır, yasal bir evlilikte, gelinin taktığı ve kocanın evlilikte ve babalıkta mutluluğa kavuşmak üzere çözdüğü bir kemerdir bu; yasal olmayan bir evlilikte bu kemer kullanılmayacak ve evlilik, "incestuous ya da kemersiz" sayılacaktır.*[4]

Bu, "incest" deyiminin, "aile" deyimiyle yaşıt olduğunu gösteriyor. İkisi de, ataerkil toplumun başlangıcında yasalarını baba-ailesi, mülkiyet hakları ve mirasın babadan oğula geçmesi esaslarına göre yapan Romalı hukukçular tarafından ortaya atılmıştır.

İncest sözcüğü başlangıçta, bir kadınla ilgili olarak kullanıldığında o kadının "iffetsizliğini" ("unchastity") anlatıyordu; iffetsizlikse, evlendiği kadının cinsel yaşamının tek sahibi olan kocanın mülkiyet haklarının çiğnenmesi anlamına geliyordu. Sözcük, bu evrede bizim belirttiğimiz anlamda kandaşla cinsel ilişki anlamını içermemekteydi.

[4]Weinberg, *a.g.y.*, s. 7.

Yasak, günümüzde, aynı ailenin üyelerini kapsamaktadır; babayla kızı, anayla oğlu, ve ayrı cinsten iki kardeş arasında cinsel ilişki kurulamaz. Kandaşla cinsel ilişki, evlilik antlarını bozan "iffetsiz" bir kadından çok daha fazla şeyleri içine almaktadır. İster evli, ister bekâr olsun, babası, oğlu ya da erkek kardeşiyle cinsel ilişkide bulunan her kadın, kandaşıyla cinsel ilişkide bulunmaktan suçludur. Bu, cinsel suçların en büyüğü ve de en kötüsü olarak kabul edilir, çünkü suça katılan kişiler, "kan akrabası"dır ve bu durumun doğacak çocuğun kanını "kirleteceği"ne — yani çocuğun sakat olacağına inanılır.

Kandaşla cinsel ilişki deyişi, uygarlık çağının başlangıcında varlık kazandığında, bu anlamı taşımıyordu. Peki, nasıl oldu da anlamda böyle bir değişiklik oluştu? Büyük ölçüde karanlıkta kalmış olan bu konu "kan" akrabalığının iki ayrı yönünün (eski ve çağdaş) ve anaerkil dışevlilikten, ataerkil kandaşla cinsel ilişki tabusuna geçişin evriminin incelenmesini gerektirir.

"Kan" Akrabalığı Kavramındaki Belirsizlik

Yabanıllar, çocukların bir erkekle bir kadının cinsel ilişkisinin sonucu olarak doğduğunu ve yavrunun, hem ananın hem babanın belli özelliklerini taşıdığını bilmiyorlardı. Onlara göre anayanlı akraba kan akrabasıydı, çünkü bunlar, analar topluluğunun kanından olan kimseler tarafından doğurulmuştu ve birlikte aynı yiyeceği yemekteydiler. Erkekler, aynı eti yedikleri, birlikte aynı kanı içtikleri için "kan kardeşiydiler"; kan kardeşlik, birbirlerine saldırıp yem olmamalarının bir güvencesiydi.

Demek ki, ilkellerdeki "kan" akrabalığı kavramı, bizimkinden tümüyle farklıydı; cinsel ilişki, iffetsizlik ve kandaşla cinsel ilişki gibi konuları içeren kaygılara değil, yiyecek ve yamyamlık temellerine dayalı bir akrabalıktı onlarınki. Bu olgu, tüm insanlığın tek evrensel korkusunun, "kan akrabaları" arasındaki cinsel ilişki korkusu olduğu düşüncesine ağır bir darbe indirmektedir. İlkellerdeki yasak, yamyamlık yoluyla türlerin türemesinin engellenmesine, öte yanda çağdaş kan-

daşla cinsel ilişki yasağı, insan türünün soy-içi-üreme yoluyla yozlaşacağı korkusuna yöneliktir.

Uygarlık çağının başlangıcında, "kandaşla cinsel ilişki" deyiminin yalnızca "iffetsizlik" anlamına geldiği dönemde bile bu korku yoktu. Toplumsal ve doğal görüngülerin ilk araştırmacıları arasında olan Yunan düşünür ve bilim adamları, üreme sürecinde, cinsel ilişkinin oynadığı rol konusunda görüşler öne sürdüler. Ancak, bazı çok parlak ipuçlarına karşın, biyoloji konusunda yalnızca kaba saba fikirler yeşertebildiler. Bu bilgilenmenin —çok acı tartışmalardan sonra— çok yakın bir geçmişte varlık kazandığını, Briffault şu sözlerle anlatıyor:

Bir çocuğun yaşamına, anayla babanın katkılarının eşit olduğu, daha çok yakın gelecekte kazanılmış bir bilgidir. Swammerdam'ın, üremenin gerçekleşmesi için gerekli koşulun, sperma sıvısının yumurtaya dokunması olduğunu keşfetmesi, on yedinci yüzyıla rastlamaktadır. Bilimde devrim yaratan ve bir anlamda varolan düşünceleri altüst eden bu buluş, büyük anlaşmazlıkların doğmasına neden oldu, pek çok kimse, gebeliğin gerçekleşmesi için erkeğin dişiyi aşılamasının kesinlikle gerekli olduğunu kabul etmeye yanaşmadılar. Erkek üreme hücreleri, 1785 yılında Spallanzani tarafından bulundu. Üreme sürecinin başlaması için, dişi ve erkek üreme hücrelerinin birleşmesinin gerektiği, ilk kez, Berry tarafından bir fikir olarak ortaya atıldı ve gene ilk kez Herman Fol tarafından 1879 yılında inandırıcı biçimde deneyle gösterildi. Bu olguların bilgisi, deyiş yerindeyse, daha dün elimize geçmiştir.[5]

Açıkça görülüyor ki, kan akrabalığı derecelerini içeren çağdaş akrabalık kavramı, çok yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır. Kan bağlarının "klanın her üyesi için kesin ve eşit yükümlülükler getirdiği"[6] yabanıl klanda, akrabalık dereceleri yoktu. Akrabaları derecelendirme gereksinmesi, klanın tek tek ailelere ayrılmasından sonra, ve aile ak-

[5]R. Briffault, *Analar*, s. 443-44.

[6]Robertson Smith, *Religion of the Semites* (Samilerde Din), s. 273.

rabalarının, daha uzak "kan" akrabalarından ayrılması zorunlu hale geldiğinde ortaya çıktı.

Bugün, yakın kan akrabası tanımını yapmada, elimizde, sayı azaltma sürecinin değişik evrelerini yansıtan karmakarışık ve çeşit çeşit bir anılar demeti var. *Columbia Ansiklopedisi*'ne göre:

Hıristiyan ülkeler, akrabalar arasındaki ilişkilerin yasaklık derecesi konusunda ayrılıklar göstermektedir; 1907 yılına dek, bir erkeğin, ölen karısının kız kardeşiyle bir arada oturması, İngiliz yasalarına göre kandaşla cinsel ilişki yasağına giriyordu; bir kadının, ölen kocasının erkek kardeşiyle yaşaması ise, hâlâ yasak sayılıyor. Birleşik Devletlerde kandaş evlilikleri yasaktır; yeğenle evlenmeyse, yalnızca birkaç eyalette yasaklanmıştır.

Kandaşla cinsel ilişki yasağının sınırlarını çizmek, son birkaç yüzyıl içinde, kilise ve devlet yetkililerinin dilediği gibi davranmasına engel olmuşa benzer; oysa sınır, belirgin olmaktan çok uzaktır. Raglan, birkaç yıl önceki durumu şöyle betimliyor:

Avrupa'da, kandaşla cinsel ilişki yasalarının birbirinin tıpatıp aynı olduğu iki ülke bulunduğunu sanmam. (...) Kiliseler, artık aynı çocuğun isim babası ve isim anası olan kişilerin evlenmesinin, kız ve erkek kardeşin evlenmesi kadar yasak sayılacağı konusunda ısrar etmeyi bıraktılar; öyle görülüyor ki, bu görüş şimdi yalnız (...) Balkanların bazı yörelerinde yaşamını sürdürüyor.

Yahudi yasaları da, Hıristiyan yasaları gibi (...) dayı-yeğen evliliği gibi Tevrat'ın izin verdiği evlilikleri engellemek eğiliminde. (...) Romalılarla Hıristiyanlar arasındaki en büyük ayrılık, Romalılarda, evlat edinme yoluyla akrabalığın şimdi Hindularda olduğu gibi, kan akrabalığıyla bir tutulmasıydı.

Çinlilerde, aynı soyadını taşıyan kimseler, imparatorluğun karşıt uçlarından gelmiş olsalar bile evlenemezler. (...)[7]

[7] R.F. Raglan, *a.g.y.*, s. 100-01.

Raglan, ayrıca, İngiltere'de, bugün uygulanan kandaşla cinsel ilişki sınırlarının belirsizliğiyle ilgili olarak şunları söylüyor: "Bu, geçici bir durumdur, ve geçiş, evlilikteki kısıtlamaları kaldırmak yönünde ilerlemektedir; tüm kandaşla cinsel ilişki yasalarını, ya kız ve erkek kardeş arasında ya da ana-babayla çocuğu arasında cinsel ilişkinin yasaklanması olgusunun bir uzantısı olarak gösteren kuramcıların, beklediği koşulların tam tersi olan bir işleyiş, gidiştir bu."[8] Daha doğrusu, başlangıçta, yamyamlığa karşı yöneltilmiş olan bir tabu, kandaşla cinsel ilişkiye yönelik bir yasak olarak tanıdığımız bir kalıntı bırakmıştır.

İnsanoğlu, tarihsel olayları yüzyıllar boyunca belleğinde taşıyamadığından, dışevliliğin katı kuralları içinde yaşamış kimseler, bunun oldum olası böyle olduğunu, bu kuralın öncesiz zamandan beri varolduğunu sanmış olsalar gerektir. Ancak, bu aileiçi cinsel ilişki tabusunun kaynağıyla ilgili olarak, özellikle uygar toplumun bilim çağına doğru ilerlemesinden sonra, bazı sorular ortaya atılmıştır. Hangi dönemde olduğu bilinmeyen belli bir noktada, "kan akrabalarının" evlenememe nedenini açıklamak üzere bir mantık geliştirilmiştir. Halk arasında, bu, "lekeli kan" kuramının gelişmesine neden olmuş, aynı soydan gelen yakın akrabaların evlenmesi sonucu doğan çocukların akıl ya da bedensel olarak sakat olacağı inancı yayılmıştır. İnsanbilim ortaya çıktığında, bu inanç tam anlamıyla yerleşmiş bulunuyordu.

Geçmişte, kandaşla evlenme konusunda öne sürülen varsayımlar, şimdi bir daha gözden geçirilmelidir. Böyle bir inceleme, Mısır'daki eski "kral ailesi" ya da "hanedan" evlilikleri ve erkek kardeşlerin, kendi öz kardeşleriyle evlendiği söylenen başka yöreler için özellikle gereklidir.

Mısır Krallık Ailesinde Kandaşla Cinsel İlişki

Uygarlığın beşiğindeki kültürler arasında, Mısır kültürü ayrı bir yere sahiptir, tüm çevresinde ataerkil toplumun sağlam olarak yerleş-

[8] *A.g.y.*, s. 99.

mesine karşın, anaerkil özellik ve geleneklerinden çoğunu korumuştur. Dolayısıyla Mısır, sürekli bir anaerkil evrimin en uzun görünümünü —beş bin yıllık bir süreyi— gözlerimiz önüne sermektedir.

Elli ya da daha fazla yüzyıllık Mısır tarihi boyunca, krallığın son yıkılışına ve Kleopatra'nın ölümüne dek anasoylu kurumlar, sayısız devrime ve yabancı ulusların tekrar tekrar yaptığı kuşatmalara karşın işlerliğini yitirmemiştir; bu, üzerinde durulması gereken bir konudur.[9]

Mısır sarayında, en üst yönetici kraliçeydi, taht, ana kraliçeden prenses kız evlada geçerdi.

Kral ailesindeki her Mısırlı prenses, anadan doğma kraliçeydi ve doğduğu gün, görevinin gerektirdiği ad ve ünvanları alırdı; erkekse ünvanını taç giydiğinde kazanmış olur, ve ancak kral ailesinden bir prensesle evlenmesi halinde taç giyerdi. Krallığa bağlı görevlerle ilgili gizemli ya da kutsal hünerlerin kralda değil, kraliçede olduğuna inanılırdı; tahtta bulunan erkeklerin, ünvanlarının geçerliliğini koruması için kraliçe ve ana kraliçeye bağımlı oldukları, en güçlü ve en hırslı krallar zamanında bile bir an olsun gözardı edilmemiştir.[10]

Bu önemli konumu koruyanlar, yalnız kral ailesindeki kadınlar değillerdi; Mısırlı kadınlar, ana-ailesinin tipik özelliği gereğince, ailede genel olarak en saygın konumda bulunuyorlardı. Briffault, ünlü bir Mısır tarihi uzmanının bu konudaki sözlerini aktarıyor:

"Mısır'da aile," diyor Sir William Flinders Petrie, "anaerkil dizge temeline dayanıyordu; evlenme yoluyla bir aileye katılan resmi görev sahibi ya da çiftçi, ikincil konumda kalıyordu: ev, toprak ve özel mülk, kadınla kız evlatların malıydı". Sir Gaston Maspero da, "aşağı ve orta sınıf Mısır kadınlarına daha çok saygı gösterilirdi," diyor. "Bunlar,

[9]E. Sidney Hartland, *Primitive Society* (İlkel Toplum), s. 118-19.
[10]R. Briffault, *Analar*, s. 378.

dünyadaki tüm kadınlardan daha bağımsızdılar. Bir eş olarak evin gerçek kadını, başı durumundaydılar. Kocaysa, deyiş yerindeyse, ayrıcalıklı bir konuktan başka bir şey değildi." Dr. Hall, "Ailedeki en önemli kişi," diyor, "baba değil anaydı. Mısır kadınına 'Evin Yönetici'si denilirdi; (...) dillerinde koca sözcüğünü karşılayacak bir deyim yoktu. Mısır hukukunda da, kocanın, bir ailenin reisi olarak sahip olduğu yetkilere herhangi bir biçimde benzeyen yetki tanımı görülmemiştir."[11]

Briffault'nun da belirttiği üzere, ataerkil görüş ve varsayımları daha önce varolan bir anaerkil çağdan kalmış gelenek ve uygulamaları anlamalarına olanak tanımayan Mısır uygarlığını inceleyen bilim adamlarının raporlarında pek çok çarpıtma, yanlış yorum bulunmaktadır. Bazıları, soy zincirinin dişi tarafını izlemesi ve kadınların sahip olduğu özgürlük ve bağımsızlıktan öylesine rahatsız oldular ki, bu olguları, "kokuşma" nedenine bağladılar:

"Kokuşma" kuramları pek boldur. Ejiptoloji biliminin kurucusu olan Büyük Champollion, aslında soy zincirinin dişilere bağlanması uygulamasının, Mısır'a, Yunanlılar tarafından getirilmiş bir "kokuşma" nedeni olduğunu sanıyordu! (...) Mısır evlilik sözleşmelerini Batı dillerine çevirmekle, Mısır kadınının yasal konumunu sergileme konusunda herkesten büyük hizmet vermiş olan Profesör Revillout bile, "anaerkil kuram"dan küçümseyici bir tavırla söz etmektedir. (...) M. Paturet bu konuyu inceleyen eşsiz yazısında, Mısır kadınlarının yetkisini, "kötüye kullanma ve kokuşma" nedenlerine dayandırmaktadır. (...)[12]

Özel mülkiyetin ortaya çıkması, krala tanınan ayrıcalıkların geçerliliğini koruması, aile yönetiminin varlığını sürdürmesine karşın anaerkil yapısını inatla yaşatan Mısır, ayrık bir durumu oluşturmaktadır. Başka ülkelerde bu gelişmeler ataerkil ailenin ve krallık yöne-

---

[11] *A.g.y.*, s. 381.
[12] *A.g.y.*, s. 379.

timinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihsel nedenler ne olursa olsun (ki, bazıları bu nedenlerin, Mısır'ın hayvancılık değil de daha çok tarım ekonomisine sahip bulunmasında yattığını savunmaktadır) burada krallıklar dünyasında bir kraliçelik gerçekliğiyle karşı karşıyaydık.

Mısır uygarlığını inceleyen bilim adamlarının yaptığı temel yanlış, baba-ailesi ve ataerkil toplumun öncesiz zamanlardan beri varolduğunu varsaymalarıdır. Toplumsal evrimin daha önce geçirdiği anaerkil evrenin farkında olmamaları ya da bunu kabul etmemeleri nedeniyle, Mısır'da, anaerkillikten ataerkilliğe, ve ana-ailesinden baba-ailesine geçişin gerçekleşmediğini anlayamamışlardır. Bunun sonucu olarak da, kral ailesini, ataerkil kurum ve geleneklere göre çözümlemeye çalışmışlardır.

Aslında, Mısırlı aile, bir ana-ailesiydi, dolayısıyla bölünmüş aileydi. Soy zinciri, miras ve yerine geçme hakkı, anasoyu zinciri içinde kaldığından aynı zamanda kardeşyanlıydı; ana, onun erkek kardeşi ve çocukları soyluluk zincirini oluşturuyordu. Kraliçenin kocası, soylu sayılmıyordu, o, krallık ailesine evlenme yoluyla katılmış bir dışarlıklıydı yalnızca.

Dolayısıyla, ana-ailelerinde olduğu üzere kraliçe, iki erkek —kendi erkek kardeşiyle kocası— arasında bulunuyordu. Kraliçeyle olan ilişkileri nedeniyle her iki erkek de "kral"dı, ama krallıkları birbirine benzemiyordu. Kraliçenin erkek kardeşi, kraliçeyle olan akrabalığı nedeniyle ve de doğuştan kral olma hakkına sahipti, bu hakları onun kral olmasını kaçınılmaz kılıyordu. Kraliçenin kocası ise "halktan" biriydi, evlilik sürdüğü sürece kral olarak kalabilirdi; kraliçenin evliliğe son vermesi halinde krallıktan çıkarılacaktı. Belgelere bakılırsa, bu tür "krallıktan çıkarılma" olaylarına çok rastlanmıştır.

Mısır uygarlığını inceleyen bilim adamlarıyla insanbilimciler, bu çifte krallığı pek kabul etmiyorlar. Bazıları durumu anlamamış olduklarından bir kraliçe ve "kraliçe kocası"ndan söz ediyorlar; halktan biri olan bu koca, yüksek rütbeye sahip değil, ama "krallığın" yönetiminde, kraliçenin "işlerini yöneten biri" olarak ona hizmet ediyor. Bazıları da kraliçenin erkek kardeşini onun kocası olarak görüyor,

"kraliçe kocası"na yer vermiyorlar. İşte bu, "kardeşler arası evlilik", "soy içinde kandaş evliliği"nin varolduğu fikrinin doğmasına yol açtı.

Aslında ne Mısır'da, ne Peru İnkalarında, ne Yunanistan'da, ne de ana-ailesinin, yerini tek-babalı aileye ve ataerkil düzene bırakmasından önceki aile yönetiminin doruk noktasına vardığı evreyi yaşayan herhangi bir yerde kral ya da soylu ailesi bireyleri arasında cinsel ilişki diye birşey vardır. Anaerkillik evriminin bu aşamasına varmayan Mısır ve Peru'da ataerkil düzeni gerçekleştiren değişiklik bu ülkelerin ataerkil uluslar tarafından fethedilmesinden sonra görülmüştür.

Mısır soylu ailesini çözümlemede aldatıcı rol oynayan sözcük, "evlilik" sözcüğüdür. Bizim için bu sözcük, belli ekonomik, yasal ve daha başka özelliklerin yanısıra cinsel ilişki kavramlarını çağrıştırır. Bizim toplumda, kadın, yalnızca bir kocayla, kraliçe, bir kralla evlenir. Kraliçenin, erkek kardeşi ve kocası olmak üzere iki "kral"a bağlı olduğu Mısır bölünmüş ailesi için ne söyleyeceğiz bu durumda? Kraliçe, bu iki kişiyle, bizim anladığımız anlamda "evlenmiş" midir, yani ikisiyle de cinsel ilişkide bulunmuş mudur?

Kraliçenin, kral-kardeşiyle cinsel ilişkide bulunduğunu gösteren kanıt yok; kral-kocasıyla (ya da birçok kral-kocasıyla) cinsel ilişkide bulunduğu kesin. Deyişin uygun olduğunu kabul etsek bile, kraliçe erkek kardeşiyle, yalnız ve yalnız, şu anlamda "evliydi": Anayanlı soylu aile zincirinin bir üyesi olarak soyluluk ayrıcalıkları, taht ve mülkten miras payı alma hakkını kraliçeyle paylaşıyordu.

Başka bir anlatımla, kardeş "evlilikleri" cinsel ilişkiyi değil, mülkiyet ilişkisini içeriyordu. Cinsel ilişkide bulunmak için, her ikisinin de eş ya da eşleri vardı. İkisinin eşleri de, malın sahipliği ya da birinden ötekine geçmesi işlemlerine dahil edilmiyorlardı. Bu, yalnızca soylu ailesinde değil, o dönemdeki tüm Mısırlı ailelerde böyleydi. Daha önce klan mülkü herkesin ortak mülküydü ve kolektif olarak bir başka kuşağa bırakılıyordu, şimdiyse mal, tek tek ana-ailelerin mülkiyetindeydi ve aileden aileye geçiyordu. Ama geçirme zinciri değişmiyordu: ana-soyu ve kardeşsoyu — babasoyu değil.

Cinsel ilişkiyi içermeyen bir "evlilik" kandaşla evlilik sayılamaz. Kardeş-evliliği denilen olguların temelinin yalnızca mülkiyet olduğunu

gösteren pek çok belirti vardır. Bazen kardeş için, kral-kardeşle kral-koca arasında ayrım yapmada yararlı bir sözcük olan "naip" kullanılmıştır. Kraliçe evli olduğu sürece, kocası yönetime katılmış, ülkenin, erkeklerle ilgili işlerini yürütme işini yüklenmiştir. Ama kraliçenin evli olmadığı ya da kocasından ayrı bulunduğu durumlarda, kardeş, naip olmuş, kraliçenin başka bir erkekle evlenmesine dek işleri yürütmüştür.

Mısır uygarlığını inceleyen bilim adamlarıyla daha başka dallarda çalışan araştırmacılar, kardeş "evlilik"lerinin mülkiyet kaygılarıyla ilişkili olduğuna değinmişlerdir. *Columbia Ansiklopedisi* bunu şöyle özetlemektedir: "Mısır ve İnkalarda olduğu gibi yalnızca soylu ailelerinde (krallık ailelerinde, kardeşlerle evlilik de içinde olmak üzere) kandaşla evlilik görülür; bunun nedeni mal ve kişisel ayrıcalıkların soylu aile içinde kalmasını sağlamak olsa gerektir." Ne yazık ki, bu türden açıklamalar, hemen akla gelen iki soruyu yanıtlamamaktadır: Mülkün kız ve erkek kardeşlere kaldığı, koca ve babaların safdışı bırakıldığı bir evlilik, nasıl bir evliliktir? Ve neden, böyle garip bir malmülk düzenlemesi bizim anladığımız anlamda, cinsel ilişkiyi de içeren "evlilik" olarak kabul edilsin?

Soylu bir ana-ailesi (kraliyet ailesi) temelde, herhangi bir ana-ailesinden farklı değildi; ananın erkek kardeşinin, kız kardeşinin ailesinde, genellikle yalnızca cinsel eşi olan kocasından daha önemli ve süreli yere sahip olduğu bir bölünmüş aileydi o da.

Erkek kardeşin, kız kardeşi ve onun kocası ve çocuklarıyla aynı evde oturmamasına karşın böyleydi bu. Evliyse karısı ve çocuklarıyla ayrı evde oturması, evliliğin kandaşla cinsel ilişkiye dayalı olmadığını belirtir.

Afrika'daki kraliçeliklerin günümüze dek yaşayan kalıntıları, eski Mısır'daki soylu bölünmüş ailenin durumunu aydınlatmaktadır. Bir kraliçeyle kral olan erkek kardeşi ülkeyi yöneten ailenin üyesi olmalarına karşın, değil aynı yatak odasında aynı sarayda bile kalmıyorlardı.

Kardeş Kraliçenin de (Lubuga) *kendine ait bir evi vardır. (...) o da kendi halkını yönetir ve kral diye anılır. Uganda'da, Kardeş Kraliçenin*

bu eşsiz konumuna koşut bir durum, Yukarı Zambezi'de önemli bir Bantu tribüsü olan Barotse ya da Marotse yerlilerinde de görülür. Kitaplardan öğrendiğimize göre, "Barotse ülkesinde, Lealouyi ve Nalolo adında iki başkent var. Aşağı yukarı üç bin nüfuslu büyük bir köy olan birincisi, kral Leauanika'nın oturduğu yer; Nalolo'ysa, kralın en büyük ablasının oturduğu başkent. O da kral gibi cins belirlemesi gerektirmeyen "efendi", "kral" ya da "kraliçe" anlamlarına gelen morena *adıyla anılıyor. Bazen kraliçeye* mokouae *yani "prenses" de deniliyor; saray erkanından olan tüm kadınlar bu adla anılabilir, ama Nalolo'nun* mokouae'*si tüm öteki prenseslerden önemlidir. Yalnızca o kralla birlikte ülkeyi yönetir,* morena *ünvanını onunla paylaşır. Krala verilen onur payeleri, ona da verilir, onunla aynı konumdadır. Onun da kral gibi bir* khotla'*sı vardır, danışmanları ve tribünün reisleri çevresinde dururken o burada oturur. Son olarak, krallığın en uzak yörelerinden bile vergi alır. Kralın da kraliçenin de güzel birer dikdörtgen biçimli, büyük ve yüksek evi vardır, bunlar, manzaranın önemli birer parçasıdırlar."*

Yazarın da değindiği üzere, bu iki önemli Bantu tribüsünde, biri erkek biri dişi olmak üzere çifte krallığın bulunması, özellikle, Afrika'da kadınların genellikle aşağı ve önemsiz konumda sayılması nedeniyle çok ilginçtir. Bununla birlikte, Barotse yerlilerinde, "bu kraliçe erkek kardeşinden hayli bağımsızdır. Hatta, birbirinden tümüyle farklı iki krallık vardır. Ancak bunlar birbirlerine çok yakından bağlıdır ve sık sık kralın hizmetinde çalışanlar kraliçenin hizmetine, kraliçeninkilerse krala gönderilir. Lealouyi sarayında yetişmiş reislerin pek çok oğlu, kraliçenin uyruğu olmuşlardır, ya da tersine, Nalolo'lu gençler, krala gönderilmişlerdir. Kralla kraliçenin ülkede olan bitenden haberli olması için iki başkent arasında sürekli olarak haberciler gidip gelir".[13]

Frazer, "kralın kız kardeşine verilen bu yüksek rütbenin (...) şimdi ya da geçmişte bir anayanlı akraba dizgesinin varolduğunu göstere-

[13]James G. Frazer, *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dışevlilik), c. IV, s. 305-06.

bileceğini" anlamış durumda. Ama kendi erkek-görüşünün etkisinden tümüyle kurtulamamış; kız kardeşin bu yüksek konumunun kendisine, kral olan erkek kardeşi tarafından verildiğini sanıyor; oysa durum tam tersi. Kraliçenin daha önemli olması nedeniyle, erkek kardeş, kraliçeyle birlikte ülkeyi yöneten bir yardımcıdır.

Ataerkil-öncesi ailenin bir bölünmüş aile olduğunu bilmeyen Frazer, kraliçenin yaşamında, kardeşi olan kraldan başka bir erkeğin varlığını nasıl açıklayacağını da bilemiyor. Kraliçenin yaşamındaki öteki kişileri şöyle tanımlıyor:

Kız kardeş olan kraliçenin, "kraliçe eşi" diye derecelendirilmiş ve kendisi tarafından seçilmiş bir kocası vardır. Bu kişi onun temsilcisi ve işlerini yürüten erkeğidir; kraliçeyi bir köle gibi selâmlamak zorundadır, ve kraliçe dışarı çıktığında, ardında yürür. Eskiden kraliçenin oturduğu mindere oturmaz, onun sofrasında yemek yemezdi; ama son yıllarda, bu geleneğin katılığı biraz gevşetildi, ve "ulusun damadı" diye anılan kız kardeş kraliçenin kocası, eskiden olduğu kadar çok hakarete dayanmak zorunluluğundan kurtuldu.[14]

Mısırlı saray ailesi servet, güç ve deney açısından bu noktayı hayli aşmışlardı; kraliçenin kocası, daha çok kral işlemi görüyordu. Ancak, Mısır ailesinin anasoylu olarak kaldığı sürece, daimi yönetici çift, kraliçeyle kocasının ölmesi ya da gönderilmesi halinde naip yerine geçen erkek kardeşiydi.

Mısır'daki bu kardeş yönetimini "saray ailesinde kandaşla evlenme" olarak yorumlayan bazı araştırmacılar, bu durumun gerektireceği sürekli "soy-içi-üreme"nin yaratacağı sarsıntıyı hafifletmeye çabaladılar. Bunun için, bir erkeğin, yalnız babasının kızıyla evlenebileceğini, karındaşıyla evlenemeyeceğini, yani bu eşin "yarım" kardeş olabileceğini öne sürdüler. Böylelikle, üreyen çocukların kanındaki kirin yarı yarıya azalacağını varsayıyorlardı.

Ne var ki, baba-ailesi ve akrabalık dereceleri varlık kazanmadan önceki bir dönem için, "yarım kardeş" deyişi geçerli sayılamaz. Baba-

[14] *A.g.y.*, s. 306.

ailesinin ortaya çıkmasına kadar çocuklar, yalnızca ana soy zinciriyle akrabalık ya da soydaşlık kazanıyorlardı, ve bir anasoylu klan ya da ana-ailesindeki analar tarafından doğurulmuş tüm çocuklar eşit ölçüde birbirlerinin kardeşleriydiler. Bunlara, yarım kardeş diyebilmek için baba-ailesi kurumuyla onun sözcük ve kavramlarının ortaya çıkmış olması gerekir. Ancak, sorun bundan da derinlere gitmektedir.

Bir erkek, bazılarının deyişiyle, ister tam kardeşiyle ya da başkalarının deyişiyle, isterse yarım kardeşiyle evlensin, bu sürekli ve düzenli soy-içi-üreme işlemi sonucu olarak ortaya çıkan çocuğun "saray ailesinde kandaşla evlenme" olaylarının doğurduğu felaketlerle karşılaştığı konusunda hiçbir bilgi yok. Hatta, bu kardeş "evliliklerinden" herhangi bir çocuğun doğduğunu gösteren kanıt bulmak bile çok güç. Buysa, bu evliliklerin bizim anladığımız anlamda evlilik olmadığının —olumsuz da olsa— bir kanıtıdır. Doğdukları konusunda elimizde güvenilir belgeler bulunan çocuklar, kraliçeyle onun eşi ya da eşlerinden doğma çocuklardır.

Ptoleme hanedanının son kraliçesi olan Kleopatra, çok iyi bir örnektir. Önce, bir erkek kardeşiyle, onun ölümünden sonra da onun küçüğüyle "evlenmiştir"; bu "evliliklerden" çocukları olmamıştır; aslına bakılırsa, kraliçenin, bu erkek akrabalarıyla değil cinsel ilişkide bulunduğunu, yakın yörelerde yaşadığını kanıtlayacak belge bile yoktur.

Ama Kleopatra'nın Romalı krallarla yaşadığı cinsel serüvenler ya da evlilikler çok ünlüdür, ve bu ilişkilerden çocukları olmuştur. Julius Caesar'dan Caesarion adlı bir oğlan, Mark Antonius'dan da biri kız biri erkek olmak üzere iki çocuk doğurmuştur.

Bazı araştırmacılar, çocukların olmayışını, kandaşla cinsel ilişkinin kötü sonuçlarına bağlıyorlar. Sumner, Ptolemies'in kısır olduğunu kanıtlamaya çalışan Sir Francis Galton'ın savını kabul ediyor. "Yakınlarla yapılan evliliklerden çocuk olmazdı. Soy, başkaları tarafından üretilirdi,"[15] diyor. Ülkenin ortak yöneticisi olmalarına karşın, kardeşler arasında cinsel ilişki bulunmaması, çocukların olmamasının daha akla uygun bir gerekçesidir.

---

[15]William Graham Sumner, *Folkways* (Töresel Yaşam), s. 486.

"Saray ailesinin kendi aralarında evlenmesi"nin kötü sonuçlar doğurduğu bir başka açıdan da dile getiriliyor. Bu kişilere göre Ptoleme hanedanı akıl ve beden sağlığı bozuk evlatlarla öylesine delik deşik hale gelmişti ki, Mısır İmparatorluğunun çökmesine yol açtı. Ancak Briffault'nun da yazdığı gibi, "Seti ve Ramsesleri üreten ırkta, yozlaşma olduğunun kanıtını aramak boşunadır. Kleopatra'ya, cinsel ahlâkının Victorian standartlarına uymadığı gerekçesiyle 'yozlaşmış' denilebilir, ama soyunun son evladı olan bu parlak ve zeki kadının, kandaşla evlilik felaketlerinin gözle görülür izlerini taşıdığını düşünmek güçtür". Yazar, H. R. Hall'un, "kandaşla cinsel ilişkinin, hanedanları birer birer yokettiği" savıyla alay ediyor.[16]

Mısır, sonunda çöktü gerçi, ama bu imparator ailesindeki herhangi bir yozlaşmadan değil, yükselmekte olan ataerkil imparatorlukların arasında, bir anaerkil kraliçeliğin savunulamaz hale gelmesindendi. İkiye bölünmüş bir saray ve dişiyi izleyen bir soy zinciri, üstünlük kurmaya kararlı ataerkil güçler karşısında yaşamını koruyamayacaktı; bu iki olgu tarihsel gelişmenin evrimi içinde yanlış yerde bulunan olgulardı.

Bu güçlere, üç yüzyıllık Ptoleme soyunun yıpranması da yardımcı oluyordu; ancak, imparatorluğun çöküşüne katkıda bulunan olgu, aileiçi üreme değil, aileiçi öldürme oldu. Anaerkil dizgede en büyük suç sayılan kan akrabasının kanını dökme, adımbaşı rastlanan bir olay haline geldi. İlkel söylencelerde geçen aldatma ve cinayetler, burada, gerçeklikte karşımıza çıkıyor, kardeşler, dayılar, yeğenler ve oğullar, kendi akrabaları tarafından öldürülüyordu. Akla hayale sığmaz bir suç olan anayı öldürme cinayeti bile burada görüldü.

Kardeş kraliçeler, bu siyaset, kandırma ve cinayet oyununa girmeye zorlandılar. VII. Ptoleme'nin zamanında başta bulunan başka bir Kraliçe Kleopatra, aşırı hırslı krala karşı bir ayaklanmaya öncülük etti ve onu Mısır dışına sürdü; daha sonra, uslanmış olduğunu kabul etse gerek ki, dönmesine izin verdi. Ondan sonra başa geçen, Caesar ve Antonius'un karısı, Kleopatra'yla XI. Ptoleme'nin kızları olan sonuncu

[16]R. Briffault, *a.g.y.*, s. 222-23.

Kleopatra, kardeşi XII. Ptoleme'ye saldırmış ve onu yenmişti. Daha sonra Ptoleme'nin Nil'de boğdurulduğu bile söylenmektedir; bazı kaynaklar, ölümünde kız kardeşinin parmağı bulunduğunu, âşığı Antonius için onu öldürdüğünü belirtirler. Kleopatra'nın, bu kardeşinin ölümünden sonra kendisiyle "evlenen" küçük kardeşini öldürdüğü de söylenir.

Margaret A. Murray'e göre, ne Sezar ne de Antonius, Kleopatra'nın kraliçeliğinin yönetimine ya da anaerkil geleneklerine karışmamışlardır. Ancak Oktavius'un Antonius'u yenmesi ve bir fatih olarak Mısır'a girmesinden sonra Kleopatra sevdiği erkeği bir kraliçe eşi (kral) ve ülkenin yönetimine ortak olabilecek biri olarak kabul etmedi; "o ince ruhlu kadın, ölümü böyle bir yazgıya yeğledi," diyor Murray. Böylece, son Mısır kraliçeliği de kraliçeyle birlikte ortadan kalkmış oluyordu.[17]

Murray ayrıca, "babayanlı soy zincirini ve tekeşlilik geleneklerini iyice sindirmiş ve benimsemiş olan klasik tarihçiler," diyor, "kadınları, erkeklerinin kölesi olarak görmekten başka," Mısır tarihini de yanlış anladılar ve "dünyaya yanlış yorumladılar". "Saray ailesinde kandaşla evlilik" tümcesi de bu sözlerin kapsamına girmektedir. Bu sav, aslında fazla gelişmiş bir ana-ailesi, yani bir bölünmüş aile olan eski Mısır ailesinin bir baba-ailesi olduğu varsayımına dayandırılmışır.

Kandaşla cinsel ilişki ve anaerkillikle ataerkillik arasındaki geçiş döneminde ailenin durumuyla ilgili yanlış varsayımları ortaya çıkarma çabamızda, son olarak gelin Nil kıyılarından kalkıp, uygarlık güneşinin yeni yeni doğmaya başladığı o dönem Yunanistan'ının efsanevi saraylarına gidelim.

---

[17]Margaret A. Murray, *The Splendor That Was Egypt* (Mısır'daki Görkem), s. 72, 102-103.

ONALTINCI BÖLÜM

YUNAN TRAGEDYASINDA BABA-AİLESİ

ANAERKİLLİKTEN ataerkilliğe geçişe eşlik eden kavga ve çalkantılar, Yunan mitolojisinde, silinmez izler bıraktı. Beşinci yüzyıl Yunan oyun yazarları, trajedilerini bu mit-tarih olaylarına dayandırdılar. Bunlar arasında en unutulmaz olanları, Akhilleus'un yazdığı *Orestes*, Sophokles'in yazdığı *Oidipus*, ve Euripides'in yazdığı *Medeia*'dır.

Bunlar arasında en ünlüsü olan Oidipus'un öyküsünün, bir kandaşla cinsel ilişki suçu ve buna verilen cezanın trajedisi olduğu sanılmaktadır (Freud'un ortaya atarak yerleştirdiği bir izlenimdir bu). Freud, ruhçözümlemesiyle ilgili incelemeleri sırasında, erkek çocukların, analarına karşı bilinçsiz bir cinsel ilişki isteği beslediklerini ve bunun çok yaygın olduğunu ortaya çıkardı. Erkek çocukların, öncesiz zamandan beri, babalarını öldürmek ve analarıyla evlenmek için gizli bir itki duydukları kuramını desteklemek için babasını öldürerek anasıyla evlenen Oidipus'un öyküsüne yaslandı.

Bunun uzantıları olarak, daha başka kandaşla yatma istekleri, örneğin kardeşler arasında, babayla kızı arasında cinsel ilişkide bulunma isteğinin duyulduğu varsayıldı ve böyle bir isteğin varolduğu kabul edildi. Ama ana-oğul "Oidipus kompleksi" ününü korudu. İnsanbilimciler konuyu ele aldı, Freud'un zamanından bu yana, uygar insanların yanısıra, yabanılların da bilinçsiz olarak bir Oidipus kompleksi yaşadığını anlatan sayısız olay aktarıldı.

Freud, çağdaş ailenin üyelerinin çektiği bir cinsel sinir hastalığına dikkatleri çekmekle iyi bir hizmette bulundu kuşkusuz. Ancak, bunu ötedenberi varolan bir hastalık olarak yorumlamakla ve eski bir Yunan efsanesinin adından esinlenmekle yanılıyordu. Başka ruhbilim kuramcıları, söz konusu görüngüye, o günden bu yana daha gerçekçi açıklamalar getirdiler; bunlar, bu duygunun çağdaş "çekirdek aile"nin özellikleri gereği yeşerdiğini saptadılar. Bu hastalığa, "küçük aile kompleksi" adını vermek daha doğru olacaktır, çünkü bu deyiş, söz konusu sinir hastalığının yakın geçmişte ortaya çıktığını da açıklamaktadır.

"Küçük aile" deyimi, yakınlarda doğmuştur ve baba-ailesi evrimindeki son evreyi belirtmektedir. Bir baba, bir anne ve onların çocuklarından oluşan bir birleşime indirgenmiş bir aileyi anlatmaktadır. Küçük aile, "büyük" aileden yani, sanayi-öncesi çağının büyük çiftçi ailesinden farklıdır. Dede, babaanne, anneanne, büyük baba, hatta dayı, amca, hala, teyze ve kuzenleri de içeren büyük çiftçi ailesi, üretken bir birimdi; ailenin bütün üyeleri, kümenin tümünün yaşamını sürdürmek ve korumak için çalışırdı.

Ancak sanayi devriminden sonra, fabrikada çalışma ve kent yaşamının etkisiyle, aile birimi küçüldü. Artık küçük ailenin üretimde, belirleyici bir rolü yoktu. Yaşamlarını sürdürmek için babaya ya da anaya bağımlı küçük bir tüketiciler kümesinden oluşuyordu bu birim. Bu kapalı ekonomik bağımlılık, bir duygusal bağımlılığın doğmasına neden oldu. Yahudilik ve Hıristiyanlık dininin, evlilikdışı cinsel birleşmeyi günah sayması da buna eklendi. Dinsel kurallara bağlı kalmak demek, bir çiftin evlenmesi ekonomik bakımdan olanaklı oluncaya dek cinsel ilişkiyi yasaklamak demekti. Bütün bunlar, bir erkek çocuğun, başka cinsel çıkış noktaları kendisine kapalı olduğu halde, yıllarca çok yakın ilişkide bulunduğu annesine "düşkün" hale gelmesine ortam hazırlamış oluyordu. Böylece edinilmiş olan ketvurmalar, bir erkeği, evlendikten sonra bile yıllarca bırakmıyordu.

Oidipus'un öyküsünün, cinsel nedenlere dayalı sinir hastalığının yeşerdiği küçük aile ortamında geliştiği hiçbir biçimde söylenemez. Kandaşla cinsel ilişki düşkünlüğünün gelişmesi için bir erkek çocuğun, annesiyle çok uzun süren yakın ilişkide bulunması gereklidir. Yasak-

lanmış kadına karşı gizli bir cinsel istek ve çocuğun, babasını, ana-oğul arasında kurulacak bir cinsel ilişkiyi engelleyen kişi olarak görmesi fikri, ancak böyle gelişebilir.

Ne var ki, Oidipus, ne anasını bilir ne de babasını; doğduğunda terkedilmiştir. Daha eskiden ve başka koşullarda doğsaydı, ilk erkek evlat olarak kurban edilecekti Oidipus. Azıcık daha insana yaraşır koşullarda doğduğundan, tehlikelerin ortasına "atılmış"tı, neyse ki çobanlar onu kurtardı; sonunda, çocukları olmayan Korinthos kral ve kraliçesi onu evlat edindiler.

Bu koşullar altında, Oidipus'un edimlerinin, anasına karşı duyduğu "kandaşla cinsel ilişki" isteğinden kaynaklandığı, ya da onunla birleşebilmek için babasını öldürme itkisi duyduğu nasıl söylenebilir? Oidipus, üvey ana-babasının, kendi öz anne ve babası olduğu inancıyla büyüdü. Gerçi, daha sonra öz babası olduğunu öğrendiği bir erkeği öldürdü ve öz annesi olduğu ortaya çıkan bir kadınla evlendi, ama bu olaylar olurken, kadın da erkek de ana-baba değil, birer yabancıydı.

Dolayısıyla, "Oidipus kompleksi" taşımayacak bir erkek varsa o da Oidipus'tur; bu kompleksi yaratacak ana etkenler yoktur çünkü. Freud'un bu deyimi kullanması, erkek ruhunda, öncesiz zamanlardan beri kandaşla cinsel ilişkide bulunmak için bilinçsiz bir istek bulunduğu izlenimini vermektedir, oysa söz konusu istek yakın bir geçmişte yaşam bulmuştur ve Freud'un bu nitelemesi büyük yanlış anlamalara yol açmaktadır.

Oidipus'un öyküsü, —annesiyle evlenmesine karşın— kandaşla cinsel ilişkiye değgin değilse, neyi anlatmak istemektedir? Burada, bu öyküyü, Medeia ve Orestes öyküleriyle aynı bağlam içinde ele almak öğretici olacaktır. Bu üç oyun ve dayandıkları söylenceler, çok ağır bir değişikliğe uğrayarak, anaerkillikten ataerkil düzene geçen aile trajedisini çok kapsamlı biçimde anlatmaktadır. Oidipus öyküsü, ötekiler gibi, baba ve oğullar soyçizgisinde herhangi bir kopmaya meydan vermemek amacıyla ve bunun bedeli olarak çekilen acıyı vurgulamaktadır.

Bu üç oyunun çözümleme işine, Medeia'dan, dişi cinsin, ataerkil ailede aşağılanmasının simgesel olarak öcünü alan kadından başlayacağız.

Medeia: Erkek Kardeşini ve Erkek Evlatlarını Öldüren Kadın

Bir mitoloji kahramanı olan Medeia ile, tarihin ünlü Mısır kraliçesi Kleopatra arasında eşsiz bir benzerlik vardır. İkisi de atalarının tanrı olduğunu öne süren saray kişisidirler. Medeia barbar bir prenses ve büyücü olarak tanımlanmakta, buysa onun anaerkil bir düzende yaşadığını göstermektedir. Söz konusu kadın, Karadeniz'de, uzak bir ülke olan Kolkhis'te yaşamış, Altın Postu bulmak üzere gemiyle oraya giden İason'a âşık olmuştur. Kleopatra, gene bir uzak ülke olan Mısır'da yaşamış, kendi imparatorlukları için bir altın deposu olarak gördükleri Mısır krallığını yolmak için oraya giden Roma yöneticilerine âşık olmuştur.

Her iki durumda da, anaerkil düzenin kadınları, ataerkil kültürlerden gelen erkeklerle evlendiler. İkisi de, kral ailesine damat gelen yabancı ülkeli kocalarına yardım etmek için anaerkil düzene karşı öldürme suçu işlediler. Kleopatra, âşığı Antonius'un uğruna erkek kardeşini öldürdü, Medeia'ysa, İason'un çıkarları uğruna kendi erkek kardeşini öldürdü. Bunun üzerine her iki kadın da, uzlaştıkları ataerkil güçlerin ihanetine uğradılar, ve oğulları öldürüldü.

Benzerlikler burada sona eriyor. Tarih kahramanı Kleopatra, yeni ataerkil güçler tarafından tümüyle yenilgiye uğradı ve kendini öldürdü. Bunun üzerine, Oktavius, Kleopatra'nın, Mısır yasalarına göre tahtın mirasçısı olan kızını uzak, küçük bir ülkenin krallığına gelin vererek ondan kurtuldu. Kleopatra'nın, Roma yasalarına göre, taht üzerinde hak sahibi olan iki oğlunu da öldürdü.[1] Mısır, Roma'nın bir eyaleti haline geldi.

Medeia'ysa, tersine, kendisini yıkıma uğratan erkeğe karşı savaşır ve onu yenilgiye uğratır. Öç almak üzere, ona doğurduğu iki erkek çocuğu öldürür. Buradaki soru şudur: Ana niçin, babayı olduğu kadar kendisini de yaralayacak bir öç alma yolu seçmiştir ve bu, İason'un tümden yenilmesine nasıl neden olmuştur?

---

[1]Margaret A. Murray, *The Splendor That Was Egypt* (Mısır'daki Görkem), s. 102-103.

Oyuna konu olan olaylara göre, Medeia, İason'un, babası Kral Aietes'ten Altın Postu almasına yardım ettikten sonra, onunla kaçmayı tasarlıyordu. Ama kıyılarına ayak basan yabancılara karşı kuşkulu olan baba, Medeia'nın erkek kardeşini İason ve onun Argonotlarını öldürmek üzere bir silahlı orduyla yollamıştı. Medeia İason'un Altın Postla kaçmasını sağlamak üzere, kardeşini öldürdü. Anaerkil yasalara göre bu bağışlanmaz bir suçtu ve akrabasını öldüren bu kişiyi izleyen bir kan ırmağının başlangıç noktasını oluşturuyordu.

Bu öldürme olayının nasıl gerçekleştiği üzerine iki ayrı öykü anlatılmaktadır. Edith Hamilton'a göre, bazı söylenceler, Medeia'nın kardeşine haberci gönderdiğini, o gece, belli bir yerde kendisiyle buluşmasını söylediğini belirtirler. "Hiçbir kuşku uyandırmadan geldi; İason da onu öldürdü, koyu renkli kanı, ürkek bir tavırla kendini geri çeken kız kardeşinin gümüşsü giysisini boyadı." Öteki öykü, Medeia'nın, pek öyle ürkek bir tavır sergileyecek bir kadın olmaması nedeniyle daha akla uygun görünüyor: "Medeia, kardeşine kendi elleriyle kıydı, onu parça parça keserek denize fırlattı." Böyle yapmakla, peşlerinden gelenlerin parçalarını gömmek üzere toplayarak vakit yitirmelerini sağlamış oluyordu.[2]

Çift, birkaç yıl İason'un krallığında oturdu, Medeia, ona iki erkek evlat verdi. Bir süre sonra, taht üzerinde hak iddia eden rakipler, Medeia'nın İason'un uğruna bir başka cinayet işlemesine yol açtı. Rex Warner, bu olayı şöyle anlatıyor:

Medeia ve İason, İason'a miras kalan İolkos krallığına yerleştiler, ancak burada, amcası Pelias, onu tuzağa düşürerek haklarını elinden aldı. Medeia, İason'a iyilik etmek umuduyla, Pelias'ın kızlarını, kendisinin önderliğinde büyü yaparak babalarını gençleştirmeye razı etti. İhtiyar öldürülecek, bedeni parça parça kesilecek, sonra bazı ot ve duaların yardımıyla ilk gençlik yıllarındaki haline dönecekti. Hiçbir kuşkuya kapılmayan kızlar, kendilerine söyleneni yaptılar. Medeia, kızları, elleri babalarının kanıyla boyanmış halde bıraktı. Ancak, bu ci-

[2]Edith Hamilton, *Mitologya,* s. 126.

nayet, İason'un ilerlemesine değil, Medeia ve iki çocuklarıyla birlikte sürülmesine yol açtı.[3]

Medeia bir kez daha kaçmaya başlamış oluyordu, ancak bu kez, suça İason da katılmış, akrabasını öldürmüştü. Şimdi, İason da Medeia da sonsuza dek yabancı topraklarda yaşamak zorunda kalmış iki kaçaktı. Bu koşullar altında çift, Euripides'in oyunlarında başlangıç olarak aldığı Korinthos krallığına geldiler.

İason, Korinthos Kralı Kreon'un kızını yeğleyerek Medeia'yı bırakmış, onun konumunu geçersiz kılmıştır. Medeia üzüntüsünü dile getirmekte, bir erkeğin evinde hizmetçilik yaptıktan sonra terk edilen bir eşin yazgısı karşısında duyduğu öfkeyi haykırmaktadır:

Bir erkek evindeki yoldaştan bıktığında,
Çıkar gider evden son verir sıkıntısına
Kendi yaşında bir dosta sığınıverir,
Oysa biz gözlerimizi, salt bir kişiye kondurabiliriz.[4]

Bir erkeğin gözünü "salt bir kişiye" kondurmak zorunda olmadığı, İason'un Korinthos prensesiyle yakında yapacağı evlilikle rahat rahat örneklenecektir. Kocası tarafından terk edilen, geçmişteki bağlarını cinayetlerle koparmış olan Medeia son derece yalnızdır:

Oysa terkedilmişim ben, bir sığıntıyım burda,
Kocam bana hiç değer vermiyor — bir yabancı ülkeden eline
geçen bir şeyim ben.
Bu üzüntüler denizinin içinde beni koruyacak
Ne anam var ne kardeşim, ne de bir yakınım sığınacak.

İason çok parlak bir evlilikle gücünün doruğuna çıkar, kendi öz babalar ve oğullar soyunun soylu çizgisinin temellerini atarken, onun için her şeyi feda eden Medeia'nın büyük bir yenilgiye uğraması, ona da-

---

[3]Rex Warner, *Three Great Plays of Euripides* (Euripides'in Üç Büyük Oyunu), s. 23.

[4]Warner, *a.g.y.*, s. 33.

yanılmaz bir acı vermektedir. Ne yolla öç alacağını saptar: İason'u çocuksuz kılacaktır. Ataerkil değerlere göre oğlu olmayan erkek, tam anlamıyla erkek değildir, erkek evlatsız ölmekse soy zincirinin koparılması demektir.

Medeia önce yeni gelini — ve onunla birlikte İason'un evlat edinme olasılığını yok eder. Sonra, yıkımını tamamlamak üzere döner, kendi iki oğlunu keser. Bu hareketin iki anlamı vardır. Önce İason'a olan sevgisinden kendi erkek kardeşini öldürmüştü; şimdiyse ona karşı duyduğu nefretle İason'un kendisinden olma oğullarını öldürmektedir. Medeia, öcünü almakla kalmamış, anaerkil soya karşı işlediği cinayeti, ataerkil soya karşı işlediği cinayetle ödemiştir. İason, erkek evlattan yoksun, yıkılmış bir erkek olarak kalakalmıştır.

Bu, Medeia trajedisinin olağan yorumlarından farklı olmakla birlikte, oyunda, bu yorumu destekleyecek pek çok kanıt vardır. Trajedinin sonu, oyunun başında, Medeia'nın nefret edilen bir babanın "nefret dolu" çocuklarına "Varsın bütün ev (soy) yıkılsın" (s. 30) diye sövmesiyle belirlenmektedir. Burada söz konusu olan ev, yalnız kendisinin değil İason'un da sarayıdır. Erkek kardeşini öldürmekle kendi öz yurdunun onurunu yok ettiğine ağlarken, "Tanrı bana onun, yeni gelinin ve onların tüm sarayının (soyunun) yıkıldığını göstersin," diye dua etmektedir (s. 31).

Gene, yeni evliliğini açıklaması üzerine İason'a sıraladığı acı yüklü yakarmalar arasında, Medeia ona, kendisine çocuk verdiğini anımsatmaktadır. "Sana çocuk vermeseydim, bir başka evlilik yapmaya hakkın vardı," demekte, İason'sa daha fazla çocuk istediği için evlenmediği karşılığını vermektedir: "Yeterince çocuğumuz var. Ben halimden memnunum." Ancak, İason, bir yabancı ülkede iki kaçak olmaları nedeniyle iktisadi durumlarının parlak olmadığını ve daha da kötüye gideceğini de belirtir. "İnsan yoksul olunca dostları onu buz gibi ortada bırakıyor," der.

Korinthos kral ailesine damat olmasını, kendi çıkarlarının yanısıra Medeia ve oğullarına gerekli güvenceyi sağlamak gerekçesiyle haklı görür: "Bir sürgün, kralın kızıyla evlenecek — bundan daha güzel bir fırsat her zaman ele geçer mi?" Yeni karısından "soylu bir soy üret-

meyi" ummakla birlikte, doğacak çocukların, "şimdiki çocuklarıma kardeş, bizi kesinlikle savunacak bir güç" olacaklarına söz verir (s. 43-44).

"Sence bu kötü bir tasarı mı?" diye sorar İason Medeia'ya. Sonra, kadının inadı karşısında direncini yitirir ve şöyle haykırır: "Erkekler bir başka yolla çocuk sahibi olsaydı, ve kadınlar varolmasaydı çok daha iyi olurdu. O zaman yaşam güzel olacaktı" (s. 43). Burada, ataerkil erkeğin aşılmaz ikileminin açık yürekli bir anlatımını görüyoruz. Erkekler, kadınların üretken, toplumsal ve kültürel yaşamdaki konumlarını ellerinden alıyor, ama yaratma güçlerini ellerine geçiremiyorlardı. Oğul sahibi olmaya istekli erkekler, bunları ancak kadınlar aracılığıyla elde edebilirlerdi.

Medeia bunu bilmektedir. Güneş-tanrısı Helios'un oğlu Aietes'in kızıdır o. Korkunç cinayetler işlemiş, İason uğruna kendi konum ve geleceğini feda etmiştir, bir yabancı krallıkta, eski kocasının kenara atılmış bir kölesi olmayacaktır.

İason'un evleneceği gelinin babası, bu tehlikeli barbar büyücüye karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle, Medeia'nın krallığını terk etmesini istediğinde bu gurur kendisini gösterir. İason, ona sürgün gittiği yerde para göndereceğini, dostlarının kendisine yardımcı olacağını söyler. "Senin dostlarından asla iyilik kabul etmeyeceğim, ve senden hiçbir şey almayacağım," der Medeia. "Kötü kişinin armağanından yarar gelmez" (s. 45). Ama, işlediği akraba cinayetlerinden dolayı iki krallıktan da sürülen, ve şimdi bir üçüncüsünden kovulan bu acılı kaçak, nereye sığınacak, güvenliği nerede bulacaktır?

Neyse ki, eski bir dostu olan Atina Kralı Aigeus, oradan geçerken Medeia'yı ziyaret eder. Ölmeden bir çocuk sahibi olmak için ne yapacağını bilmez halde, çaresizlik içindedir. Medeia, talihin onu tam adamına getirdiğini söyler. "Senin çocuksuzluğuna son vereceğim, senin çocuk sahibi olmanı sağlayacağım," der ona. Karşılığında, Medeia'nın Atina'ya sığınmasına izin verilecektir.

Kaçacağı kesinlik ve güvenlik kazandıktan sonra, Medeia, kocasını çocuksuz bırakma tasarısını gerçekleştirmeye koyulur. Kılıcı alıp çocuklarını öldürmek için duygusuzlaşması, yüreğini taşlaştırması gerekmektedir, ama kocasını yok etmenin başka yolu yoktur. Şöyle der:

Ve İason'un soyunu tümden yıktığımda,
Ülkeden çıkacak, sevgili çocuklarımın
Cinayetinden kaçacağım,
Korkunç bir iş yapmış olacağım...
Çünkü görmeyecek o benden olan çocuklarını canlı bir daha
Çünkü doğan çocuk olmayacak yeni gelinden bir daha
Çünkü bu zehirlerimden gelen güç
Getirecek yeni geline korkunç bir ölüm.

Bu sözlere, pek de gerekli olmamakla birlikte şunları ekler:

Sanmasın kimse beni zayıf, korkak ruhlu
Eve kapanmış ev kadını — hayır, durum bunun tam karşıtı
Düşmanlarımı ezebilir, dostlarıma yardım edebilirim
Bu tür insanlar çok zor unutulurlar çünkü. (s. 51)

Yeni eşinin ve onun babasının ölümünü duyan İason, cezalandırmak üzere Medeia'nın evine gider. "Hem bizim yöneticilerimizi öldüreceğini, hem de bu evden kazasız belasız kaçacağını mı sanıyor?" diye bağırır. Ansızın, onun daha da korkunç bir cinayet işlediğini öğrenir; Medeia oğullarını öldürmüştür. İason yenik düşmüştür. Şöyle haykırır: "Ne? Demek öyle? Ah, kadın, beni yıktın (...) ve çocuksuz bıraktın." Şimdi yabanıllaşmak ve öfkeden delirmek sırası İason'a gelmiştir, şöyle bağırır: "Ah, yaşamım sona erdi!" (s. 67-68).

Aralarındaki son konuşmada, Medeia, kendisine güneş-tanrısı atalarından birinin, ona düşmanlardan korunmak için verdiği ejderler tarafından çekilen bir arabayla ordan ayrılmak üzeredir. Çocuklarının cesetleri de arabadadır. İason'un, yasını tutmak ve onları gömmek amacıyla çocukları almak isteğine karşı çıkar. İason onu, bir şeytan, nefret edilesi belalı bir barbar olmakla suçlar. "Senin yaptıklarını yapmaya kalkabilecek tek bir Yunanlı kadın yoktur," der. Medeia, soğukkanlılık içinde, Atina Kralının sarayında oturmaya gittiğini söyler ve İason'un, "hak ettiği üzere sıradan bir insan gibi öleceği" kehanetinde bulunur (s. 70).

Böylece elinden çocukları alınmış, soyu yok edilmiş olan İason, yüreği kırık bir adam olarak terk edilmiştir. Graves, Medeia'ya bağlı kalmayan kocanın sonunu şöyle betimliyor: "İnsanlardan nefret etti, evsiz barksız, o kent senin bu kent benim dolaştı."

Yaşlandığında bir kez daha Korinthos'a geldi, ve Argo'*nun gölgesine oturdu, geçmişteki utkularını anımsadı, başına gelen felaketlere tasalandı. Tam kendini pruva direğine asacakken, direk ansızın öne kaydı ve onu öldürdü.*[5]

Söylenceleri derleyen bazı uzmanlar, Medeia'nın öyküsünün, Atina Kralı Aegeus'la evlenmesiyle son bulduğu görüşündeler. Bazı aktarmalara göre de, daha yüksek bir konuma çıkıyor ve bir Yunan tanrısının eşi oluyor. Graves şöyle yazmakta: "Medeia hiçbir zaman ölmedi, Elysia Çayırlarında(*) ölümsüz bir yaşam sürdü; burada günün birinde Helena değil de onun, Akhilleus'la evlendiği söylenir" (s. 257).

Baba Katili: Oidipus

Trajedi yazarlarının, oyunlarına temel olarak aldıkları Yunan mitolojisi, akrabalar arasında dökülen kan ve aklın alabileceği her türlü cinayetleri anlatmaktadır; kendi ana-babasını öldürme, anasını öldürme, kardeşini, kendisini, çocuğunu öldürme, yamyamlık ve öç almaya yönelik öldürme ve kurban kesmeler, bunlar arasındadır. Oidipus trajedisinin değişik bir akrabalar arası cinayeti anlattığı kabul edilir; Oidipus'un babasını öldürdükten sonra anasıyla bir kandaş evliliği yaptığının öyküsüdür bu. Ancak, kendisinin yokolması ve soyunun ortadan kalkması sonucunu doğuran asıl neden kandaşını ya da babasını öldürmesi midir? Bu, çözümlenmesi gereken bir sorundur.

---

[5]Robert Graves, *The Greek Myths* (Eski Yunan Söylenceleri), c. II, s. 257.

(*)Homeros'a göre Elysium, yeryüzünün batısında, dünyanın çevresini saran Oceanus Irmağı'nın kıyısında bulunan çok güzel bir yeşil alandır. Burada yaşayanlar ölümsüzdür, tam bir mutluluk içindedir. Yağmur, kar, fırtına yoktur. Sonsuza dek serin batı rüzgârları eser. Ağaçlar yılda üç kez meyva verir. —*çev.*

Oidipus, Kadmos tarafından kurulmuş olan Thebai krallığının dördüncü kuşaktan soydaşıdır; Babası Kral Laios, anasıysa Kraliçe İokaste'dir. Anasının, daha kendisi doğmadan gördüğü ve büyüyünce babasını öldüreceği yolunda yorumlanan rüyaya dayanılarak Oidipus doğar doğmaz dağlara bırakılır; çobanlar onu kurtarır, daha sonra da çocukları olmayan Korinthos kral ve kraliçesine evlat verir. Oidipus delikanlılık çağına geldiğinde, kendisi doğmadan anasının bir düş gördüğünü öğrenir, kendi öz babası sandığı Korinthos kralını öldürmek istemediğinden, krallığı terk eder.

Yolu Thebai'ye düşer. Yolda, kendisiyle kavga eden, tanımadığı bir yabancıyı öldürür; bu aslında onun gerçek babası Kral Laios'tur. Oidipus Thebai'ye vardığında, sorduğu bilmecelere yanıt veremeyen adamları parçalayıp yutan Sphinks'le karşılaşır. Oidipus ("insan" diyerek) bilmeceyi yanıtlar ve dişi canavarı yener. Thebai halkı, kurtarıcılarının kralları olmasını ister, bunun üzerine Oidipus dul Kraliçe İokaste'yle evlenir — kadın aslında onun anasıdır, Oidipus bilmeden anasıyla evlenmiştir.

Evli çift uzun yıllar mutlu bir yaşam sürer, ikisi kız, ikisi oğlan olmak üzere dört çocuk yaparlar. Derken korkunç bir veba başgösterir. İnsanlar, ürünleri, sürüleri ve davarları bu salgından etkilenir. Edith Hamilton, "Hiç kimse Oidipus kadar acı çekmedi," diye yazmaktadır. "Kendisini bütün devletin babası olarak görüyordu; halk onun çocuklarıydı; onların her birinin acısı Oidipus'un acısıydı."[6]

Sophokles'in oyunu, Kral Oidipus'un bu felaketin nedenlerini bulma ve onu yenmek için alınması gerekli önlemlerin neler olduğunu öğrenme yolundaki buyruğuyla başlar. Kraliçenin kardeşi Kreon'u, danışması için Apollon Tapınağı'na gönderir. Kreon, krallıkta korkunç bir cinayetin işlenmiş olduğu haberiyle döner; bir evlat babasını öldürmüştür ve cezasız bırakılmıştır. Bu felaketin ortadan kalkması için Kral Laios'un katili bulunmalı ve cezalandırılmalıdır.

Oidipus, adaletli bir kral olarak, daha baştan beri baba katilinin kendisi olduğu yolundaki kuşkuyu yüreğinde duymasına karşın katili

[6]Edith Hamilton, *Mitologya*, s. 257.

aramaya koyulur. Yavaş yavaş hakikat ortaya çıkar. Oidipus bilmeden babasını öldürmüş ve anasıyla evlenmiştir. İokaste, kendini cezalandırmak amacıyla canına kıyar. Oidipus kendisini kör ettikten sonra krallıktan sürülür; artık halkının kralı ve babası değildir.(*)

Bu olay genellikle kandaşla evlenme suçlusunun cezalandırılması olarak yorumlanmaktadır. Ne var ki, bazı söylence uzmanları, oyunun kandaşla cinsel ilişki konusunu işlemediğini, kandaşla cinsel ilişkinin, soyu kirletici bir olgu olarak her zaman için iğrenilen bir edim olması halinde ana-babanın günahlarının cezasının doğacak çocuklarda bedensel ve zihinsel bozukluk biçiminde gösterileceğini, böyle bir sonucun "kan kirletme" suçuna en uygun cezayı oluşturacağını belirtmişlerdir. Ama durum hiç de böyle olmamıştır. Edith Hamilton'un belirttiği üzere Oidipus'la İokaste'nin iki oğlu ve iki kızı, "son derece karayazgılı gençlerdi ama kahinin Oidipus'a söylediği üzere, bakanın tüylerini ürpertecek canavarlar olmaktan çok uzaktılar."[7] Raglan, aynı konuyla ilgili olarak şunları yazıyor:

(*)Öykünün bu özette belirtilmeyen bazı bölümlerini Azra Erhat'ın değerli yapıtı *Mitoloji Sözlüğü*'nden yararlanarak aktarıyoruz. —*çev.*

Oidipus sözcüğü "ayağı şiş" anlamına gelmektedir. Söz konusu bebek, dağa bırakıldığında ayak bilekleri delinmiş, içinden bir kayış geçirilmiştir. Ayakları şişmiş olacak ki kendisine bu ad verilmiştir. Korinthos kralı Polybos'la karısı Periboia, Oidipus'u öz evlat gibi büyütürler, çocuk da onları ana-baba bilir. Delikanlılık çağına geldiğinde, Kral Polybos'un oğlu olmadığı yolundaki dedikodunun doğruluk derecesini öğrenmek üzere Apollon'a gitmeye karar verir, Delphoi tapınağına doğru yola koyulur. Thebai'ye yakın dar bir geçitte arabalı bir adama rastlar. Kimin çekilip yol vereceği konusunda kavgaya tutuşurlar. Oidipus adamı ve arabacısını öldürür. Bu Kral Laios'la arabacısıdır. Bir anlatıma göre Oidipus Laios'a rastladığı sırada Delphoi'den dönmekteydi. Tanrı bilicisi ona kendi babasını öldürüp anasıyla evleneceğini bildirmişti. Oidipus sarsılmış, çileden çıkmıştı, Korinthos'a bir daha dönmemeye kararlıydı. O sırada kavgaya tutuştuğu adamı gözü karararak öldürmesi doğaldı. (...) Sphinks denilen canavarın kendisine sorduğu bilmeceler şunlardı: Kimi zaman iki, kimi zaman üç, kimi zaman dört ayak üstünde yürüyen ve doğal yasalara karşıt olarak en çok ayağı olduğu zaman en güçsüz olan yaratık hangisidir? İki kız kardeştirler, biri ötekisini doğurur, ve ikincisi birincisinden doğmadır. Oidipus birinci bilmeceye insan, ikincisine de gün ve gece diyerek doğru cevapları vermiş. Sphinks kendini tünediği kayadan uçuruma atarak ölmüş.

[7]Edith Hamilton, *a.g.y.*, s. 261.

İokaste son derece suçsuz ve erdemli bir kadındı, tek evladı Oidipus'un öldüğünü sanıyordu; Oidipus'tan olan çocukları, değil sakat ya da aptal olmak, Yunan mitolojisinin en ünlü kahramanları arasındaydı. Dinbilimcilerle düşünbilimcileri ve daha başka bilim adamlarını, çok eski zamanlardan beri şaşırtan bir sorundur bu.[8]

Şurası bir gerçek ki, anaerkil kurallara göre bile, anasıyla evlenen bir erkek, eski dışevlilik yasasını çiğniyor demekti. İster bilinçli, ister bilinçsiz olarak gerçekleşsin, bu en eski tabuyu çiğnemek, ceza verilmesini gerektiren bir suçtu; ve bu tabuyu bilmeden çiğneyen Oidipus, gerçekten de cezalandırıldı. Ama iki bin beş yüz yıl önce, dışevlilik, hatta ailedışı evlilik yasasının çiğnenmesi, kandaşla cinsel ilişki kavramından çok çok uzaktı. O dönemde "kandaşla cinsel ilişki" deyimi varlık kazanmamıştı, ancak bu kavramın daha önceki biçimi olan ve "iffetsiz" kadını belirleyen bir deyim yürürlükteydi.

Oidipus'un dışevlilik yasalarını çiğnemesini büyük ölçüde gölgede bırakan korkunç edim baba katilliğiydi; ataerkillik yasalarına göre, işlenebilecek en büyük suç buydu. Ülkeye vebayı getiren buydu. Baba-ailesinin en büyük savunucusu Tanrı Apollon'un kahininin buyruğu da, baba kanı döken oğulun bulunması ve ondan öç alınması yolundaydı. Burada, işlenen suçun cezası, Oidipus'un krallıktan sürülmesi ve evlatlarından ayrı düşürülmesiydi.

Bu olgu, gerçek kimliğini ortaya çıkarmak çabasıyla geçmişini araştıran Oidipus'un sözlerine değişik bir anlam kazandırmaktadır. Oidipus, kahinin bazı "iğrenç" şeyler söylediğini anımsar, "nasıl olur da anamla çiftleşerek bakanın tüylerini ürpertecek bir yavru döllerim" der. Ancak yakın ya da yabancı herkesin ona sırt çevirmesi ve onu yurtlarından kovması için garip bir gerekçe gösterir. "Bir ölünün karısını kirli ellerle kucaklamış, ve bu eller tarafından düşürülmüş"tür.[9]

Bir erkeğin elleri, bir kadının kocası ve kendisinin babasının kanıyla lekelenmişken, o kadınla evlenmesi, böylesine canice ve iffetsiz

---

[8]Raglan, *Jacesta's Crime* (İokaste'nin Suçu), s. 2.

[9]Paul Roche (Çeviren), *The Oidipus Plays of Sophocles* (Sophokles'in Oidipus Oyunları), s. 54-55.

çiftleşmeden doğan döle bakanın tüylerini ürpertmeye yeterlidir. Ancak bunun, kandaşla cinsel ilişki sonucu doğan çocuklarda biyolojik sakatlıkların olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Sonunda Oidipus gözleri kör ve yıkık bir adam haline geldiğinde, kızlarıyla kimlerin evleneceğini düşünür. Bunun nedeni, kızların çirkin ya da ahmak olması değil, "soyumuzu izleyen yazgıyla bu dünyada kim karşılaşmak ister" (s. 81) sözleriyle dile getirilen kaygısıdır.

Bu yazgıya göre Oidipus'un soyunun kökü kuruyacaktır. Eteokles ve Polyneikes adlarındaki iki oğlu, daha sonra iktidar kavgasında birbirlerini öldüreceklerdir. Kızlardan biri olan Antigone'yi dayısı Kreon ölüm cezasına çarptıracak, öteki kız İsmene de sessizce göçüp gidecektir. Edith Hamilton'un sözleriyle,[10] "Thebai kral ailesinin sonuncusu olan Oidipus soyu, artık bilinmez oldu". Krallık, kız kardeşi İokaste'nin ölümü ve Oidipus'un sürülmesinden sonra kentin kralı olan Kreon'a kalır.

Görülüyor ki, Oidipus söylencesi, kandaşla cinsel ilişkiyi anlatan bir öykü değil, baba-ailesiyle, oğlun babayı izlediği soy çizgisinin kurulmasıyla ilgili korkunç güçlükleri yansıtan bir söylencedir. Üç kuşak boyunca bu kurumların gelişmesini engelleyen terslikler, Hamilton tarafından çok iyi özetlenmiştir. Oidipus'un zamanında, dördüncü kuşakta, koşullar, böyle bir gelişmenin oluşmasına elverişlidir. Oidipus, saray ailesinin çelişkili konumunu ortadan kaldırmak ve kesiksiz bir baba soyu kurmakla yükümlüdür.

Ama bunu başaramaz. Oidipus, anaerkillikten ataerkilliğe geçişte ortaya çıkan kavgacı güçlerin kurbanıdır. Korkunç bir değişim gösteren akrabalık dizgesinde yerinin ne olduğunu ve kim olduğunu bilmemektedir. Baba-ailesinin, bölünmüş anaerkil aileye karşı üstünlük sağlamak durumunda bulunduğu bu hassas dönüm noktasında, kişinin akrabalık ve aile bağlarının bilinmeyişi, ancak felaketle sonuçlanabilirdi.

Birbiriyle uzlaşmaz iki akrabalık dizgesi arasında el yordamıyla ilerleyen Oidipus, tüm soyunun ortadan kalkmasına neden olur. Tarih-

[10] Edith Hamilton, *a.g.y.*, s. 81.

sel görevini yerine getirmede uğradığı başarısızlığın sonuçları, hem akrabalık açısından, hem de toplumsal alanda görülebilir. Akrabalık açısından Oidipus'un kim olduğu sorusu ortadadır. Oidipus'un kimliğini arayışı sırasında ziyaret ettiği Delphoi Tapınağı'nda "Kendini Tanı" sözleri yazılıdır. Oidipus kendisinin "insan" olduğunu bilmektedir, bu nedenle Sphinks'in bilmecesine doğru yanıt verip onu yenmeyi başarmıştır. Bilmediği tek şey, bir akraba olarak hangi konumda bulunduğudur. Onun trajik ikilemi bu sorunda yatmaktadır.

Peki, kimdir Oidipus? Anasının oğlu olması nedeniyle, çocuklarının ağabeyi midir? Aynı zamanda öteki dört çocuğuna dayı olmasını olası kılacak yaştadır. Yoksa, ananın kocası olarak, dört çocuğunun babası mıdır? Öyleyse aynı zamanda hem baba hem de oğuldur. Karşımızda, aynı zamanda baba, oğul ve dayı olan bir adam bulunmaktadır. Bu bilmecenin dinbilimcileri, düşünbilimcileri ve insanbilimcileri şaşkına çevirmesine şaşmamak gerekir. Oidipus, birbiriyle çarpışan akrabalık dizgeleri arasında sıkışmış, tuzağa düşmüş bir adamdır.

Toplumdaki konumu da aynı ölçüde karışıktır. Kişinin akrabalık çizgisi, onun soyunu, kimin yerini alacağını ve mirasını belirler. Oidipus, hangi soylu aileye aittir, — Thebai Krallığı soyuna mı, kendisini evlat edinen Korinthos Krallığına mı? Bir mirasçı olarak nerede durmaktadır? Oidipus kısa bir zaman dilimi içinde ve sırasıyla önce üvey babası Korinthos Kralı Polybos'un öldüğünü, sonra da, ölü babası Thebai Kralı Laios'un oğlu olduğunu öğrenir. İki babanın ölümü, Oidipus'u, iki krallığın da kalıtçısı yapmaktadır. Ama içinde bulunduğu koşullar altında, iki mirasa da konamayacaktır. Korinthoslu babasının öz oğlu değildir ve öz babasını öldürmüştür. Doğar doğmaz atılan adam, bu kez iki kat beter bir atılmayla karşı karşıyadır.

Burada, bütün bu şaşırtıcı öykünün özüne dokunmuş bulunuyoruz. Thebai Kral Ailesine yakından baktığımızda, onun ataerkil aile niteliğinin özünden sakat olduğunu görürüz. Ailenin yapısı ana-ailesi yani bölünmüş ailedir. Kız ve erkek kardeşten oluşan çift, çözülmesi olanaksız olan birimdir. Koca, salt kraliçeyle evlenmesi nedeniyle kral olmuştur. Sophokles, kral ailesinin bu anaerkil yapısını bilse de bilmese de, oyunda bu olguyu açıkça belirtmiştir.

Kraliçe İokaste, iki erkeğin, yani kardeşi Kreon'la kocası Oidipus'un arasında kalmıştır. Ayrıca, gerçek yaşamda olduğu gibi oyunda da, bu erkekler arasında rekabet ve kuşku kolayca başgöstermektedir. İokaste ile Oidipus arasındaki cinsel ilişkileri incelemelerinde odak noktası olarak alan yorumcular, İokaste'nin kocasıyla erkek kardeşi arasındaki gergin ilişkileri görmezlikten gelme eğilimi göstermişlerdir. Oysa öykünün büyük bölümünü, bu iki erkek arasındaki çatışmalar oluşturmaktadır.

Söz konusu çatışmalar, daha oyunun başında, Kreon'un Oidipus'tan Kral Laios'un katilini bulması yolundaki isteğiyle başlamaktadır. Kendisine yapılan uyarıların doğurduğu korkular ve araştırmalarının sonuç vermemesinin doğurduğu yılgınlıkla çılgına dönen Oidipus, yanlış bir suçlamada bulunarak, suçlunun kendisi olduğu yolundaki söylentiyi Kreon'un çıkardığını öne sürer. Kreon'un bu yalancılığının, Oidipus'u kıskanmasından ve Krallığın yönetimini elinden almak istemesinden kaynaklandığını sanır. Kreon'un uysal ve mantıklı yanıtı, bu bölünmüş ailenin yapısını ortaya koymaktadır; her iki erkeğin de İokaste'nin yardımcıları olarak yönetime katıldığı ve bir kraliçenin yönettiği bir krallıktır bu:

Kreon: Peki öyleyse, benim kız kardeşimle evli misin?
Oidipus: Evliyim. Yadsımak neye?
Kreon: Ve bütün ülkeyi, onunla birlikte yönetmekte misin?
Oidipus: Evet, onun isteklerini yerine getirmek için elimden geleni yapıyorum.
Kreon: Peki, bu iki kişinin yanısıra ben onlara eşit bir üçüncü kişi miyim?
Oidipus: Elbette! Bu nedenledir ki sahte bir dostsun sen.[11]

Kreon bunun üzerine, Oidipus'u kıskanmasının ya da onun başındaki taca göz koymasının olanaksız olduğunu göstermek üzere, ülkeyi yöneten üçlü arasındaki yeriyle ilgili düşüncelerini dile getirir. Kraliçenin kocası Oidipus'un, ona hizmet etmek için gerekli hiçbir niteliğe

[11]Paul Roche (Çeviren), *a.g.y.*, s. 46.

sahip olmadığını açıklar. Öte yanda Kreon, kral ailesinin bir üyesi olmakla, bu tür eksikliklerden uzak, tüm gerekli iyi niteliklere sahip kişidir. "Başka yollarla kral olmam olasıyken, kral olma hırsı taşıyamam," der (s. 46). Başka bir deyişle, kraliçenin erkek kardeşi, ülkeyi yönetme hakkına doğuştan sahiptir; kocaysa salt kraliçeyle evlenmesi nedeniyle kral olmuştur ve bu krallığı, kraliçenin ölümüne ya da kocanın ilişkisinin kesilmesine dek sürecektir.

İki kralın krallık hakları üzerindeki bu acı tartışması sırasında İokaste kraliçelik yetkisini kullanır. Hızla saraydan çıkar ve onlara şu buyruğu verir: "Lanet olası adamlar! Bu anlamsız tartışmaya son verin! (...) Siz, efendim, saraya girin; ve sen Kreon, kendi sarayına git!" (s. 48). Ataerkil bir krallıkta, başı taçlı bir erkeğe böylesi bir küstahlıkta bulunan kraliçenin belki de kafası uçurulurdu.

Şu bir gerçek ki, Thebai krallığının gelişmesinin bu evresinde Kral Oidipus, bir hayli yetkiyi eline almıştır. Oyunun başlangıcında, krallığın bu "baba"sı, kendisinden vebaya karşı yardım istemeye gelen halka şöyle seslenir: "(...) çocuklar, çocuklar! Eski Kadmos soyunun filizleri." Ama ne olursa olsun, Kreon, ölünceye dek "tahtın ardındaki" erkek "güç"tür, ölüm ya da başka nedenle tahttan uzaklaşma halinde yönetim işlevlerini yürütmeye her zaman hazırdır.

Her iki olasılık da gerçekleşir. İokaste'nin ölümünden sonra, Oidipus'a, Kreon, "Devletin bekçisi olarak senin yerini alacaktır," denilir (s. 78). Oyunun sonunu oluşturan ve erkek kardeşle koca arasında geçen ikili konuşmada, Oidipus, şimdi artık analarının erkek kardeşinin gözetimi altında bulunan çocuklarını isterken, Kreon'un ona söylediği son söz şudur: "Efendi olmayı bırak şimdi — yaşamda sahip olduğun efendiliğin anlamı yoktur" (s. 82). Bu sözlerle, yıkık erkek kendisine yol gösteren birinin ardından çıkar; perde iner.

Tarihin, yaşamış olduğu önemli dönüm noktasında "kendisini bilmeyi" başaramayan erkek yani Oidipus, kendi denetiminde olmayan toplumsal güçlerin pençesine kapılmıştı; bu güçler onu ezdi ve soyunu kuruttu.

Ana Katili: Orestes

George Thomson, Orestes'in *(Oresteia)* öyküsünü, ilkel tribülerden uygarlığa dek uzanan "kültür artıklarını içeren katmanlardan oluşan bir toplumsal tarih anlatısı" olarak betimlemektedir.[12] Gerçekten de söz konusu öykü, yamyamlık ve kurban etme evresinden, baba-ailesinin utkusuna dek uzanan dönemi kapsamakta, anaerkil komünden ataerkil sınıflı topluma dek geçen beş bin yıllık bir evrimi özetlemektedir.

Orestes de bir başka ünlü Yunan soyundan, Atreusoğullarındandır. O da Oidipus gibi soyunun dördüncü kuşağının bir üyesidir ve toplumsal düzenin çok tehlikeli bir dönüm noktasında yaşamıştır. Ne var ki Oidipus'un başaramadığı işi o başarır ve kopuksuz bir babalar ve oğullar zinciri oluşturmak yönündeki tarihsel görevini yerine getirir. Orestes, amaçlarına, cinayetlerin en kanlısı olan ana katilliğiyle varmış, yeni ataerkil düzenin bir yarı-tanrısı haline gelmiştir.

Orestes yalnız değildir; kanlı cinayetler işlemiş uzun bir krallar zincirinin bir uzantısıdır. Söylenceyi özetleyen Hamilton'a göre[13] Orestes'in soy zinciri Lykia kralı ve Zeus'un oğlu Tantalus'a dek uzanmaktadır. Tantalus, "tek oğlu Pelops'u öldürmüş, büyük bir kazanda kaynatmış ve tanrılara sunmuştur". Olympialılar bu yamyamcıl kurbanı onaylamamış, Tantalus giderilmesi olanaksız susuzluk cezasına çarptırılmış, Pelops da dirilmiştir.

Pelops'un bir sonraki kuşağı oluşturan oğlu Atreus, erkek kardeşi Thyestes'in iki oğlunu gizlice öldürmüş, lokma lokma kesmiş, babalarına sunmuştur. Rakipleri olan yeğenlerini öldüren Atreus, erkek kardeşinin elinden yönetimi almış ve kendi soyunu oluşturmuştur. Böylece, Orestes'in dedesi, eski geleneklerle, mülk ve iktidara karşı duyduğu yeni açlığı birleştirerek Atreus Soyunun temellerini atmış ve bu temelleri de kan ve servetle sulamıştır. Ülkesinin tek kralı ve sarayının tek sahibi olduğundan, işlediği suç cezalandırılmamıştır.

Atreus'un oğlu, Orestes'in babası Agamemnon'la başlayan üçüncü kuşakta yamyamlık ve erkek evlat kurban etme geleneklerinin tüm iz-

---

[12]George Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, s. 284.

[13]Edith Hamilton, *a.g.y.*, s. 236-37.

leri kalkmıştır. Ne var ki, eski kan kuttörenlerinin yeni bir çeşidi ortaya çıkmış, erkek evlat kurban etme geleneğinin yerini, kız evlat kurban etme geleneği almıştır. Troya Savaşının kumandanı Agamemnon'a, kızı İphigeneia'yı kurban etmesi halinde savaşı kazanacağı söylenmiştir. Agamemnon, evlendireceğini söyleyerek kızını çağırtır. Evlenme mihrabında kendisini bekleyen bir kocayla karşılaşacağını uman İphigeneia, kurban taşında kendisini bekleyen ölümle karşılaşır. Hamilton, İphigeneia'yı şöyle betimlemektedir: "sevimli, masum yavrucak, babasına sonsuz güven beslemiş, sonra da kurban taşında acımasız bıçaklar, çevresinde acımasız yüzlerle karşılaşmıştır" (s. 241). Bir soydaş kadının eşi görülmedik bir cinayetle öldürülmesi, Atreus'un bütün soyunu tüketme tehlikesi yaratan bir aileiçi kan düşmanlığının doğmasına yolaçmıştır.

Akhilleus'un oyunu, on yıl sonra, savaşlarından utkulu dönen Agamemnon'u, karısı Klytaimestra ile gösteren sahneyle açılır. Herkesin bildiği bir şeyden, kendi yokluğunda sadakatsiz karısının bir sevgili edindiğinden habersizdir. Karısının, kızının öcünü almak üzere, onu öldürmeyi tasarladığını da bilmemektedir. Gafil avlanan Agamemnon öldürülür.

Anaerkil ilkelere göre, Klytaimestra suç işlemiş değildir. Öldürdüğü adam, onun kan akrabası değildir. Anayanlı aileden biriyle evlenmiş bir yabancıdır. Üstelik, Klytaimestra, kan öcü ilkelerine uygun olarak gerekeni yapmış kan akrabası olan kızının öcünü almıştır. Edith Hamilton, öldürmeyi izleyen sahneyi şöyle betimlemektedir:

Giysisinin üzerinde, ellerinde ve yüzünde koyu kırmızı lekeler vardı, bununla birlikte hiç sarsılmamış, kendisinden son derece emin bir görünüme sahipti. Yapılanı herkese açıkladı. "Burada yatan kocamın ölüsüdür, öldürense benim haklı ellerimdir". (...) Klytaimestra, yaptığı edimi açıklama ya da onu bağışlatmak için bir neden görmez. Kendi gözünde bir cani değil, gerekli bir edimi yerine getirendir (s. 243).

Klytaimestra'nın oğlu Orestes'in öyküsü burada başlar. Çocukluğunda evinden yurdundan uzakta yaşamış, şimdi de büyümüş, bu aile

trajedisiyle karşılaşmıştır. Önceleri, anasoylu akrabaların her türlü öç alma olayında birbirini desteklediği dönemde, erkek çocuk, annesi ve kız kardeşiyle aynı kanı taşıması nedeniyle bu öldürme olayını onaylardı. Ama zaman değişmişti, ve durum, Orestes'e göre artık apaçık ve yalın değildi.

Atreus soyunun bir uzantısı olan Orestes, babasına son derece bağlıdır. Onun mirası, toplumsal konumu, rütbesi ve soyu, baba çizgisini izlemiştir. Bunlar yetmiyormuş gibi, kendisinin bulunmadığı dönemde annesi ve babasıyla birlikte kalan kız kardeşi Elektra'yla karşılaştıktan sonra, analarıyla âşığının, ölü babalarının servetini har vurup harman savurduğunu, çocukların beş parasız kalması tehlikesinin doğduğunu öğrenir. Elektra, erkek kardeşinden, ölü babalarının öcünü almasını beklemektedir — bu da ancak ananın öldürülmesiyle gerçekleşecektir.

Orestes, Oidipus gibi aile dışevliliğine indirgenmiş bir tribü dışevlilik yasasına bağlı kalmak durumunda değildir. O, yıkıcı bir aileiçi kan düşmanlığına indirgenen eski tribüiçi öç alma yasalarını uygulamak durumundadır. "Orestes, geleneksel bir lanete (...) kana kan geleneğine uyarak kendini yok eden bir soylu ailenin öyküsüdür."[14]

Kana kan geleneği, doğal ölümün bilinmemesi sonucu ortaya çıkan kan dökerek öç alma kurumunun son evresiydi. Ancak uygar Yunanistan'da bu bilgisizlik ortadan kalkmıştı. Gene aynı nedenle, kan dökmeyi, adaleti sağlama yolu olarak kabul etmek, yalnızca tarihsel gerçekliklere ters düşmek değil, birleşik baba-ailesini ve kopuksuz bir soy zincirini oluşturma yoluna büyük bir engel çıkarmak olacaktır. Orestes'in durumunda, kana karşı kan dökme geleneğinin yerine uygar adalet yasalarını getirme biçiminde kendini gösteren toplumsal yükümlülük, birleşik bir baba-ailesinin varlığını koruma gerekliliğiyle birleşmiştir.

Orestes'in içinden çıkamadığı durum şudur: annesinin yanını tutup kokuşmuş bir dizge olan anaerkil öç alma yasalarını mı izleyecektir yoksa babasının soy zincirini korumak amacıyla anasını mı öldürecektir? Anaerkil yasalara göre anneyi öldürmek, akıl almaz bir edim,

---

[14]Paul Roche (derleyen ve çeviren), *The Orestes Plays of Aescylus* (Aiskhylos'un Orestes Oyunları), giriş bölümünden.

cinayetlerin en büyüğüdür. Bir ananın oğlu tarafından işlenen bu cinayet, dönüşsüz bir tarihsel olayı belirlemektedir: anaerkilliğin kesin sonu.

Orestes, harekete geçtiği ana dek, onu görevini yapmaktan alıkoyabilecek duygularıyla savaşır. Gerçekten de şaşmaz kararını uygulamasında kendisine gerekli olan gücü toparlayabilmesi için anaerkilliğin baş düşmanı ataerkil tanrı Apollon'un görüşlerine başvurmak durumunda kalacaktır.

Tarihin bu dönüm noktasında görülen büyük toplumsal değişiklikler Olympia'nın gerçek dünyasında değil, yeraltı dünyasında da yansıyordu. "Anayla oğul arasındaki düşmanlık, Cennetle Cehennemin tanrıları arasındaki düşmanlıklar haline geldi ve tüm insanlığı etkiledi."[15] Orestes'in annesini öldürmesi, anaerkil çıkarları koruyan dişi öç alma tanrıçaları Erinyslerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlar, anasının kanını döken oğulun peşine düşerler, işlenen suçun hemen cezalandırılmasını isterler. Orestes'in, anasının babasını öldürmesi olayına hiç tepki göstermediklerini, bu konuda hiçbir şey yapmadıklarını söylemesi üzerine Erinysler ona kocanın ana ve oğulla aynı kandan olmadığını söylerler.

Anasıyla arasındaki kan bağını yadsımanın eşiğine gelen Orestes, Apollon'a başvurur, ve yaptığı işi haklı çıkarmasını ister. Apollon bunun üzerine şu ünlü yanıtı verir:

> *Ana çocuk denen şeyin ebeveyni değil yeni ekilmiş bir tohumun bakıcısıdır.*
> *Tohumu oraya koyandır ebeveyn olan; anne filizi yetiştirir büyütür, o kadar — biri konuk biri toprak Tanrı hastalık vermezse.*[16]

Bu sözlerinin kanıtı olarak da Athena'yı gösterir. "İşte Zeus'un kızı — bir rahimin karanlığında beslenmedi hiç." Zeus bir babadan doğ-

[15] G. Thomson, *a.g.y.*, s. 266.
[16] *A.g.y.*, s. 186.

madır ama annesi yoktur. Olympia aşama sıralamasında Apollon'dan yukarda olan bu büyük tanrıça, onun savını doğrular:

> *Hiçbir ana doğurmuş değil beni:*
> *Her alanda erkekten yanayım ben*
> *ama bir erkekle evlenmekten yana değil*
> *hele baba tarafından bir erkekle hiç değil.*
> *Erkeğini — evin efendisini öldüren bir kadının yazgısını*
> *nasıl seçerim ben.*[17]

Toplumu barbarlıktan uygarlığa götürdüğü söylenen akıl tanrısı Athena, Orestes'i o güne dek eşi görülmedik bir yolla — jüri yargısıyla yargılamak üzere bir mahkeme kurar. Onu suçlu ve suçsuz bulan oyların sayısının eşit olduğu görülünce, Athena, ana katilinin suçsuz olduğunu ilan eder. Erinysleri, işlerini değiştirmeye bile razı eder; Erinysler, öç alma perileriyken, iyi niyetliler diye ortaya çıkarlar.

Evrimci insanbilimciler, Orestes öyküsünün, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin öyküsü olduğunu çoktan kabul etmişlerdir. Aslında bu büyük Yunan oyunlarının üçü de bu büyük değişikliğin yanısıra görülen karmaşa ve acıları simgelemektedir. Babalar ve oğullar soyu diye bilinen öteki iki soy ortadan kalkarken, Orestes, toplumsal değişikliklerin oluşturduğu fırtınalı denizlerde yelken açmakta, kendisini ve soyunu, ataerkil kıyılardaki güvenli topraklara ulaştırmak üzere ilerlemektedir. Orestes, baba-ailesinin utkusunu ve yeni toplumsal düzenin yengisini simgelemektedir.

---

[17] *A.g.y.*, s. 190.

KAVRAMLAR DİZİNİ[*]

Anaerkillik: Ataerkil toplumdan önce gelen anasoylu komünal klanlardaki toplumsal örgütlenme dizgesi. — C. I: 11, 14, 17, 18, 59, 112, 127, 142-43, 173, 201, 205, 215-16. C. II: 41, 67, 85-6, 232, 237.

Anasoylu aile: Anaerkil klan yapısı evriminin son evresi ve ailenin ilk biçimi. Bkz. Bölünmüş aile. — C. I: 11, 14, 17, 22, 34-5. C. II: 142.

Anayerli evlilik: Bir evli çiftin, kadının bulunduğu toplulukta yaşaması. — C. II: 67, 77-80.

Antropoidler: İnsana benzer maymun. İnsansı yaratıklar (hominidler) antropoidlerden gelişmiştir. (Bu kitapta, bu sözcüğü karşılamak üzere daha çok "insansı maymun" deyimi kullanılmıştır. Göz çukurları birbirine yaklaşmış, memeleri daima göğüs bölgesinde, beyinleri büyükçe olan bu hayvanlar, maymunların birçok türünü içine alır.) — C. I: 13, 70, 77.

Arınma: Tabuları çiğneme, dinsel buyruklara aykırı davranma sonucu tinsel kirlenmeden arınmak için belirli işlemleri ve kuralları (örneğin yıkanma, ateş üstünden atlama, oruç tutma, bir süre yalnız başına yaşama vb.) yerine getirerek hem kendi hem de üyesi bulunduğu topluluğun gözünde arınma. (TDK) — C. II: 14, 64.

Armağan verme: Kardeşlik ve evlilik ilişkileri yaratmak amacıyla kümeler arasında yiyecek ve daha başka şeylerin

[*]Sonunda "TDK" kısalması bulunan açıklamalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* (Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek) 1973 basımından alınmıştır. Öteki açıklamalar yazarındır. —*çev.*

alınıp verilmesi. — C. I: 272-7, 289-91, 317, 325, 340. C. II: 25-6, 133.

Ataerkillik: Genel toplumsal ve aile yaşantısında erkek cinsin ve babanın egemen olması. — C. I: 109, 127, 130, 140-43, 254. C. II: 41, 65, 93, 161, 171, 174, 210-11, 232-33.

Baba-ailesi: Babanın karısının ya da karılarının ve onların çocuklarının başında bulunduğu aileyi belirleyen ataerkil aile. — C. I: 13, 34, 41, 109-11, 174-75, 181, 186, 187, 216, 220, 254. C. II: 78, 86, 91-3, 103-4, 130-31, 140-41, 155, 166, 171-72, 176, 193, 204, 211, 215, 238, 240.

Babayanlı: Kalıt ilişkilerinde akrabalık kuruluşlarında çiftlerin evlendikten sonra nerede oturacakları konusunda, soyun hesaplanmasında babadan yanalığı önde tutan ve buna göre düzenleyen. (TDK) — C. II: 103-4, 108, 123, 130, 147, 148, 151, 193.

Babasoylu akrabalık: Bir çocuğun, anasının kocasıyla arasında babalık bağı olduğunun kabul edilmesi. — C. I: 35, 215, 216. C. II: 202.

Babayerli evlilik: Bir çiftin kocanın ve onun anasoyunun yaşadığı toplulukta yaşaması. — C. II: 77-80, 82-3, 117.

Bağlantılı klanlar: Hem birbirine bağlı (koşut) hem de birleşmiş (çapraz yeğen) klanları içeren genel bir kategori. — C. I: 229, 239, 253-54.

Barbarlık: Yabanıllıktan sonraki toplumsal evrimin ikinci ve daha yüksek düzeyi. Bu dönemde ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Dönemin ilk evresinde anasoylu aile ortaya çıkmıştır. — C. I: 12, 173. C. II: 91, 161.

Başlık: Bir kadın eş karşılığında verilen sığır ya da başka mallar. Armağan değiş tokuşundan gelişen bir işlem. — C. II: 176.

Bölünmüş aile: Anasoylu aile. Annenin erkek kardeşi çocuklar konusunda annenin kocasına egemendir. — C. II: 109, 127, 153, 162-63.

Budunsal birlik: Etnik topluluk. Aynı dili konuşan ve aynı kültürü taşıyan insan topluluğu. (TDK) — C. II: 147.

Budunbilim: Özelliklę ilkel diye nitelenen budunların, ama otuz kırk yıldan beri ilkel diyeme-

yeceğimiz toplumların özdeksel ve tinsel kültür öğelerini dizgeli bir biçimde açıklayan, türlü kültürler arasında karşılaştırmalar yapan, insanlığın kültür tarihini açıklamaya çalışan, kültürel göçleri ve kültürün genel gelişme yasalarını araştıran bilim. (TDK) — C. II: 34, 138.

Büyük aile: Büyükbaba ve büyükanne ile evli oğulların, bunların karılarının ve çocuklarının birlikte oluşturdukları, aynı zamanda geniş aile diye de adlandırılan toplumsal ve ekonomik birlik. (TDK) — C. II: 220.

Çapraz yeğenler: Karşıt (ve daha önce birbirine düşman olan) iki kümenin aynı soydan gelen kadın ve erkekleri. Tarafların erkekleri birbirlerinin "kaynı"dır; tarafların kadın ve erkekleri, olgusal ya da gizil çiftlerdir. — C. I: 229, 231, 240-48, 251, 253-54, 256, 260, 269, 282, 308, 312. C. II: 9, 17, 21, 31, 33, 49, 72.

Çiftleşme ailesi: Babanın tanındığı ancak tam gelişmiş baba-ailesindeki rolünü oynamadığı ve ilk aile diye de anılan aile biçimi. — C. II: 91, 127, 155.

Darbe: Bir düşmanı incitmeksizin ya da öldürmeksizin ona dokunmak, bir etkide bulumlarda, çocuğun bakımını, daki ilk yerliler arasında bu davranış yiğitlik simgesidir. — C. I: 299, 300. C. II: 14.

Dayıerki: Ana türesi temeline göre düzenlenmiş çoğu toplumlarda, çocuğun bakımını geleneksel eğitimini dayının üzerine alması; başka bir söyleyişle dayının baba yerine geçmesi. (TDK) — C. II: 120, 124, 151.

Değiş tokuş: Armağan alıp vermekle ilgili karşılıklı toplumsal ilişki, daha sonra ortaya çıkan meta değiş tokuşu ve değişim ticaretinden ayrı bir olgudur. — C. I: 267-72, 274-75, 277-78, 287-88, 317, 325-26, 328-29, 332, 340, 347. C. II: 26, 65, 76, 182.

Dışevlilik: "Dışardan evlenme" kuralı. Bu aynı zamanda dışardan avlanma kuralıdır. Aynı soydan olan erkekler yiyeceklerini ve eşlerini kendi bölgelerinin dışından sağlamalıdırlar. — C. I: 23, 25, 30, 36, 38, 41, 101, 244-45, 255, 259-65. C. II: 13, 238.

Dişediş geleneği: Yapılan bir kötülüğü karşılıksız bırakmama yasası. — C. I: 287.

Erginleme: Genç erkeklerin yeni bir konuma vardıklarını belirlemek üzere yapılan tören. — C. I: 226. C. II: 21-4, 26-8, 34-6, 40-2, 98.

Erkek lohusalığı: Bir erkeğin "doğum yapma" töreni. Bunu yapan erkek, kadının doğan çocuğunun babası olarak ilan edilir. — C. II: 93, 97-100.

Evrimcilik: Kültür tarihi araştırmalarına, doğabilimlerine özgü görüş ve yöntemleri uygulayarak kültürlerin ve kültür öğelerinin gelişme basamaklarını ortaya koymaya çalışan akım; bu akım doğrultusuna yönelen araştırıcıların oluşturdukları okul. (TDK) — C. I: 13, 215. C. II: 126.

Fratri: Kapalı bir yerleşim alanındaki klanların birleşerek oluşturdukları toplumsal birlik; gens ile tribü arasındaki aracı halka. (TDK) — C. I: 23, 37, 216, 253, 255-56, 258, 265, 325. C. II: 9, 67.

Geçiş töreni: Yaş, durum, işlev ya da uğraşla ilgili bir değişikliği belirleyen dinsel tören. Bkz. erginleme ve erkek lohusalığı. — C. II: 21, 26.

Gizli dernek: Yetişkin erkeklerin bir bölümünün bir araya gelip değişikliği belirleyen kuttoplantıları yönetmek için kurdukları dernek. (TDK) — C. II: 34.

Homo sapiens: 1778 yılında Linne'nin homo sapiens adını verdiği, bugün yeryüzünde yaşayan insan ırklarının hepsini içine alan tür. — C. I: 13, 16, 50, 52, 188.

İkili düzen: Bir boyun iki yarım'ı ya da fratrisi arasındaki karşılıklı ilişki. Bunlar kardeşlik ve evlilik bağlarını sürdürürler. — C. I: 255-62, 265.

İlkel: Barbarlığın ilk evresi de ilkel sayılmakla birlikte bu deyiş, yabanıllığın üst evresini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. — C. I: 17, 200, 229, 270-71, 287. C. II: 41.

İlkel halklar: Budunbilim verilerine göre doğaya sıkı sıkıya bağlılıkları, doğaya egemen olmak için kullandıkları araç gereçlerin, tekniklerin yetersizliği, yazıyı bilmemeleri,

eğitimde geleneğin önemli rol oynaması, ortaklaşa düşünce biçimi gibi özelliklerle nitelenen halklar, toplumlar, budunsal topluluklar (Kuzey ve Güney Amerika yerlileri, Eskimolar, Afrika Zencileri, Pasifik Okyanusu adalıları ile bunlara bakarak çok daha ilkel bir basamaktaki Avustralya yerlileri, Pigmeler, Buşmanlar, Ateş-topraklılar vb. gibi). Son zamanlarda ilkel halklar yerine "saf halklar", "doğaya bağlı halklar" adlarının kullanıldığı görülmektedir. (TDK) — C. I: 131, 174, 189, 220.

İlk Oymaklar: Primatların yaşamında ortaya çıkan ilk toplumsal küme. C. I: 62, 72, 215, 221, 239, 251-52, 254-55, 262-64.

İnsanbilim: İnsanın kökenini, biyolojik yapısını, gövdesel özelliklerini, kültürlerini, toplumsal davranışlarını vb. konu edinen ve bunları kendine özgü yöntemleriyle inceleyen bilim. (TDK) İnsan toplumunun tarihöncesi evrimini inceleyen bilim. (E. R.) — C. I: 11-2, 230-31, 234, 262-63. C. II: 138.

İnsansı yaratık: Maymunlardan üstün, ama homo sapiens'den aşağı olan çeşitli yaratıklar; insan-öncesi yaratıklar. — C. I: 13.

Java İnsanı: 1891 yılında Java'da bulunan taşıl kalıntılardan tanınan bir ilkel insan tipi. — C. I: 50-1.

Jens (gens): Klanın eski adı. (E. R.) Ortak bir atadan geldiklerini kabul eden, kendi aralarında evlenmeyen ve kapalı bir yerleşim alanında oturan insan topluluğu. (TDK) — C. I: 253-54, 260-61.

Kaçınma Kuralları: Tabuların etki alanına giren kişi ya da şeylerle ilişkide bulunma yasakları. — C. I: 22.

Kan gütme: Ölüm karşısında öldüren güce ceza vermek amacıyla bir başkasının öldürülmesi dizgesi. İlkel bir dizge olan bu geleneğe öç alma savaşı da denir. C. I: 278, 281-82, 310. C. II: 142, 153.

Kardeşerkillik: Bu kitapta, anaerkillik, yani kadınların kardeşliği imgesinde biçimlenen, insanların kardeşliği anlamında kullanılmıştır. Anaların erkek kardeşini eksen alan, kalıt ve toplumsal konumların da-

yılardan yeğenlere geçtiği uygulamaya bu kitapta bu ad verilmiştir. — C. I: 112, 211, 215. C. II: 86, 93, 160.

Kardeşsoylu akrabalık: Anasoylu akrabalığın doğal sonucu olarak erkek kardeşsoylu akrabalık ortaya çıkmaktadır. Bu kitapta bu olguyu anlatmada kullanılmıştır. — C. I: 229. C. II: 123.

Kelle avcılığı: Hem bolluğu ve soyu çoğaltacağı hem de topluluğun gözünde değer kazanacağı inancına dayalı olarak düşmanın ya da başka bir tribü üyesinin başını kesme, koparma. (TDK) — C. I: 51-2, 54, 247.

Klan: Analar, anaların erkek kardeşleri ve anaların çocuklarından oluşan bir küme; aynı ana soyundan gelen anaların devamı olan anasoylu akrabalar. Bir tribünün içinde bulunan, dışevlilik yasalarını uygulayan birim. — C. I: 12, 22, 36-7, 40, 67, 72, 109, 205, 221, 230, 251, 255-56, 325. C. II: 9, 66-7, 91, 102, 147.

Koşut yeğenler: Ayrı ayrı ama aynı zamanda birbirleriyle ilintili klanlara ait soydan gelen kadın ve erkekler. Erkekler kendi aralarında, kadınlar da kendi aralarında kardeş sayılır. Bu iki cins arasındaki cinsel ilişki yasaktır. — C. I: 231.

Kula: Trobriand yerlilerinin değiş tokuş dizgesine verdikleri ad. (E.R.) Özellikle Trobriand, Dobo, Woodlork adalarında yaşayan yerliler arasında uygulanan ve değiştirilen nesnenin ekonomik değerinden çok kişiye ve topluluğa kazandırdığı saygınlığı önemsenen değiş tokuş düzeni. (TDK) — C. I: 325-32, 335. C. II: 182-3.

Kuttören: Din, tapınma, büyü ya da erginlik ve geçiş dönemleriyle ilgili olarak düzenlenen geleneksel tören. (TDK) — C. I: 275. C. II: 21, 23, 25, 34, 36, 39-40, 64, 70-1, 97, 106, 143-44, 150-51, 156, 164, 188.

Küçük aile: Ana, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan, çekirdek ya da dar aile diye de adlandırılan toplumsal ve ekonomik birlik. (TDK) — C. II: 220.

Oruzo: Afrika dilinde evlilik bölünmesi anlamında kullanılan bir sözcük. Yiyecek bölünme-

si anlamında da kullanılır. C. II: 141-42.

Oymak: Bkz. ilk oymaklar. C. I: 54, 229, 231, 253, 325.

Özel mülkiyet: İlkel toplumdaki ortak mülkiyet yerine, servetin bireylere ya da tek tek ailelere ait olması durumu. C. I: 173, 254, 273, 317, 327. C. II: 171, 174, 177, 196.

Pekin insanı: Pekin yakınındaki bir yerde artıkları bulunan, mağaralarda yaşadığı, taştan araçlar yaptığı ve ateşi kullandığı bilinen, yaklaşık olarak 500.000 yıl önce yaşamış olan insan. (TDK) — C. I: 50, 51.

Potlaç: Kuzey batı kıyı kesiminde yaşayan Amerika yerlilerinin bir kutlaması. Bu bayramda yerliler birbirlerine yiyecek ve çeşitli armağanlar verirler. (E.R.) Kuzey Amerika'da yaşayan yerli başkanların ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, totem direği dikme vb. önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesneleri başkalarına bağışlaması ve yok etmesi işlemi ve bununla ilgili tören. (TDK) — C. I: 276, 313, 316, 327.

Reis: Bir ilke uğruna yapılan savaş, tören ve spor gösterileri gibi erkek işlerinden sorumlu olan, genellikle yaşlı erkek. — C. I: 203-5, 291, 296, 311, 316, 337. C. II: 115.

Sınıflayıcı akrabalık: Oluşumsal aile bağlarını dikkate almaksızın çok sayıda insanı bir araya toplayan toplumsal akrabalık dizgesi. — C. I: 32-3, 40, 54, 117. C. II: 126, 135.

Susu: Dobua dilinde anasoylu klan anlamına gelen sözcük. — C. I: 218-9, 224. C. II: 68, 72, 75, 81, 86.

Tabu: Yasaklama ya da bir şeyin yasaklanma özelliği. Gizemsel dinsel ve büyüsel güçlerle yüklü oldukları kabul edilen insanların, hayvanların, nesnelerin, doğal öğelerin, yasaklarla çevrilmesi ve bunlardan kaçınma. — C. I: 17, 21-3, 28-9, 36-7, 45, 58, 61, 67, 70, 99, 102, 132, 185, 189, 252. C. II: 18, 35, 97.

Taş çağı insanı: İskelet artığı ilkin 1856 yılında Düsseldorf yakınındaki bir mağarada bulunan, Fransa, İtalya, Kırım ve Özbekistan'da izleri görülen, mağaralarda yaşadığı ve avcılık yaptığı bilinen eski taş çağı insanı. — C. I: 50.

Taşıl: Taşa dönüşerek kalıcılık kazanan organik cisim. — C. I: 50.

Toplayıcılık: Yabanıl meyveleri, ot tohumlarını, kökleri, yumru köklü bitkileri, küçük hayvanları, deniz kabuklarını, böcekleri, yabanıl balları, ağaçların öz sularını vb. toplamaya dayanan, genellikle avcılıkla birlikte yapılan fakat avcılıktan daha basit bir tekniği gerektiren, insanlığın en eski besin elde etme yolu. (TDK) — C. I: 145.

Totem: Kandaşlık kümesinin birer üyesi gözüyle bakılan bitki, ya da hayvan; daha geniş anlamda bir totemin simgesi. (E.R.) Bir insan topluluğunun ya da tek bir kişinin gizemsel ve büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, bitki, doğasal olay ya da cansız bir nesne. (TDK) — C. I: 23, 222, 264.

Totemcilik: Bir klanın, bir insan topluluğunun ya da tek bir kişinin aynı atadan geldiğine inandığı bir hayvana, bitkiye, bir nesneye ya da seyrek olarak bir doğa olayına (fırtına, şimşek vb.) gizemsel, büyüsel ve akrabasal duygularla bağlanışı; bu bağlanıştan doğan görevler, yasaklar ve kuttörenler. Çok yönlü ve karışık olan totemcilik başlıca üç biçimde görülür: Bireysel totemcilik, klan totemciliği, cinse bağlı totemcilik (TDK). Totem ilişkilerine ve tabulara dayalı toplumsal kurallar dizgesi. (E.R.) — C. I: 45, 58-66, 70, 99, 101, 185, 189, 202, 252, 267. C. II: 10.

Tribü: Her biri birkaç klandan oluşan, iki fratrili, içevlilik yasasını uygulayan topluluk. (E. R.) Aynı dili konuşan, aynı kurumlara, geleneklere, göreneklere sahip, ortak bir yerleşme alanı olan ve ortak bir kökten gelen birkaç jens'in özerk bir toprak üzerinde oluşturdukları budunsal birlik. (TDK) — C. I: 12, 37, 46, 67, 110, 112, 183, 205, 239, 251-52, 255-7, 276, 321, 325. C. II: 11, 17-8, 36, 114, 158.

Uygarlık: Özel mülkiyet, sınıf ayrımları ve ataerkil aile düzeninin ortaya çıkmasıyla kendini belli eden üçüncü ve şimdiki toplumsal evrim dö-nemi. — C. II: 89, 162, 205.

Veve: Melanezya dilinde anasoylu klan. — C. I: 35, 37, 244, 257, 260-61.

Yabanıllık: Toplumsal evrimin en ilk ve en ilkel evresi. Bu dönemde ekonomi, avlanma ve yiyecek toplamaya dayalıdır. — C. I: 12-3, 15-8, 171-72. C. II: 89, 91.

Yarım: Bir tribünün iki fratrisinden biri. Her yarım kendi arasında birkaç klana ayrılır. Yarımlar törenlerde, düşüncelerde ve simgelerde, karşıtlık gösterirler. — C. I: 242, 245, 253, 256-59, 300-1. C. II: 9, 49, 63, 108.

- *Yayılmacılık:* Yüksek kültürlerin ve uygarlıkların bir ana kaynaktan göçler ve yayılmalar sonucu oluştuğunu ileri süren görüş. Bu görüş çevresinde toplanan kimselerin bağlı bulunduğu okul. — C. I: 14.

ADLAR DİZİNİ

Antonius, Mark, C. II: 216-17.

Ardrey, Robert, C. I: 81-5.

Ashley Montagu, M.F., C. I: 44.

Atkinson, J.J., C. I: 22, 24, 113-14.

Bachofen, J.J. C. I: 35, 109, 336.

Bates, M., C. I: 153-54.

Benedict, Ruth, C. I: 279, 298-99, C. II: 59, 62, 81.

Briffault, Robert, C. I: 14, 25-7, 44, 58, 72-4, 76, 78-9, 85, 87-90, 94, 107-8, 133-34, 137-38, 140-42, 152-53, 155, 158, 160, 162, 164, 166, 169-70, 173, 178, 184, 194-97, 204, 206, 209, 211, 222-24, 245-6, 340, 346, 348. C.II: 20, 27, 29, 35-6, 44-5, 50-1, 53-4, 57, 60-1, 65, 77, 82, 94, 122, 136, 179-80, 188, 197-201, 206, 209-10, 217.

Bullough, Bonnie, C. I: 176.

Bullough, Vern L., C. I: 175-76.

Caesar, Julius, C. II: 216-17.

Catlin, George, C. I: 56-7, 176.

Childe, V. Gordon, C. I: 147-48, 150-51, 154, 156, 160-61, 167-68.

Clark, J. Grahame, C. I: 103-4, 322.

Colson, Elizabeth, C. II: 111-12, 151-54.

Columbus, Christopher, C. II: 97.

Crawley, E., C. I: 118-21, 128-29, 136, 140, 148, 186-87, 246, 258, 285-86. C. II: 98.

Dange, S.A., C. I: 195-96.

Darwin, Charles, C. I: 13, 26, 28, 72.

Driberg, J.H., C. I: 105, 248, 296-97, 322.

Du Bois, Cora, C. I: 39, 130-31, 270.

Durkheim, M., C. I: 135.

Eliade, Mircae, C. II: 23-4, 29, 33-4, 40-1.

Elkin, A.P., C. I: 258, 295-96, C. II: 23, 35, 37-9, 45-7.

Ellis, Havelock, C. I: 29.

Engels, Frederick, C. I: 14, 98. C. II: 171, 178.

Evans-Pritchard, E.E., C. I: 15, 236, 238. C. II: 192-93.

Farrington, Benjamin, C. I: 189. C. II: 89-90.

Fortes, Meyer, C. I: 131-32. C. II: 83.

Fortune, R.F., C. I: 133. C. II: 48, 62-5, 68, 72, 81, 83-6, 135, 149-50.

Frazer, James, C. I: 53, 58-60, 63, 65-6, 69, 101-2, 117, 122, 125-26, 146-47, 185, 189-90, 193, 216-17, 220-22, 227, 241, 259-61, 266-68, 302, 311, 324. C. II: 10-1, 13, 17, 20, 43-4, 67, 145-46, 176, 214-15

Freud, Sigmund, C. I: 30-1, 43, 111-14. C. II: 121, 172, 219-21.

Frobenius, Leo, 187, 292-93.

Goldenweiser, Alexander, C. I: 61, 146, 198-200, 205-6, 257, 315-16.

Gough, Kathleen, C. II: 73, 79, 127, 129-30, 134, 136, 143, 147, 152.

Grey, George (Sir), C. I: 191.

Hamilton, Edith, C. II: 223, 229-30, 232, 236.

Harris, Marvin, C. II: 125-26.

Hartland, E. Sidney, C. I: 172, 216, 232, 282. C. II: 72, 94-5, 132, 140, 144.

Herskovits, Melville, J., C. I: 273, 320.

Hobhouse, L.T., C. I: 29, 228.

Hocart, A.M., C. I: 151, 243, 278, 322-23.

Hoebel, E. Adamson, C. I: 16, 39-40, 181, 218-19, 228, 244, 272. C. II: 45, 72, 112, 136-37, 180-81, 186-87, 189.

Howells, William, W., C. I: 70.

Howitt, A. W., C. I: 257, 344-45. C. II: 22-3, 30, 38.

Huizinga, J., C. I: 306, 320.

Kanter, Emanuel, C. II: 41.

Kelsen, Hans, C. I: 34, 210-11, 237-8, 287, 290, 293, 318. C. II: 11-2, 25.

Kroeber, A. L., C. I: 15, 267. C. II: 203.

Lafitau, Josef, F., C. II: 98.

Lang, Andrew, C. I: 43-4. C. II: 13.

Layard, John, C. I: 290-91, 293-94, 321. C. II: 9-10, 22, 85, 163-6.

Lévi-Strauss, Claude, C. I: 60-1, 249.

Levy-Bruhl, Lucien, C. I: 35, 210. C. II: 11.

Lippert, Julius, C. I: 188, 247, 253, 285. C. II: 16-7, 65-6, 98-9, 120-22, 132-33, 153, 161, 169, 172, 184, 186, 190-91, 200-1.

Lowie, Robert, H., C. I: 39, 155, 157, 159

MacCulloch, J.A., C. I: 235. C. II: 194, 196.

McLennan, J.F., C. I: 59.

Maine, Henry, C. I: 143.

Mair, Lucy, C. I: 310. C. II: 74, 131, 183, 189-93.

Malinowski, Bronislaw, C. I: 15, 193-94, 219-20, 223, 273, 286, 288-90, 325-34, 336-37. C. II: 43, 49, 55-6, 59, 62, 74, 76, 80, 95, 101-2, 110, 113-18, 124, 134-35, 148, 160.

Mason, O.T., C. I: 147-49, 151-52, 158-60, 163, 165, 168.

Mauss, Marcel, C. I: 275-77, 316.

Mayr, Ernst, C. I: 28.

Mead, Margaret, C. I: 249-50, 268-71, 310-11, 337-39. C. II: 96, 100.

Meek, C.L., C. I: 178-79, 225. C. II: 188-9.

Morgan, Lewis, C. I: 12, 26, 32, 36-7, 46, 109, 131, 202, 211, 229, 240, 252-56, 260-61, 263, 319. C. II: 91-3, 125-27.

Mueller, Max, C. II: 98.

Murray, Margaret, C. II: 218, 222.

Piddington, Ralph, C. I: 29, 115, 219, 238-39. C. II: 118, 181-82, 184-85, 192-93.

Radcliffe-Brown, A.R., C. I: 15, 189, 192, 195, 202-3, 225, 278, 303-4, 308, 324, 342-44. C. II: 31, 33, 52, 104-6, 138-40.

Raglan, R. Fitzroy (Lord), C. I: 31. C. II: 39-40, 94, 156-57, 203, 207-8.

Reich, Wilhelm, C. II: 178-79, 184.

Richards, Audrey, C. I: 183. C. II: 70, 185, 195-96.

Rivers, W. H. R., C. I: 33, 203, 209-10, 218, 222, 256-57, 284, 291. C. II: 9, 47-8, 100, 103, 105, 107-9, 119, 138.
Routledge, Katherine, C. I: 129-30, 165, 177, 181-82.

Sahlins, Marshall, C. I: 73, 271, 278-79.
Schneider, David M., C. II: 71, 125.
Seligman, C. II: 55.
Smith, Homer W., C. II: 169-70.
Smith, Robertson, C. I: 228, 232, 236, 281-82. C. II:20, 125, 142, 158-59, 173-75, 190, 196-97.
Steward, Julian H., C. I: 15.
Sumner, William, G., C. I: 178, 284, 287, 291-92. C. II: 197, 216.

Thomas, W. I., C. I: 170, 178, 199, 201, 203, 223, 232-33, 248-49, 270, 292, 298-300, 304-7, 313-14, 316-18, 298-300, 323. C. II: 60, 99, 144-45, 170.
Thomson, George, C. I: 161-3, 347. C. II: 236.
Tylor, Edward, B., C. I: 12, 15, 171, 191, 240-42, 244-45, 286-87, 297. C. II: 11, 97-8, 200.

Van Gennep Arnold, C. II: 21-2.

Webster, Hutton, C. I: 126-7, 139, 176-77, 183-84, 196, 317. C. II: 27, 38-9, 41-2, 50.
Weinberg, Kirson, C. II: 203-4.
Wertheim, W. F., C. I: 15.
Westermarck, Edward, C. I: 29, 110, 119, 143, 220, 284.
White, Leslie, C. I: 29.

Zuckerman, Solly, C. I: 73-4, 79-80, 92-3.

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat 4, No: 63
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 528 44 09 - (0212) 511 82 33
Fax: (0212) 512 43 53

EVELYN REED

Dünyada yalnızca son altı bin yıldır ataerkil düzen görülmektedir. Daha önce tam bir milyon yıl, toplulukları kadınlar yönetmiş, hayvandan insana geçişte en önemli rolü kadınlar üstlenmişlerdir. Dünyamızdaki ilk çiftçiler, ilk doktor ve bilim adamları kadındır. Toplumsal güdülerin gelişmesine cinsel ilişkiler değil, anasal işlevler yolaçmıştır. Dişi cins, erkekleri hayvanlıktan çıkarıp insanlığa yükseltmiş, insan soyunu uygarlığın eşiğine getirmiştir. Erkekler sürekli olarak avlanmakta ve savaşmaktaydılar. Bu nedenle insanlığı hayvansı yaşantısından kurtarıp insan özellikleriyle donatma işi kadınlara kalmıştı. Kadınlar birarada çalışmaktaydılar. Bunun sonucu olarak, anaerkil toplum, insanların birbirlerine karşı kardeşçil duygular beslediği bir başka toplumsal dizgeyi yarattı. Aslına bakılırsa, kadınlar erkeklere birbirleriyle ve diğer türdeşleriyle geçinmeyi öğretti.

Evelyn REED

ISBN (II. cilt) : 975-388-081-2
ISBN (Takım) : 975-388-052-9

ISBN 975-388-081-2
9 789753 880817